

MINISTERUL EDUCAȚIEI
ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

MARIYA KOPUȘCU
STEFANIȚA IVANÇOGLU
EVGENIYA KOPUȘCU

Gagauz

dili hem literatura

9
KLAS

ȘTIINȚA

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

MARIYA KOPUȘCU STEFANIȚA IVANÇOGLU
EVGENIYA KOPUȘCU

Gagauz

dili hem literatura

Știința, 2024

Acest manual este proprietate publică, editat din bugetul de stat, sursa: Ministerul Educației și Cercetării, și transmis cu titlu gratuit.
Manualul școlar a fost elaborat în conformitate cu prevederile Curriculumului la disciplină, aprobat prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 906, din 17 iulie 2019.
Manualul a fost aprobat prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 1757, din 09.12.2024, ca urmare a evaluării calității metodică-științifice.

(Denumirea instituției de învățământ)

EVIDENȚA UTILIZĂRII MANUALULUI:

Anul de folosire	Numele și prenumele elevului	Anul de studii	Aspectul manualului	
			La primire	La returnare

Dirigintele clasei verifică dacă numele, prenumele elevului sunt scrise corect.
Elevii nu vor face niciun fel de însemnări în manual.
Aspectul manualului (la primire și la returnare) se va aprecia de diriginte cu unul dintre calificativele: nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător.

ÎNȚREPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ
ȘTIINȚA
str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera)
(+373 22) 73-99-83 (vânzări); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Responsabilă de ediție: Natalia Ciobanu
Redactor: Nina Filioglo
Corector: Svetlana Todorova
Redactor tehnic: Nina Duduciuc
Machetare computerizată și copertă: Iulia Corjan

Surse foto: wikimedia.org, pixabay.com, freepik.com
Î.E.P. Știința se obligă să achite deținătorilor de copyright, care încă nu au fost contactați, costurile de reproducere a imaginilor folosite în prezenta ediție.

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Kopuşçu, Mariya.
Gagauz dili hem literatura: 9 klas / Mariya Kopuşçu, Stefanida Ivançoglo, Evgeniya Kopuşçu;
Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. – [Chișinău]: Știința, 2024 (Bons Offices). – 231, [1] p. : il., tab.
Editat din bugetul de stat.
ISBN 978-9975-85-486-3.

Tiparul executat la
Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices”
str. Feredeului, 4/6

İçindekilär

TEKRAR

§ 1. Laf birleşmesi. Laf birleşmelerin bölümneri	6
§ 2. İzafetlär	8
§ 3. Cümlelerin baş payları hem ikincili payları. Cümlelerin sintaksis analizi	9
<i>Kantarla bilgilerini</i>	12

TEMA 1. VATAN HEM ANA DİLİ

Sözleşmāk kulturasi	13
§ 1. Dil – insanın sözleşmesindä temel aracı	13
<i>T. Marinoglu. Ana dilim</i>	14
§ 2. Aazdan hem yazılı sözün speşifikası	15
<i>T. Marinoglu. Vatanım</i>	17
§ 3. Söz etiketi	18
Publiştika stili	21
§ 1. Publiştika stili	21
§ 2. Dergilär	24
<i>D. Kara Çoban. İhtär</i>	25
§ 3. Gazetalar	27
<i>T. Zanet. Malinin mezarında</i>	28
§ 4. Ese	30
<i>T. Zanet. Açlık</i>	32
Sintaksis	33
§ 1. Birsoy cümlä payları	33
<i>K. Vasilioglu. Satılık – Hacı</i>	35
§ 2. Cümlelerin birsoy paylarında baalayıcılar hem bütünneştirici laflar	38
<i>K. Vasilioglu. Tätü</i>	38
<i>K. Vasilioglu. Anam (annatmanın I payı)</i>	42
§ 3. Birsoy cümlä paylarında durguçluk nişannarı	44
<i>K. Vasilioglu. Anam (annatmanın II payı)</i>	45
Artistik yaratmaların janraları	47
§ 1. Artistik yaratmaların janraları (epika, lirika, dramatika) ...	47

<i>D. Kara Çoban. Bir çift çarık</i>	49
<i>D. Kara Çoban. Oolum, oolum!</i>	52
<i>M. Kösä. Turnalar</i>	54
§ 2. Artistik kolaylıkları	54
<i>N. Baboglu. Oğlanın legendası (Poema)</i>	58
<i>T. Marinoglu. Uursuz Dokäna</i>	66
Danışmak.	68
§ 1. Danışmak	68
<i>S. Kuroglu. Harmanda</i>	70
§ 2. Koyulma laflar hem cümlelär	73
§ 3. Laflar: da, belli ki, diil, yok	76
§ 4. Duygucular cümledä	79
Roman	80
<i>D. Tanasoglu. Bitki göçmek („Uzun kervan” romanından parça)</i>	81
Söz teoriiyası	90
§ 1. Ofițial – izmetçilik stili	90
§ 2. Yalvarım	93
<i>N. Baboglu. Kulilär (I payı)</i>	94
§ 3. Bildirim	99
<i>N. Baboglu. Kulilär (II payı)</i>	100
§ 4. Kurikulum (curriculum) vitae	107
<i>Kantarla bilgilerini</i>	109

TEMA 2. ZANAAT EDİNMAK İÇİN YOLLAR

Sintaksis	110
§ 1. Katlı cümlä	110
<i>N. Tanasoglu. Sofi</i>	111
§ 2. Baalayıcısız dalsız katlı cümlä	116
<i>V. Filioglu. Buydur yaşamak</i>	117
§ 3. Baalayıcılı dalsız katlı cümlä	119
§ 4. Dalsız katlı cümledä durguçluk nişannarı	122

<i>P. Çebotar. Adamaklar</i>	123
§ 5. Dalsız katlı cümlelerin sintaksis analizi	124
<i>T. Marinoglu. Ömür</i>	126
Lafetmək stili	127
<i>Kantarla bilgilerini</i>	134

TEMA 3. ARTİST HEM POETİKA İNCƏZANAATI

Sintaksis	135
§ 1. Dallı katlı cümlelər. Baalayıcı hem baalayıcısız dallı katlı cümlelerin soyları	135
<i>D. Kara Çoban. İnandırılmadıq</i>	137
§ 2. Bellilikçi dal cümlə	140
§ 3. Tamannıqçı dal cümlə	142
§ 4. Hallıqçı dal cümlelerin klasifikasiyası: erlik hem zaman dal cümleleri	146
<i>N. Baboglu. Tanaslan Nadi (I – inci payı)</i>	149
§ 5. Nicelik hem nekadarlık dal cümlelər	152
<i>N. Baboglu. Tanaslan Nadi (II – nci payı)</i>	154
§ 6. Yaraştırma dal cümlə	156
§ 7. Sebeplik dal cümlə	159
<i>G. Gaydarci. Zor yolu kismet</i>	161
§ 8. Neetlik dal cümlə	161
§ 9. Sankilik dal cümlə	164
<i>P. Çebotar. Bulmadım</i>	165
§ 10. Brakım dal cümlə	166
<i>L. Çimpoeş. Dünnə kantarı</i>	168
§ 11. Birkaç dal cümleli katlı cümlelər	169
§ 12. Durgucluk nişannarı baalayıcısız katlı cümlelərdə	172
<i>Kantarla bilgilerini</i>	175

TEMA 4. GÖZELLİK HEM SEVDA

Cümlelerin ayırılı ikincili payları	176
§ 1. Belliliin ayırılması	176
§ 2. Hallıin ayırılması	179
<i>D. Kara Çoban. Bobayı dolaşmak</i>	180

§ 3. Tamannıin ayırılması	181
Doorudan hem kıynaş söz	183
§ 1. Doorudan hem kıynaş söz	183
<i>D. Kara Çoban. Geldim yoldan dingin bən</i>	184
§ 2. Doorudan sözdə durgucluk nişannarı	184
§ 3. Doorudan sözün kıynaş sözə çevirilmesi	187
Punktuaşıya	190
§ 1. Nöktə. Soruş nişanı. Duygu nişanı	190
§ 2. Virgül. Noktaylan virgül	193
<i>P. Çebotar. Bakış</i>	195
§ 3. İki nöktə. Çizgi	196
<i>O. Radova. Mamu için söz</i>	198
§ 4. Parantezalar. Kaviçlar. Çok nöktə	199
<i>T. Zanet. Çizilər</i>	201
Funkşional yazısı	202
§ 1. Kurikulum (curriculum) vitae	202
<i>N. Baboglu. Allahın izininnən</i>	204
<i>N. Baboglu. Manuş</i>	206
Refleksiv yazısı	211
§ 1. Argumentlemək	211
§ 2. Referat	213
<i>T. Zanet. Deräylən sozleşmək</i>	215
<i>M. Köşə. Baş yol</i>	216
Uydurulma yazısı	217
§ 1. Yazdırma (işleri, predmetleri, işlemini)	217
Metaliterar yazısı	223
§ 1. Bir lirika tekstinä komentariya yapmaa	223
<i>V. Filioglu. Çöşmə</i>	225
§ 2. Epika tekstin fragmentinä komentariya yapmaa	227
§ 3. Tekstin kısadan içindekilii (yakin tekstä)	229
<i>Kantarla bilgilerini</i>	231

ÖNSÖZ

SAYGILI ÜÜRENİCİLÄR!

Sizin önünüzde eni bir kiyat „Gagauz dili hem literatūra“, angısı yardım edecek bulmaa kendini bu artistik literatürasının zor, ama meraklı cümnesinde, annamaa üürenän gagauz dilinin zenginini; girmää yazıcıların dil laboratoriyasına hem da olacek kolaylınız büyük saygıylan tanımaa gagauz yazıcıların ustalını, kendi erini bu dünnedä, kendi kişiliini.

Kiyat kurulu gagauz dili hem literatūra kurikulumuna görä, integrir. Üürenmäk taa üüsek uurda olsun deyni, artistik yaratmaları hem gagauz dilinin teoriyası, sınışları kiyat-ta barabar erleştirili.

Kiyat düzümlü modullerä hem bloklara görä. O verecek kolaylık sizä taa çok kendibaşına işlemää, aaramaa läüzümni üürenmäk materialını, çıkmää eni yaradıcı çalışmak uuruna.

Saygılı üürenicilär! Sizä deyni avtorlar koydular kiyada yazıcıların yaratmalarını, gazetalarından hem dergilerden statyaları, internettän läüzümni material.

Kiyatta sizi bekler çok meraklı işlär: araştırmaklar, proektlär, prezentațiya hazırlamakları hem da çok gramatika işleri, testlär... „Gagauz dili hem literatūra“ kiyadı donadılı meraklı ilüstraşıylarlan, resimnärän, var annaşılan nışannar.

Sizin bakışınızı bu dünneyä zengincedeceklär tektlär, angıları verili kiyatta. Onnarda meraklı informaşıya dedelerimiz için, anılmış gagauzlar için, angıları halkın kütürasını, adetlerini etiştirdilär büünkü günden; hazırlayaceklär sizi kendibaşına yaşamaya, olmaa cömert, iilikçi, namuzlu, ana tarafını, Vatanını sevmää, serbestlii hem ana dilimizi korumaa!

Sayêrız, ani literatūra tektleri yardımnaayaceklar taa kolay gramatikaylan baalı soruşları çözmää hem onnarı annamaa; emoşıyalı bakışlarınızı, düşünmeklerinizi zenginnetmää, türlü argumentlär hem örneklär vermää, proektlär yapmaa.

Siz läüzüm biläsiniz, ani 9-uncu klasta da söz ilerlemesi-üüretmenin neetiydir. Gagauz dilinin hem literatürasının üürenmesi bu basamakta gösterer, ani sizin fikirli aazdan hem yazılı sözleşmeniz läüzüm ilerlesin, dooru gramatikayca hem literatūra tarafından fikirlerinizi açıklayasınız, sözünüzde kullanasınız türlü gözäl sintaksis konstruktıyalarını: sadä hem katlı cümlelär, gözäl danışmaklar, birsoy paylı cümlelär, koyulma laflar – ozaman kolay olacek yaratmalara da analiz yapmaa, dooruluunuzu inandırmaa.

Biliniz, ani gagauz dili şkolaların gimnaziya basamaanda en önemni diştiplinaların sırasında durêr!

İnanêrız, ani gagauz dili hem literatūra olacek sizin dostunuz hem yardımcınız!

Açık yol sizä, genç dostlarımız!

Kiyadın avtorları

sözlük

soruşlar

araştırmaklar, yaratıcı işlär

okumak için tekt

1. fonetika analizi

2. laf kuruluşu analizi

3. morfologiya analizi

4. sintaksis analizi

TEKRAR

*İlerdä gider o, kim üürenilmişleri
tekrarlêêr hem enileri üürener.
Konfuçiy*

§ 1. Laf birleşmesi. Laf birleşmelerin bölümneri

*İnsanın sözü, lafı, dili – o bir ayna,
angısında insan var nicä görsün kendisini.
Lev Tolstoy*

*Ana dili – ruhun temeli,
moral temeli, adamın öz dayaa.
M. Şukurov*

1 Okuyun teksti. Söläyin onun temasını hem öz fikirini.

Halk dili – herbir devletin kaavi hem öz temeli. Dil tutêr milleti dünnedä, neçinki kaybettiynän dili – kaybeler halk.

Dilin yardımınnan uşak annêêr küçüklüündän biyaz dolay dünneyi. Açan o başlêêr kuşkulu sesirgenmää anasının – bobasının laflarına, yavaş – yavaş kabul eder te o fikirleri, angıları yardım edeceklär git-gidä girmää büyük yaşlarda yaşamaya. Dilin yardımınnan biz bilgileri, üürenip, zeedeleeiriz. Var çok türlü bilgilär, ama sade dil – kuvetli, serbest, dooru, angısının yardımınnan çok iş var nicä başarmaa, annamaa, yapmaa.

Dilsiz millet olmaz, milletsiz dä dil olmaz. Açan bilişä getirmişlär gagauzların sözlerini, adetlerini, tabeetlerini, dilini, zanaatlarını, folklorunu, türkülerini, bulunmuşlar onnarın yazıları da, ozaman açılmış, ki varmış bir maasuz halk, senselä, angısının adıymış türk oguz.

Gagauzların dili – türk dillerindän birisi. Onnar yaşêêrlar ukrain, moldovan, bulgar hem rus halklarının barabar.

Kullanmaa, korumaa, sevmää ana dilini – insanın en zengin izini. Tä neçin biz bölä çok savaşêrız uşaklara taa küçüktän göstermää, ani dilin kuvedi ozaman büyük, açan biz onu kullanêrız.

(İvan Kior)

Dikat oku da sölä ...

- Bulun teksttä baş lafları, angıları açıklêêrlar tekstin temasını.
- Nesoy çıkışa geldiniz teksti okuduktan sora?
- Kıسادan açıklayın kendi bakışınızı ana dilinin paalılına.

2 Tekstin ikinci abzaında bulun orfogramaları. Annadın onnarı.

3 Okuyun yazıları. Çıkarın laf birleşmelerini.

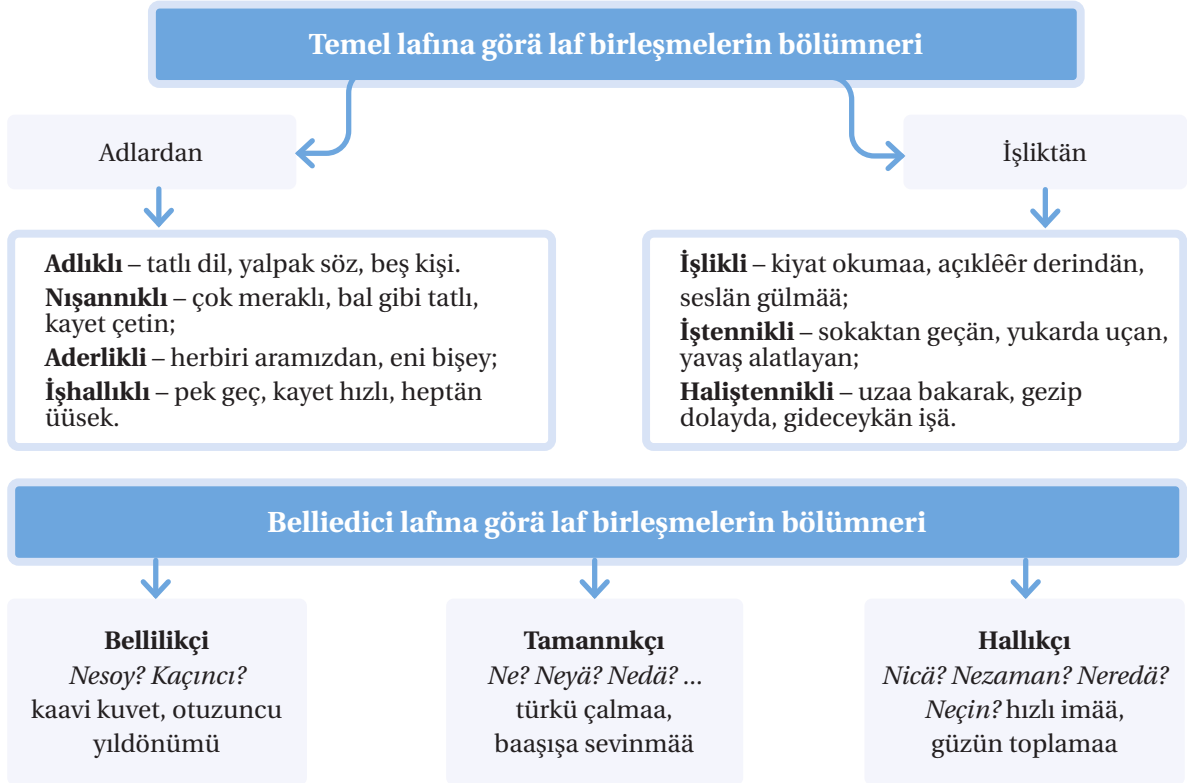
Çanak-çölmek, pençerä çıçää, bitki-bitkiya, zor yaşamak, pek yufka, çayır-çimen, bakmaa uzaa, seslemää anayı, yardım etmää, boş çölmek, sıkı iş, yukardan aşaa.

Kaavilederiz temayı

- Angı laflar laf birleşmesi sayılêr?
- Sıralayın temel lafına görä laf birleşmelerin bölümnerini.
- Sıralayın belliedici lafına görä laf birleşmelerin bölümnerini.

Getirin aklınıza

- 4 Aşaadaki laf birleşmelerini tefterlerinizä yazın, onnarın temel hem belliedici laflarını bulun, dooru soruş koyun.

Kuvetli dil, gagauzların dili, sevmää ana dilini, dilin kuvedi, kuşkulı sesirgenmää, tutêr dünnedä, devletin temeli, annêêr dünneyi, serbest dil, gagauzların sözleri.

- 5 Verili shemalara görä kurun laf birleşmesi.

Nışannık + adlık	Aderlik + adlık	İştennik + adlık
İşlik + işhallık	Sayılık + adlık	İşhallık + işhallık
Adlık + adlık		İşlik + halıştennik

- 6 Verili cümledän çıkarın laf birleşmelerini.

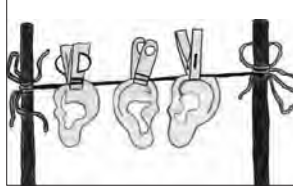
Bir üüsek bayırcık üstündän ya da uçaktan aşaa baktıynan, ana tarafımızın uçsuz – kenarsız kırlarına, meyvalı başçalarına, uzun çayırlarına hem geniş baalarına mayıl olêrsın.

- 7 Verili laf birleşmelerin belliedici lafını bulun, bölümnerä görä onnarı erleştirin.

Zor yollar, uzun-uzun bakmaa, bizdän yırak, düşär yıldız, gagauzların yortuları, haliz gagauzça, kimisi aramızdan, süpürülmüş sokak, yoldan sapmaa, bizim küü, daadan geçmää, dört yaprak, dübüdüz kıynaş, çüvendä kaynatmaa, güleräk lafetmää, seslemää kardaşımı.

- 8 Resimnerä görä frazeologizmaları tanıyın, tefterlerinizä onnarı yazın, maanalarını açıklayın.

§2. İzafetlär

- 1 Okuyun söyleyişleri. Açıklayın onnarın maanalarını. Çıkarın bellilikçi laf birleşmelerini da annadın onnarı.

Yolun ucu bitkisiz. Ananın saalını unutma sormaa. Bilgiç adam yavaş. Boba nasaatı – altın, ana nasaatı – bilgi.

Getirin aklınıza

- 2 Okuyun teksti. İnandırın, ani tekst yazılı artistik stilindä.

Güz. Üç gün durmamayca yaadı ufacak suuk yaamur. O yaadı usluca, yavaşıcık, lüzgersiz. Sürülmüş tarlalar doyunca içêrlär gökteki suları. Butakım yaamur yaaması sevindirer çiftçinin üreeni. Toprak dinnener, kuvet alêr gelân yılın bereketi için. Herersi durgundu. İşidilmeer **sokakta**³ insan sesi. Köpek sokulmuş kuytuuya, kuşkanın taa dibinä. İşidärsä yabancı ses ya da şıprıtı, havezsiz çıkarêr dışarı tüülü kafasını, isteyişsiz bir – iki kerä baulêêr da genä, sıkışıp yataana, kıvrılıp, uyuklêêr. Tauklar, konup kümestä pardılara, erkendän yatışêr. Onnar saklêêrlar kırmızı ibikli kafalarını sıcak kanadın altına, düşünerlär darsık güz düşünmeklerini.

Bütün dünnedä padişaalık eder sessizlik hem raatlık⁴. Salt sert yaamur damnaları düşêrlär evlerin örtülerinä, pençerenin sırçasına, uyumuş toprak üstüna...

(Mariya Köse „Fena lüzgerlär”)

Zenginnderiz sözümüzü

kuşka – köpään yataa

ibik – kukurigä

sırça – şişä

Dikat oku da sölä ...

- Adlayın teksti.
- Neçin yaamur yaaması sevindirer çiftçinin üreeni?
- Nesoy söleyişlər, deyimnär yaamur için bilersiniz?
- Açıklayın, nesoy duygular uyandırêr sizdä yaamur?
- Yaamur için kurun Sinkveyn.

3 Yukarkı tekstdän çıkarın izafet konstruktıyasında laf birleşmelerini. Yazın onnarı tefterlerinizä, yapın analiz.

4 Aşaadaki izafetlärän yazın birär sadä cümlä.

Cıvırlıga türküsü, güz çiçää, yaşamanın paalılıkları, parça şeker, köşä horusu, altın güz, ekmek kokusu, gök kuşaa, uşaan bobası, toprak çölmek, klisenin aulu.

5 Uydurun, kimä ne läüzim Petri Çebotarın şiirinä görä:

Kartala –	kasavet sıcaa
Balaa –	gök denizi
Fidana –	çöşmä cömertlii
Yolcuya –	sevinmək ilinnii
Topraa –	lüzgär esmesi
Kahırlıya –	imdat sevinçlii
Hastaya –	deniz bolluu
İhtära –	fidan gölgesi
Susamışa –	yaamur serinnii

Bana sa läüzim sevgim

Uykusunda gülsün.

§ 3. Cümlelerin baş payları hem ikincili payları. Cümlelerin sintaksis analizi

1 İlerledin cümleleri:

- Sintaksis – o ...
- Laf birleşmesi deniler ...
- Cümlelerin gramatika temeli sayılêr ...
- Tamannık, bellilik, hallık – ...
- Tekstin önemni nışannarı sayılêr ...

2 Okuyun teksti. SoruŖlara cuvap edin.

ÇalıŖkan yardımıcılar

Bucak tarafında güzün çiftçi insannara çok iş açılêr. Onnarın birisi – baa bozumu. Bûük insannar çalıŖêrlar nekadar taa tez, yaamurlu, ayazlı havalar çeketmediynân, üzüm bereketini toplamaa. Bu işleri vakıdınca başarmaa deyni, onnarın çoyuna lâázım olêr yardım da. Bu tarafta küüyün birisindâ, Ŗkolada, uroklar bittiynân, üüredici uŖaklara söledi, ani yaarin onnar baa bozumuna yardım etmää gideceklêr. Üürenicilêr buna pek sevindilêr.

Ertesi günü onnar hepsi Ŗkolaya toplandılar, angısı kazannan, angısı sepetlân. Görünürdü, ani onnar havezlân gelmiŖlêr bu güneŖli havada kendibaŖına, serbest iŖlemää.

Tezdâ bir ük maŖınası geldi. Üüredici Ŗkolacıları birêr-birêr maŖınaya pindirdi, da taŖ yoldan, türkü çalarak, küüyün üülen baalarına gittilêr.

Baada çotukların dalları tellêr üstündâ dururdular. Nekadar gözün tutêr hep baadı. Uz sıralar taa gözündân kaybelincâ uzaa gidêrdilêr. Koyu-eŖil yapraklar arasında bûük, iiri teneli üzüm salkımnarı asım-asım sarkardılar, çotuklarda üzümnr kara hem biyaz. „Ne üzüm zebillii!” – üüredici, durup-durup, ŖŖaardı.

Baaların saabileri geldilêr da gösterdilêr, nâândan Ŗkolacılar üzüm toplasınnar. Herbir sıraya koydular ikiŖêr kiŖi, da iş çeketti. Bütün gün baa bozucuların türküleri bitmedi.

Üzüm salkımnarını Ŗkolacılar çakiylan kesêrdilêr da kazannarına hem sepetlerinâ koyardılar.

Üürenicilêr ii iş yapmaa savaŖırdılar, bakardılar yapraklar arasında üzüm kalmasın, erâ düşân teneleri hepsini toplardılar. Onnar üzüm topladılar saat beŖädân.

Toplanmış er baayın saabisi kontrol yaptı, işi beendi da yardım için skolacıları Ŗükür etti.

Bundan sora yardıma gelennêr bir ceviz aacın altında oturdular dinnenmää. Üüredici onnara sordu:

– Çocuklar, kızlar, isteersiniz mi baa çotukları için sizâ biŖey annadayım?

– İsteeriz, – Ŗkolacılar kayıl oldular.

– Ozaman seslêyin! **Baa çotuu çok güneŖ hem sıcak sever.** Te onun için o hererdâ büümeer. Bucak tarafında yaz uzun, sıcak hem güneŖli. Baa çotuu butakım havayı sever. Te neçin bizdâ çok baa var. Ama kiŖ için baaların kimi çotuklarını gömerlêr erâ. Baa çotuu ii büüyêr üülen tarafına dooru aanak yamaçlarda, nereyi taa çok güneŖ urêr. **Yamaçlarda**² büüyân baa çotuu kraadan korkmêêr. Bizdâ baalar taa çok üüsek, yamaçlı erlerdâ bulunêrlar.

Bizim tarafın üzüm Ŗıraları pek tatlı, onnardan çok ii hem keskin Ŗampan, kagor, kaberne Ŗarapları, konyak hem baŖka içkileri olêrlar. Onnar – bizim zenginniimiz, insannara bûük gelir getirerlêr.

Ŗkolacılar beendilêr, ne annattı onnara üüredici, da teklif ettilêr, Ŗkola erlerinin bir parçasına baa koysunnar.

Tezdâ genâ o maŖına geldi da Ŗkolacıları **küüyâ**¹ götürdü.

(N. Tanasoghuya görü)

Zenginnderiz sözümüzü

aanak yamaç – yarı yamaç; diil balaban bayırcık;

üzüm zebillii – çok üzüm, üzüm zenginii.

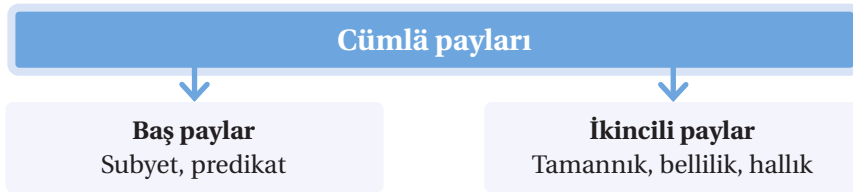
Dikat oku da sölä ...

- Angı yıl zamanı için laf gider teksttä?
- Gagauzlara deyni neçin baa bozumu Bucak taraflarında önemnidir?
- Annadın, nicä şkolacılar işledilär baada?
- Nicä avtor yazdırêr ana tarafının baalarlarını?
- Ne eni işlär üürendi uşaklar üüredicidän?
- Var mı katıldınız baa bozumu işlerinä?

- 3 Nişannı cümleleri teksttän çıkarın, baş paylarını çizin, belli edin, neylän onnar gösterili.

Getirin aklınıza

- 4 Verili laflarlan kurun cümlä, ki onnar predikat olsun:

Gözäldir, anılmış, üç odalıydı, çok bilmää, onbeş.

- 5 Okuyun cümleleri, annadın ikincili paylar için.

Çiftçilik-eski zanaatçılık küüdä. Çiftçi te o, kim ekmek büüder toprakta. Bu zanaatçılı gagauzlar çok götürmüşlär. Çiftçi bu dünnedä yaşêr hep umutlan. Harcanmış zaameti, dökülmüş teeri isteer dönsün sofrasına kaba ekmeklän. Biz büün deeriz tatlı laf çiftçilerin adlarına, sayêrız onnarı altın elli insannar. Onnarın elleri ekmää kokêrlar, angısı dünneyi tutêr, bakêr (*M. Köseyä görä*).

- 6 Okuyun cümleleri. Verin onnara karakteristika.

Zavalı hem çok mutlu Vatanım!
Sevgili hem çalışkan halkım!
(*K. Vasilioglu*)

Diz çökerim kapuna.
Darsıdın mı ooluna?
Annadım, burda erim!
Çevirmä beni geeri... (*T. Zanet*)

- 7 Cümlelerä sintaksis analizini yapın.

1. Üzüm salkımınarını şkolacılar çakıyan kesärdilär da kazannarına hem sepetlerinä koyardılar. (*N. Tanasoglu*)
2. Görmediynän suyu, suama paçalarını. (*söleyiş*)

- 8 Resimä görä kurun tekst, kullanarak türlü cümleleri: dolu, yarı, dar, geniş, birbaşpaylı, ikibaşpaylı.

Kantarla bilgilerini

1 İlerlet cümleleri:

- Laf birleşmesi olmayacak – (gramatika temeli, birsoy paylar, frazeologizmalar, yardımcı söz payları)...
- Temel lafına görə laf birleşmeleri var...
- İzafet düzüü ...
- Belliedici lafın maanasına görə laf birleşmeleri var...
- Cümlä – o...
- Sıralayınız birbaşıpaylı cümlelerin soylarını. Verin örnek.
- Subyekt deniler...
- Predikat- o...
- Cümlenin ikincili payları...
- Dooru tamannık cuvap eder soruşlara...
- Kiynaş tamannık...
- Hallıklar maanalarına görə var ...
- Bellilik cuvap eder soruşlara...

2 Bul zeedeyi:

- a. Boşuna lafetmää
- ä. Onnara gitmää
- b. Kat – kat döşemää
- a. Harman taşı
- ä. Ev saabisi
- b. Mutlu halkım

3 Verili cümleyä sintaksis analizi yapın:

Üürenicilər ii iş yapmaa savaşırdılar, bakardılar yapraklar arasında üzüm kalmasın, erä düşän teneleri hepsini toplardılar.

4 Verili sıracıklardan çıkarın laf birleşmelerini:

Geç güz naturaya geldi,
Sarı yaprak erä düştü.
Gözäl güllär suuklara küstü,
Sıcak erlerä kuşlar uçtu.
Patlacannar da sörpeşmiş
Derin şu kraa onnarı öpmüş.
Heptän çıplak daalık kalmış,
Fena lüzgär onu soymuş.

Tema 1

VATAN HEM ANA DİLİ

Sözleşmək kulturası

§ 1. Dil – insanın sözleşmesindä temel aracı

1 Okuyun teksti. Açıklayın fikirlerinizi.

Çoktan – çoktan, ilkeri vakıtlarda yaşayarmış bir zulüm padişaa. Pek fenaymış o padişaa. Diil sade merkez **kasabasinda**³, neredä yaşayarmış padişaa, ama en uzacık küüceezlerdä dä insan korkarmış aazını açmaa, onun için bir prost, fena laf söylemä. Hererdä varmış o padişaa'nın adamnarı, sesleyicileri, gözledicileri, amazıları da. Sade birisi padişaa için aazını açsın, onu birdän tutup, zulümün önünä götürärmışlär. Hepsinä deyni onda sade bir cezaymış: çok lafedennerin kesärmışlär dillerini da zavalıları salverärmışlär evä.

Dikat oku da sölä ...

- Var mı düşündünüz, ne o dil? Olur mu insanı zoruna susturmaa?
- Nicä siz görersiniz dili hem sözleşmeyi insanın yaşamasında?
- Yakışêr mı uydurmaa yukarkı tekstä lafları: „Dilsiz çan da ötmeer”? İnandırın.

Dil hem söz biri – birinä baalıdır.

Sözleşmektä kullanılan kolaylıklar: laf, laf birleşmesi, cümlä, tekst – kurêrlar dili.

Dil – sözleşmenin önemni komunikativ aracı. O geçêr türlü erlerdän, aykirlêêr zamannarı, aşêr bayırları.

Dilin yardımınan düzüler kasabalar, ilerleer halkın kulturası, kablediler bilgi, ediniler yaşamak görgüsü.

O yardım eder insannara annamaa biri – birini, bulmaa cuvap yaşamak soruşlarına, cözmää türlü problemaları, paylaşmaa informaiyaylan. Dil verer kolaylık yalvarmaa, uzlaşmaa, istemää hem istenmişleri vermää, sevinmää hem sevindirmää, açıklamaa fikirleri hem duyguları.

2 Okuyun söyleyişleri. Açıklayın maanalarını. Nesoy fikirlär birleştirir onnarı? İnandırın cuvabınızı.

Dil sulêêr, doyurêr, ama sırtına da ceza yapêr. Yalpak laflardan dilin kurumayacak. Kimär kerä taa islää susmaa, nekadar nesä söylemää. Islää zamanda laf tutmaa, zor vakıtlarda – susmaa. İnänma duşmanın amazlamasına, ama türlü dooruluu da sölämä.

3 „Halk yaşêêr okadar, nekadar yaşêêr onun dili” deyimin maanasını 5 cümläylän açıklayın. Argumentlerinizi inandırın. Teftirlerinizä yazın.

Todur Marinoglu
(1955)

Todur Marinoglu duudu Avdarma küüyündä. Çekiler bir çiftçi aylesindän. Başarêr Avdarmada şkolayı. Sora o alêr studentlik yollarını. Geler Kişinöva, verer Universitetä girmäk ekzamennerini da kabul ediler jurnalistika fakultetinä. Taa başlankı kurslardan başlêêr meraklanmaa ana dilinnän. Todur Marinoglu üüredicilik eder kendi küüyündä, Avdarmada, hem yazêr şiir, proza. Şiirleri çıktı „İlk yaz türküsü” kiyadında, „Ana sözü”, „Halk Birlii” gazetalarında, başka jurnallarda. Todurun temaları çekilerlär ömürün güneşli hem bulutlu havalarından, kendisinin can erindän. Şairin peetleri açêrlar bizä dününin ansız görüntülerini, acılarını, siirek gülümsemelerini, türlü boyalarını...

4 Okuyun şiiri. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Ana dilim

Açan başka memlekettä,
Öterlär yabancı laflar,
Da yok kolay birkimseyä
Candan deyäsin: „İi günnär!” –
Fasıl, pek zor geler hem aar.

Yalnız sıklet darsımanda,
Şılarkan yıldızlar göktä,
Ana dilim aarêêr hep yol,
Yalpak lafınan danışmaa.

Ana dilim sever bolluu,
Canımızdan onun hoşluu.
Sän bil: sevärsän pek çok dil,
Ki ana dili en käämil.

Onda bizim küçüklüümüz –
Onsuz kalarız biz üüsüz,
Ko ömürü olsun belli,
Konuşmakta hem kuvetli.

T. Marinoglu

Dikat oku da sölä ...

- Okuyun şiiri demekli.
- Ne için fasıl hem zor geler avtora?
- Bitki dört sıracı okuyun da duygularınızı açıklayın.

T. Marinoglunun „Ana dilim” şiiri için

Herbir adama deyni kendi vatanından paalı yoktur. Bu – aksioma. Kendi ana dilini bilmäzkän, adam, kim dâ yazılmasa, o milletin azası sayılmaz, çünkü onun kökleri halkından kopuk, ana kulturasından o uzak.

Gagauzlar az sayılı bir millet, bir halk, angıları düşmeer brakılsınнар da zamannarın içindä erisinnär, bulgar, rus ya da moldovan olsunнар. Tä neçin herbir gagauz avtoru bütün seslän baarêr, ani herbiri kendi gagauzluunu, vatanını korusun, dilindän, kulturasından atılmasın. Var nicä açıktan, doorudan kâr atılmamaa, ama eer kullanmarsaydın kendi dilini dayma, hererdä, herbir situaşiyada, neredä onun eri ya da adetlerini tutmarsaydın, – gagauzluun kayıp.

5 İlerledin dialogu.

- Türlü dilleri bilmäk meraklıdır hem faydalıdır.
- Dooru! O açêr çok eni kolaylıklar. Ama unutmayınız kendi ana dilinizi!
- Kayılım. Saygı kendi ana dilinä önemnidir...

6 N. Baboglunun laflarının maanasını 5 cümläylän açıklayın. Tefterlerinizä yazın.

„Gagauzlara bir nasaatım var: gagauz olsunнар, gagauzluu korusunnar, kendi dilini ii bilsinnär, başka dilleri da unutmasınнар!” (N. Baboglu)

§ 2. Aazdan hem yazılı sözün speşifikası

1 Okuyun teksti.

Nezaman peydalandı söz? Kimsey bilmeer, nezaman insan çeketti seftä lafetmää. Nicä ansızdan bölä bu oldu? İnsanın sözü çekedildi natura nışannarına benzetmektän: lüzgär gürlütüsünä, yaprak fişirtısına...

Açan insanda peydalandı söz, onnara pek kolay oldu annamaa biri – birini: lafetmää, seslemää, üürendilär okumaa, yazmaa, kullanmaa söz kurallarını.

Dikat oku da sölä ...

- Nezaman hem neçin peydalanmış söz?
- Önemni mi insannara kullanmaa sözleşmeyi? Ne o verer?
- „Ustayca sözleşmää her zaman kalêr aktual” lafların maanasını açıklayın. Fikirinizi hem düşünmeklerinizi inandırın.
- Yapın asoşiaşiyaya lafa „sözleşmäk”.
- Laflara „söz”, „sözleşmäk” uydurun sinonim.

Neyä deyni insana lääzım söz

Söz yardım eder

Sözleşmää

Paylaşmaa fikirlärlän, duygularlan

Annaşmaa birbişey için

Etiştirmää türlü informațiya, haber

Metetmää, şennendirmää, güldürmää

Korutmaa, nasaat vermää, durgutmaa

2 Bakın yukarkı tablițaya. İnandırın herbir punktu. Kendi bakışınıza hem düşünmeklerinizä görä ilerledin onu.

3 Bakın resimnerä, açıklayın, ne görersiniz.

- Ne bilersiniz aazdan hem yazılı söz için? Annadin.

Söz çeşitleri

Aazdan

Yazılı

Dialog
Monolog
Polilog

Herbir söz çeşidin var kendi spețifikası,
angısı baalı onun kullanmak neetinä.
Aazdan söz – sesleyiciyä,
Yazılı söz – okuyucuya.

Mektup
Günnük
Yaratma

4 Aşaadaki yazıları okuyunuz. Aazdan hem yazılı sözün nişannarına görä erleşterin onnarı tablițaya.

İşidilän söz, mektup, yaratma, başarılmadık cümlä, durguçluk nişannarı, hazırlanılmış söz, fikir tekrarlanması, söz yannışlıkları, sırasızlık, logika uygunnuu, kompozitiya uygunnuu.

Aazdan söz	Yazılı söz
yolca lafetmäk, ...	takrir, ...

5 Okuyun şiiri.

Vatanım

İlkyaz gözümdän şılêêr, bol tarafımız,
Herbiri, görüp seni, kalmêêr mayılsız.
Üzümdän küpelerin şafk eder sıcak,
Kırların geniş, gül gibi kırnak.

Gün-gündän diişer dolay, taa gözâl olêr,
İş sever senin halkın hem birlik tutêr.
Kasaba olêr küülâr, soframız dolu
Uşaklar oynêêr şkolada toplu.

Çok gırgınsın, Vatanım, büyük işlâr yaptın,
Geçirdin ne zorluklar, bitmeer hiç iiliin.
En gözâlsin dünnedâ, yok paalı sendân,
Biz şükürüz pek bol bu ömürâ.

T. Marinoglu

Dikat oku da sölä ...

- Kayılsınız mı, ani duuma erinin duygusu büülü, ani nerelerdâ dâ gezmesin adam, bu duyguyu aarêêr?
- Çıkarın gözâl sözleri, angılarını vatanına oda yazarkan, poet kullanmış.
- Bu şiiri kıyatsız okumaa üürenin.

Vatan... Büyük sevdalıyan hem hep o zaman büyük acıylan yazêr T. Marinoglu kendi vatani için hem ana dili için. Avtor demeer bizâ başka dilleri bilmeyelim, başka dilleri kullanmayalım, ama ana dili, herkerâ lââzım olsun en hatırlı erdâ. Ana dilinin eri – insanın üreendâ. Avtor kaldırêr ana dilini ana uuruna. Bu – pek üüsek bir uur sevmâkçâ dâ, kullanmakçâ da:

Onda bizim küçüklüümüz –
Onsuz kalarız biz üüsüz,

Ko ömürü olsun belli,
Konuşmakta hem kuvetli.

(T. Marinoglunun „Vatanım” şiiri için)

6 İlandırın, ani okunmuş şiir – yazılı söz.

7 Okuyun şiiri kendibaşına hem seslân. Fikirläyin, birtakım mı o öter?

8 Neylân belli olêr onun diişik ötmesi? Seslân okumakta ne kullanılêr?

Aazdan sözdâ kullanılêr ses üüseklii, pauza, mimika, jest, ton, tembr, temp, emoşıya.

9 Grupalara paylaşıp, „Girgin Vatan” temasına görâ kurun tekst, kullanarak:

- 1 – inci gr. – aazdan sözün nışannarını
- 2 – nci gr. – yazılı sözün nışannarını.

10 Araştırın da bulun beş söyleyiş Vatan için. Yazın onnarı tefterlerinizâ. Bir söyleyişin maanasını açıklayın.

§ 3. Söz etiketi

1 Sözleşmək situasiyalarını açıqlayın.

- Kimin arasında geçer sözleşmək?
- Ne var nicä söyleyäsınız söz etiketi için?
- Niçä lâazım olsun insannarın aralarında davranmaklar?
- Angı etiket kurallarını siz bilersiniz? Sıralayın.
- Kendi yaşamanızdan bir meraklı söz situasiyası için annadın.

2 Okuyun situasiyalari. Yazın tefterlerinizä ilkin ofițial durumunda kullanılannarı, sora da – diil ofițial durumunda.

- İki dost yolca lafederlär;
- Üürenici klasta proekt koruyêr;
- Uşak annadêr anasına, nicä günü geçti;
- Üürenici konferențiya da doklad okuyêr;
- Eni tiparlanmış kiyada prezentațiya yapılêr;
- Okuyucu bibliotekada kiyat isteer;
- Konşerttän sora duygularlan paylaşmak;
- Menecer işçileri biznes – plannan tanıştırrêr.

3 Aşaadaki dialogları okuyun. Verin onnara analiz, yaraştırarak söz etiketinin kullanılmasını.

1. ... – Acaba kim ursun kapuya, – Sofi, hızlanıp pençereyâ, dedi. – Aa, Spiridon İgnatoviç, neçin bu vakıt gelsin o bizâ?

Sofi çıktı ona dışarı.

– Sizä var mı nicä, Sofi? – ayaklarını sileräk, sordu predsdatel.

– Buyurun, buyurun, Spiridon İgnatoviç. – Sofi musaafiri kolverdi içeri, kendi da onun ardından dış kapusunu kapadı, girdilär içeri.

Sofinin mamusu taman sofrayı **koymuştu**² da hepsi: anası-bobası, Sofi hem bir küçük kızları imää oturmuştlar.

– Avşamınız hayır olsun hem sofranız bereketli olsun, – seläm verdi içerdekilerine predsdatel.

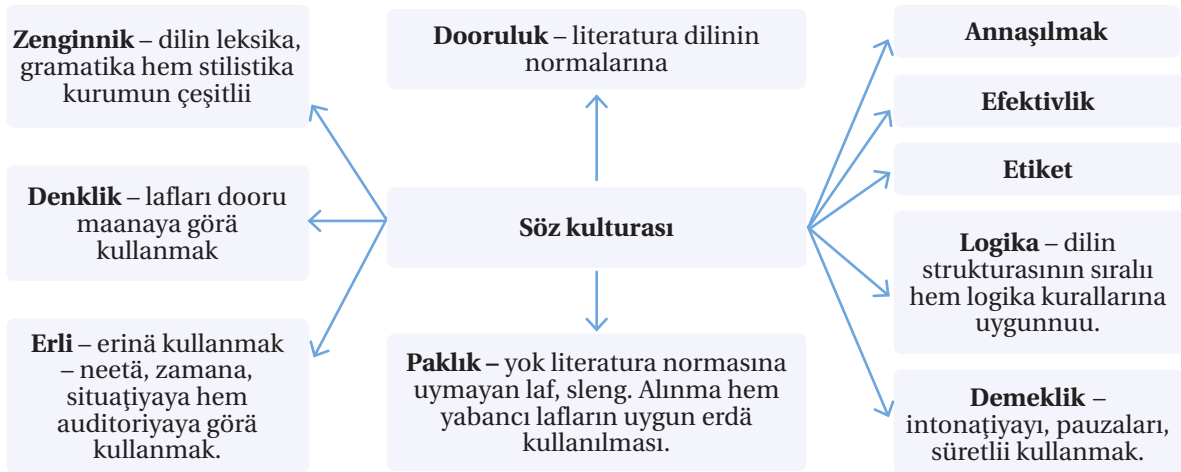
– Kebet hayır olsun, Spiridon İgnatoviç, buyurun sofraya, – dedi Sofinin bobası, hızlı ayakça kalktı, aazını peşkirlän sileräk, predsdatelin selämini aldı, – buyurun da, ne Allaa verdiysä, alın sofradan.

– Yok, İvan Ageyiç, suparat olmayın, bän henez sofradan kalktım da burayı bir işlän hızlandı. – Ozaman geçin dä baari oturun, Spiridon İgnatoviç... (N. Tanasoglu)

2. ... – Tpru – u – u! – baardadı Mitiradi bozuk sesinnän, çirkin – çirkin süüardı hem, alıp kamçıyı, urardı kafalarına, beygirlär dartardılar, da o kendisi arkası üstü düşardı, kaçırardı elindän edekleri, ama yanık susuz hayvannar pınardan ayrılmazdılar.

– Kurtlar isin kafalarını, sansın su görmemişlär, globalar! – ateş üfkeli baardadı Mitiradi. Fima da Mitiradiyä üfkelenmektän benizini diıştırdıydı. Onun canı acıyardı susuz beygirlerä.

– Kurtlar isin diil onnarın, ama senin kafanı! – dedi da, nicä çakmak, tutundu Donsuzun peşindän. – Hele bak sän, çarık¹ suratlıyı, sän dünnä kötüsüysün, ani bu toprakta bişey kotarmamış, o mallara betva eder, neçin? Kendinä bak, ba, yok Ali! ... (N. Baboglu)

4 Etiket daavası.

Avtobusta giderlär üüredici hem üürenici anasınnan. Saşa mamusunnan oturêrlar. Gördüynän üürediciyi, Saşa selemneşer da tanışturêr onnarı biri-birinnän. Anası da selemneer üürediciyi. Butakım onnarın sözleşmesi biter.

Dikat oku da sölä ...

- Hepsini dooru mu yaptı Saşa?
- Anasının tarafından hepsi mi dooruydu?
- Nicä götüreceydiniz kendinizi bölä situaşıyada?

5 Bakın shemayı. Aşaadaki işleri yapın.

Selemneşmək lafları:
Zaman hayır olsun!
Selām! Kebeteyorsunuz!

Danışmak lafları:
Yalvarêrim! İzin veriniz
sorayım...

Ayrılmak lafları:
Saalicaklan! Kalın
saalicaklan! İlkta! İi
saatlan!

Şükür etmək lafları:
Saa ol! Şükür ederim!

- İlerledin dialogu. Noktaların erinä söz etiketinä görä uygun lafları kullanın. *Teftelerinizä yazın.*
...! Sabaa buluşacez mı şkolada?
...! Neçin isteersin buluşalım?
...! Yardım et bana yaratmayı yazmaa! ...

Tut aklında. Söz etiketindä var selemneşmək, danışmak, hatırlık lafları!

6 Okuyun teksti.

... Sokak hep boşalmazdı, insannar hep geçärdilär ileri-geeri. Örtü üstündä da ötärdi Lalacının sesi:

– Nereyi, nereyi? Yavaş git, uçêrsın, nicä tava. Demeersin: „Bu – benim nunam, öpiyim onun elini”. Yarım yıl geçti, taa gelin getirmedi. Şindi buradan geçti bir kukoana, ehe! Kukuy – tölä!.. läüzım bakmaa, ne yapmaa da getirmää onu evä. Bak, zerä kaçıracan onu da genä gelecän bana: „Nuna, bul kız”... vakıdın birindä bän irmi yaşındaydım. Lüzgär eser, dermen döner. **Doldurdum bän bir çuvala üç kabran pak ekin, üüttüm onu**⁴... Sän alatlêêrsın mı? Hadi git ozaman. Bölä zor siz yaşayacınız... Te taa bir Girgina geçer, kaşlarını rastıklan boyamış. Neçin demeersin „kolay gelä”, mari? Ya yanakları! – çukur – çukur!... Ensäm tutuldu ona baka – baka!.. Bu, evlendiynän, var ne peliklerini saurtsun. Ne okadar alma almışın, mari! Sän işä mi gidersin osa şkolaya mı?.. Te – taa bir gezintici. Hiç evdä durmêêr, sade maalä gezer. Näanı genä, eski ortak?

– Ne benim nevoyam mı yok? İşimä giderim. Sän hep parayı çoraba toplêêrsın... Bak, sıçannar iyecek.

– İyecek, zerä çorap tatlı...

(D. Kara Çobana görä)

Dikat oku da sölä ...

- Kimin için laf gider teksttä? Nesoy onu görersiniz, annadın.
- Var mı nicä demää, ani Lalacı – laf ustası?
- „Laf ustası” lafların maanasını açıklayın.
- Ne läüzım yapmaa, ki Lalacı gibi uyduu erdä becermää laf bulmaa? Açıklayın düşünmeklerinizi.
- Lüzgär eser, dermen döner. Çok laf dermendä. Söleyişlerin maanalarını açıklayın. Yaraştırın onnarı.

7 Bulun da çıkarın yukarkı tekstän artistik kolaylıklarını, maanalarını açıklayın.

Hesaba almaklar onnara, kim isteer üüseltmää söz kulturasını.

1. Artistik literaturasını okuyun;
2. Literatura dilinin normalarını üürenin;
3. Söläyin sade onu, neyi bilersiniz. Bilin, düşünmedään sölemäk – neetlenmedään kurşun etmäk;
4. İlkin düşünün, sora söläyin;
5. Lafedärkän, kollarınızlan saurtmayın;
6. Lafedin dooru;
7. Alatlamayın sölemää. Bulun o lafları, angıları heptän uygun açıklayacak fikrinizi;
8. Lafedin annaşılın dillän. Sözleşmektä laf kaçırmayın;
9. Olun açık, gösterin üüsek kulturanızı.

8 Verili temaların birisini seçin, aaraştırmak proekti kurun.

- „Var mı nicä sözü bozmaa?”
- „Yalpak söz insanın üreeni açêr”.
- „Nesoy fikirlerin, osoy da sözlerin”.
- „İnsanın sözü onun üzünü gösterer”.

Publiştika stili

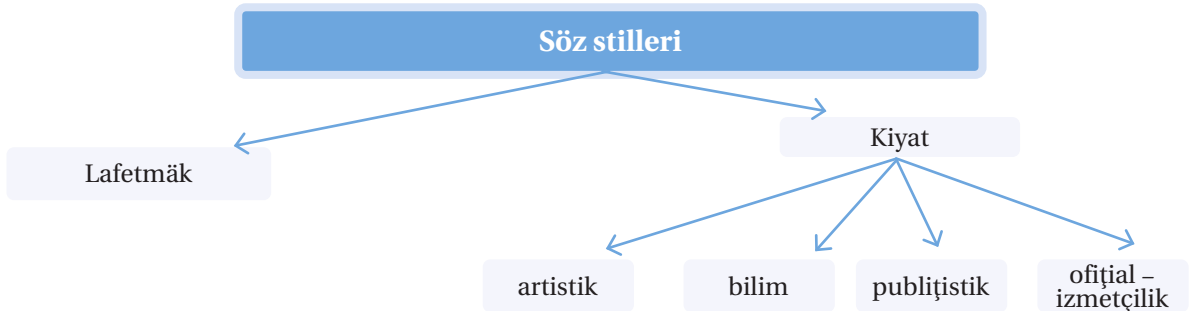
§ 1. Publiştika stili

1 Okuyun teksti. Belli edin, angı stildä yazılı bu tekst. İnandırın.

Gagauz Yeri – o bir küçük dolay, angısı bulunêr Moldovanın üülen tarafında.

Burada türlü halklar yaşêr. Herbirin kendi dili hem kulturası var. Elbetki, kendi özellikleri da var. Butakım göreriz, ani Gagauz Yeri polilingval üüretimini geliştirmäk için uygun bir regiondur. Avtonomiyada çoyu gagauzlar kendi kulturasını, adetlerini hem dilini korumaa savaşêrlar, çizgileyip, ani bu onnarın en büyük paalılı. Pek önemni annamaa, nicä polilingval üüretim sisteması var nasıl kulturanızın korunmasına, dilimizin ilerlenmesine faydalı olsun. Bu iştä başarılı olarsak, var nasıl deyelim, ani Gagauz Yeri dünnä kultura kartasında kendi erini kaybetmeyecek hem gagauzlar da varlığını koruyabilecekler.

(M. Uzun görä)

Publiştika stili – söz stillerinin birisidir. Publiştika stilini jurnalistlər taa çok kullanêrlar gazetalarda hem dergilerdä, radioda hem televiziyada. Publiştika stilindä yazılêr statyalar, reportajlar, intervyyular, haberlär hem türlü informatiyalar.

Temel nışannar:

- logika uygunnuu;
- annaşılın söz, dooru haber;
- emoşiyalı;
- cümne - politika leksikasını kullanmak;
- başka dillerdän alınma lafları kullanmak;
- soruş hem şaşma cümlelerini kullanmak;

Publiştika stilin janraları

Statya	Publiştika yaratması (annatması), angısında kısıdan annadılêr belli birkimsey ya da bir oluş için gazetada ya da dergidä. Statya yazılêr publiştika dilindä.
Reportaj	Bildirim ya da annatma şindi olan (geçän) oluşlar için, angısını avtor görer ya da siireder kendi gözlerinnän. Reportaj var nicä olsun gazetada da, radioda da, televiziyada da.
İntervyu	O bir annatma bir oluş için, ama annadêr o oluş için bir avtoritetli, saygılı adam, angısı cevap eder korespondentin soruşlarına. İntervyuda en ilkin önemni kabletmää cevap bölä soruşlara: nicä siz düşünersiniz, saygılı...; ne verdi bu yarışlar? Neçin? Var mı fayda...? Bu bir dialog anılmış sportsmennän, yarışmakta pay alannan, onun bakışını geçän (gidän) oluşlar için, ya da bir dialog bilinir büyük adamnan.
„Tombarlak masa”	O ölä bir janra, forma, açan toplanêrlar üürenmişlär, bir profildä işleyän zanaatçılar da, kaldırıp, çalışêrlar bir büyük, önemni, pek lââzımni problemayı çözmää. Lafetmāk sözü (konuşmak sözü) publiştik hem ofițial-bilim stillerin arasında bulunêr, çünkü problemanın önemni brakmêêr, vermeer kolaylık gözelletmää türlü epitetlärän, uydurmalarla hem başka artistik kolaylıklarınnan.
Hronika	Bu bir istoriya annatmasına benzeer, çünkü onun neeti, vermää oluşları biri-biri ardısora, oldu sıralıkta (annatmaa ya da yazmaa). Hronika da götürüler ya da yazılêr, dilin (sözün) publiştik stilini kullanarak.
Felyeton	Bu bir gazeta ya da dergi annaması büünkü bir önemni temaya, angısında gülmää alınêr birkimsey (onun yaşaması, yaptıkları) ya da birbişey, angıları yaşamak normaların dışanında bulunêrlar, insana yaşamaa engel ederlär. Adetçä felyeton temaları: hırsızlık, sarfoşçuluk, hayırsızlık... Felyetonun dili keskin, acı hem dişli, ki taa pekçä acıtsın, acılasın da doorutsun, yok etsin bu fenalı.
Diskusiya, preniya, debat, disput, dialog	Bu bir dartışmak, neredä bakılêr, aaraştırılêr, açıklanêr bir problema, neredä iki taraf ta açıklêêr kendi bakışlarını, neetlän inandırmaa sesleyicileri, daava kesiciyi. Pay alannar cevap eder sıravardır hep bir soruşa. Taa sık bu janraların teması veriler pay alannara öncä, ne verer kolaylık pay alannara hazırlanmaa.
Bliť – portret	İnformatiya insan için yazılêr o neetlän, tanıştırmaa onunnan hem yazmaa ölä, nicä taa yakışıklı avtora.
Reţenziya	Bütündän bakış artistik ya bilim kiyatlarına, statyalara.
Anotaţiya	Eni kiyadı, statyayı kısıdan yazdırmak

2 Okuyun teksti, söläyin publiŋistika stilin janrasını. İnandırın dooruluunuzu. Nesoy var nicä adlamaa bu yazıyı?

1810-uncu yılda küüdä vardı sade 51 aylä.

1812-nci yılda poyraz taraflarından geldi da kondu taa 15 aylä.

1816-ncı yılda küüdä artık yaşayardı 80 ayledän zeedä.

1824-üncü yılda herbir aylä kabletti can başına birär hektar toprak.

1830-uncu yılda açıldı klisä.

1836-ncı yılda açıldı başlankı škola, angısında üürenärdi 48 uşak.

3 Okuyun teksti da belli edin publiŋistika stilin janrasını. İnandırın dooruluunuzu.

... Korespondent: Bakışınıza görä, ne halda büün gagauz literaturası bulunêr?

N. Baboglu: Büün literaturamıza açıldı taa geniş yollar, bakınca evelki zamannara. Gagauz dili şindi artık oldu şkolalarımızın dili. Çikêr gazetalar „Gagauz sesi”, „Ana sözü”, Komrat gazetasında „Vesti Gagauziyi” („Gagauziyadan habêrlär”) çikêr bir sayfa gagauzça. Bundan başka var jurnalımız „Sabaa Yıldızı”, televiziya hem radio Komratta hem Kişinövda da gagauz dilindä kolverimnär yapılar. Elbetki, bunnar hepsi az, ki gagauz dilimiz, milletimizin en paalı mirası, dirilsin, ama nelär bu günnerdä olêr, nelär yapılar – çok önemni.

Korespondent: Bölä literaturamızın şindiki günnerimizdä durumu, ama yaarınki günneri nasıl görersiniz?

N. Baboglu: Sanêrım, ki büün lääzım dilimizi taa üüsek erä kaldırmama hem buna deyni var taa ii kolaylıklar, lääzım çalışmaa, toplantılarımız geçsinnär gagauzça, başlayalım dokumentleri, protokolları yazmaa bizimcä... Dilimiz lääzım çıksın milletlärarası dilleri uuruna...

P. Yalınçı

Dikat oku da sölä ...

- Nicä siz görersiniz büünkü gündä gagauz dilinin durumunu? N. Baboglunun lafları aktualı mı büün dä?
- Veräydilär sizä kolaylık, kimdän büün ana dilinin durumu için siz intervyu alaceydınız? Cuvabınızı argumenläyin.

4 Gagauz dilinin durumu için annadarak, kullanın publiŋistika stilin bir janrasını: statya, reportaj...

5 Aşaadaki yazılardan çıkarın onnarı, angıları kullanılêr publiŋistika stilindä.

Ritorika soruşu, çümbüş, diplemäk, fantastika elementleri, dartışmak, kendi bakışını açıklamak, uymor, kısa haber, başarılmadık fikir, çarış, informaŋiya dooruluu, satira, problema, kritika, avtorun poziŋiyası, emoŋiya, oratorluk, tekrar.

6 Okuyun teksti, inandırın, ani o yazılı publiŋistika stilindä. Tekstin içindeliinä görä yapın çıkşları.

Şkolada üürederlär diil sade okumaa, yazmaa, saymaa, düşünmää, tanışmaa dolay dünnäylän, bilimin hem incäzanaatlun zengininnän. Şkola üüreder yaşamaa. Şkola – halkın ruh temeli. Nekadar çok besleer halk o temeli, okadar **käämil**³ onun gelecää. Kannonnar, angılarına görä yaşêêr škola – bizim halkımızın yaratması. Şkolada bulunêr senin Vatanının çokasirlik kulturası: sän diil yolcu, angısı geldi içmää bu diveç kaynaktan, sän

kuan, angısı doldurêr devletin kultura hotulunu, sän läüzüm getiräsin bu hotula kendi çalışmalarını, zenginnedäsin halkın ruh mirasını.

Ona görä, nicä insan sayêr şkolasını, yapêrlar çıkış onun kultura hem kıymetlii için, onun becermesi için halkın rızının hem şannının paasızlını göstermää. Senin borcun – bütün yaşamakta korutmaa şkolaya saygılını, nicä **ayoz**¹, şüpesiz etiřtirmää onu uşaklarına hem unukalarına. Netürlü dä zenginliklêrlän hem bilgilêrlän doluşmasın bilim, nesoy da fikirlêr hem talantlar getirmesin dünneyä senin halkın hem insanlık, şkola, onun sıradan bilgilerinnän, azbukasinnän hem ilk okumaklarınnan, üüredicisinnän hem nasaatçıynan, onun ilk kıyadınnan, zamannara kalsın üreendä, nicä fırının, becermeklerinin, kıymetliin hem senin canın üüsek uurda terbiyedilmesinin ilk kaynaa. **Şkola – insanın yaşamasının bilgi sızıntısı – diveç olacek halk aarifliin önemni ocaa.**

(V. Suhomlinskiyä görä)

- 7 Tekstin temasını hem öz fikirini açıklayın.
- 8 „Şkola – insanın yaşamasının bilgi sızıntısı – diveç olacek halk aarifliin önemni ocaa“. Cümlelerin maanasını açıklayın.
- 9 Çıkarın kendinizä deyni önemni bir fikir da yapın aranızda debatlar.

§ 2. Dergilər

Dergi – o publiştistika stilin janralarından birisidir. Dergilər – populär informaiya kaynakları, angılarını insan kullanêr bütün dünnedä. Onnarda bütün cümnenin bilgileri, stilleri, incäzanaatlı, saalık için haberlêr...

Dergilər etiřtirêrlêr okuyucuya zengin informaiya türlü yaşamak sferaları için, tanıřtırêrlar bizi son haberlêrlän, bilim açılışlarınnan, tehnologiya eniliklerinnän hem başka temalarlan.

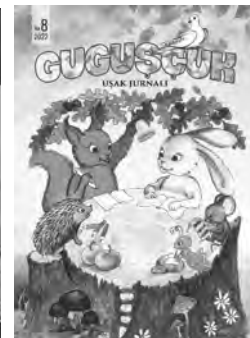
Dergilər – bizim kulturamızın önemni payıdır. Onnarda var türlü nasaatlar, tekliflêr, rekomendaiyalar yaşamanın türlü soruşlarına.

Dergilerdä var çok reklamalar.

Onnarda verili meraklı statyalar, haberlêr türlü olaylar için, var ilendirici krosvordlar, bilmeyecelêr, angıları üüselderlêr bizim dikatlımızı hem intelektlimızı.

Dergilər terbiyelerlêr üürenicileri, yardım ederlêr ilerletmää onların aazdan hem yazılı sözünü, vererlêr kolaylık üürenmää cümnä-politika leksikasını, kullanmaa publiştistika stilini sözündä. Gagauz dilindä çıkêr te bu dergilər: „Sabaa Yıldızı“ (redaktor Stepan Bulgar), uşaklara deyni: „Güneřçi“, „Kırlangaç“, „Guguřçuk“ dergileri.

Hepsi bu dergilər üüselderlêr merak gagauz dilinä, baalêrlar üürenmeyi yaşamaklan, kurêrlar üürenicilerdä okumak dadını, çünkü dergilerdä var meraklı annatmalar, gözäl řiirlêr, yazıcıların, şannı adamların yaratıcılık yolları, yaratmaları. Dergilerdä var çok material. Onnar – diřilmêz informaiya kaynaa.

Kaavilederiz temayı

- Nedir o dergi?
- Neçin lââzım dergilär?
- Gagauz dilindä nesoy dergileri bilersiniz?
- Var mı okuduunuz gagauz dergilerini?
- Angı dergiyi beenersiniz? Annadın, neçin.

1 Veriniz karakteristika dergiyä „Sabaa Yıldızı“. Aşaadaki sıralı kullanın.

a. derginin içindekilii; b. strukturası; c. rubrikaların speşifikası, kurmak datası, nomeri, sayfalari.

Dimitri Kara Çoban

(1933 – 1996)

D. Kara Çoban – yazıcı, peetçi, muzeyci, resimci, skulptor, kinocu. Onun yaratmaları kısıdan yazılı, ama onlarda var derin maana, kompozitiya bütünnüü. Önemni temalar: çiftçilik, halkın evelki zor yaşaması, fukaaralık, iilik, sevdä, Vatan, dostluk. Çok yıllar D. Kara Çoban topladı folklor hem etnografiya materiallarını da açtı kendi küüyündä istoriya – etnografiya muzeyini. Yazıcı braktı kendi okuycularına oniki kiyattan zeedä.

2

Okuyun annatmayı.

İhtär

Baldırannık küüyünä bir kerä geldi etnografiya ekspeditiyası – üç kişi: bir adam hem iki karı. Onnar toplardılar eski patret, adet, folkloru hem annatmak evelki yaşamak için. Onnar uuradılar Vataf Doniyä, elleştilər onunnan, baktılar duvarlarda patretleri, sora oturdular da yalvardılar onu, annatsın bir istoriya ya da bir adamın yaşaması için.

– E, annadıyım te o karşı evin saabisi için, – dedi Vataf Doni da gösterdi sokak aşırı bir boş evä, angısının örtüsündä kalmıştı sade birkaç demet saz.

Şindi orada kimsey yaşamêr. Evin pençereleri yok, içersi dolu kuru yapraklan, kazallan hem türlü bokluklarlan. Evin duvarları kara, zere onnar hiç bir kerä yoktur kireçlendii. O evin saabisi bütünnä yaşamasında hep çıraklık etti da, ölä dâ bişey kazanamadı kendinä. Evli o diildi, bir ayaa sakattı. Bitki on yıl o ardey satardı. Yatardı o bir kuru patta da hep aalaşardı yannarından. Nesoy yaşardı mı o?

Sabaalän kalkêr, inneyeräk, giiner da, çalpalayıp suyulan suratını, yollanêr panayıra. Ayaklarında onun – kim bilir, neredä bulunma iki büyük, yırtık kaloş. Juketi bütünnä partal. Gider o yavaşacık, **sürüderäk**² saa ayaanı – sakattı. Suratı onun traşedilmedik, sakalı ötää-beeri kırkılı makazlan. İhtärin elindä – süüt fişkanından örülü bir eski sepet, angısının içindä görünerlär kırmızı ardeylär.

Etiştinyän panayıra, dădu salverer kendini uzun skemnenin üstünä da bekleer usullansın ürää. Sora o enikunu çıkarêr sepettän beş-altı ardey da koyêr masa üstünä.

Te geler bir karı da satın alêr ondan on ardey. İhtär bekleer eni alıcıyı, ama insannar geçerlär onun yanından, sade atarak birêr kaygın bakış onun malına. Dădu oturêr da bekleer. O baker uz kendi önünä.

Bölä geçer bir saat, iki. Dädunun başlêêr acımaa beli. O çekeder oynatmaa kendini da esap alêr masanın altında bir sınık benizdä ardey. O uzanêr almaa onu, ama diidiynän duyêr, ani o çürük. Burada o getirer aklına, ani o kendi sıbıttıydı onu. O dorudêr belini da genä bakêr uz **kendi**³ önünä. Gün üülendän deviriler, yırtık kaloşlar içindä dädunun ayakları başlêêrlar üşümää. O güçlü bakêr kendi sakat ayaana.

Onun gözünä genä ilişer erdä ardey. O genä iiler almaa onu da diidiynän ona, genä duyêr, ani o çürük da genä aklına getirer, ani o kendisi çoktan sıbıttıydı onu. O üfkeli dartêr omuzunu da battırêr yufka gözlerini orayı, nereyâ o burada bakêr herkerä.

İnsannar sa hep dolanêrlar onu. Panayır başlêêr siirelmää. Avşam yaklaştıkça hava hep taa serinneer. Dinmiş ihtâr, kalkêr kendi erindän, alêr satılmadık mallan sepedini da, sallanarak iki tarafa, sürüyêr kötürüm bacaanı evä, ki sabaa genä gelmäâ o erä, neredä masanın altında yuvarlanêr çürük ardey.

Tölä o yaşırdı. Bilmeerim, yakışaçek mı bu istoriya, – kıstı omuzlarını Vataf Doni.

D. Kara Çoban

Zenginnderiz sözümüzü

ardey – yakıcı biber

Baldırannık – ölä bir ot, burada küüyün adı

kazal – papşoy yaprakları

kötürüm baca – aar hasta baca

sınık beniz – sarıya bakan pembä

Dikat oku da sölä ...

- Neçin Baldırannık küüyünä etnografiya ekspediçiyası gelmiş?
- Kimä onnar uuramışlar?
- Kimin için Vataf Doni annatmış etnograflara?
- Annadın, angı vakıtlarda yaşarmış ihtâr. Bulun teksttä ihtârın yaşaması için.
- Vardı mı nasıl çok kazansın bu kusurlu adam?
- Açıklayın annatmanın temasını.
- Nicä kurulu annatma?
- Angı problemayı avtor kaldırêr annatmada?
- Meraklıydı mı okumaa annatmayı? Neyä şaştınız?
- Nesoy duygular uyandırêr annatma?
- Aktual mı büünkü gündä yalnızlık problemi?
- Eer yaşamayı sayarsak on notaylan, annatmadan ihtârın yaşamasına kaç nota koyarsınız?

3 Yapın asoñiañiya lafa „yalnızlık”.

4 Sanın, ki siz korespondent. Alın intervvyu yalnız yaşayan bir ihtâr insandan onun yaşaması için.

5 Okuyun söyleyişi „Korkma ihtârlıktan – kork yalnızlıktan”. Açıklayın maanasını. Söläyin, uyêr mı o „İhtâr” annatmanın maanasına.

§ 3. Gazetalar

Gazeta – en önemni dokument, informațiya kaynaa. Gazetalar yardım ederlär bizä tanışmaa cümnedä eni olaylarlan: politikaylan, bizneslän, sportlan, kulturaylan, istoriya haberlerinnän.

Gazetalarda var çok türlü haberlär, meraklı statyalar.

Gazetayı okuyan insan, türlü temalara olur lafetsin; o çok biler, onun sözü gözäl, şıralı.

Gazetalar yardım ederlär serbest vakıdı meraklı geçirmää. Gazeta okuyannarı kolay çözer krosvordları, bilmeyeceleri, angıları ilerlederlär fikir keskinini, gösterelär insanın aarifliini.

Gazeta – o klasika, angısı yaşayacak diveç.

Bakmadaan, ani zamandaş vakıdında insan informațiya için taa sık danışêr kompyuterlerä hem internetä, gazetaların aktuallıı kaybelmeer.

Gazetada läözım olsun:

- ad
- nomer, sayfa, data
- çıkmak sırası
- logotip
- deviz (varsaydı)
- baş redaktor
- tekst kolonkası
- önemni tekst

- infografika
- tekstlerin adları
- lid-abzağlar
- avtorun imzası
- ilüstraşıyalar
- ilüstraşıyaların adı
- kolontitullar
- donatmak elementleri
- reklama modulleri

Kaavilederiz temayı

- Nedir o gazeta?
- Neçin isana läözım gazeta?
- Var mı nasıl kaybelsin gazetaların aktuallıı?

1 Tanışın T. Zanetin „Ana sözü“ gazetasınnan. Verin ona karakteristika, bütündän açıklayarak içindekilerini.

- Söläyin, angı gazetaları gagauz dilindä siz taa bilersiniz?

Todur Zanet

(1958)

T. Zanet duudu Kongaz küüyündä Komrat dolayında. Todurun küçüklüü düştü o vakıtlara, açan şkolalarda gagauz dilini artık üürenärdilər.

1976–1981-inci yıllarda üürendi Kişinövda Politehnik İnstitutunda, injener zanaatını kabletti. Todur Zanetin poeziya yolu, şiirli düşünmekleri çekeder 19 yaşında. İlk şiiri „Mali”- 1977 – inci yılda basıldı. 1988-inci yıldan „Ana sözü” gazetasının baş redaktoru. Gazetaylan barabar „Bucaan dalgasında” hazırladı televiziya hem radio kolverimnerini.

T. Zanet – peetçi, yazıcı, akademik, folklorcu. Yazêr büüklär için dâ, küçüklär için dâ. Önemni yaratmak temaları: Vatan, dil, ana, sevdâ, halkın yaşaması... Todur Zanetâ verildi ad „Gagauziyanın Saygılı Vatandaş”.

2

Okuyun annatmayı. Açıklayın temasını hem öz fikirini.

Malinin mezarında

Avşamayêrsın, Male...

Tâ may bir ay geçti, nasıl batüylan uuradık burayı...

Yaktıydık mumcaazları... Yapıp stavrozlarımızı, öptüydük patretçiini da, durup senin bitki evin eşiindä, dua edärdik Allaha... Yalvarardık, ani kan dökülmesin, ani akıl versin hepsinä... da kıymasınar insannar biri-birini. Emin edärdik, ani herliim girärselär bizim aullara, gelärselär yıkmaa evlerimizi, öldürmää senselelerimizi, bitkiyädän onnara karşı koymaa, düüşmää, öldürmää...

Ama şükür Allaha, hepsi ii geçti... Gagauzlara deyni... may hepsiciinä deyni. Salt zavalı o adama, ani Moskoveydä öldürmüşlär...

Geçti may bir ay, male... Ozaman da hep bölä mumnar yanardı, ama lüzgärdi, da biz batüylan düşünärdik: herliim süünärseydi mumnar, bitmedään yanmaa, ozaman kan dökülecek, çok kan dökülecek... Da biz bakardık, bakardık o mumnarın yalınına, ani buuşardılar lüzgärlän da... kan dökülmesin deyni, onnar yandılar taa bitkiyädän, taa bitincäk özü, male...

Zor, male, zor...

Bän ozaman gittim, male, dolayküülerä. Gittim, gördüm, nicä insannar birä-bir kalkmıştılar da çıkmıştılar korumaa küüleri, bizim dedelerimizin topracıını, o topracı, ani sän üüredärdin, male, sevmää; o topracı, ani bizi besleer, o topracı, angısından, nicä sän sölärdin, biz yaradılmışık; angısına da karışacez. Bän hiç bir kerä umut etmärdim, male, ani bizim bu gagauzlar var nicä birleşsin, var nicä birä-bir kalsın duşmana karşı...

Sän bilersin, male, ani bän da senin laflarından, senin türkülerindän, masallarından, maanilerindän daldım ana dilimizä, daldım halkıma da bilersin, ani bunca yıl çalışêrım bu halk için. Kimär kerä gelärdi, ani annamêêrlar, kimär kerä gelärdi, ani boşuna bunu yapêrım, ama hep okadar, bulup sabur, kalkardım, savaşırdım nesä yapmaa. Nesä, bekim, dooru yapmadım, neredä sä, bekim, yanıldım, bekim, fikirimä, üreemä karşı gidärdim... Prost et beni, male... Allah ta beni prost etsin...

Geçti bunca yıl, male!.. Onbeş yıl!.. Onbeş yıl!..

Onbeş yılın içindä çok işlär diişildi, male... Kuruldu gazetaımız, kuruldu televiziyaımız... Halkımız uyandı... Bän bilirim, ani sän saa olaydın, bizimnän bilä olaydın, pek sevineceydin bunnara... Zerä sän herkerä deyärdin, ani biz dâ – gagauzlar, aalemin arasında insanız... Of, male, male...

Bekim günahlarım çok... Duşmanım da çok var, male. Ama dostlarım da çok var. Hem dostlarım herbir küüdä, herbir evdä. Televiziyaylan, gazetaylan lafım etişer hepsinä gagauzlara. Kimi laflarımdan azetmeerlär, kimi laflarımdan, beki, diil kayıl; kimi laflarım, bekim, diil açık. Ama bilersin, male, ani sän olmayaydın, bän da olmayaceydım. Sän vermeyäydin bana onu, ne verdin, bekim, olmayaceydı ölä televiziya da; beki, olmayaceydı ölä gazeta da...

Sän tutêrsın mı aklında, male, açan geldiyydim Kişinövdan da ilk sıra okudum sana o peeti büük başta, da nicä sän inanmardın, ani bän onu yazdım... İnanmardın hem aalayardın sevinmeliktän. Ozamandan, male, bän çok peet yazdım. Kimileri etişti halkıma, kimileri türkü oldu, çalêrlar onnarı gagauzlar... Ko çalsınar, ko ansınar: bekim, bilmedäin, onnar anêr seni da...

Bitki vakıtlarda, male, düşümä da gelmeersin. Bu yıllar içindä birkaç kerä gördüm düşümdä senin mezarını, gördüm sandını, ama üzünü hiç bir kerä görmedim, pek isteirim, male, biläsin işlerimi.

Şindi hazırlêırım bir kiyat aaçlık için bizim halkımız için. Nicä canım acıyêr, ani yazmadım ozaman senin annatmaklarını da koyayım o kiyada... Tâ büün teklif ettim Mani Tatayı: gelsin annatsın. O – en büüyü, o, bezbollahi, tutêr aklısında onnarı...

Büün gidecäm yazacam babu Paşunun annatmasını. O da, bir ayaa, zavalı, mezarda durêr. Yazacam mamunun annatmasını, bakanın annatmasını. Ko kalsın. Ko gelän evlatlar da bilsinnär, ne geçirmiş bizim halkımız, nasıl korumuş, kesilmesin köküümüz deyni...

Bän gittim Komrada, Çadıra, savaştım hazırlamaa material gazetaya deyni. Sän bilersin mi, bän kıyışmêırım o insannarlan lafetmää türkçä, sakınêrım, korkêrım onnardan. Ne oldu, sanki?.. Bu korku ne iş için? Bu ne, bir nişan yukardan mı, ani kayıp olacak dilimiz mi? **Aldılar bu çocuklar kuvedi elinä, ama nicä götüreceklär onnar bizim halkımızı? Nereyi götüreceklär? Çalışêrlar onnar salt kendi sıcak erleri için...**

Sän bilersin mi, ozaman, o avşam, açan geldi volontörlar, küüdä popaz moldovandı. Da lafettim onunnan, annaştım çıkmaa o duşmannara karşı da durgutmaa onnarı, kan dökülmesin deyni. O kayıl oldu. Sora gecä poträ kalktı. Bim-biyazdı. Genä onunnan lafettim, dedim, ani ortalık kuşku, potreli, sordum, hazır mı çıkmaa insanın önünä? O dedi, ani hazır. Zerä ona deyni insan ayırıklı yokmuş. Ona deyni insannar – Allahın uşakları. Doorusunu söyleycäm sana, male, bän da bulaceydım sabur çıkmaa onnarın önnerinä. Sanêrım, ani popaza, kruçalara, bayraklara onnar ateş etmeyeceydi. Ama kim biler, var mı onnarda bişey ayozlu bu dünnedä.

Bilersin mi, bän onbeş yıl stavrozumu yapmıydim. Ama ozaman, o perşembä günü, açan lääzımdı ayırmaa, kalmaa orada, Kişinöva mı, da bütün yaşamamda saymaa kendimi korkak, osa gelmää burayı, halkımın yanına mı da, bekim, bitki günneri halklan bilä geçirmää? Da hepsi kendinä ayırdı. Kimneri kaldı orada, kimneri geldi... Evdän çıkaceykan, male, yaptım bän stavrozu, diil kendi stavrozumu. Stavrozladım evimi, orada da dua ettim dönmeä geeri saallıklı. Sora, male, burada yaptım stavrozumu... Of, Allahım...

Tutêrsın mı aklında, sölärdin bana satmayım canımı da girmeyim komsomola, olmayım komunist, zerä onnar şeytandanmış. Bilersin mi, male, girdim. Hem girdim ilktän komsomola, onuncu klasta, açan annadım, ani başka türlü instituta yok nicä girmää, zerä pak komsomolcuları kabledärdilär. Seksän beştä da girdim partiyaya, male... Girdim, zerä gördüm, ani o biletsiz, o kırmızı biletsiz açılmêêr ileri dooru yolum...

Canımı bän satmadım, male. Canım kaldı hep o. Düşünmeklerim kaldı hep o... Herlim olmayaydı o bilet, male, olmayaceydı televiziya kolverimneri dâ, zeetlärdilär onnar bizi. Brakmardılar ana dilindä lafetmää. Bekim, olmayaceydı ölä gazeta, nicä büün var... Nelär taa annadayım sana, male... Ama karannık çöker... Deerlär, ani gün kauştuktan sora mezarlıkta olmazmış kalmaa. Bän artık gidecäm, male... Kal saallıckan...

(T. Zanet)

?

Dikat oku da sölä ...

- Bu annatmada avtor angı olayları aklına getirer?
- Ne teklif etmiş yazıcı popaza?
- Popaz neyä kayıllını vermiş? Netürlü T. Zanet bu iş için yazêr? Bulun yaratmada o eri da taa bir kerä okuyun.
- Sız ne bilersiniz tarafımızın bu istoriya sayfaları için? Annadın.
- Bilinir insannar arasında var mı öleleri, kim Gagauziyanın baamsızlı için kuvet koydu? Annadın onnar için.
- Kimä olur bukadar inan lafını açıklamaa?
- Kayılsınız mı, ani yazıcının malisi en yakın bir insanmış onun için?
- Sızä deyni, kim bölä yakın insan? İnandırın. Kullanın bütünneşik fikirli argumentleri.

3 Kullanarak tekstin nişannı payını, verin cuvap aşaadakı soruşlara.

- Angı diişilmeklär için malisinä avtor annadêr?
- Nedän annêêrız, ani T. Zanet jurnalist?
- Nelär için yazêr T. Zanet?
- Sanki, neredä avtor tiparlayacak yazılarını?
- Sizin bakışınıza görä, kolay mı olmaa jurnalist? Nesoy kalitelär hem bilgilär lääzım jurnalist olmaa deyni?

4 Tekstin nişannı payında bulun da çıkarın o cümleleri, neredä avtor ana dili için sayıklêêr.

5 Teksttä nişannı fikiri yazın, maanasını açıklayın. 3-4 cümläylän onu ilerledin.

6 Düşünün, ki siz „Ana sözü” gazetasının baş redaktoru. Angı temalara görä material erleştiriceydiniz onun sayfalarına? Yazın onnarı, kullanarak publiştika stilin türlü janralarını.

7 Bölümnerä paylaşıp, denäyin kurmaa bir şkola gazetası. Kullanın gazeta kurmasının istediklerini.

§ 4. Ese

Ese – küçüräk proza yaratması serbest formasında publiştika stilindä. Bu laf alınma franțuz dilindän -„denemäk”, „görgü”, „oçerk”. O açıklêêr individual duyguları hem düşünmekleri konkret soruşa, problemaya. Esedä lääzım inandırmama kendi pozitiyani, bakışını.

Ese kurulu te bu elementlerdän:

- **Tema:** o lääzım olsun konkret, o dürter problemayı hem çözülmelik soruşu.
- **Giriş (kaplêêr 30%):** burada lääzım belli etmää/argumentlemää ayırılmış soruşların lääzımını, koymaa önemni gipotezayı.
- **Temel payı (kaplêêr 60%):**

Eni abzať. Yazılêr tezislêr hem argumentlêr (2-3 argument).

Tezislerin açıklanılması sıravardır gider.

İlk hem bitki abzať çeker dikatlı problemaya.

Avtor çaarêr okuyucuları dialoga, barabar düşünmeyä.

Ese bütün olsun deyni, fragmentlêr lâázım baalı olsunnar logikaya görä.

Tezislêr temellenerlêr:

1. Kendi görgünnän, şannı insannarın biografiyalarinnän, faktlarlan, şannı bilimcilerin, politikacıların, yazıcıların çitatalarinnän, cümnä olaylarinnän h.b.

2. **Çıkış (kaplêêr 10%):** Son abzaťta söyleniler, ani tezislerin argumentleri inandırıldı.

Teklif: kullanmaa klişe-frazalarını:

„Avtor kaldırêr problemayı...”, „Bu verdi bana kolaylık problemayı açıklamaa...”.

Komentariya temaya: „Koyulmuş problemanın aktuallı pek büüktür...”, „Kaldırılmış problema pek aktual büünkü gündä...”.

Kendi bakış: „Yok nasıl kayıl olmayım avtorun pozitiyasinnän koyulmuş problemaya”, „Bana yakın avtorun pozitiyası te onnan, ani...”

Argumentlêr: „Bu problema dalgalandırardı yazıcıların çoyunu...”

Çıkış: „Bitkidä, isteerim söylemä...” „Avtor düşündürdü beni taa derindän açıklamaa bu problemayı hem ilerletmä...”

Kaavilederiz temayı

- Nedir o ese?
- Angı elementlerdän kurulêr ese?
- Neyä temellener tezislêr?
- Necin lâázım argumentlêr?
- Çıkışta ne önemnidir?

1 Yazın tefterlerinizdä birkaç zamandaş problema, angılarını var nicä hem düşer çözmä.

2 Seçilmiş bir temaya görä kurun ese yazmasının planını. Kullanın algoritmayı:

- *giriş;*
- *problemayı kurmak;*
- *temaya komentariya (problemanın aktuallı, cümneyä önemni);*
- *kendi pozitiyanı açıklamak;*
- *inandırmak argumentleri;*
- *çıkış.*

3 Okuyun şiiri. Açıklayın temasını hem öz fikirini.

Aaçlık

Yaamur yaayardı neredä sä,
Salt diil Bucaamızda.
Toprak olmuştı kırımsa,
Bitmişti su pınarlarda.

„Toom için kaldı tenä.
Oncaaz da az, afet.
Uşaam, istämä sän imää,
İnan, hiç yoktu bereket.” –

Ana düüler bir kuş gibi.
Nedän bu takaza?
Uşak işitmeer: „Ver imää,
İmää ver, mamu... Ver imää...”

Bitti tenä, bitti tozak,
Bitti kabuk fidannarda.
Aman, çirkin bu iş kurak,
Sündü cannar doz-dolayda.

Kim söyleycek: kaç insanı
Başka hiç görmedi tarla?
Kaç uşacın annısını
Öpemedi yalpak ana?

Aala, canım, aala...

T. Zanet

Dikat oku da sölä ...

- Birinci dörtlüktä nicä avtor yazdırêr Bucaan durumunu?
- Nicä siz annêersınız sıracıkları „Ana düüler bir kuş gibi”?
- Şiirin sıracıklarından avtor belli eder mi, ne iyärmişlär bu kara günnerdä insannar?
- Nicä avtor bitirer şiirini? Netürlü annêersınız bu lafları?
- Neyä çaarêr bizi avtor bu şiirdä?

4 Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını, açıklayın maanalarını. Belli edin, ne olduunu.

5 Nesoy epitetlär var nicä uydurmaa lafa „aaçlık”.

6 Bulun metafora lafa „aaçlık”.

7 Okuyun teksti.

Geldiydi 1946–1947 yılın kış aazı, üflärdi bir keskin poyrazdan lüzgär. Taa noyabri ayında suuklar çıkardılar 20–25 gradusa. İnsan zabundu, aaçtı, yakaceksızdı, küü doluydu kiiläylen, giciiklän, göz arısınnan hem, kara bulut gibi, **sıçannıklan**². Kırılardan millionnarlan sıçannar küü içinä üüşmüşülär, neçin kırda onnara bişey imeelik olmamıştı, varınca ot toomu da yoktu, da bu kemirici sürüleri hızlanmışılär küülerä, onnar da insannarı imää, ama çıktı başka türlü. Aaç insannar başladılar, tutup püsürlüktä, kendileri sıçannarı imää da onnar-dan, zihirlenip, şişip – ölmää. Artık oktäbri ayında küü içinde bölük-bölük karılar, uşaklar, ihtärlär gezärdilär dileneräk biri-birlerindän **bişey**¹ aazlarına atmaa... Yakacaksızlık hem aaçlık kol-kola tutunmuşılär da sıkardılar insanı buazından. Artık kimisindä içerlerindä vardı gömülmedik ölümlär, en ilkin ölürdü uşaklar.

(N. Baboghuya görä)

Dikat oku da sölä ...

- Belli edin tekstin tipini.
- Açıklayın tekstin temasını.
- Ne birleştirir teksti şiirlän „Açlık”?

8 Temelleneräk şiirä hem tekstä, doldurun tabliṭayı.

Ne görerim?	Ne işiderim?	Ne duyêrim?
...	...	...

9 „Açlık yılları cenktän dä taa çirkin, kömürdän dä taa kara, pelindän dä taa acı” deyimin maanasını hesaba alarak, yazın bir ese (10 – 12 cümlä).

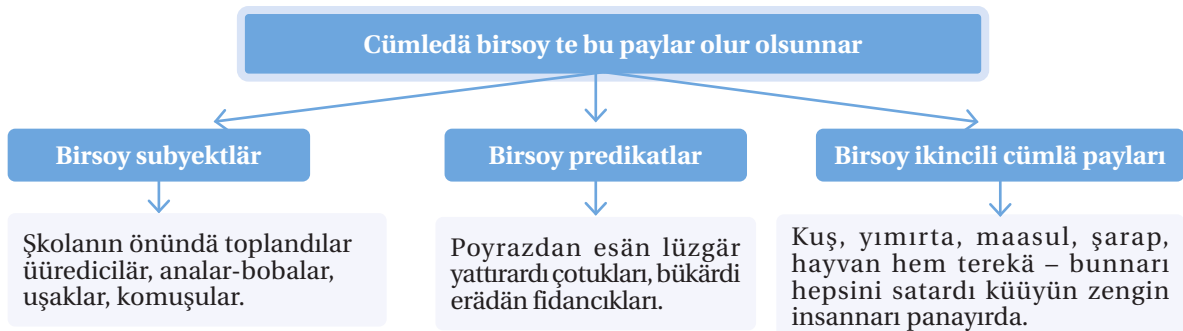
Sintaksis

Sintaksis – gramatikanın ölä bir bölümüdür, angısında üüreniler:

- laf birleşmeleri;
- sadä hem katlı cümlelär;
- cümlelerin biri-birinä baalaşması;
- cümlelär doorudan hem kıynaş sözlän;
- punktuatıya kuralları hem cümleyä baalı başka soruşlar.

§ 1. Birsoy cümlä payları

Birsoy sayılêr osoy cümlä payları, angıları cuvap ederlär hep bir soruşa hem tamannêêrlar hep bir cümlä payını.

Cümledä bir subyektin yanında var nicä olsun birkaç predikat ya bir predikatın yanında olur olsun subyekt, ya birkaç ikincili pay, angıları annadêrlar hep bir lafı hem cuvap ederlär hep bir soruşa.

Örnek: Çocuklar sport meydanında hızlı **gezinärdilär, kaçınardılar, atlardılar**. (Bu cümledä subyektin yanında var üç birsoy predikat).

= , = , = .

Kurcalının elindä herkerä bulunardı **kazma, tırpan, keser**. (D. Kara Çoban) (Bu cümledä var bir predikatın yanında üç birsoy subyekt).

- , - , - .

Keskin fikirinnän Nastradin gülmaa alarmış hayırsız **insannarı, padişaaları, zenginneri**. (Bu cümledä predikatın yanında var üç birsoy tamannık).

--- , --- , --- .

Açan birsoy paylar diil baalı baalayıcılarlan, ozaman onnarın arasında virgül koyulêr.

Örnek: Onun gözünün önündä açıldı bir şen, yımışak, şafklı peyzaj. (D. Kara Çoban) (Bu cümledä var üç birsoy bellilik).

~ ~ , ~ ~ , ~ ~ .

Birsoy paylar taa sık kurulêrlar hep bir söz payından.

Örnek: Renkli **kilimnär, palalar** yaşamamızı gözelleder. (Birsoy paylar hepsi adlık).

Ama birsoy paylar olur gösterilsinnär başka-başka söz paylarından da.

Örnek: Köpecik yalandı **yalpak** hem **korkuylan** (nışannık, adlık).

Birsoy payların yanında var nicä olsun başka cümlä payları da.

Örnek: Onun biyaz **saçlarını**, derin **gözlerini**, kabarcıklı **ellerini** bän pek severim.

Birsoy subyektlarin birisi bulunarsa birinci üzdä (birlik ya çokluk sayısında), ozaman predikat koyulêr birinci üzdä çokluk sayısında.

Örnek: **Bän** hem **sän** annatmayı okuyêrız. **Biz** hem **siz** türkü çalacêz. **Bän** hem **siz** yaratma yazacêz. **Bän** hem **o** bir fikirä geldik. **Bän** hem **onnar** konçerttä pay aldık.

Eer birsoy subyektlär bulunarsa II-nci hem III-üncü üzlerdä (birlik ya çokluk sayısında), ozaman predikat koyulêr II-nci üzdä çokluk sayısında.

Örnek: **Sän** hem **o** geldiniz vakıtları. **Sän** hem **onnar** lăäzım üürenäsiniz şiiiri. **Siz** hem **onnar** hep kırdä işleersiniz.

Kaavilederiz temayı

- Angı cümlä payları sayılêr birsoy? Örnek verin.
- Subyektlär olur mu birsoy? Shemaya bakıp, kendi örneklerinizdä gösterin.
- Cümledä bir subyektin yanında var mı nicä olsun iki ya da birkaç predikat? Shemayı kullanarak, kendi örneklerinizdä gösterin.
- Angı söz paylarınnan gösteriler ikincili birsoy paylar? Shemaya bakarak, kurun birär cümlä, angılarında olsun birsoy tamannıklar ya da belliliklär.

1 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, birsoy payları bulup, altlarını çiziniz, angı cümlä payı onnar olêrlar.

1. Meyvalıkta olmuştı kırmızı, sarı, eşil almalar. 2. Üürenicilär bütün urok okudular, yazdılar, sesledilär. 3. Sokaktan işidilärdi üüsek hem gür seslär. 4. Başçada çiçeklär çok sıcak hem güneş severlär. 5. Lüzgär esti payrazdan da çeketti sallamaa aaçların hem gümelerin tepelerini. 6. Şenneneräk, gülüşeräk, şamata kaldırarak uşaklar kaçınardılar sokakta. 7. Bakışım durgunardı kırlarda, çayırlarda, meyvalıklarda.

2

Aşaadaki cümleleri yazın, noktaların erinä koyarak lääzımnı birsoy paylarını. Kullanın verilmiş örnää.

1. Göldä üzärdilär kaazlar...
2. Uşaklar şolanın aulun içindä aralıktä oynardılar...
3. Dışarda lüzgär yavaşımıştı...
4. Balıkçılar tutmuştlar bir kazan balık: sazan...
5. Başçada açmıştı laalelär...

Örnek: Göldä üzärdilär kaazlar, ördeklär, bıclar.

Konstantin Vasilioglu

(1938–2014)

Konstantin Vasilioglu duudu Bolgrad dolayında Aleksandrovka küüyündä (Satılık-Hacı). Ürendi Tiraspol Devlet Pedagogika İnstitutunda. Çok yıl çalıştı Moldovanın Üredicilik Ministerliin Pedagogika hem Psihologiya bilim-aaraştırma İnstitutunda.

Büük kuvet koydu gagauz dili hem kultura kalsın üüsek uura, hazırladı 20 kıyattan zeedä.

K. Vasiliogluya büük zaameti için verildi ad „Gagauziyanın Saygılı Vatandaşı”.

3

Okuyun annatmayı.

Satılık–Hacı

Bän, Kosti Vasilioglu, duudum Bolgrad rayonun Aleksandrovka (Satılık Hacı) küüyündä 1938-inci yılda fevral ayın 28-indä. Beni duudurduynan, mamu sansın bir çizi çekmiş suuk kışlan ilkyazın arasında. Beni o sansın bir annık taşı koymuş yıl zamannarın arasında. Bezbelli, pek büyük üfkesi vardı o saurgunnu, ayazlı artık geçmiş kışa.

Mamu pek islää bilärmış rusçayı, ama bilmäzmiş rumıncayı. Da bu beterä bän Kolidän Kosti olmuşum. Ama iş tä netürlü olmuş. Mamu, çıkılayıp beni kundak içinä, almış kucaana da gitmiş kliseyä beni vaatiz etmää. Popaz rumınmış, rusçayı, gagauzçayı bilmäzmiş. Molitvalarını, duvalarını bitirdiktän, tamannadıktan sora, sıra gelmiş metrikayı doldurmaa da sormuş mamuya rumınca:

– Ne koyacan uşaan adını?

Mamu, annamayıp, sanmış, ani bobamın adını sorêr da demiş:

– Konstantin.

Popaz annamış, ani benim adım olacek Kosti da doldurmuş o sıracı, neredä uşaan adı – Konstantin. Ondan sora popaz istemiş annamaa uşaan bobasının adını da genä sormuş:

– Parintinin adı nicä?

Mamu sanmış, ani popaz annamadı ilk kerä da sorêr taa bir kerä. Soruşu işittiynän, mamu demis:

– Söledim yä parintinin adını – Konstantin.

Popaz, hiç bişey şüpelenmeyip, genä yazmış o sıracıkta, neredä bobayca (bobanın adı) – Konstantinoviç.

Bununnan bitirip vaatiz etmesini, verer mamunun elinä metrikayı da demiş, ani o artık serbest.

Mamubuna pek şaşıp, stavrozunu yapmış, popazın elini öpmüş da doorulmuş benimnän evä. Ama yolda o düşünärmış da annayamazmış, neçin parintinin adını (nicä o annamış) popaz iki kerä sormuş, ama uşaan (benim) adını hiç bir kerä da sormamış.

Evä geldiynän, musaafirlär artık beklärmışlär kutlamaa mamuyu. Anton çiçu sorêr mamuya, ne koydu adımı. Mamu söylemiş, ani uşaan adı Koli. Çiçu almış metrikayı da, okuduynan, seslän gülmüş:

küüyümüz
hodullanêrim
dolaylarda

– Uşaan adı diil Koli, ama Kosti!

– Tâ neçin bu rumın popazı iki kerä sordu parintinin adını? – demiş mamu.

Mamu hem musaafirlär gülmişlär benim Kolidän Kostiyä dönmemä, tühlanmışlar, ama bitki-bitkiyä girmişlär fikirä, ani Kosti da gözäl ad.

Marinka lelü demiş:

– Ko olsun Kosti. Bunu Allaa, olmalı, istedi, ani uşak Kosti olsun.

Bän şindi düşünerim, ani popaz kâr dooru da yapmış, çünkü herersi Koliylän dolu: Nikolay Arabacı, Nikolay Tanasoglu, Nikolay Baboglu,.. Etmeer mi? Ko arada bir dä Kosti olsun. Bu-şaka.

Da şindi, paalı okuyucular, bilmeersiniz, neredä bulunêr Aleksandrovka mı? Kahırlanmayın. Bän mutlak isteirim açıklamaa bunu, çünkü herkezi yaşamasında makar ki bir kerä lâázım gitsin Aleksandrovkaya. Nasıl annadayım sizä, paalı dostlarım, da taa kısıdan olsun? Çadırdan Aleksandrovkaya doorudan, kır yolundan gittiynän, bir 18–20 kilometra uzaklık. Taa zeedä diil. Bu yoldan diil gençlär, ama ihtärlar da taa çok kerä yayan gezerlär, çünkü angı taraftan da Aleksandrovkaya doorulmasan, yolun ucu manastırda biter, karı manastırına götürer.

Küüyümüz bulunêr Dimitrovkanın, Eni İvanovkanın, Pındıklının, Çiişinin, Eni Troyanın arasında. Bu küülerin arasında sade Aleksandrovkada hem Dimitrovkada gagauzlar yaşêêrlar. Kalan küülerdä – bulgarlar, angılarının arasında büyük dostluk hem annaşmak.

Herbir küüyün var anılmış, gösterilecek hodulluk erleri. Bizim küüyün dä var hodullukları. En ilkin – kendi gözäl kızlarınnan. İnanmêêrsınız mı? Boşuna, paalı dostlarım. Sade bir örnecik getirecäm. Kakumun vardı üç kızı. Da tâ, birisi, Kati, küüdä kaldı. Stifanayı çiişili almayınca raatlık bulamadı. Ama en küüüünü, Dorayı, Dimitrovkanın baş doktoru almayınca, hiç işinä bakamadı. Onun gibi gözäl küüyündä da, dolaylarda da bulamamış. Kalan kızlarımız dä kâr gül toomrucaa, başça çiçää.

*Anılêr küüyümüz taa arif, **girgin**, ii kalipli insannarınnan, angıları taa çoyu pazarlarda, yortularda sürü-sürü, alam-alam olup, giderlär karı manastırına, angısı bizim küüyün hem Dimitrovkanın **sınırında** durêr. Bizdän manastıradan bir üç kilometra, ama bu yol insansız hiç kalmêêr. Giderlär manastıra küüüü-büüüü, çünkü pek anılmış o (içyandan da, dışardan da) kendi güzelliinnän, kendi donaklunnan hem durêr pek uygun erdä...*

Anılêr bu manastır kendi horunnän, kendi ikonalarınnan, angılarının taa çoyu sayılêr ayozlu. Bu manastırda yok bir dä adam izmetçi. Bekçisi dä, şöferi dä, başka zanaatçılar da – hepsicii karı.

Bu manastırda bulêrlar can raatlu hem Allaha yakınnık binnärlän kişi diil sade Aleksandrovkadan, Dimitrovkadan, dolay küülerdän, ama Çadırdan da, Bolgradtan da, Ukrainadan da, Moldovadan da... Orayı diil sade inanıcılar, ama kimisi cannarını da dinnendirmää deyni giderlär. Tâ neçin küüyün türküsündä çalınêr:

Çok erlär bän gezdim, aktardım,

Neredä dä olsam, dostlarım,

Uzakta vakıt pek zor geçer.

Burayı kâr magnitlän çeker.

Bän hodulum, ani bölä gözäl manastırımız var! Bän hodulum, ani göktä yıldızları manastırın pınarında var nicä görmää gündüz da! Bän hodulum, ani düünnenin bir gözäl, ayozlu köşecii bulunêr benim duuma küüyümdä!

Küüyümdän taa gözäl dünnedä

Büük duygu doldurêr üreemi:

Hiç bulamadım bän birerdä!

Küçüktän taa severim seni.

Küüyümüzün adı Satılık-Hacı. Nicä görersiniz, küüyün adı artık gösterer, ani Aleksandrovka da (Satılık-Hacı da), karı manastırı da – onnar hacılık, ayozlu erlär, insanın canını, ruhunu paklayan, Allaha yaklaştıran erlär; insana kuvet verän erlär; hatalardan, belalardan insanı uzaklaştıran hem umutlara yaklaştıran...

K. Vasilioglu „Küçükliüm”

Zenginnderiz sözümüü

annık – sınır

çıkı – boşça

hodulluk – gogorluk

kalip – karakter, tabeet

Dikat oku da sölä ...

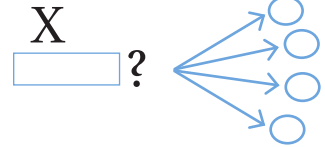
- Ne avtor kendi küçüklüü için annadêr?
- Angı küüdä yazıcı duumuş? Küüyün eski adını da aklınıza getirin.
- Nicä K. Vasiloglunun anası ooluna ad koymuş? Bulun o eri teksttä da taa bir kerä onu okuyun.
- Küüyün angı anılmış erinnän avtor hodullanêr?
- Sizin küüyünüzä/kasabanızda angı anılmış erlär var? Annadın onnar için.

4 Teksttä nışannı laflara uydurun sinonim.

5 Lafın „keskin” çokmaanalı olduunu inandırın. Herbir maanaylan birär cümlä kurun.

6 Tekstin nışannı payında bulun da çıkarın birsoy paylı cümleleri: birsoy subyektlän, predikatlan, tamannıklan, belliliklän, hallıklan. Altlarını dooru çizgiylän çizin. Yapın shemalarını.

7 Kurun shemaya görä birsoy paylarlan cümlä, kullanarak söz ilerletmäk için lafları.

8 Aşaadaki teksti okuyun. Çıkarın o cümleleri, angılarında var birsoy paylar.

Yarküü uzanêr iki yamaca hem onnarın arasında bir bayıra, angısı başlanêr küüyün ortasından da hep üüseklenir genişlenir poyraza dooru. Yamaçlar aykırı çizili derin hem geniş, evelki yarlarlan, onnarın arasında sa kurulu çorbacıya keremetlän örtülü kıvrak evlär.

Küüyün bir tarafından geçer Kişinöv – Reni şösesi, başka tarafından sa – Reni demir yolu.

Açan yaayêr bol yaamur, yamaçların hem bayırın arasında akêr yaamur selleri, angıları birleşerlär küüyün ortasında, neredän başlanêr bayır, da yapêrlar bir büyük dalgalı derä, ani bitkidä karışêr Kahul gölünä.

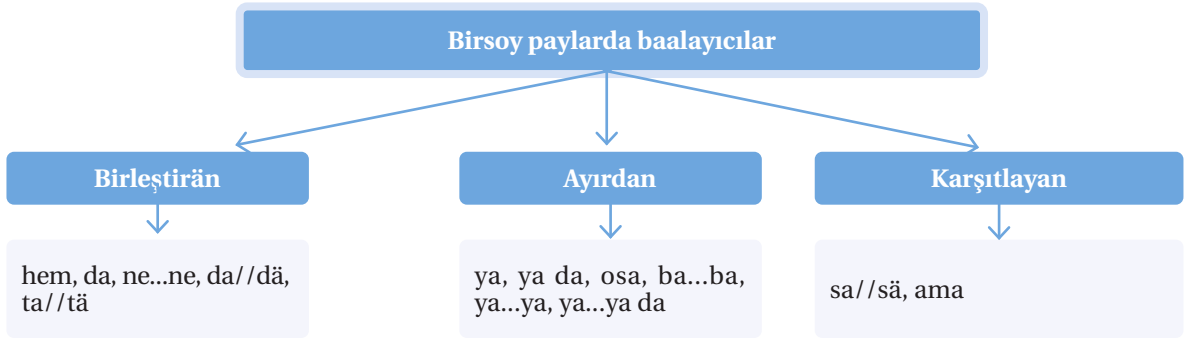
Neçin dedelerimiz ayırmışlar 200 yıldan zeedä geeri bu yarlı erleri kurmaa küüyü, şindi zor annamaa. Bekim, evelki vakıtlarda onnar başka türlü düşünärmışlar, bekim, o yıllarda saklanarmışlar korkunçluktan, bekim da islää erlerin artık varmış çorbacıları, da bizim dedelerimizä izin verilmiş küü kurmaa sade bu yarların aralarında...

Vlad – Demir Karagançu

9 Hesaba alarak yukarkı tekstin içindeliini, kendi küüyünün/kasabanın bulunduu erleri için yazın bir tekst. Kullanın birsoy paylı cümleleri.

§ 2. Cümlelerin birsoy paylarında baalayıcılar hem bütünleştirici laflar

Cümlelerin birsoy payları baalanêrlar biri-birinnän baalayıcılarlan. Birsoy paylarını cümledä baalêrlar te bu baalayıcılar:

1. Birleştirən baalayıcılar: hem, da, ne... ne.

Örnek: Traktor **hem** kombayna – iki faydalı maşına. Gagarin **dä**, Titov **da** kosmonavttırlar. Masa üstündä yoktu **ne** su, **ne** ekmek. Bitirdiynän işi, dädu abanêr sıır auluna **da** siireder hayvannarı. Bakır **da**, sepet **tä** doluydu şefteliylän.

2. Ayırdan baalayıcılar: ya, ya da, osa, ba, ba...ba, ya...ya, ya...ya da.

Örnek: Cendem-Babusu bakişinnan **ya** saar edecek, **ya** kör edecek. (*masaldan*) Gözäl çocuk, al, kurtar **ya da** öldür beni. (*masaldan*) Gidecek dolaya Vani **ya da** Kostı. Maşınayı diişä-diişä haydadık: bir o kullandı, bir bän kullandım. Todi mi **osa** Vladi mi gitsin evä? Lüzgär **ba** esärdi, **ba** durardı – dermeni pek aar çevirärdi.

3. Karşıtlayan baalayıcılar: sa, sä, ama.

Örnek: Çırak gördü aaçta kuşu, **ama** ürkütmedi onu. (*masaldan*) Tilki kaldırmış kuyruunu, **ama** aldadamamış Mir-Mir Kotoyu. (*masaldan*)

Evdä o delikannı hepsi işleri yapardı, kırdä **sa** haylazlanardı. Malimiz hep bizi düşünürdü, kendisini **sä** pek bakmazdı.

1 Yazın cümleleri. Birsoy payları bulun, gösterin onların baalayıcılarını. Annadın, nesoy baalayıcı onnar (birleştirən mi, ayırdan mı osa karşıtlayan mı).

1. Ne salêr, ne uluyêr, ama aulu bekleer. (*bilmeycä*) 2. Däduunun dokuz oolu varmış, dokuz da kızı. (*masaldan*) 3. İvançu dädu hem onun ikinci agası giderlär ileri. (*masaldan*) 4. Ya, sıkıp kendimizi, işleyelim, ya – kalın saalıcaklan! (*masaldan*) 5. Ya sän gel, ya o gelsin, ya da ikiniz dä gelmeyin, açan çekışeceniz. (*masaldan*) 6. Su pınarda ne iisiler, ne zeedelener. 7. İleri git – süser, geeri kal – teper, ama çekmeer. (*bilmeycä*) 8. O seni dokuz pınara su için götürecek, ama susuz brakacak. (*masaldan*) 9. Babunun sa bordeyi olmuş eşil hem gözäl. (*masaldan*) 10. Elsiz, ayaksız, ama tokatları açêr. (*bilmeycä*)

2 Okuyun teksti.

Tätü

Bizim evdä, bizim ayledä herkezin vardı kendi müşterileri. Mamunun müşterilerini pek kolaydı tanımaa taa uzaktan. Gördün mü birisini bizim sokakta boşça koltuunda – mutlak o mamunun müşterisi, angısı ya getirer diktirmää bişey, ya da dikilmiş rubaylan evä gider.

Tätünun da müşterileri uzaktan tanınardılar. Onnar da belliydilär. Onnarın da koltuklarında ya da ellerindä mutlak lääzımdı olsun ya bir torbacık bişey, ya da çuval. Çünkü onnar gelärdilär tätüdan almaa ya toomnuk kartofi, ya arpacık, ya suan, ya da suan toomu. Pazlama Kostiyi, nicä bizä aynaşêrlar küüdä, pek islää bilärdilär diil sade küüülülär, ama dolay küülerindä dä: Çadırdä da, Bolgradta da, İzmailda da, Besarabkada da, Komratta da hem uzak başka erlerdä dä. Tätü – anılmış başçıvancıydı, anılmış suancıydı.

Başkaları taa sade ekärdilär, ilk buvazı kartofilerä çekärdilär, ama bizdä turfanda vardı artık eni kartofi kendimizä imää dä, satmaa da. Hep ölä eşil suannan hem sarmısaklan da. Başkalarının taa gücülän erdän çıkardılar, ama bizim suannar, sarmısaklar artık büüktülär, semizdilär, uzun yapraklı hem kalın saplıydılar. Çünkü tätü taa güzdän hazırlayıp suannarın, kartofilerin toomnuklarını, onnarın aul içindä erlerini, ilkyazın hepsindän ileri topraa tırmıklayardı, ki nem kaçmasın, toprak kurumasin da, açan toprak başlayardı bulgurlanmaa hem yısınmaa, ekärdi, koyardı erä hepsini, ne lääzım ekilmiş olsun kendi vakıdına görä.

Hem taa bir iş önemni küçük çiftçiliktä. O toomnuk için en ii, en uygun, en saa arpacıkları, sarmısakları, kartofileri ayırdı. Ekmää vakıt yaklaştıynan, bir ay kadar kaldıynan, tätü, maazadan toomnuk kartofileri çıkarıp, taa bir kerä toomnukları eldän geçirärdi, koyardı onnarı eski sinilerin, kalburların hem başka kapların içinä. En ilkin o pufkurardı onnarın üstünä su. Sora itirärdi onnarı patın altına, karannaa. Gün aşırı, çıkarıp toomnukları, pufkurardı ılıcacak suylan hem gündän günä onnara taa çok şafk verärdi... Kaldıynan ölä bir haftaya yakın, çıkarardı onnarı aydınnaa da sınaştırardı, çelikleldirärdi. Sıra geldiyän ekmää, o alardı kartofileri kap içindän da koyardı usulcuunnan onu topaçsız, kaba kuyu içinä. Bakardı filizlär kırılmasınna hem olsunna yukarı dooru. Hem taa bir iş sevmäzdi: sıralar olsunna buruk. Karıklarda suvannar mı, kartofilär mi – sıralar uzdular, nicä ipä görä koyulmuş. Suannarı da, arpacıkları da mamu ekärdi uzucuk, nicä markerlän, 10–12 santimetra biri-birindän. Toomnuklar ekildiktän sora, taa bir kerä onnarın üstündän geçilärdi tırmıklan, ani kalmasın bir dä çırpıcık, bir dä topaççık. Aulda herbir eşillik biri-birindän ayırlardı yolcaazlan. Hem her yılın tätü onnarın erlerini diiştirärdi, hiç bilmäzkenä kiyatlardan, ne o „sevooborot”. Bir erdä ekiliyenä, deyecez ki kartofi – orada büüyärdi sade kartofi. Orada, o erdä, yoktu nicä olsun ne suan, ne çukundur, ne trup ya da gündöndü bişey. Bileräk çiftçilik temizliini, bizim eşilliklär da aulda büüyärdilär, nicä elit. Onuştan da tamızlık için her şeyi bizdän alardılar.

İsteerim göstermää bobamı başka taraftan da. Tätü pek **käämil bobaydı** hem terbiyeciydi. Bän tutmêırım aklımda, ki o bana baari bir şamarcık ursun, parmaannan diisin ya da baarsın. Benim zulumnuklarıma o dayanardı, nicä dä lääzım dayansın terbiyecici. O laflan çalışardı doo-ru yola koymaa, vazgeçtirmää beni kötü tabeetlerimdän. Vardı benim bir tabeetim tırmalamaa başka uşakların suratlarını, açan onnar beni gücendirärdilär. Benim boycaazım küçüktü, kendim başkasından yufkaydım da çoyun peydalanardı havezi bana bir şamar ya da tepmä çekmää. Bän dä, borçlu kalmayım deyni, o gücendirenin suratını tırmıklardım ölä, ani o haftaylan sokaa çıkamazdı. İkinci kerä hızlanarsaydı üstümä, bän taa bir kerä onun suratını resimnärdim turnaklarımmnan... Taa o brakılınca beni gücendirmektän. Tätü benim bu korunmak tabeetimi bilärdi da sade birkimsey senselelerdän gelsin, bän onnarın yannarında dönüşärkän, deyiverärdi:

– Kostika, ya annat, nicä sän tä filanın-fişmanın suratını resimnemişin da onu mamusu da tanımamış, bobası da beenmiş, bir haftadan zeedä artık şkolaya gitmämmiş.

Tätü hertarafça pek dooru adamdı. O azetmäzdi haylazlardan, hırsızlardan, kıskançlardan, haseetlerdän, yalancılardan,... Eri geldikçä, dedelerimizin sızıntısından o bişey-bişey bulardı da bana ya da başkasına annadardı. Sade birkaç örnecek getirecäm. Aldadannar, çok adayannar için, angıları kendi derilerini korumaa deyni, anasını-bobasını da adayaceklar...

K. Vasilioglu

?

Dikat oku da sölä ...

- Nicä küüdä yazıcının aylesinä sokakça deyärmişlär?
- Avtorun bobasının süretini yazdırın.
- Neylän onun tätüsü zanaatlanarmış?
- K. Vasilioglu nicä kendi bobası için yazêr?
- Yazdırın kendi bobanızı.

3 „Käämil bobaydı” lafların maanasını açıklayın. Kullanarak teksti, inandırın dooruluunuzu.

4 Okuyun söyleyişi. Açıklayın maanasını. Yakışêr mı uydurmaa onu annatmaya „Tätü”. İnandırın. „İi adam prost iş yapmaz, becermärsä – tutunmaz”.

5 Tekstin belli edilmiş payından çıkarın baalayıcılarla birsoy paylı cümleleri, yapın onnarın shemalarını.

6 Birsoy payların aralarına erleştirin uygun baalayıcıları, dooru koyarak durguçluk nişannarını.

1. ... mamu ...mali ... bän lääzım aaçtan olmuş meyvaları toplayalım. 2. İlkyaz vakıdı aulda işleri düşer zamanında ... vakıdınca yapmaa. 3. Yaamur gittikçä yavaşmazdı ... hızlanardı. 4. Çiftçi her yılın kararlêêr kış mı ... yaz ekini mi topraa koymaa. 5. Kızgın havada insan kırdı ... işlärdi ... dinnenärdi. 6. Aulda bereketi toplamaa tutunduk bän ... mamu ... kaku

7 Birsoy paylarla cümleleri diştirin ölä, ki onnar olsunnar baalayıcıları.

1. Güzün Bucak topraklarında çiftçilər toplêêr ekinneri, üzümneri, meyvaları. 2. Mamu, batü, bän havezlän katilêrız baa bozumuna. 3. Fena hastalıklar var nicä insanı yufkalandırsın, sakat yapsın, halsız braksın. 4. Batüm yarışmaklarda pay aldı, üsteleyämedi. 5. Üürenici okusun mu, yazsın mı verili işi annamadı.

Cümledä, birsoy payların yanında, var nasıl bulunsun bütünneştirici laflar: **hepsi, bunnar, hepsi bunnar, te bunnar, hererdä, herkerä, te ne, nesoy, kimsey** hem başka. Bölä laflar var nicä bulunsunnar birsoy payların ya önündä, ya ardında.

Örnek:

Ustanın odasında vardı **te ne**: nacak, testerä, burgu, rendä.

Erdä dä, göktä dä, denizdä dä – **hererdä** insannar lääzım korusunnar naturayı.

Bütünneştirici laflar, birsoy paylar gibi, hep o cümlä payı olêrlar. Te bizim örneklerdä ilk cümledä bütünneştirici laf **te ne** – aderlik nasıl söz payı, ama nasıl cümlä payı subyekt birsoy paylarda: (**nacak, testerä, burgu, rendä** – subyekt). İkinci cümledä bütünneştirici laf **hererdä** – er hallı birsoy paylarda (**erdä, göktä, denizdä** – hep er hallıkları).

Açan bütünneştirici laf bulunêr birsoy payların önündä, ozaman bütünneştirici laftan sora iki nokta koyulêr.

Örnek: Pena koydu sofraya çanaklarlan **mancaları: paça, kaurma, baa yapraannan sarılı sarma** (D. Kara Çoban)

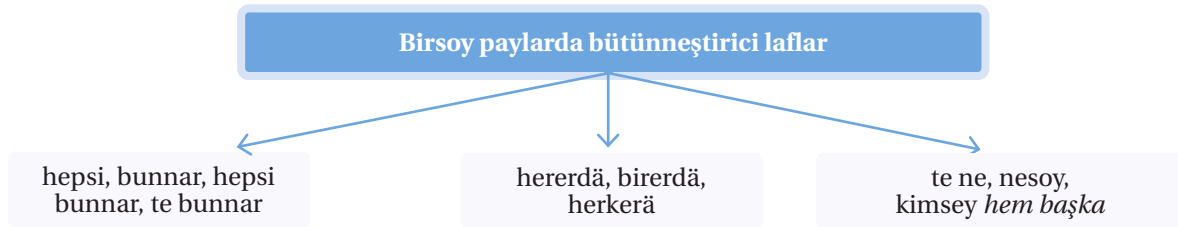
Açan bütünneştirici laf bulunêr birsoy payların ardında, ozaman bütünneştirici lafın önündä çizgi koyulêr.

Bomboni, turta, parça şeker – te bu tatlılıklar malimin cöbündä her zaman bulunurdu küçük uşaklara.

Bütünneştirici laf cümledä olur olsunar işhallıklar hem aderliklär dä (**hepsi, hepsi bunnar, te ne, kimsey, bişey, hererdä, herkerä, birerdä**).

Açan birsoy paylar, ani durêrlar bütünneştirici lafın önündä, başaramêêrlar cümleyi, ozaman onnarı sıraladıktan sora, koyulêr çizgi da ötää dooru yazılêr cümlemin kalan lafları.

Örnek: Giisilär: gölmek, çarşaf, yastık üzleri, masa bezi – yıkanmış serilydilär teldä.

Shemalarda bütünneştirici lafların erinä te bu nişan koyulêr:

Birsoy payların nişanı –

Örnek:

Hererdä: yukarda hem aşağıda – kırlangaçlar uçuşardılar.

Cümlemin sheması: [: hem – ...].

?

Kaavilederiz temayı

- Yukarkı shemaya bakıp, söläyin birsoy payların bütünneştirici laflarını.
- Angısıydır onnar? Sıralayın.
- Angı durguçluk nişanı koyulêr, açan bütünneştirici laflar cümledä bulunêrlar birsoy payların önündä? Örnek verin.
- Açan bütünneştirici laflar bulunêrlar cümlemin birsoy payların ardında, angı durguçluk nişannarı koyulêr? Örneklerinizlän inandırın.
- Angı söz payları cümledä bütünneştirici laflarını taa sık göstererlär? Örnek verin.

8 Yazın cümleleri teftelerinizä bütünneştirici lafları, bulup, altlarını çizin.

1. Kelcä-Külcä bütün gün: avşamnen, sabaalen, üülendä – kümbetin üstündä sinek tutarmış. (*masaldan*) 2. Çayırda te nesoy otlar salt büüyärdi: çaylamık, ayırık, negara, susay, sarmaşık. 3. Yaamurluk, kalpak, sargılar, çarıklar – hepsi çobanın giyimi yaştı. 4. Masanın üstündä te nesoy kap vardı: garafa, filcan, tepsi, çölmek. 5. Kavga, çekiş, baarış – bunnar diildir annaşmanın pek gözäl uuru. 6. Tezek, çırpı, odun, kömür – te ne küülü insanın yakacakları. 7. Aderlik, adlık – bunnar diişilän hem hallanan söz paylarıdır. 8. Aulun taftaları boyalıydı türlü renktä: eşil, biyaz, mor.

- 9 Bulun aşadaki bütünneştirici laflara uyar birsoy payları, kullanarak verilmiş örnää. Düzün onnarlan cümlä.

1. Çiçeklär. 2. Derelär. 3. Aaçlar. 4. İmeklär. 5. Hayvannar. 6. Küülär. 7. Meyvalar. 8. Oyunnar. 9. Türkülär. 10. Kuşlar.

Örnek: piliçlär, ördeklär, pipilär, kaazlar.

- 10 Aşada verili laflarlan kurun birär cümlä, uydurarak onnara birär bütünneştirici laf. Cümleleri yazın, çizeräk bütünneştirici lafların altlarını.

1. Karı, adam, uşak, kız, çocuk. 2. Taliga, maşına, avtomobil, tren. 3. Er, gök, deniz. 4. Sazan, karas, lin. 5. Yılannar, guşterlär, sülüklär. 6. Masallar, türkülär, bilmeycelär, söyleyişlär. 7. Gagauzlar, moldovannar, bulgarlar, ukrainnär. 8. Kelebek, sivri sinek, böcek, arı. 9. Şaka, cümbüş, şennik.

- 11 Okuyun annatmayı. Açıklayın temasını hem öz fikirini.

Anam

(*annatmanın I payı*)

Bän bilerim, ani bu dünnedä hepsi mamular kendi uşaklarına deyni – hepsindän gözäl, nicä dä herbir anaya onun uşaandan taa gözäl hem taa akıllı yok. Garga gargacı görmüş: – gözelim benim! – demiş. Bu ölä. Bununnan bän Amerikayı açmêêrim. Ama benim mamum, Kara Kostinin Manisi, halizdän dä, boydan kaarä, çok üüsekti başkalarından. Tä neçin bu laflar ona pek yakışar:

Türlü gözäl karılar
Gök altında çok.

Mamu gibi güzeli –
Dünnedä hiç yok.

Hem mamu pek aarifti, akıllıydı da. Bunun için çok örnek var nicä vermää. Mamu, nekadar yaşadı – küüyün en ii terziykasıydı. Dikärdi herbir rubayı, kimä ne läüzimdi. Hem dikärdi hızlı, havezlän, adamın sırtına görä. Rubalar olardılar gözäl, kıvrak, uygun, yakışıklı, fasonnu...

Bän artıkyazdım, ani bizim küüdä büyük bolnişa, okul, neredä pek çok karı zanaatlaşardı. Elbetki, hepsindä vardı olä rubalar, angıları başka erdän, kasabalardan alınma. Elbetki, o rubalarlan çıkardılar sokaa yortularda, pazarlarda, işä giyardılar... Mamu birisini dä, fasonnu rubalarlan geçärkän, brakmazdı, çıkıp önünä, bakmayınca hertarafça. Mamu sade bir kerä bakardı da sansın gözlerinnän patredä çıkarardı. Tutardı aklısında herbir buruşucaa, herbir dikişi.

Kendi müşterilerine ondan sora çok kerä mamu dikärdi sımarlama fasonda. Deyelim, ki gelmiş bir üürediciyka da isteer diktirmää fistan. Ama isteer olsun fasonu, nicä doktorun karısının te o kırmızı güllü biyaz fistanı. Ya da küülülerin biri gelmiş da isteer diktirmää fistan, nicä üürediciyka Mariya Grigoryevnanın. Mamu sade sorardı: „Angısı, mari? Te o mor mu, osaydı çizgili eşil olan gibi mi?” Sade bundan sora mamu ölçü alardı: rubanın uzunnuunu, genişliini..., döşedärdi masanın üstünä plati da, tebeşirlän belli edip rubanın herbir payını, kesärdi, duurayardı o plati da kalan plati hem parçaları geeri verärdi. Kim çoktan diktirärdi, o bilärdi, ani mamuda ölçünmäk geçmeer da sade sorardı, nezaman gelsin almaa. Ama eni müşterilär ölçünmeyi dä sorardılar.

Da sora, geldiynän söylenmiş gündä, gördüynän rubayı hazır, dikilmiş, ütüyü urulmuş, pek şaşardılar buna. Mamu, elbetki, teklif edärdi giisinnär. Ama giidiktän sora taa da pek şaşardılar, çünkü ruba yatardı insanın üstünä, birersi sarkmazdı; omuzları, koltukların altları germäzdi... Ennerin da, paçaların da, uzunnuu taman, nicä müşteri istemişti. Hem taa bir iş isteerim söylemää. Mamu birkerä bilä körlemeyä örnek almazdı. **O mutlak gördüü fasona bişey-bişey ekleyärdi, zeedeleyärdi⁴.** Hep o fason mamunun elindän mutlak taa gözäl, taa uygun, taa yakışıklı çıkardı. Da bundan sora fason saabisi taa çok kerä gelärdi da isteyärdi, ki onda da olsun bölä fistan.

Benim dâ üreemä pek hoş gelärdi, açan insan, alarkan o rubaları, sevinärdi, şıladı üzleri, aydınnanardı. Açan da razgelärdilär beni birbişey yaparkan!... Bendän kismetli bu dünnedä yoktu. Tâ, çok yıl geçti, nicä anam geçindi, ama bän şindi dâ hep düşünerim, ani yoktu ölä iş küüdä, angısını o becermesin. Eer göräydiniz, ne gözäl paskalar, kolaçlar örärdi anam! Çok kerä, düün kolaçlarını, saadıç kolaçlarını, paskaları yaptırardılar, ördürärdilär mamuya. Kär büünkü gündä dâ ölä artistik yaratmalarını var nicä görmää, ama sade büyük sergilerdä.

Mamunun gevrekleri dâ, var nicä demää – kär artistik yaratmasıydı! Onnar ölä tatlıydılar, ölä gözäldilär, ölä gevrektilär, ani aazında eriyärdilär! Mamu gibi gevreklän sofrayı kimseycik donadamazdı. Mamu o gevrekleri incecik pazılardan peşkir gibi kesärdi da baalayardı, banta ya da gül gibi yapardı. Hem kesärdi onnarı diil bıçaklan, ama kertikli gevrek kesecäännän. Kaurarkan onnarı, mamu domuz yaayınnan oloy yarı-yarıya koyardı. Çıkardıcaan o büyük çüvendän, taa haşlakkan ekelärdi onnarın üstünä pudra-şeker da o kızarılmış gevreklerin üstünä sansın kraa düşärdi. Açan da erleştirärdilär gevrekleri o büyük, çiçekli çinilerä da koyardılar masaların üstlerine – düüncülerin hem saadıçların çeneleri buruk kalardılar!

Onuştan bän var nicä hodulluklan söyleyim, ani mamu başkasına deyni hertarafça örnekti: iştä dâ, türküdä dâ, oyunda da

Hepsi karılar işleer

Hepsi çalışêr.

Açan mamucuum işleer –

Ortalık şaşêr

Düünnerdä, konuşkada

Karılar çalêr

Mamunun sesi orda

Pek ayırılêr.

Mamu halizdän da pek çok şiir bilärdi. O pek sevärdi Puşkini, Lermontovu, Gogolü, Çehovu... Bilärdi pek çok Krılovun masallarından. Hem pek sevärdi rusların halk türkülerini.

İsterim birazçık açıklamaa. Bän ölä aklımda tuttum, ani kışın kırk ikincidän kırk üçüncüyä karşı bizdä yaşıadıydılar bir kış rus kaçkınnarı. Bilmeerim, kimdän hem nereyi kaçardılar, ama o aylä için (karı-koca hem çocukakları) bir dâ prost laf söyleyämeyecäm. Pek gözäl hem uslu insannardı. Onnar pek ii hem pek cana yakın insannardı.

Tutêrim aklımda, nicä onnar karı-koca, ama kimär kerä çocukaklarını da alardılar yannarına da gidärdilär küü içinä kendilerine bir parça ekmek kazanmaa. Ama o uzun kış avşamnarında üüredärdilär beni rusça lafetmää, annadardılar kendi yaşamaları için, türlü bitmüz, uçsuz-kenarsız meraklı masallar... Ama taa çok avşam vakıtlarını onnar doldurardılar rus türkülerinnän. Onnar ikisi dâ çalardılar tenorlan. Halk türkülerini çalarkan, seslerini uzadardılar, da açan gelärdilär kulminaşiya erlerä, tavan sansın yukarı kalkardı. O sesleri uçardı, sansın yukarda, havada... Sora yavaş-yavaş ses inärdi aşaa, erä dâ genä iki gözäl tenor sıcaqlan doldurardı içersini hem benim o körpâ canımı.

İltän, sakına-sakına, kıyısmaya-kıyısmaya, ama sora, biraz vakıt geçtiynän, mamu da onnarlan barabar çalardı ikinci seslän. O zamannar, açan mamu 42–43 yaşındaydı, sesi onun pek kaaviydi hem gözäldi. Pek sevärdi mamu onnarlan çalmaa „Brodägayı”, „Polüşko-poleyi”, „Stenka Razini”, Ermak için türküleri. Ama açan tutturardılar o „Veçerniy zvonu”, tutêrim aklımda, bän dâ bitkidä, onnarın ardına tekrarlardım: „bom, bom, bom...”. Bu, sayılardı, ani bän dâ onnarlan barabar çalêrim.

Bän pek islää annêêrim, ani mamuda o zor vakıtlarda yoktu bana deyni ölä çok vakıdı, ama o beni kendisindän uzakık tutardı annaya-annaya, maasuz, bilä-bilä işi. Çünkü o nekadardaa suuk, taa uzakık bendän kendisini tutardı, beni okadar taa çok ona çekärdi.

Mamu üzdän göstermäzdi, sevmäzdi, öpmäzdi, suvazlamazdı beni, ama bän hastalandıynan, benimnän bişey olduynan, o kendisinä er bulamazdı. Hazırdı erin dibindän çıkarsın birbişey, eer hasta uşacı istediseydi, deyecez ki, bal ya da kış vakıdı bir alma. Pek zor vakıtlardı ozamannar. Kimseydä yoktu ne kuan, ne dâ meyva aacı. Hepsini bireri topladıynan, bekim bütün küüdä vardı 10–15 meyva fidanı. O vakıtlar aullar işlenmäzdi. Eşillik, baa, meyvalık yoktu. Aulların içi doluydu türlü samannıklarlan, otluklarlan, tezekliklärän. Koca er aulun içindä kaplayardı koçına, sırlık aulu. Bir tarafta durardı araba, düven, harman taşı, sürgü hem başka çiftçi avadannıkları...

K. Vasilioglu

Zenginlerimiz sözümüzü

kugu kuşu – rusça: lebed

araba – üüsek koşulu taliga (saman, ot taşımaa)

harman taşı – kertikli hem tombarlak taş (başakları falamaa deyni)

düven – geniş, çakmaklı tafta (samanı kıymaa deyni)

sürgü – harman avadannı

terbää, cılbır, kantırma – beygir tedarıkları

kelemä sıçanı – toloka sıçanı

Dikat oku da sölä ...

- Nicä avtor sözünü anası için bu annatmada başlêêr?
- K. Vasilioglunun anası neylän zanaatlanarmış? Onun ustalık uuru için annadın.
- Nelär becerer yapmaa avtorun anası?
- Neçin avtor bölä çok annadêr anası için?
- Angı taraftan avtor meteder anasını?

12 Yazın ananın karakteristikasını, ekläyin nişannıkları: işçi, akıllı, aarif, becerikli, çalışkan, çemrek h. b. Çalışın kullanmaa onnarı cümlelerin birsoy payları gibi.

13 Tekstän verili fragmenti okuyun, birsoy paylı cümleleri çıkarın, teftelerinizä yazın. Diiştirin o cümleleri ölä, ki onlarda olsun bütünneştirici laf. Kullanın onu birsoy payların hem önündä, hem ardında. Dooru kullanın durguçluk nişannarını.

Mamunun gevrekleri dä, var nicä demää – kâr artistik yaratmasıydı! Onnar ölä tatlıydılar, ölä gözäldilər, ölä gevrektilär, ani aazında eriyärdilər! Mamu gibi gevreklän sofrayı kimseycik donadamazdı. Mamu o gevrekleri incecik pazılardan peşkir gibi kesärdi da baalayardı banta ya da gül gibi yapardı. (K. Vasilioglu)

14 Yukarkı fragmenttän çıkarın artistik kolaylıklarını, ne olduunu belli edin. Birär cümlä onnarlan kurun.

§ 3. Birsoy cümlä paylarında durguçluk nişannarı

Cümlelerin birsoy paylarında koyulêr bölä durguçluk nişannarı: **virgül, iki nokta, çizgi.**

Virgül koyulêr bölä razgelişlerdä:

Açan birsoy paylar kullanılêr cümledä baalayıcısız: Rubalar olardılar gözäl, **kıvrak, uygun, yakışıklı, fasonnu.** (K. Vasilioglu)

Açan cümledä tekrarlanêr birleştiren hem ayırdan baalayıcılar: **Ennerin dä, paçaların da** uzunnuu taman, nicä müşteri istemişti. (K. Vasilioglu) Yok bendä **ne pazar, ne yortu.** (K. Vasilioglu)

Karşıtlayan baalayıcıların önündä her zaman virgül koyulêr: Bän sokaa uşaklarlan **oynamaa çıkmazdım, ama çalışardım** bişeylän – bişeylän mamuyu **sevindirmää.** (K. Vasilioglu)

İki nokta koyulêr bütünneştirici laftan sora, açan birsoy paylar durêr onun ardına: Çadır dolayında bulunêr **küülär: Kıpçak, Kazayak, Tomay, Aydar, Coltay, Beşgöz, Kiriye, Baurçu.**

Çizgi koyulêr, açan bütünneştirici laf bulunêr birsoy payların ardında: **Almalar, armutlar, zerdelilər, kirezlär – hepsi** birdän çiçek açtı.

1 Aşağıdaki cümlelerde birsoy payları bulun. Açıklayın durguçluk nişannarın kullanılmasını.

1. Satıcı panayırdan satardı aaçtan yapılı türlü saplar: kazma sapı, nacak sapı, kamçı sapı, keser sapı, kosa sapı. 2. Beyaz, sarı hem kırmızı bulutlar gün kauşmasında göktä peydalanêrlar. 3. Pavli, Miti hem Stepü şkolanın aulunda fidan dikârdilär. 4. Sabaa ekmeeni imää deyni, masa üstünä koyulmuştu bunnar: bir çini iışimik, bir çini gözlemä hem bir filcan süt. 5. Çocuklar sport meydanında hızlı gezinârdilär, kaçınardılar, atlardılar. 6. Panayırdan etiştirdik almaa te bunnarı: kaba, taazä, beyaz ekmek hem on baş laana, bir sepet tä mor patlacan. 7. Sandın üstünä kat-kat dizmiştilər hepsini: yorgannarı, döşekleri, yastıkları. 8. Moldovada dostçasına yaşêrlar moldovannar, gagauzlar, bulgarlar, ruslar hem başka milletlär. 9. Sel, kudurmuş gibi, sürüyärdi sularınnan aşaa hepsini: tafta parçaları, örmä aul, teknä, bir parça ev örtüsü, yarım samannık, bir çiten, ruba hem türlü başka işlär.

2 Yazın cümleleri, koyun lâazımını durguçluk nişannarını.

1. Kuyu kazmak toprak atmak aar taş kaldırmak hepsi bunnar evel adamın omuzlarında bulunurdular. 2. Kilim kırmak pala dokumak tantela örmäk hepsi bu zannaatlar bizim gagauzkaların sevgili işleriydir. 3. M. Eminesku, A. Puşkin, M. Çakir bunnar anılmış adamnar angılarının halklar hodullanêr. 4. Bekledik dört ay yanvar, fevral mart hem aprel ama cuvap hep yoktu. 5. Ellerimä ilişirdi te bu ufak balıcaklar kızıl kanatlılar, tülkacıklar bobaylar ama birisini dâ tutamazdım.

3 Okuyun şiiri. Çıkarın ondan birsoy paylarla cümleyi, shemasını yapın.

Geniş dünnä, geniş hem dar
bu tomlarlık toprak.
Gözäl erlär saklı bendän bir tarafta
bizdän yırak.

Kasabalar, küülär, imdat verän sular,
şen güneşli göllär, hem taa kimnar
bilsin nelärlän, anılmış hem türkücü
peetlerinnän çalınmış var taraflar...

(N. Baboglu)

4 Okuyun teksti.

Anam

(annatmanın II payı)

... Bilmeirim, nezaman hem nicä, ama mamu bulmuştu benim en yufka, en incä erimi da kullanardı onu, nicä bän şimdi annadım, ustayca. Gagauzların arasında var ölä bir söyleyiş: „Söleirim, kızım, – anna, gelinim”. Mamu da haliz bu söyleyişä görä yapardı. Ama ozamannar bän pek küçüktüm, bunu annamaa deyni...

Sade senselelerdän ya da müşterilerdän birisi gelsin, ölä laf arasında, erini bulup, mamu çekedärdi beni metetmää. Ama diil doorudan. Sade ölä yapardı, ani bän işideyim. O çekedärdi bölecä: „Bizim bu Kosti – kâr kızcaaz. Evdä ufak işleri hepsini hiç sımarlamadaan yapêr. Biz başçadan evä dönüncä, kapunun önü da süpürülmüş, patlacannar – biberlär da yıslanılmış, avşam imeesi da yapılmış... Yokkan ekmek – görseniz, ne mamalıklar kıvradêr?”

Bän sesleyärdim da bana pek hoş gelärdi üreemä. Ondan sora, ertesi günü hem ileri dooru, bän taa üstün çalışardım yapmaa, işleri taa da uygun yapardım. Ozaman mamu halizdän da şaşardı. Bän sokaa uşaklarla oynamaa çıkmazdım, ama çalışardım bişeylän – bişeylän mamuyu sevindirmää.

Bän diil saade ev işlerini, ama çok kerä mamuya da yardım edärdim: kolay dikişleri maşınkayla geçärdim, dikilmiş rubaları ütüyä urardım, kopçalarını dikärdim... Açan da bana mamu bir-iki kama urardı aalemin yanında – bän havada uçardım. Tä nekadär bän

şkolada üürendim, yoktur işittiim, ani onnar soruştursunnar, nicä bän üürenerim. Bunu diil sade şkolada, ama bütin küü dä bilärdi, ani bän pek islää üürenerim. Ama başka taraftan da genä bilärdilär, ani bendän zulüm bütin okulda da yok.

Bizim yanımızda, sokakta, kâr tokatçın yanında şimdi dä durêr bir çıkırıklı pınar. Onun derinnii, en azdan bir irmi metra var. Da bän, açan taa küçüktüm, dokuz-on yaşındaydım, hergün birkaç kerä girärdim o pınarın içinä dä inärdim taa suyadan. Yukarda siiredän uşaklara belli olsun deyni, ani etiştım suyadan, bän lääzımdı, iilip o geniş pınarın içində, şamarımnan suya urayım. Sade su alkaları yayıldıynan, belli olardı, ani bän suya dayandım. Kimär kerä bän etiştirämäzdım çıkmaa pınardan, biraz dinnenmää, nicä bulunardı birkimsey, angısı inanmazdı benim „kahramannımı” (geroyluumu) da bana genä lääzım olardı, te o maymunnar gibi, girip tä, taştan-taşa, taştan-taşa taa bir kerä göstermää „gırginniimi, kıyaklımı”.

Ama bir gün, taman bän iki tarafa, mekik gibi, gezärkän, bulunarkan pınarın içində, ansızdan mamu döner iştä. Gördüynän uşakları pınarın dolayında, sormuş. Uşaklar cuvap etmişlar, ani siirederlär, nicä bän suyadan inerim aşaa. Mamu, beni korkutmasın deyni, bişey demeyip, girer aula. Çıktıktan sora, işiderim mamunun sesini:

– Kosti, ya gel burayı.

Bän, bilmeyip işi, giderim **onun** yanına hiç şüpesiz. Bir dä... açan kablettim baldırlarıma bir oklava... **Benim** arkama sansın bir propeler koyduydular... Bän, **o** Karlson gibi, aul içində pırıl-pırıl, kâr uçardım. Bän kaçardım... – mamu da aardıma oklavaylan. Bilmeirim kaç kerä dolayladıydık **bizim** aulu... ama... Makarki tokatçık açıldı – bän onun üstünä ölä dä razgelämediydım.

Aulumuz ozaman tikenni tellän sarılıydı da bän sade koçınanın üstündän sokaa yol bulduydum. Gücülä kurtulduydum ozaman mamudan. Ama **ondan** sora başkasını da yoktur gördüüm, **kendim** dä pınara başka girmäzdım. Birkaç oklavaylan mamu benim „kahramannımı” ilaçladıydı.

K. Vasilioglu

Dikat oku da sölä ...

- Belli edin tekstin temasını.
- Tekstin öz fikrini açıklayın.
- Angı söz stilindä yazılı bu fragment?
- Tekstin söz tipini açıklayın.
- Nesoy cümläarası baalantılar kullanêr avtor?
- Sölemäk neetinä görä nesoy cümleleri karşıladınız bu teksttä.
- Strukturaya görä taa çok sadä mi osa katlı cümlä mi kullanılı?
- Angı kendi yufka erleri için avtor annadêr? Nicä anası bu erleri ustayca kullanarmış?
- Anasının terbiyetmäk metodlarını açıklayın. Annadın, sizin dä ananızda var mı kendi terbiyetmäk kuralları.
- Kurun tekstin planını da ona görä annadın kiyatsız.
- Verili laflara uydurun sinonim:
senselä – savsaklanmaa – zulüm –

5

Doldurun tablişayı, yazarak terbiyetmäk metodlarını:

Annatmada açıklanan metodlar	Zamandaş metodlar

6

Tekstin nişannı abzahtından çıkarın birsoy paylı cümleleri, yazın tefterlerinizä, annadın durguçluk nişannarını.

- 7 Düşünün da yazın tefterlerinizä 3 birsoy paylı cümlä, kullanın türlü baalayıcıları hem bütünleştirici lafları. Dooru koyun durguçluk nişannarını.

Tut aklında: birsoy paylar

- Hepsı cuvap eder bir soruşa;
- Cümlädä olêrlar hep bir cümlä payı;
- Annadêrlar hep bir cümlä payını;
- Adetçä gösterili hep bir söz payınnan;
- Baalanêrlar intonaşiyaya görä hem baalayıcıların yardımınan;
- Nişannanêrlar çevrä içindä cümlä paylarınnan.

Artistik yaratmaların janraları

§ 1. Artistik yaratmaların janraları (epika, lirika, dramatika)

Yazılı literatura sayılêr haliz literatura ozaman, açan yazıcılar onnarı yazêrlar üüsek literatura dilindä, dilin normalarını kullanarak. Ama yazıcı kendi yaratmasını bir literatura janrasına görä uydurmaa savaşêr. Genel literatura janraları: **epika janrası, lirika janrası hem dramatika janrası.**

Bu üç janranın çeşitleri var:

poema, balada, fabula, annatma, roman, novela, dastan

oda, epigrama, elegiya, satira, türkü.

tragediya, komediya, drama...

Zenginnderiz sözümüzü

janr – literatura yaratmanın çeşidi
lirika – literatura soyu, poeziya yaratması
drama – literatura soyu
epika – literatura soyu
eser – literatura yaratması

?

Kaavilederiz temayı

- Ne girer genel literatura janralarına?
- Sıralayın epika janraların çeşitlerini. Açıklayın özelliklerini.
- Sıralayın lirika janraların çeşitlerini. Açıklayın özelliklerini.
- Sıralayın dramatika janraların çeşitlerini.
- Açıklayın özelliklerini.

1 Okuyun tekstleri. Janralarını hem onların çeşitlerini belli edin. İnandırın kendi dooruluunuzu.

1. Çok yıl ozamandan geçmiş, çok su o vakıtlardan beeri akmış. İhtârlar annadarmışlar, kurulmuş bu halk dastanı taa evellâr, çalarmışlar onu nicä bir nasaat gençlâr için...

Nezamansa, neredänsä, evelki vakıta, yaşarmış bir padişaa, angısının büyük zenginii varmış, ama anılmıştı o diil varlınnan, anılmıştı **etişmiş**³ kızın güzelliinnän. Er üzündä bölä güzellik görünmemişti bu vakıtlara kadar. Kimsä deyärmiş, ani o nicä gün duuması, başkası annadarmış, ani onun üzü açêr dolma içli gül gibi, doyamarsın bakmaa. Göz açık bakışı insanın üreeni ateş içinä sokarmış. Kim işitmiş onun türkülerini, üreenä saalık kabletmış; o sesi durukmuş hem üüsekmiş, nicä çöşmä sızıntısı, nicä kuş uçması.

2. Varmış bir vakıt bir dâduylan bir babu. Dädu pek inatmış, babuylan ayırı yaşarmış...

3. Açan birlik yok dostlarda,
İşlâr gitmâz hiç orada.

Engeç, Kugu hem da Balık,
Bir üklân araba bulup,
Çekmää onu üçü artık

Düşünmüşlâr, ortak olup...

4. Oglan, Oglan, yalabık çoban!
Elim yaptı samandan
Sana bir yorgan,
Ne gözâl olan, yalabık çoban...

5. GİNA: Dünnää bitkisi yakın, olmalı, baksana sän, mari Kati, ne korkunç işlâr olêr: cenk, yangın, kıtlıklar, ölümñär...

KATİ: Aman, aman, sanki bitkisi mi gelir?

GİNA: Elbet, hepsi bunnar zamandan yazılarda varlmışlar. Te ölä dä var, dünnedä fenalık hem kıskançlık enseer.

KATİ: Dooru, olmalı, mamo, te Manol batünun skladlarını, ambarlarını kim sanêrsın yaktı? Hep te o kıskançlar, duşmannar, çokgörücülâr.

GİNA: Nekadar körlük, nekadar zännık! Nasıl korkmêêrlar bölä zararları yapmaa? Sanki, bulundu mu kabaathılar?

2 Okuyun demekli yaratmayı.

Biyaz yortu

Sana eni yıl diildir büyük korku
İnanayım **senin betterinä**,
Bana gelir, ki o biyaz yortu
Süpür yolu körlemeyä.
Süpürer karı kaç kerä şindän,
Eşil daayı, maavi gökü.

İlkyaza sansın, nası bir düştä,
Turnalar ihtâr görünecek bizä.
A küçüklüümüz, ani yaşanmış
İlk başta, vakıtları, uzakta,
Görünmesin, ki kaarlan gömülmüş
Hiç yok gibi kopuk yaşamakta.

Bana geler, ki o biyaz yortu
Sevgimi ayazdan haşlaycek,
Da sän kalacan benim, **paasız dostum**
Gücenmä bana, yazıcı!

Yıllarda, aalem, sade bir tenä
Yıl be yıl ölçär **kır dikişlerini**
İçinä senin nasıl bir düünä
Kavgasız girmää da içmää seni.
P. Moyses

?

Dikat oku da sölä ...

- Yaratmanın janrasını hem onun çeşidini söläyin. Cuvabınızı inandırın.
- Sıralayın lirika yaratmanın nişannarını.
- Şiirin rifması hem ritması için annadın.
- Nesoy duygular açıklêr avtor?

3 Nişanni lafların maanalarını açıklayın. Onnarlan kendinizdän birär çümlä kurun.

4 Uydurun yaratmayı onun janrasınnan.

1. „Pantinin şekerı”	roman
2. „Ekmek için söz”	halk türküsü
3. „Çekirgä”	poema
4. „Bayır oolu”	fabula
5. „Tilki hem üzüm”	annatma
6. „Uzun kervan”	pyesa
7. „Kelcä – Külcä”	masal
8. „Bucaan eceli”	şiiir
9. „Aačlık kurbannarı”	legenda

5 Okuyun annatmayı. Temasını hem öz fikirini açıklayın. Janrasını belli edin. İnandırın.

Bir çift çarık

Geldi kış, düştü kaar, sıktılar ayazlar – Piti Örginin sa bir **ayaanda** vardı çarık, öbüründä – yoktu, da o hep düştürärdi tek çarını ayaandan ayaana. Yaşardı Piti bir yıkık evin sobası içindä. O her sabaa bir parçacık ekmek için koçına paklardı, dam kürüyärdi, beygir kaşıyardı. Örüyardı hem işlärdi, o çıkararak çok türlü şamatalar: burnu fosurdaması, ayak hışırdatması hem taa nesoysa seslär.

Bir sabaalän o genä gidärdi sokakça aaramaa iş. Aul boyunda duran Kama Ligor çaardı onu da dedi:

– Bakêrım, bir ayaanda çarıcaan yok. Bän verecäm sana bir çift çarık, eer sän yaparsan benim aylımı.

Piti pek sevindi buna da kayıl oldu.

– Nekadar vakıt tutacêr o aylık? – sordu o.

– E, neredä o olacek?

– Nereyi götüreceklär, orada olacek. Dobrucada olmalı.

Ertesi günü onnar gittilər primariyeyä, kurdular dokumentleri, da Kama Ligor yollandırdı Pitiyi kendisinin erinä ölä bir recimentä, angısında „herbir kasabaya deyni var birär güllä”.

Aylıkta Pitiyä hem işlettirdilər hem top kavalı paklattılar hem „strukçıya” da yaptırdılar. Kaar içindä emeklärdilər, koyardılar tüfek kılıcınnan samandan adamnarını saplasın.

– Tölä cenktä da saplayacan, – deydärdilär ona. – E, öldürärsäm? – sorardı Piti.

– Te öldürmää üürederiz seni e, ba ahmak! – annadardılar ona.

Her gün kaçırdardılar. Da Piti kaçardı, aazından tatlı köpük gelincä. Kazarmanın yanında durardı bir kişi, bir dä – aulun yanında. Piti etişti bir **baş**a – onun sırtı iyärdi bir sopa, etişti öbür başa – taa bir sopa. Bir kerä aylıkçıları kaçirttılar irmişär kila kum sırtlarında, on kilometraya daalık içindä. Piti kesildi, kaldı geeri. İlerdä näändä sa işidilärdi „ura” baarmak. Piti sa gidärdi yalnız, **gücülä** ayaklarını atarak. Bir dä buruk yolda peydalandı majur tuttu kolundan da sürüdü kaçsın.

– Sän, – deer, – benim bölümümü geeri çekersin! Bän senin canını bu iş için alacam. Ertesi günü Pitiyä imää vermedilär da o kufnedä bulaşık kazannarında aarardı ekmek parçası hem yalardı çanakları. Kufneyä girdi kapral. Piti bilmeyeräk ne yapmaa çeketti kaçmaa su kadalarn arasında.

– Uz dur! – baardı kapral.

Piti topladı ayaklarını bireri da **elindä** çanaa dayalı zülüfünä.

– Ver seläm laflan! Laflan! – anırdı kapral.

Piti deyeceykana „Sa träi!” – dedi „stoy-prayfrayt”.

– Git da götür recimentin ştabına skemneleri, – izin etti kapral, – ayır o skemneleri, angıların altında yazılı tölä bukva Ş, sayılär oku Şa. Bak da kalmasın hiç bir skemnä.

Piti gitti da burnusunnan fosurdayarak, ayaklarınnan hışırdayarak, başladı, domalıp, bakmaa skemnelerin altına hem söylemää!

– Şa, şa, şa, şa...

– Naşey sän yapêrsın burada? – sordu majur.

– Şa, şa, şa – tekrarladı Piti.

– „Şa, şa mı?” – Sän beni susturêrsın mı? – delirdi majur. Onun suratı oldu saurgun cenk kırı. Da o şaşkın baardı Pitiyä okadar, nekadar Nadi bulü motana. – Bän sana verecäm „Şa”. Ya sän oruçlu fakir, askerci adam, koruyucu arhangil, git karçerä!...

Bir kerä regimentä geldi ceneral. Verdilär aylıkçılara tüfek, dizdilär onnarı, ki geçsinnär ceneralın önündän. Kolona gidärkän, tüfeklär läázımdı uz dursunnar, kıpırdamasınnar. Pitinin sä tufää başladı ölä sallanmaa, ani kapral urdu Pitinin yanına iki yumuruk. Piti baardı „ura” kösteklendi düştü da yıktı sıranın yarısını. Ceneral çeketti gülmää.

Kolona etiştinyän kazarmanın önünä, oldu komanda:

– Sol tarafa!

Piti döndü saa tarafa. Onu çıkardılar sıranın önünä. Bir soldat aldı onu sırtına da iki kişi urdular ona onar sopa...

İzmet tuttu üç ay, ama Pitiyä bu vakıt göründü bitkisiz uzun. Pek çirkin zeetledilär, semeledilär onun ölä dä yufka kafacını. O zabundu oldu kapçık kadar, ensesi kaldı armut sapı kadar. Taa geldiynän aylıkçılıktan, Piti gitti Kama Ligorun evinä kabuletmää çarıkları, gördüynän Pitiyi, Ligor kaldırdı ellerini:

– Geldin mi, Örgiça? İslää, islää, ani sän yaptın benim aylımı! O girdi içeri da birkaç minuttan sora döndü elindä – bir çift çarık hem iki eski sargı.

– Na gii da taş saalıkı, – uzattı o onnarı Pitiyä. Çarıklar ölä kuruydular, ani onnarı yoktu nicä giimää, da Kama dedi:

– Sän yımışat onnarı da ölä gii.

Piti pınar başında yısladı çarıkları da esap aldı, ani onnar yırtık. O oturdu erä dä kaldırarak çarıkları, tutulu seslän baardı:

– Aldattı, aldattı!

Sora o giidi onnarı da gitti yıkık duvarlar içindä **sobasına** dooru.

Onu görän insannar deydärdilär:

– Te Pitinin da var şansora çarıkları.

– Ne seviner zavalı!

– İnsan arasında te o da kaybelmeer...

D. Kara Çoban

Zenginnderiz sözümüzü

aylı yapmaa – bir ay asker başkası için yapsın
güllä – toplara kurşun
kapral – sercant
karçer – bir kişilik kapan
koçina – domuzun yataa
majur – kapitan
reciment – polk
Să trăiți – çok yaşayın (romıncadan)
„strukțiya” – askerdä üürenmeklär (romıncadan)
fakir – yoksul, fukaara

Dikat oku da sölä ...

- Neredä Piti Örgi yaşardı?
- Netürlü püsür işlär o yapardı bir parça ekmek için?
- Ne adadı ona Kama Ligor, yapsın onun erinä aylı deyni?
- Verin Piti Örginin patredini. Annadın, nasıldı adamın görümü aylaa gideceykän hem aylıktan geldiynän.
- Annadın tekstä yakın laflarlan Pitinin aylı yapmakta yaşaması için, nasıl ödek kabul etmiş Piti aalemin aylını yaptı için?
- Annadın Kama Ligor için, yapınız onun yazılı karakteristikasını. Taa annadın kendi laflarınızlan ceneralın gelmesi için.

6 Nişannı laflara uydurun sinonim. Birkaçınnan kurun cümlä.

7 Doldurun tabliṭayı, temelleneräk tekstä hem yaşamak görgünüzä.

Nişannar	Yaratmadan inandırmaklar	Yaşamaktan uydurmak
Zenginnik	<i>Kama Ligor – varlunı kullanarak yolladı Piti Örgiyi erinä aylaa...</i>	<i>Üürenici getirer yaşamaktan örneklär</i>
Fukaaralık		
Çalışmak		
Lafında durmak		
Askerlii yapmak		
İşsizlik		
Aldatmak		

- Annatmada kaldırılan problema büünkü gündä dä aktuallı mı? İnandırın cuvabınızı.

- 8 Açıklayarak düşünmeklerinizi, 6-7 cümleyle fikirleyin „İnsanı kullanmak – yaşamının dooruluksuzluu” temaya göre tefterlerinizä yazın.
- 9 Annatmanın 1-inci abzaından çıkarın birsoy paylı cümleleri, yazın onnarı tefterlerinizä. Annadın durğuçluk nışannarı için.
- 10 Okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın. Janrasını belli edin. İnandırın.

Oolum, oolum!

Oolum, oolum, yalnız uşaa,
yazıym bir kiyat, kalıym aşaa,
Olsa sendä evlad bir can,
beni kolay sän annaycan.
Zor yıl oldu, sıra geldi.
da bukamı sana böldüm.
Korku çektim senin için,
korkulardan acıyêr içim.
Hasta oldun – kahırlandım,
dirseciimdä sabaaladım.

Döşää koydum – semiz ettim,
günä koydum – beniz ettim.
Baktım seni güncääz-güncääz,
büüttüm seni saatçaaaz-saatçaaaz.
Sendän fayda taa olmadı,
da bän maana hiç bulmadım.
Sade açan baktın dürük,
ürääm oldu çürük-çürük.
Sade açan suuldun bizä,
bän kör oldum dizä-dizä.

D. Kara Çoban

?

Dikat oku da sölä ...

- Okuyun ilk sıracıkları da cuvap edin soruşa: Neçin boba deer „... yazayım bir kiyat, kalayım aşaa”?
- Niçä siz annêersınız sıracıkları: „Olsa sendä evlad bir can, beni kolay sän annaycan.”
- Kolaydı mı bobaya yazmaa bu kiyadı?
- Netürlü duygular dalgalandırêr bobanın üreeni, yazarkan ooluna bu kiyadı?
- Kolaydı mı bobaya büütmää oolunu? Cuvabınızı inandırın şiirin strofalarinnan.
- Nicä annêersınız sıracıkları „Sade açan suuldun bizä, bän kör oldum dizä-dizä”?
- Siz nicä götüreceydiniz kendinizi olaydınız bu çocuun erindä? İnandırın cuvapınızı, yaparak aranızda bir diskusiya.

- 11 Teksttä nışannı metaforalarla kurun birêr cümle.
- 12 Okuyun teksti. Soruşlara cuvap edin. Janrasını belli edin.

Sän gittin, ama çiçeklär, angılarını sän diktin, kaldılar burada da büüyêrlär. Bän bakêrım onnara da sevinerim, ani benim oolcaazım braktı kendindän sora nesä islää-çiçeklär.

Ah, ne islää olaceydı, eer sän her zaman hem hererdä, bütün yaşamın, brakaydın insan-nara sade isleelik – çiçeklär, düşünmeklär, ilikçi akıla getirmeklär kendin için – ilin hem kismetli olaceydı senin yaşamın.

Ozaman sän duyaceydın kendini lääzımını hepsi insannara, da bu duygu yapaceydı seni zengin ürekli¹. Bil, ani her zaman taa islää hem hoş vermää, nekadar almaa.

(M. Gorkiya görü)

Dikat oku da sölä ...

- Janrasına görä bu tekst nesoy? Ne özelliklär onda var?
- Nelär için boba yazêr çocuuna mektupta? Annadın içindeliini.
- Neylän boba yaraştırêr çocuunnan dikilmiş çiçekleri?
- Nicä annêêrsınız „zengin ürekli” lafların maanasını? Kurun onnarlan kendinizdän bir cümlä.
- Tekstin öz fikirini çıkarın, maanasını açıklayın.

13 Okuyun teksti.

Paalı benim oolcaazım!

Kablettim mektubunu. Sän bilsän, nicä bän sevindim!

Olsam bir kuş da uçayım senin yanına. Bän hazırım yapayım senin için hepsini, ama..., yazık, ölä olmêêr.

– Bän sade var nicä vereyim sana yaşamak, ama senin için onu yaşayamayacam.

– Bän var nicä üüredeyim seni çok işä, ama zorlan **yaptıramayacam**².

– Bän var nicä sana nasaat vereyim, ama senin için ayıramayacam doorusunu.

– Bän var nicä annadayım, ne o islää hem ne o prost, ama senin için çıkışa gelämeyecäm.

– Bän var nicä alayım sana eni rubalar, ama içini, ruhunu gözelledeyim yok nicä.

– Bän var nicä baaşlayım sana kendi sevgimi, ama zorlan kendimi sevindirämeyecäm.

– Bän var nicä annadayım sana yaşamanın herbir ufaklını, ama yok nicä yapayım seni

Adam büyük bukwaylan.

– Bän var nicä annadayım yaşamanın üüsek başarıları için, ama senin erinä onnarı tamannayamayacam.

– Bän hergün senin için dua edecäm, ama yok nicä götüreyim Allahın yolundan.

– Oolcaazım, koru kendini, bil, ani bän seni bekleyecäm soluumun bitki momendinädän!!!

(Dergidän „Sabaa Yıldızı”)

- Nicä siz annêêrsınız ananın nasaatlarını? Herbirin maanasını biri – birinin ardına açıklayın.

14 Lafların „Brakma ananı hem bobanı birzaman, neredä dä bulunmasan, ozaman Allaa da seni brakmayacak” maanasını açıklayın. Analara – bobalara hatır gütmäk için birkaç nasaat kurun.

Mina Kösä

(1933 – 1999)

Mina Kösä gagauz literaturasına geldi ana dilindä şiirlerinnän 1950-nci yıllarda. Etmışinci yıllarda kabledildi Moldova Yazarlar Birliinä. Çok yıl işledi çiftçilärlän barabar kendi küüyündä Beşalmada, zaametçi insannarın arasında. Sora girer Kaul Pedagogika şkolasına üürenmää. Burada başlêêr açılmaa onun ilk şairlik duyguları. Kaul şkolasını başardıynan Mina Kösä girer Kişinöv Devlet Universitetinä da kableder üüredici adını. Mina Köseyi bilerlär nicä çiftçi peetçisi. Çiftçilik, ana toprak hem ekmek büütmäk temaları peetçinin yaratmalarında önemni eri kaplêêrlar.

15

Demekli şiiri okuyun, temasını, öz fikirini açıklayın.

Turnalar

Zamanın serinniindä,
Havanın serinniindä,
Turnalar ne baarişêr,
Näänısa yolu aşêr.
Gecä dâ uçêr onnar
Kuşkuluu geçip, kuşlar,
Bu topraa brakıp, uçêr
Cannarı darsı taşêr.
Bu topraa onnar sever:
Bekim, ani hep bekleer,

Her ilkyaz, ki dönsünnär,
Yavrularını büütsünnär,
Bekim, ani çok yandı
Bu toprak cenk vakıdı.
Hem, ani o koruyêr,
Tunmasın göklär bakêr.
Hem dâ ani bu toprak,
Usullu büüder uşak...
Nasıl acısız brakmaa
Butakım sevgi topraa?
Mina Kösa

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin turnalar baarişêr?
- Nasıl sayıklamaklar peetçi şiirindä sıralêêr?
- Angı çıkışları kendisi avtor yapêr?

16

Şiirin bitki sıracıklarında soruşa argumentli cuvap verin.

17

Cıkarın teksttän cümleyi haliştenniin laf çevirtmesinnän yazın onu tefterlerinizä. Haliştennii laf çevirtmelerinin altlarını çiziz.

§ 2. Artistik kolaylıkları

Literaturaya var nicä demää artistik sade ozaman, açan o yaradılı artistik süretlerin yardımınan, çok uygun maanali laflar, demeklär, frazeologiya çevirtmeleri – onun temel materiallarıdır. Herbir rifmalı, ritmalı sıralara yok nasıl stih, şiir, poeziya demää, onnarın yoksa süretli gösterili ideyaları, oluşları, dil hem stil zenginlikleri. Herbir prozaya da yok nicä artistik prozası demää, onun artistikliy yoksa. Artistik literatura yaratması läâzım bir ideya kullansın, bir problema kaldırsın, sayımnı soñal problemi, işlesin halkın kultasını kaldırmay, onun kultura, estetika uurunı ilerletmää.

Herbir literatura yaratmasını (poeziyanın, prozanın) läâzım olsun içindekili maanası hem dışankı uygunuu, ustalı forması, ideyası hem teması-probleması, geroyları (personajları) kendi karakterlerinnän hem süretlerinnän; yaratmanın läâzım kompozitşyası (strukturası) hem süjeti olsun.

Ne o süret? Süret – artistik literaturanın en läâzımnı kolaylı (onsuz yok artistik literaturası!) – işlerin, insanın artistik yapısı, gösterilmesi. Süretlik düzüler artistik lafların yardımınan, başka laflan – artistik kolaylıklarınan, nicä: **alegoriya**, **antiteza**, **metafora**, **giperbola**, **epitet**, **metonimiya**, **yaraştırmak (uydurmak) tekrarlamak**.

Örnek:

altın elli insan – epitet;
gün daattı şafklarını – metafora;
gül gibi gözäl – uydurmak/yaraştırmak

Alegoriya	bir kimsey için ya bir predmet için başka türlü söylemää. <i>Deyecez, fabulalarda taa çok sıra personajlar – hayvannar, kuşlar, ama okuyucular annêêr, ani orada insannarın karakteri hem yaptıkları için söz gider.</i>
Antiteza	stilistika formaların birisiydir: poetika sözünün bir çevirtmesi, angısında, demeklili kuvetlendirmää deyni, karşımaanalı annamalar, süretlär, personajların karakter çizileri karşı koyulêrlar (<i>buz hem yalın, şiir hem proza</i>).
Metafora	ölä laflar, angıları çekimni annamasında kullanılêrlar. Metaforada obyektlerin ya oluşların karakteristikası, benzeşmesi gösteriler, o nasıl bir bütün resim, kolaylık yazıcıya verir pek kısıdan söylemää kendi duygularını ya düşünmeklerini (<i>lüzgerin kanatları, gözümä ilişti</i>).
Giperbola	büülmäk, artistik sözün ölä bir forması, angısı pek büyük yapêr predmetleri, kahramannarı, işlemi. Büülmäk taa çok masallarda, söyleyişlerdä kullanılêr (<i>Dev adamı, beygirin büüülü kuvedî</i>).
Epitet	o bir predmet, insan oluş için nişannı laf, angısı açıklêêr onnarın maanasını, vereräk süret hem emoţiya (<i>altın adam – pek ii adam, bitmâz ömür – uzun ömür</i>).
Metonimiya	ölä lafbirleşmesi, angısında bir lafın erinä predmeti ya da olayı gösterän başka laf kullanılêr. Bu situatıyada diiştilän laf diişili maanada kullanılêr (<i>Bütün küü mecidäydi – insannar yardım etmää gelmişlär; tomlarlak masa (toplantı, masanın forması)</i>).
Yaraştırmak (uydurma)	artistik sözün ölä bir forması, angısında yannaştırılêr, uydurulêr iki obyekt, iki işlem ya da iki görüm biri-birinä. Uydurma lafların arasında var nicä olsun maana baalantısı laflarlan – gibi, kadar, nicä (<i>ona yaklaştı dev gibi adam, nicä gök çatlar</i>).
Tekrarlamak	ölä laflar, angıları bir cümledä, ya da yannaşık bulunan cümlelerdä tekrarlanêrlar. Tekrarlamak lafın en önemli maanasını çizdirer, angısının yardımınan tekstin emoşional demeklili kuvetlener (<i>Zavalı, zavalı kanatlar...</i>).

Gagauz şiirlerimizin arasında var yaratmalar, ani romans gibi olur çalınınnar, hem kimisi çalınêrlar da. Çadırılı türkücü M. Ormancı çalêr romans D. Kara Çobanın şiirinä: „Nasıl biz yaşardık, aalem dâ mayıl olardı...” taa D. Kara Çobanın şiiri „Géçmä yanımdan...” genä romans, ama onu taa bulunamadı bir kompozitor **bestelesin**. Başka avtorlarda da var romans peetleri, zamannarda onnarı da mutlak çalacêklar. Var óda biçimindä dâ şiirlerimiz:

„Tarafım, sän tarafım,
Ne gözälsin, korafım!
Çok cömertsin sän toprak
Gagauz eri Bucak!..”

M. Kösä „Tarafım”

Şükürüm enidän ellerä,
ani ekin büüder
Şükürüm bol üreklerä,
ani hatır güder”...

S. Kuroglu „Óda insana”

Zenginnderiz sözümüzü

bestelemää – şiiri notalara yazmaa

sonet – bir muzika soyu

yasaklı – olmaz

hatır gütmää – olmaa kuşkulu, yabancılara kultura göstermää

seçmää – ayırmaa

kullanmaa – lääzım oldurmaa

Kaavilederiz temayı

- Nedir o süret?
- Angı kolaylıklarlan düzüler süret?
- Angı artistik kolaylıkları kullanılêr literatūra dilinin zenginini göstermää deyni?
- Ne o alegoriya?
- Neylän ayırılêrlar metafora hem metonimiya?
- Ne o antiteza?

1 Okuyun teksti. Söz tipini belli edin. Annadın içindeliini.

İyündä duuan bir alçacık gün, tırmalayıp bayır sırtını, birazcık duruklandı sabaakı çiidä. Hava saktı. Çöşmä, nicä bir toprak anası, yollardı uzak yola oolcaazını – akıntıyı. **O da uslu seslärdi anasının yol lafını**⁴. Da onnarın saklı annaşmasını annardı yakındaki biyaz sütlennär hem sarkık dallı süütlär.

Toprak hem çöşmä doyurardılar hem sulardılar bütün dünneyi örneklän çalışkannaa hem iilää.

Akıntı yolunda kapardı taşcaazları, samancıkları, tüüceezleri, ani kalmıştılar geceleyän kuşlardan da götürdü onnarı yolunca aşaa, oyanı.

Gün kalktı biraz da, kurtulup bulutlardan, daattı **şafklı**¹ saçlarını doz-dolaya. Akıntı-cık dolaş-bulaş oldu onun altını pirligalarında da bu gercikliklän saptı suva gölä. Bunun çanaanda görünärdi küü, çukurlar, sırtlar. Toprak giindi eni sabaakı giyimini, taktı kraalı altıncıklarını, yıkandı hem silindi serincä sabaakı seslärlän...

M. Kuyumcu „Gel, anam, evä!”

Dikat oku da sölä ...

- Bulun da çıkarın artistik kolaylıklarını. Belli edin, ne olduunu.
- Ne neetlän avtor kullanêr artistik kolaylıklarını sözündä?

2 Çıkarın tekstdän 5 bellilikçi laf birleşmesi (ikisi olsun izafet konstruktıyası), yapın onnara analiz.

3 Bulun da çıkarın tekstdän küçüldek formasında lafları, küçüldek formanın afikslerini gösterin. Lafların söz paylarını belli edin.

4 Okuyun teksti. Bulun teksttä artistik kolaylıklarını. Ne olduunu söläyin.

... Birkerä gelmiş adamın oolları bobasına da annaşmışlar, ani padişaa laf kolvermiş, ki kızını everer, da istemişlär onnar da katılsınar o Dünnä Gözelinnän laf yaraştırmaa.

–E–e–e, uşaklarım, pek yukarsını almışınız. Boşuna umut kızıştırmayın, baş koşamasınız siz o üüsek boyar, padişah delikannılarınan...

Baka, biz çok umut etmeeriz, ama delikannıyız da isteeriz baari kismetimizi deneyelim. Ne biz laf mı aalem gibi becerämeyecez söyleyelim. Diiliz biz dâ okadar zabun fikirlilerdän... (masaldan)

5 Yazın tefterlerinizä frazeologizmaları, birisinnän bir geniş cümlä kurun.

6 Şiiri demekli okuyun. Temasını, öz fikirini açıklayın. Artistik kolaylıklarını çıkarın. Yazdırın lüzgerin süretini.

Ba uşak gibi aalêêr

Çayıra çıktım gezmää...
Ne gözäl geldi günnär.
– Brak raada peliklermi,
Git burdan, zulum lüzgär!

Ba uşak gibi aalêêr,
Ba köpekçä uluyêr...
– Hadi, bakalım, – dedim, –
Angımız taa ii kaçêr.

Ama o, yolcu gibi,
Yanımda benim durêr.
Önümdä ba yamulêr,
Dooru gözümä bakêr.

Ama o beni geçti,
Pek çok geeridä braktı.
Deli genä gelecek,
Genä benimnän oynayacak.

(K. Vasilioglu)

7 Çıkarın şiirdän oluşluk çalımında işlikleri, belli edin zamannarını, gösterin afiksleri.

8 Aşaada verili artistik kolaylıklarınan birär cümlä kurun.

Üreemä aar çöktü, altın adam, gözümä ilişti, keskin şarap, başça güler, dev gibi adam, sän tilkiysin, taş ürekli, yalpak bakış, havaya uçtu, can düüler, zorluklar üsteledi.

Nikolay Baboglu

(1928 – 2008)

Nikolay Baboglu – şannı gagauz yazıcısı, folklorcu, peetçi, publişt, dramaturg. O geçirdi tarihli, problemni hem faydalı bir ömür. Onun ilk kiyatları: „Gagauz folkloru” – 1969 y., „Legendanın izi” – 1974 y., „Bucak ecelleri” – 1979 y., „Karanfillär açtılar enidän” – 1981 y., „Taraflının peetleri” 1988 y. h.b. Nikolay Baboglunun yazıcılık talantı geniş açıldı onun pyesasında „Mumnar saalık için” – 1972–1975 yy. „Uzak yollarımız” – 2009 yılda basıldı. Baboglu – ilk yazıcı, angısının annatmasına „Dünürçülük” film yapıldı.

Oğlanın legendası

(Poema)

I

Tuna, senin suyundan,
Bir köprü düzerim bân.
Bir kaavi köprü, uzun
Eskilii bana bulsun...
Götürsün beni derä,
O eski evellerä,
Neredä saklı kaldı,
Devlerin girgin adı
Eh, silsäm legendadan,
Pas tutmuş örtülerni.
Eh, görsäm, orda ne var,

Ne aslı, ne diil aslı.
Hem insäm da bakayım,
O derin asirlerä,
Hem bulsam da açayım,
Ne diil belli bizlerä.
Dedemä da sorayım,
Şatrasında durayım.
Da olsun canım duymuş
Bu günnär ne unutmuş.
O geçmiş zamannarı
O girgin olannarı.

eski evellär
girgin
şatra

Dikat oku da sölä ...

- Ne annadınız poemanın 1-inci payından?
- Neçin poemanın adı „Oğlanın legendası“?
- Kimä danışêr avtor ona evelleri açsın? Neçin?
- Angı eskilii isteer bulmaa avtor?
- Angı laflar kurêr bu payın özünü?
- Verin komentariya avtorun istemeklerinä.

II

Giderim bân eni düzmä o yolumdan
Geldim karşı seninnen, bey gözäl Oğlan!
Gidärdi düüş kannı hem pek cellat,
Köpüklän pak biyaz olmuştı kara at
Oğlan da tez özengiyi dürtüverdi,
Daaya kaçmaa kapmıştılar te yolları
Körlük için sa çoktular artık
Dooru için azlıktınız siz pek azlık,
Sarsmıştılar düşmannarın sıralarını,
Gözdän çıkık düşmannarı etişirdi.
Oğlan, hızlanma, dur sän koolamaa,
Çalış onun arifliini bir annamaa!
Ulu daada te sataştı bir düüş eni,
Belli hiç diil kim enseyecek kimi,
Kızgın düüştä duyulmadıydı ariflik.
Zora daldı bir dooruluklan girginnik:
Daaya çekip, sardı, düşman bu çeteyi...
Duyduynan da, ani burda bir aldanmak,

Oglannarda geeri hiç yoktu bakınmak.
Dooruluk için tut bitkiyädän sän emin! –
Bu kalırdı askerinä dedemin.
Gelirdi aar bu filcanı ki içsinnär,
Dooruluk için paalı canı da versinnär...
Kızgın girdi pelivannar zor güreşä,
Kimsä sansın barut atmıştı ateşä;
Yanardı düüş ölüsüyä artık kannı,
Can pazarı bu halizdän da yok canını;
Eti kesä o kılıçlar da körlendi,
Derä kadar alçaklara kannar indi...
Dartış ilktän pek hızlandı da bunaldı,
Öbür dönüş bu pelivannarı sardı.
Hiç sarsmadı o Oğlanın yanı tarafçılar –
Te taa pek urdu o süngülär, yaadı oklar!
Asker sa Oglanda kalardı hep taa az,
Duşman da, ama hep düşärdi, nicä saz.
„Daayım, sän da gelsän bizä bir yardıma!”
Baarıp, sölärdi girginnär o „dostuna”.
Daalar da yardıma yollardı aaçlarını,
Tıkardı duşmana şafkı hem yollarını.
Gecä-gündüz hiç dinmedi o kılıçlar,
Serä-serpä çok yatışırđı ölülär...
Oğlan da te yalnız kaldıydı, o ancak
Tutardı güüs bir askerä o yalnızça,
Çiilär verdi diri yudum su Oglana
Da enidän o hızlandı bu duşmana.
Birkaç gümä dedi ona: „Sän kaç, kurtul!”
Ona ayıptı bu teklif. „Kaçar salt kul!”
Dooruluk için sa ölännär-Ay göklerdädir kabul!
Girgin hem üfkeli saplardı süngüyü,
Kuşlar ona çalardı türküyü:
„Oğlan, Oğlan, girgin Oğlan,
Sana biz yardımcı olsak, gözäl Oğlan!”
Yıktı Oğlan bir çalımda beş-onunu,
Duşman ama art-arkadan bastı onu...
Dooru düüştän duşman korkêr –
Ama miskincä salt arkadan urêr...
„Topraam, afet, ki kurtaramadım seni!” –
Ölüm zaman Oğlan yanık dedi.
Taşlar kopêr, kalkêr, uuldêêr hem meşelär,
Aar kaşlarını kinni dürer köklär.
Toluyulan yaamurlar örterlär kannarı,
Kara yaslı akêrlar Tuna suları...
Başbozuk duşman daada kaç-kaçınêr,
Kesik kafaylan çuvalda hırsızça çıkınêr,
Ki kurtulsun bu cendemdän, soluu pak kesilmiş,
Gözlär fırlak, can da buvazına gelmiş,
Kaçıp ordan, duşman şindi girgin,

körlük
düüş
aariflik
duşman
çetä
kılıç

Çuvalan hodullu küüyä girdi miskin,
Türlü kötülüklär, atıp o düüşçüyä.
Çünkü korkakmış da kaçmışmış bu küüyä...
Da boşalttı o kafayı tozlu erä,
„Te nasıl kim bizä karşı gider,
Evä onun salt kafası geler”.
Onu tez tanımış ihtär ana,
Hiç korkmadaan çıkmış o duşmana,
Rızı, ki kurtarsın:
– Oolum ölü da korkunçlu sizä
Düş-duşmannar,
Bu ölüsü da uracek sizi, kara hırsızlar!
Sürtämeyecek çok bu sizin haset sevinmeniz,
Cingilecek er dibinä yılan yuvalarınız!
Var anada dokuz kardaş taa Oglana
Benzeerlär hepsi da tıpkı ona!
Azetmedi bundan ursuz o miskinnär,
Kinni gülüp, kesti o anayı! Da gittilər
Kimisä aaramaa küüdä çekettilər..
– Gösterin, näändä saklandı Dünnä o gözeli,
Adıymış Länka, hemmiş Oglana gelin...
Çıkmış püsür bir amazçı da çıtlatmış,
Dünnä Gözelini kannı altınnan o satmış,
Kapıp Dünnä Gözelini, bu zulumnar kaçêr,
Zapa uzak kurbetliinä onu aşêr...

?

Dikat oku da sölä ...

- Ne açıklanêr ikinci payda?
- Kimin arasında düüş gider?
- Yazdırın düüşü, kullanarak tekstin sıracıklarını.
- Neçin düüş denksizdi?
- Ne var nasıl söylemää duşmannar için?
- Annadın Oglanın çetesi için.
- Nicä götürer kendini bu düüştä Oglan?
- Nicä natura yardım eder Oglana? İnandırın tekstin sıracıklarınınan. Açıklayın naturanın erini poemada.
- Oglanı öldürdü duşmannar, ama o üstelendi mi? Neçin o üstelenmedik kaldı?
- Ne var nasıl söylemää Oglanın anası için?
- Angı sıracıklarda göreriz ananın girginniini? Ananın süretini derindän açıklayın.
- Nedän annêêrız, ani Oglan – halk girginnerin bütünneşik bir süreti? Cuvabanızı inandırın.
- Annadın, nicä Dünnä Gözeli Länka düştü zapa.

III

Akan sular, şu Tunada,
Siz neçin, görüp, salt
Baktınız?!
Zorda siz Oğlanı
Yalnız braktınız?
Suyun siz dibindä,
Kumnar hem taşlar,
Siz neçin zorlarda,
Yırak hep kaldınız?
Hem Turnalar-kuşlar,
Uçan göktä siz yolcular,
Nasıl o düüştü gördünüz.
Gördüydü hem göklär
Daada oldu nelär.
Nasıl oklar tükendi,
Kollar da kesmektä dindi
Kılıç, bıçak körlendi, otlar
sendi, baarındı...

Erlär al-kan kannandı,
Daalar da seslän aaladı...
Toprak yaslı, ollarsız
Kimä kalsın dayansın?
Kuvet geeridän geler,
Gençlik kurtarmaa geler.
O ölenär cenktä denksiz
Can borcunu yaptı onnar.
Kurban olup, bir dileksiz
O ruhlardan, er altından,
İşidiler bizä seslär.
Onnar yollêêr
Gelennerä haberlär:
Vatan sesleri
Çaarêr, çaarêr onnar
eni o genç askerleri...

ruh
ok
asker

Dikat oku da sölä ...

- Angı soruşlarlan çekeder poemanın 3- üncü payı? Ne neetlän kullanılêr bu ritorika soruşları?
- Kimin ruh sesleri işidiler er altından? Kimä yollêêr onnar haberleri?
- Geeridän gelän angı kuvetlär için laf gider? Bulun bu fikirdä geçmişin hem gelecään baalantısını. Var mı nicä bu strolaları evlad boyları Vatani korumaa bir çaarış gibi kabletsinnär?

IV

Da tä Dünnä Gözeli
En zor kannı vakıtta,
Kaybetmedi kendini...
Hatalı ecel saatta.
Länkanın neetlerini,
Haber etti turnalar.
Oğlanın da işleri,
Batıp, kaybelmedilär...
Saa olunuz, turnalar,
Turnalar-türkücülär,
Käämil ne çalgıcılar,
Dünneyi gezicilär!
Hem legenda, masallar,
Ki annatsinnar ne var,
Korktu sizdän vakıtlar
Kitli derin zamannar,
Büülü da zemperesiz

Mühürlü kapulardan.
Yaptı bizä saklı iz,
Ses verdi karannıktan:
Yaptılar bizä ilik,
Oğlanın hem Länkanın
Vakıdında oldu, ne var,
Çektilär bilgi iplik,
Ki biz dä ii bilelim,
Nelär geçirdi onnar.
Göklär taşlar, ama saar –
Ne çok aar sustu onnar.
Mutlu salt o turnalar,
Ki onnar söledilär,
Nasıl Länka tutuldu,
Bukaalı o kayıkta.
Duşman elindä gider,
Zor yaşamaa kullukta...

Aklınca o düşüner:
Yapıp ne bân edecâm,
Kul elinâ düşmeyecâm,
Taa ii Tunaya kurban,
Bân kendimi verecâm.
Hayın duşman önündä
Yalpak gülümsämeyecâm
Gözdän çıkın yanında
Baygın lafedämeycâm,
Taa ii deredä kurban
Olacam balıklara,
Taa ii örtü olaçam,
Su altında taşlara.

„Seslä, Tuna, sän beni,
Suyun alsın tenimi,
Gök ta alsın canımı...”

Bir dâ dalga kalkındı,
Köpüklü o sulardan,
Länkanın soruşuna
Geldi cuvap Tunadan:
– Bana olma sän kurban,
Bänim Dünnä girgini.

Yâr gibi, sevdim seni!
Diil sade gözeiliini,
Taa çok bol serbestliini,
Kara hem kaşlarını,
Güven gibi, gözlerini,
Cana yakın sözlerini...
Düzdüm bân bir neet derin,
Teklif edecâm, afet,
Olasın bana gelin!
Bân dâ olacam güvää,
Da brakmaycam seni gülmää.
Suyum kaç yıl akacak,
Doyamaylım sevişmää,
Görsün bu gözäl dünnä,
Bizdä nasıl uzlaşmak
Çok dirliktä yaşamak!
– İslää, Tuna, teklinin,
Ama benim var eşim
Yavklum pelivan Oglan.
Hayın bir denksiz düüştä
Onu öldürdü duşman...
Ama şimdi o kayıp
Bân da duşman elindä,
Tä onnarı aldadıp,

Tezdä olacam sendä...
Duşmannar, kıza bakıp,
İsteerlär uslandırmaa,
Alıp bukaalarını,
Başlêêrlar bollandırmaa.

– Zulum, hey, askercilär, –
dedi Länka onnara, –
Gözäl kız sevicilär,
Çözün heptän ellermi,
Üzümü çalpalayım,
Kendimi donaklayım.
Tuna-suda aynada,
Bakınıp düzüneyim,
Gözälim nekadar bân,
Taa okadar olacam.
Günä – deycâm – ya, duusun,
Ya da kendim duuacam!
Bu arada süütlüktän,
Dobruca tarafından,
Kukumäuka sesetti:
Kiy-kı-kı! O üç kerä,
Pek titsi sıklık etti!
– Dünnä Gözeli uyan, –
Dedi duşmanın biri, –
Çozdük senin ellerni...
Lüzgär sazlıkta gezer,
Duşman nazlıktan güler,
Boran taa koyu kalkêr.
Länka elleri boşta,
İlip kayıktan suya,
Tunada o yıkanêr,
Aklınca topracıundan
Bitki görüşü alêr...
Bir dâ bakınıp, durdu,
Hizlanıp da atladı,
Derenin dalgasına
Tunanın ortasına...
– Al, güvää, beni kucak
Buymuş son kismetimiz,
Eş olalım ikimiz
Çok ileri yıllara,
Çok uzun vakıtlara
Biz olalım baş direk,
Sevicilerä örnek
Büün biz hiç aalamaycez,
Ama bir düün yapacez
Zulumun yınadına,
Serbestliin da adına!

pelivan
zulum
çalpalamaa
donaklamaa
kurban
güvää
serbestlik
adet

– Buyur, sevdam, içeri, –
Aldı Tuna gelinni.
Dedin, nicä olacek
Bizim düün anılacak.
Olsun bizim düünümüz,
Geniş o Kara deniz.
Saadiç – aylan gün olur,
Dever bulutlar durur.
Düünä – Nistru çaarıcı
Yalpug hem da Prut – aşçı,
Düüncü gelsin engeçlär
Gelsin hem da balıklar.
Saadiç koltuu yıldızlar.
Mumnarı tutsun sazlar.
Selämnarı taşıyıcı
Bizä olsun o kazlar.
Çok seläm getirisinnär
Senin garip anandan,
Hasta singin bobandan...
– Uçun, kazlar, uçunuz,
Turnaları bulunuz,
Bizim evä uçsunnar,
Uz örtüyä konsunnar:
„Kim sattı, amazladı,
Ki bän Dünnä Gözeli?
Kim o içer düşmanı,
Kim o sattı canımı?“
Kat-kat bän yalvaracam:
Görmesin hiç raat düşman!
Taa hem sorayım sizä,
Neçin Oğlanı düüştä
Bir yardımsız braktınız?
Pek isteerim bulsunnar,
Kim öldürdü Oğlanı,
Tez onnarı tutsunnar,
Cezalara koysunnar...
Taa da seläm anama
O düşünmesin bana,
Kul olmadım düşmana;
Var bendä eni kısmet
Büün Tuna – bana güvää,
Vermedi beni gülmää,
Olacak tez düünümüz...
Düünümüz – Kara deniz,
Olacak ölä bir düün,
Ani yoktur görüldüü!

... Düün evi – Kara deniz,
Büün donaklı hem temiz
Su altında seraylar,

Ak bezlärän sarılar.
Saadiçlar da te geldi,
Aylan Gün suya indi.
Çok işlär onnar almış –
Üç boşça dolu baaşış:
Bir kaardan biyaz duvak,
Bak öläydi annaşmak,
Hiç paasız sazdan mumnar
İlkin adandıydılar.
Kap ayaana verdilär:
Süt-biyöz emenilär
Dünnä Gözeli – gelin,
Adımnêêr ilin-ilin,
Güvää da ona görä,
Gider o da hep ölä.
Kapu önü basamak –
Var masadan atlamak
Oyunnan oynattılar,
Kapuda balladılar.
Şaka da çok yaptılar,
Sana kaynata – kurum,
Kayınna, sana da – un,
Booday sora ektilər,
Adet nicä eskidän
Hepsciini şevk ettilär,
Güveeyi traşettilär,
„Kadınca“ oynadılar
Hem çok türkü çaldılar.
Oğlanı da andılar,
Gelin için çaldılar,
Sabaadan konuştular!
Paalı musaafirleri
Pek gözäl çizledilär.
Tuzlan ekmään önündä
Gelin-guvää iildilär,
Adetçä sölettilär...
Gelin, ama kahırda,
Zor ecellän sofrada
Pazar ertesi günü
Tatlı rakı içtilär...
Gelin çıktı izmetä,
İzmet ama etmedi.
Ona büün tanıttılar,
Kumuşu kapularını,
Sora da oynattılar
En ii oyunnarını.
Çıktı en şakacılar,
Güldürmää ustacılar.
Eni kaynana olan
Öldü çünkü – şakadan...

Cümbüş-şaka – düün bitti,
Kim düüncü evä gitti.
Unutmayın o günü!
Buydur gagauz düünü...
Türküdə də söläner
Hepsi da bunu bilir –
Länka Dünnä Gözeli

En zor düüşlü vakıta
Kaybetmedi kendini
Hatalı ecel saatta.
Länkanın neetlerini
Haber etti turnalar,
Oğlanın da işleri
Batıp, kaybelmedilər...

N. Baboglu

?

Dikat oku da sölä ...

- Poemanın 4 – üncü payını rollerä görä okuyun.
- Baş personajını söläyin. Dünnä Gözeli Länkanın süretini yazdırın. Bulun sıraları, ani göstererlər onun tabeetini.
- Verilmiş mı Länka duşmannara?
- Kimä o evlenmiş?
- Angi düün adetleri için gider söz poemada?
- Ne var poemada aslı, ama nelär fantaziya?

Zenginnederiz sözüümü

barut – tüfek tozu
başbozuk – akıldan bozuk
davranmaa – kuşkulanmaa
girgin – kaavi, korkmaz
denksiz düüş – açan bir kişiye karşı düşer çokluk
dever – düündä güveeyin kafadarı
evellär – geçmiş zamannar
cellat – sert, fena, öldürücü
zap – kapan
kul – zoruna işçi, zoruna zapta, diil serbest
kurbetlik – yabancılık
meşelär – gürgeen aaçları (başka erdä) kızılık aaçları
miskin – zulum, fena
mutlu – kısmetli
olannar – çocuklar, gençlər
özengi – erliktä ata pinmək için basamak
rız – ayıplık, utanmak duygusu
sıngın – düülmüş gibi
tükenmää – bitmää, kalmamaa
hatalı ecel – kısmetsiz yaşamak
ceza – takaza zarar için
süngü – düş, cenk tertibi
şevk – buyurmak, şevk etmek, içmek
dilek – bir istemek
mühürlü – kilitli
dirlik – usululuk, annaşmak

10 Bölümnerä paylaşıp, çıkarın artistik kolaylıklarını:

- 1 – inci bölüm: angılarınnan avtor yazdırêr düüşü;
- 2 – nci bölüm: angıları gösterer naturanın yardımını;
- 3 – üncü bölüm: angıları yazdırêr duşmanı.

11 Açıklayın, nasıl annêersınız poemadan sıraları:

„Tutardı güüs bütün bir askerä. Yıktı Oglan bir salımda beş – onunu?”

12 Poemanın III-üncü payında bulun artistik kolaylıklarını. Ne olduunu belli edin.

13 Temelleneräk poemanın III-üncü payına, kurun çaarış evlad boylarına, ki olsunnar hazır korumaa Vatanını.

14 Poemanın IV-üncü payından çıkarın artistik kolaylıklarını da doldurun tablişayı.

Epitet	Metafora	Çannandırma	Uydurma
...	...	...	...

15 D. Savastinin resimnerinä uydurun poemadan sıracıkları.

16 Poemanın beendii epizoduna yapın inştenirovka.

17 Poemanın bir payını üürenin da kiyatsız annadın.

18 Yapın aaraştırmak proekti temalara: Poema „Oglanın legendası” – evlad boylarına girginnik örnä, „Düün adetleri poemada”.

19 Yaratmak için temalar:

- „Länka – Dünnä Gözeli”
- „Oglan – halk girgini”
- „Halkın gözellii adetlerdä”
- „Folklor elementleri poemada „Oglanın legendası”
- „Artistik kolaylıkların eri hem rolü poemada „Oglanın legendası”
- „Diveç yaşayacak o halk girginneri”

Poemada literatura kahramannarın karakteristikası

Oglan – poemanın baş girgini. O korkmaz, çetin, haliz girgin dürüst, cana yakın, duşmana karşı cellat, Vatan sevicisi.

Länka, gözäl (Dünnä-Gözeli), uslu, sevic, duşmana karezli, keskin, kararlı.

Oglanın anası – ihtär, akıllı, korkusuz, dooruyu duşmanın üzüne söleer.

Duşmannar – cellat, tamaa, kapıcı, yalancı, hırsız.

Avtor – eveli hem gagauz folklorunu biler, biler gagauz halkın adetlerini, onnarı uygun örer poemanın süjetinä, sever kendi halkını, yazısında tutêr Länkanın hem Ogla'nın tarafını.

Poemanın dili – literatura dili. Avtor kullanêr bu dili becerikli, var türlü söz çevirtmeleri hem literatura kolaylıkları. Gözäl annaşılı dillän yazılı poema: kolay okunêr, verer kolaylık okumaktan kazanmaa estetika duygularını.

Halk sözleri – halkın sedefleri

1. Sevda ölümdän kaavi.
2. Bilinmeyän yolun sonu yoktur.
3. Yaptıına görä fayda da olur.

20

Okuyun annatmayı. Açıklayın temasını hem öz fikirini.

Uursuz Dokäna

Avdarma küüyü. 1947-nci yıl. Uuldêêr tikenni lüzgär. Sokaklar kürtün-kürtün. Ölüm gezer evdän evä, kapuları brakıp açık. Gün-gündän aachlık yapêr insanı taa arsız hem dinsiz. Ana, gelip kızına, kaku – kızkardaşına, gözleri dolu umutlan, yalvarêr en yakın insannarına bişey-bişey versinnär aazına atmaa, ama ayırılêrlar biri-birinnän çok gücenik, inanmayarak, ani bulunmêêr baarliim bir kırıntı eski çarıktan. Ama artık bölä püsür imeklär dä çoyunda bitärdi.

Küüdä hergün kimsä ölärdi, kimär günü altı-edi kişiyädän. Raametlileri gömücülär merdivennän taşıyardılar mezara. Ölülerin taa çoyunu gömârdilär bir kuyuya, çünkü herbirinä kuyu kazmaa taşıyıcıların kuvetleri yoktu, makar ki onnarı biraz doyurardılar.

Kismetli yıldız altında duumuştı uursuz Dokäna. Terekä toplayıcıları razgelmediydilär onun kuyuda saklı boodayına. Dokänanın kimär sıra canı acıyardı aachlık çekän insannara, gidärdi paylaşsın ekmäännän, ama bu cana yakın duyguyu onda hızlı enseyiverdi geçmiş yılların acıları. Da ozaman onda kin düşünmekleri açılardı.

Tok karnınnan o vakıtlarda insannar salt bir onun için bulardılar nelär lafetmäâ. Herbir köşedä sölärdilär olmuş hem olmamış işleri, nicä o vakıdı geçirärmış konuşmaklarda candarlarlan. Senseleleri hepsi korkudardılar Dokäna'yı, ani annadaceklar hepsini, nicä var, adamına, angısı şansora lääzımmış çıksın kapandan... Şindi benim evimdä daul düüler... – Bir gün idiktän sora, avşam üstü, onu aldı çirkin düşünmäk korkusu.

– Ya, bişey adamın halizindän bulunarsa da annadarsa ona yaptıklarını? Hepsi ölmeyecek, kalacaktır kim etiştirsın. Ne olur ozaman? O beni prost etmeyecek. İstämeirim... koru beni, Allahım, hem sän prost et, – yalvarardı Allaha Dokäna sessiz, kapalı gözlerinnän. Osaat candarlar, kimä o vardır çok sıra sofrı koyduu, çekettilär sıravardır, biri-biri ardı sora görünmäâ. Ona gelärdi, ani tä-tä fırlayıverecek birisinin ardından kendi adamı, dolu kaynak üfkäylän. Onu bu korku brakmazdı raata yorgan altında da. Serin, kara-koyu karannıkta, düüna-düüna, Dokäna buldu, nicä sökülmäâ bu aarlıktan:

– Lääzım satayım ekini – kazanç büyük olacek. Mälaki, adamı, gördüynän büyük varlı, angısı toplanacek, yımışadacek onun üreeni dä kaldırmayacek bana el. Bekim, prost edecek

tä. Sade şindi läázım nekadar taa **paalı**¹ satmaa boodayı. Sabaalän Dokänanın ilii yoktu. Geçän düşünmeli gecä onu örselediydi. Bu yufkalık ondan ilin geçtiydi, açan gördü, ani insan ulam-ulam panayıra sürüklener. Tezlää, atıp birkaç buka aazına, o urdu sırtına bir büyük çuval booday da örüdü panayıra satmaa.

Burada insan onu sansın çoktan beklärmış, toplayıp bitki kuvetlerini, takıştılar ardına, kurdular sıralık. Dokäna diıştirärdi boodayı en gözäl kilimnerä, bezlerä hem altın donaklara. Geçmedi bir saat arası, nicä booday satıldı. İnsannar brakmardılar sırada erlerini, inanmardılar, ani ekin bitti. Zavalı bakışlarınnan yalvarardılar Dokänaya satsın taa. Açan kısmetli satıcıyka aldı paalı işlärän çuvalı omuzuna da yollanardı gitmää, aaçlardan birkaçı düştülär dizçä, çekettilər kapışarak toplamaa erdän daalmış tenecikleri.

Yolda Dokäna duydu, ani kimsä geler onun izlerindän. O baktı geeri da tanıdı o kızçaazi, angısına kıyamadıydı vermää biraz booday bir soluk palanın erinä. Dönemeçtä o kızçaaz düştü da başka kalkmadı. Evdä Dokäna, içerdä, aktardı pat üstünä, ne vardı çuvalında², da çeketti koymaa herbir işin kendi paasını, aklısına getireräk kimdän neyi aldıydı... Karannıkta, yorgan içindä, ona genä çeketti türlü görüntülär görünmää: bir alay aaç yalvarıcı bakışlan yaklaşırdılar ona, da ansızdan onnar dönärdilär uzanık uşak ellerinä. Dokänanın karardı gözleri. Birazdana, geldiynän kendinä, o havezlendi sabaaya genä gitsin panayıra. Bölä bir neetlän o uyukladı.

Ertesi günü gömücülär onu buldular aul içindä ölü⁴. Belliydi, ani onu kimsä buvazlamıştı. Kuyu, neredä saklıymış ekin, açıktı. Gömücülär, en ilkin, topladılar kuyunun dolayından daalmış teneleri. Sora tıkaçlı bir tefterdä yazdılar: „Koyçu Doki Petrovna, öldü küçük ayın 25-indä 1947-ci yılda, 36 yaşında”. Teftercii topladıktan sora, onnar ölüyü koydular bir merdiven üstüne da götördülär mezarlaa...

Saugun üfkeli-üfkeli itirärdi taşıyıcıları hem geeridän gömärdi onnarın izlerini taazä kaarlan. Aaçlık sa düşünärdi taa türlü-türlü çirkin ölümnä yapmaa.

T. Marinoglu

Zenginnderiz sözüümü

mehlem – ayozlu, alıştırıcı bişey
ölüm gezer – poet süreti, ölüm çok yakın
kin – üfkä
sürüklener – toplu gider
alay – sürü

Dikat oku da sölä ...

- Nezaman hem angı küüdä açıklanêr annatmada oluşlar?
- Nicä avtor çekettirer annatmayı?
- Neçin bu zor kahırlı, belalı zamanda avtor yazêr, ani Dokäna „kısmetli yıldız altında duumuş”?
- Annayardı mı Dokäna aaçlık çekän insannarı, canı acıyardı mı onnara? Neçin?
- Nicä zaman olayları diıştirer insanı?
- Nedän korkardı Dokäna? Ne karara o geler?
- Nicä avtor yazdırêr panayıra gidän insannarı? Nesoy artistik kolaylıkları kullanêr?
- Neçin 1946 – 1947 – nci yıllarda bir auç ekin en gözäl kilimnerdän, bezlerdän hem altın donaklardan paalydı?

?

Dikat oku da sölä ...

- Kaç vakıttı satıldı booday?
- Neçin insannar inanmazdılar, ani ekin bitti?
- Neçin epizod kızçaazlan duygulandırêr üreemizi, aktarêr canımızı?
- Tamannadıynan işini gündüz, Dokäna kasavetsizdi, ama karannıkta, gecä yorgan içindä, neçin ona genä türlü görüntülär görünärdi?
- Nesoy neetlän Dokäna uyukladı? Çıktı mı üzä Dokänanın neetleri?
- Nicä düşünersiniz, neçin hem kim Dokänayı öldürdü?
- Kismetliydi mi Dokäna?
- Nesoy Dokäna personaj: „pozitiv” mı osa „negativ” mı ? Açıklayın bakışınızı.

21 Çıkarın annatmadan artistik kolaylıklarını. Ne olduunu belli edin.

22 Annatmanın 1-inci hem 2-nci abzaflarından çıkarın:

– katlı lafları;	– sayılı da yazın onu laflarlan:
– izafet konstruktıyasında laf birleşmeyi:	– nominativ cümleleri.

23 Uydurun sinonim laflara: raametli, örselediydi, senselelär, vakıt, dönemeç, çirkin, ellär.

24 Lafların maanalarını açıklayın „gözleri dolu umutlan”, „ölüm gezer evdän evä”.

25 Verili laflardan toplayın cümleleri. Bir cümleyä sintaksis analizi yapın.

1. taşıyıcıları, itirärdi, Saurgun, üfkeli – üfkeli, onnarın, hem, gömärdi, taazä, izlerini, geeridän, kaarlan. 2. yapmaa, türlü – türlü, sa, Açlık, düşünärdi, taa, ölümnä, çirkin.

Danışmak

§ 1. Danışmak

1 Okuyun şiiri. Annadın durguçluk nışannarını.

Küçük Bucak!
Sana bän büün çalêrım...
Sana, halkım, – en ii türkülerimi!

Sizä, kızlar,
Bän üreemi baaşlêêrım!
Sizä, dostlar, – kendi şiirlerimi.
(K. Vasilioglu)

Cümlelerdä laflar, baalaşarak biri-birinnän, kurêrlar türlü laf birleşmeleri. Ama cümledä çok kerä olur olsun ölä laflar da, ani girmeerlär hiç bir dä lafbirleşmesinä hem baalaşmêêrlar gramatikayca cümlelerin paylarinnan. Ölä laflar bütünnä cümleyi annadêrlar.

Örnek: Tuna, senin suyundan
Bir köprü düzerim bän. (N. Baboglu)

Burada laf Tuna baalaşmêêr gramatikayca cümlelerin paylarına, ama toptan cümleyi annadêr. Sayılêr, bu laf gramatikayca diil baalı cümlä paylarına.

Cümlä paylarına diil baalı: danışmaklar, koyulma laflar, duygucular hem laflar: da, diil, yok.

Danışmak sayılêr o laflar, angıları gösterer, kimä ya da neyä danışêrlar.

Örnek: Mari Marinki, sän bulgar kıziysın! (*türküdan*)

Danışmak olur olsun cümlelerin başlantısında, ortasında hem bitkisindä.

Açan danışmak bulunêr cümlelerin başlantısında, o ayırılêr virgüllän ya duygu nişaninnan (maanasına görä). Duygu nişanı koyulêr ozaman, açan danışmak sölenêr bir duyguylan; duygu nişanından sora çekediler yazmaa büyük bukvaylan.

Örnek: Vatanım! Sän benim ömürüm

Hem benim ecelim!

Açan danışmak durêr cümlelerin bitkisindä, ozaman onun önündä koyulêr virgül, sonunda da – o nişan, angısını cümlelerin maanası isteer (nokta, soruş, duygu nişannarı): Canımı bän satmadım, **male**. (*T. Zanet*) Ne yapacez, **komuşu Fima**? (*N. Baboglu*) Sana bu çiçeklär, **anam**! (*K. Vasilioglu*)

Eer danışmak durursa cümlelerin orta erindä, ozaman onun iki tarafında da virgül koyulêr.

Örnek: Kar, **bey Petri**, çamuru. (*T. Zanet*)

Danışmanın var nicä olsun annadıcı lafları da (*geniş danışmak*).

Örnek: 1. Hey, **mari kız**, işimiz var çok, sän elinä çabukmuysun? 2. Büün, **sevgili dostum**, sän bizdä musaafirsın.

Nişannıklardan kurulu adlıklar da cümledä var nicä olsunnar danışmak.

Örnek: 1. Sana, **karagözçüüm**, sana bu baaşışı getirdim. 2. Hay, **balannar**, haydi, taa sıkı örüyün! 3. Gel, **sevgilim**, çarşıya gidelim.

Peetlerdä avtorlar var nasıl danışsınar diil sade insannara, ama başka obyektlerä dä.

Örnek: 1. Hay, çekirgä, çekirgä, sivri butlu çekirgä (*türküdan*). 2. Sallanma, **salkım aacı**, ver, kaç altın istedim (*masaldan*).

Gagauz dilindä danışmanın yanında dayma var nicä bulunsun laflar „mari”, „ba”, onnar da danışmaklan barabar kullanılêrlar.

Örnek: 1. **Mari Marinki, gözäl Marinki**,

Gelsäna sän bana! (*türküdan*)

2. Gel, **ba Vasi**, yardım et terekeyi tavana kaldırmaa.

2 Yazın cümleleri, parantezaları açın, danışmaklarda durguçluk nişannarını dooru koyun. Dooruluunuzu inandırın.

(Oglañ, Oglañ) kalk gidelim. (*türküdan*) (Mari karı) (koca karı) sattın bana koca kaazı. (*türküdan*) Şu çotucaan altında (mari kız) gülgülü üzüm var. (*türküdan*) (Ay taylar, dooru taylar) çıkarmış payvant onnar. (*türküdan*) Şu çayırda, şu bayırda (hey gidi canım) bir başça var. (*türküdan*) Yok ne deyim (ihtär anacım) yılından izin ölä! (*masaldan*) (Anılmış padişahım) te neredä ortası! (*masaldan*) (Dev adamnarı-1-1-1) Gelin burayı! (*masaldan*)

3 Kurun cümlä, kullanarak shemaları.

1. D, ... ! 2) ... ,D, ... ? 3) ... ,D. 4) D, ... ? 5) ... ,d, ... 6) ... ,d?

4 Diştirin cümleyi ölä, ki onda olsun danışmak:

- Üürenicilär tanıştılar eni üürediciylän informatikada.
- Bobam sımarladı yolda oylanmamaa.
- Dostum çaardı stadiona futbol oynamaa.

Stepan Kuroglu

(1940 – 2011)

Stepan Kuroglunun duuması Bolgrad dolayında Dimitrovka küüyündä.

Stepan Kuroglu – şannı yazıcı, bilimci, aaraştırıcı. Kısa vakıdın içinde yazıcı çıkardı tipardan altı peet hem annatma toplumnarı.

Stepan Kuroglunun yaratmaları yazılı derin duygularlan, o – bir uygun laf ustası. Önemni temalar: gagauzların evelki hem büünkü yaşaması, ana tarafın gözellii, Bucak, cengä karşı koymak, dünnedä usluluk...

Stepan Kuroglu diil sade käämil peetçi, yazıcı, ama bilinir aaraştırıcı da. O aaraştırdı gagauz halkın istoriyasını, kulturasını, adetlerini, aylä adetlerini.

Stepan Kurogluya gagauz halkına izmet için verildi medali „Gagauz Yeri-15 yıl” hem ad „Gagauziyanın Saygılı Vatandaşı”.

5

Okuyun annatmayı. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Harmanda

(Annatma)

Harmanda sabaalän da yok raatlık insana. Gün taa duumadı, ama Kalpaksız Toşkanın aulunda artık harman döner. Toşkanın hısımnarı hem uşakları terä düşmüşlär harmanı saçêrlar. Belliki, var akıl savaşımaa: annının terleri – karnını doyurur.

Gün duudu. Toşka pindi ayakça düven üstünä da kaptırdı harman kamşısınan beygirlerä. „İiy saatlan, e-e-h!” – baardı o, – durmayın masala! Kardaşlarım, harman dönärkän – harmanın kenarında durun.

Te bobası, dädu Miyal, diirennän harmanı aktarêr, karısı Tudorka suvacılarlan beygirlerä su taşıyêr, kızı Girgina, harmanın kenarında süpürer, kardaşları harabayı, hazırlêêr harmandan çıktı gibi biçintiyi getirmää. Hepsı işleerlär, hepsi alatlêêr.

Vakit geçtikçä gün taa pek yısıdêr. Tozattırêr düven, terlettirer iş.

„Haydi, mari karı, – baarêr karısına bay Toşka, durup ayakça düven üstündä, – git saur üflä avucunda bir çanak arpa, çek kayada, yap bir çorek.” Tudorka kaku alatlêêr. Gün yaklaşêr kuşlaa, zaametçilär sä taa bir buka aazlarına almadılar.

Toşkanın hısımnarı sınaştılar erken sabaaländän ekmek imemää. Diil yokluk için! Şindilik yaz: taa yazdan çok idiynän, kışa läázım olacek çüvenneri yalamaa hem da kaşıkları kemirmää.

Kalpaksızlar diildi okadar fukaara da. Küü içindä vardı insan onnardan da beter fikaara. Bakmayın, ani deerlär „kalpaksız”. Yaz vakıdı yok ne taşımaa kalpak – hepsi kalpaksız. Kışın sa onnar da kalpaklı, okadar ki biri dışarda kalpaklan, kalanı da içerdä bekleerlär o gelincä. „Soyun çarıklarını hem sargılarını, çıkar kalpaanı, getirecäm bir suacı su!” – karşılêêr bobasını kapu önündä bay Toşka. Te ölä biri-birinnän da diişerlär.

Onnara uyarmış ad Kalpaksız koymaa. Halizdän kalpaksız demişlär, bak Toşka batünün dädusu, bobası hem o kendisi bir kapaklan evlenmişlär, üç düün geçirmişlär. Gün artık dört adam boyu kalktı. Sıcaktan zordu soluunu almaa. Te dut altına, geldi Tudorka bulü, sofa elindä. En küçük kızçaazı Sofi çii borç susaannan

elindä, çocucaa Petriş da ekmek bezinnän örtülü çöreklän, anasının ardından harmana geldilär.

– Haydı, izmetçilär, sabaa ekmeeni yapmaa! Toplanın dut altına, çaardı dä dädu Miyal da gitti yalakta ellerini yıkamaa, o zamannar öläydi tabeet. Hepsi kaşıklêêr suannı hem sarmısaklı çii borcu, imekleri sofrı üstündän süpürerlär. Harmanda işlärkän, ilkin büyüklär isin. Uşaklar sora da var nicä isinnär. Kim taa çok terledi, o läözüm en ilkin doyunsun!

Te sofradan bir tarafa çıkındı dädu Miyal, bitkinci bukasını yudup.

– Barsak doldu, var nasıl yaşattırmaa, – söleer dädu. Te Toşka batü da yangeldi bir tarafa: kafası gölgedä, ayakları güneştä.

– Vay-vay, vay! Bey, nesoy hastalık bu, bey idirer da yattırêr, – baardı o da taa uygun erleşti.

Toşka yatêr günä karşı, yırtıklarından yannarı şılêêr. Karısı Tudorka döktü uşakların güvecinä biraz borç da laf kattı Toşkaya:

– Ba! Sän pek günä karşı durma, şılêêr yannarın, kamaştırêrsın gözlerimi!

– Beni görersin, kendini sa görmeersin.

– He-e! Benim çukmanım hep taa geniş, görünmeer okadar. Toşka batü sustu. Năbacan, karının var dooruluu. Döndü, ayaklarını geçirdi gölgeyâ, kafası güneşâ kaldı. Kostika sorêr:

– Toşka, ne ölä kafanı güneşâ çıkardın?

– Ko dursun güneştä, canın acımasın, zerä kafa yapêr da ayaklar çeker. Baari okadar din-nensin ayaklar... Bilersiniz mi ne düşündüm?

– Sanki naşey? – sordu Sandi.

– Dün pazardı, yattım dinnenmäâ da dinnenämedim düşünmektän. Geçirdim aklımdan, nasıl olsun bizim yaşamak taa ilin? Kalabalım var, uşaklarım artık çokça...

Dädu Miyal ardını dönmüştü, seslemäzdi Toşkanın masallarını, sıyırğıyı düzärdi. „Trak-trak!” – kaptırêr çekiçlen.

– Sıcak çıktı, sıyırmaa läözüm, oollarım, – dädu Miyal izin eder.

– Dur, tati, traklatma, annadayım, ne geldi aklıma, – alta kalmêêr Toşka. – Şindi kolada orucunu tuttuynan ölsäk da koladaya karşı dirilelim, da üç gün kolada yortu tutalım.

– Helal düş Toşka, – hepsi mayıl olêr.

– Sora genä ölelim, – annadêr Toşka, – da Paskellä orucunu tutmaa kalkalım, üç gün da Paskelledä iyelim, doyunalım, nasıl biz geçireriz herkerä bu günneri. Sora birtaan genä ölelim da taa koladaya kalkalım. Esapladım, ani taman ozaman imeeliimiz etecek.

– Dobrucaya da läözüm olmayacak gitmäâ, – laf kattı en büyük kardaşı Vani. Bölä kışın biz gideriz Dobrucaya, çorbacı damnarında geceleeriz, harman vakidında da geeri döneriz da hep etiştirämeeriz.

– Paylarımı da işledim, – etiştirämedim, – ekledi dädu Miyal, – sora sattım paylarımı – hep etiştirämedim. İlk yazın alêrız zenginnerdän ekin veresiyä, ekeriz iki candan topraa, güz geler, genä kalêrız fukaaralaa.

– Sansın diiliz haylaz da, – sölenen en küçük kardaşları Sandi, – sansın iş işleeriz gecä-gündüz, sarfoşluk etmeeriz, ama neçin etiştirämeeriz, fukaaralıktan çikamêêrız. Boyar Zulum olsa baaşlasın herbir kardaşa beşär ektar toprak, ozaman etiştireceydik. Zulum kâr zabunnamayaceydı.

– Tölä, – bitirer lafını Toşka, – avşam düşündüm. Tölä var nasıl bulmaa yaşamanın kolayını.

– Ya, kalkın, oolarım, brakın bu masalları, – izin verer dädu Miyal. – Gelecek vakıt, fukaaraya da gün şen şılayacak. Gün duuêr diil paraylan – sıraylan! Bakın, harman taman oldu aktarmaa. Ya, na, Kosti, sıyırğıyı, geç saa taraftan! Ya, Vani, koy kazı erinä!

Hepsi enidän tutundular işlemäâ. Gün yısıdêr, vakıt geçer. Bulutlar da başlêêr göktä peydalanmaa. „Alatlayın, oollarım! Su – göldän, ekmek – eldän!” – işidiler dädu Miyalın ihtâr sesi.

S. Kuroglu

Zenginneriz sözümüzü

harman döner – iş gider

kaptırdı – urdu

gün yaklaşêr kuşlaa – üülenä yakın

Dikat oku da sölä ...

- Kolay mı bu annatmadan annamaa, nicä evel harman düülürmüş?
- Angınız vardır işittiiniz sizin evdekilerdän, nicä eskidän harman düülürmüş?
- Kimin için annadılêr bu annatmada? Ne iş yapêr onnar hem neredä?
- Bulun da okuyun o sıraları, neredä gösterili, nasıl gider iş harmanda? İşin sıralını gösterin.
- Nesoy giyimnär giyärmış o vakit çiftçilär?
- Kaç kerä harmancılar gündä ekmek iyärmışlär hem ne iyärmışlär?
- Neçin onnara „Kalpaksız” deyärmışlär? İnandırın teksttän laflarlan.
- Okuyun teksti rollerä görä.

6 Verili artistik kolaylıkların maanalarını açıklayın:

bir buka aazına almadılar – ...
gün yaklaşêr kuşlaa – ...
barsak doldu – ...
gün taa duumadı – ...
terä düşmää – ...
sıcaktan zordu soluunu almaa – ...
imekleri sofradan süpürmää – ...
geçirdim aklımdan – ...
kalabalım var – ...

7 Çıkarın annatmadan arhaizmaları. İnandırın dooruluunuzu. Annadın o tertiplerin kullanılması için.

8 Düşünün, çok mu ilerledi büünkü ekin çiftçilii, evelkisinä bakınca?

Söläyin: Ne üzerä bölä çok büyük diişilmeklär oldu çiftçiliktä?
Bekim, vakit yardım etti, çiftçilik bölä tez diişilsin?
Bekim, politikalar diişildi dä çiftçilik ta ardına?
Bekim, insannar taa akıllandılar?

9 Çıkarın annatmadan „Harmanda” söyleyişleri. Açıklayın maanalarını.

10 Annatmanın nişannı payında bulun danışmaklan cümleleri. Annadın durguçluk nişannarını. Danışmakların erini diıştirin.

- 11 Annatmanın nişannı payından çıkarın işlikleri, morfologiya nişannarını açıklayın.
- 12 Bulun kafesçiklerdä harman işlerinnän baalı lafları, açıklayın onnarı. Ayırı yazın o lafları, angılarinnän karşı gellersiniz annatmada.
- 13 Yazın mini – yaratma „Eer bän olaydım danışmak“.

B	D	E	N	H	A	R
I	Ü	V	A	U	L	M
Ç	I	M	Ç	I	N	A
B	E	R	I	N	S	A
K	A	E	B	T	I	M
A	Y	K	E	T	N	A

§ 2. Koyulma laflar hem cümlelär

Koyulma laflar kullanılêrlar cümledä lafedenin hesabını göstermää deyni, niçä o bakêr cümledä söylenmiş fikirä. Koyulma laflar cümlä paylarına baalanmêêrlar hem cümlä payı sayılmêêrlar.

Örnek: 1. **Belliki**, var akıl savaşımaa: annın terlär-karnın doyar. (S. Kuroglu) 2. Ama bän, allele, boşuna kötüleerım hısımnarı: ne lääzımdı adamın zaametini zänetmää? (Ion Kränga) 3. Soni, onun bobasının dediinä görä, yaza dinnenmäk lagerinä gidecek.

Koyulma laflar maanalarına görä dilimizdä var:

1	ayılık gösterän	Ne duyêrım?	1. Bän, acınacak iş , Komratta yortuya etiştirämedim. 2. Ne tavlı hem gözäl eşek, ama yazık , lafetmää bilmeer.
2	güvenmäk gösterän	şüpesiz, belliki, elbetki, hakikattan, dooru, aslı, hakına, haliz, dooru-dooruya	1. Elbetki , onun şiirleri da bu sevdadan sızêrlar... 2. Haliz , o çocuk kaavı hem gırgın. (D. Tanasoglu)
3	şupä gösterän	beki, beki dâ, bezbelli, allele (alle) h.b.;	1. Bezbelli , pek büyük üfkesi vardı o saurgunnu, ayazlı artık geçmiş kışa. 2. Nesä , beki, dooru yapmadım, neredä sä, beki, yanıldım, beki, fikirimä, üreemä karşı gıdärdım. (T. Zanet)
4	bir kimseyin hesabını, düşüneceeni, fikirini gösterän	benimcä, senincä, bana görä, sizä görä, fikirimcä, ona görä, sölediinä görä h.b.	Benimcä , ana dilini lääzım hepsi bilsin.
5	ilerki fikirlerä baalantılı gösterän	ilerki fikirlerä baalantılı gösterän: bölä, demäk, demeli, bir lafta (laflan), sözün gelişi, laf sırası, böleliklän, bölä, bölä ki hem başka	Bölä , demäk, biz var nasıl burada geceleyelim.
6	fikirlerin sıralını gösterän	ilkin, ikinci (ikincisi), sonunda	Benim üüredicim, en ilkin, aarif insan, ikinci, derin bilgili, üçüncü, käämil terbedici.
7	lafedenin duygusunu gösterän	kısmetinä, kısmetimizä, şaşacaamıza, uurumuza, razgeldiinä.	Kısmetimä , ekzamendä kolay bilet düştü.

Koyulma lafları cümlelerdä lääzım tanımaa da seçmää, ayırmaa onnara benzeyän işhallıklardan, paycıklardan: **birdän, bir kerä bilä, taman, genä, sansın, sora, geeri** hem başka.

Koyulma cümlelär kullanılır, açan avtor isteer temel cümledä sölenilmiş fikirä taa bişey eklemää, bişeylän onu doldurmaa, ki sesleyici taa dooru hem taa genişän annayabilsin avtoru. Koyulma cümlelerin yardımınan avtor var nicä açıklasın, nezaman oldu annadılan iş, avtorun inandığını ya bakışını o olmuş işlerä h.t.b.

Koyulma cümlelerin strukturası hep nicä sadä cümlelerin: onnarda var gramatika temeli – subyekt var nicä olmasın da, ama predikat mutlak var hem lääzım olsun. Bununnan koyulma cümlelär ayırılır koyulma laflardan.

Örnek: 1. Belli bişey, gün şılêr – gözäl ilkyazım geldi (*D. Tanasoglu*). 2. Bana geler, hava bozulacak. 3. Bana kalsa, Gagauziya artık çok devletlerä bildirildi.

Koyulma laflar hem koyulma cümlelär ayırılrlar virgüllärlän. Ama açan koyulma cümlelär heptän geniş – ayırılrlar çiziyälän ya parantezalarlan.

Örnek: Tä orada, olmalı, taa suva, gelin ardıma! (*N. Baboglu*). Bir kerä (olsun-olmasın beş-on gün geeri) çaarêrlar beni aşırıya, düünä.

Kimär kerä, açan kendi sözün ya da aalemin sözü annadılêr, koyulma lafların erinä sıkça kullanılır te bu işliklär: **demää, sölemää.** Onnar da, nicä koyulma laflar, cümledä virgüllärlän ayırılrlar.

Örnek: Deerim, sevärdi Zelü Yankuyu, onun fikirli lafları için. (*N. Baboglu*). Pınar sa, nicä söledim, derin, var bir onbeş metra (*D. Kara Çoban*).

Dilimizdä taa sık kullanılır lar te bu koyulma laflar hem kimi koyulma cümlelär:

Koyulma laflar	Koyulma cümlelär
hakına	belli bişey
ilk, ikinci, birincisi, ikincisi, üçüncüsü, bitki-bitkiyä, son-sonuna	ölä demää, ölä deyelim, ölä deyecez, doorudan demää, kısıdan demää
elbet, elbetki	bän hesaplêırım, bän sayêırım
bezbelli	hesaplêêrsınız, sän sanêrsın
kısmetinä, kısmetimizä, kısmetinizä	bana geler, bana kalsa
şüpesiz, şakasız	nicä söledim, nicä görüner, nicä belli olêr
alle, allele, allelem, alläm, alläläm	nicä var bir laf, ani var bir laf
beki, bekim, bekim dä	aramızda kalsın, aramızda laf olsun
lafınıza görä, bakışına görä, sölediinä görä, dediinä görä	Allaa prost etsin, Allaa korusun, Allaa vermesin, Allaa etiştirmesin
yazık, acınacak	ne olursa olsun, olsun-olmasın
vallaa	eri gelmişkän
halizdän, dooru-dooruya	yok laf, hiç laf ta yok
hem başka	hem başka

1 Yazın aşadaki cümleleri, koyulma lafları bulun. Annadın durğuçluk nişannarın kullanılmasını.

1. Komuşu, şakasız, üfkelenen da sopaylan urêr keçiyä. 2. Ya, kafadar, say sän enidän parayı, allele, beni hiç istämedään aldattın. 3. Bezbelli, yok kimsey evdä, onuştan bizä karşı çıkmadılar, tokatçı açmadılar. 4. Ba çocuun, bana gelir, bu gölmek sana yaraşmêêr. 5. Bana kalsa, siz utanêrsınız, buyurun, musaafirlär, geçin içeri, utanmayınız! 6. Yırakta yaayan büyük yaamur, mutlak, bizä dä gelecek! 7. Gürüldeer bulutlar arasında, olmalı, büyük yaamur kopacak. 8. Sän, kızçaazım, anana-bobana karşı sölämä, vallaa, aalem dä sana maana bulacak. 9. Şindi, nicä görüner, şkolacılar läázım gün-gündän taa çok çalışkan üürensinnär. 10. Büün, hakına, oldu çok islää hava.

2 Aşadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, koyarak koyulma lafların hem koyulma cümlelerin yannarına läázımnı durğuçluk nişannarını.

1. Bana kalsa tezdä büyük yaamur yaayacak. 2. Zararı yaptık bilä, ama senincä cıkêr, ani kabaatlıym sade bän. 3. Aramızda dostluu allele kullanamadık, nicä läázım. 4. Elbetki bu en ii şkolacı, olimpiadada üüsek eri kazanacak. 5. Bu insannar bezbelli kasabaya seftä düştülär. 6. Çokkatlı evlär benim hesabıma görä läázım herbir kasabada düzülsünnär. 7. Gelän yıla ne olursa olsun notalarımı taa üüsek uura kaldıracam. 8. Hastayım bän çocuun olmalı ölecäm (*masaldan*). 9. Kısmetinä Nastradin pek çok kıyat okuyarmış. 10. Doorudan demää o çok yanıldı. 11. Var deer onun kocası, uşakları; yaşêêrlar deer islää.

3 Aşadaki koyulma lafların hem cümlelärän düzün sadä cümlä, cümleleri tefterlerinizä yazın, durğuçluk nişannarını erleştirin.

Hakna, kısmetimä, süpesiz, bana kalsa, nicä belli olêr, aramızda kalsın, eri gelmişkän, yazık.

4 İlerledin cümleleri, açıklayarak kendi bakışınızı, düşünmeklerinizi N. Baboglunun „Oğlanın legendası" poemanın geroyları için.

Bana kalsa, ...
Akına, ...

Yazık ki, ...
Sonunda, ...

5 Okuyun cümleleri. Koyulma lafların hem cümlelerin maanalarını açıklayın.

1. Mamunun gevrekleri dä, var nicä demää, kâr artistik yaratmasıydı. (*K. Vasilioglu*)
2. Komşu, brak okadar kahırılanma, zerä, Allah korusun, bir yakma hastalına uoramayasın. (*N. Baboglu*)
3. Olmalı, yok dünnedä peetçi, angısı yazmadı şiir sevda için. 4. Elbetki, bizim aylä bakardı ozaman inek tä, koyun da, başka mal da yaşamaa deyni. (*Kurdoglu*)
5. Koyunnarı bakardı Miti batü, ama taa dooru sölemää, o kuzuları otladardı arada, neredä biz yaşardık, yaki çukurda, angısı bizim evä yakındı.

6 Okuyun teksti. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Çiftçi eceli

(„Bucak ecelleri" annatmasından bir payı)

Bobamdan bana kaldı bir çarık tasmaşı gibi dilimcik tarla, bir aaç puluk hem birkaç da, dünnä gibi eski, boba nasaatı...

– Seslä, oolum, söyleyim, kulaan varsa, işidirsin: „Bizim bu çiftçilik zanaatımızın örnää ölä: çok **işlemää**³, hiç dinnenmemää gecedän-geceyâ kaçıp-calışmaa. Sadece ozaman sofran kuru kalmaz. Ama eer asıntıya ken-

çiftçilik
haylak
yaşamak

dini kolverirsän, büünküyü yaarina brakarsan hem da geç kalkıp, vakıtları yatarsan – açlık olur, saadıcın da steonoz edär seni mezarlıkları”.

– Korkma, ba boba, – deyardım bän, – biz senin elindä taa kundaktan işä alıştık hem ölä aklım keser, ki adamın iki eli varkan bu dünnedä, o yok nasıl aç kalsın.

– İşä siz alışık, çocuım, ama sän unutma, ani çiftçi, o gūnahta insan. Çiftçinin terinnän, onun arkasından ömür dünnenin yanyatannarı yaşêêrlar, olmalı, bu taa zamandan kalma. Te neçin isteirim annayasınız, ki çiftçi lâázım çok işlesin. Azbuçuk haylak durmak, en ilkin, onu kendini, ekmek büüdücüyü, kaybedir. Yanyatannara zorlar, açlık **oya**¹ etişer ya da onnara hiç dokunmêêr...

Biz, çocuım, ani var bir laf, üç gün yaşamak için dört gün işleyelim lâázım...

(N. Baboglu)

- Neyä üüreder bu tekst?

- 7 Tekstin tipini hem stilini söläyin. İnandırın dooruluunuzu.
- 8 Çıkarın teksttän artistik kolaylıklarını, ne olduunu belli edin.
- 9 Bulun teksttä demekli sözleri, maanalarını açıklayın.
- 10 Nicä annêêrsınız lafları: „Üç gün yaşamak için dört gün işleyelim lâázım”? Düşünmeklerinizi 4 – 5 cümläylän açıklayın.
- 11 Çıkarın teksttän cümleleri, angılarında var koyulma laf hem koyulma cümlä. Yazın tefterlerinizä.

§ 3. Laflar: da, belli ki, diil, yok

Laflar: **da, belliki, diil, yok** var nicä kendileri yalnız göstêrsinnär bir bütün cümlä.

Örnek:

- Ana dilini herkezi lâázım mı bilsin?
- **Belliki** (da).
- Dil üürenmenin sınırları var mı?
- **Yok.**
- Senin ana dilin rumun dili mi?
- **Diil.**

Çok kerä bu lafların ardına gelir başka laflar, ya bir bütün cümlä, angıları açıklêêrlar sölênmişleri. Ozaman **da, belliki, yok, diil** ayırılêrlar virgüllän ya da duygu nişaninnan.

Örnek:

- Siz bu erifi bilersiniz mi?
- **Da**, bileriz.
- Sizä mi o musaafirlää geldi?
- **Yok**, diil bizä.
- Seni dä bilä teklif ettilär mi?
- **Yok!** Onnar başka küüyä gidecek.

- 1 Okuyun cümleleri da annadın koyulmuş durguçluk nişannarını.
– „İki ool” annatmayı N. Baboglu mu yazdı?

- Diil, onu yazdı G. Gaydarcı.
- Sayêrsınız mı, ani çiftçilik zanaatı gagauzlarda önemni zanaattır?
- Belli ki. Gagauzlar zamandan ekmek büüder.
- Gagauz dili türk dillerin soyundan mı?
- Da.
- Yok, kardaşlar, devletlii biz ardımıza, kervanımıza alamayacez, ko burada kalsın.
- Olur mu içeyim suyundan?
- Yok, zihirlenirsin.
- Var mı Sofidän gözäl
Taa başka bir ad?
- Yok, yok, yok!- birdän dedi
Sevgili Komrat.
- Sofidän levent karı
Var mı burada?
- Yok, yok, yok!- işidildi
Çadır dolayında.
(K. Vasilioglu)

2 Yazın da erleştirin, nereyi düşer, lâazımını durguçluk nişannarını.

1. Yok dostum bu gün geziya çıkamayacez.
2. Belli ki ilkyazın çok önemni topraa vakıdınca işlemää.
3. – Yardım edecän mi bana?
- Yok edämeyecäm.
- Makar bir nasaat ver.
- Belli ki onu yaparım.
- Da duyêrım havezsizliini. Diilsin mi hasta?
- Diil Yorgunum pek.

3 Okuyun teksti. Tekstin formasını belli edin. İnandırın.

Aşına beyin türkleri

... – Dädu ba, sän dedin, ani uzak dedelerimiz oguz-türklärmiş. Oguzlar için annadık. E, türk dedelerimiz, şindiki osman türkleri mi?

– Yok, benim ii torunum, diil şindiki osman türkleri, zerä bunnar da bizim gibi evlattır, hep o oguz-türklärdän çekilerlär kankardaş bizä.

– E, ne vardı başka türklär dä mı?

– Vardı, elbet, eski türklär, ani çinnär ozaman türki deyärdi onnara. Pek käämil senseläydi onnar da! Hep o **günduusunda** Altaylarda peyda oldular, da sora büük geniş bir devlet düzdülär, angısının içindä yaşadı bizim oguz dedelerimiz dä, başka da oguz hem ozaman türk senseleri dä.

– E, nicä peydalanmış o türk **dedelerimiz**? Annatsana.

– Türk senseleleri ozaman pek çokluktular, nicä sıraladıydım sizä baştan – hunnar, kıpçaklar, oguzlar, peçeneklär, karluklar, tolişlär, tubalar... En eskileri ama hunnardı hun türkleriydi. Onnardan da ileri varmış hep türk senseleleri, prototürk onnara olur demää, üç-dört bin yıl geeri yaşayannar, ama bän onnari etiştirmedim, sade işittiim var.

Hunnar için aklımda islää tutêrım. Käämil bir halktı, çokluktu, girgindi, kıymetliydi... Aziyada en ilk türk devletini onnar kurdular. Baykal gölünä akan Selenga hem Orhon derelerinin kırlarında. Merkezi Ötükeni, Orhon boylarında, bu gün Mongolistanda bulunan erlär...

D. Tanasoglu

?

Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın türk senselelerini. Angıları en eskileriydi?
- Annadın hunnar halkı için.
- Angı geografiya toponimiyalarını kullanêr teksttä avtor?

- 4 Uydurun sinonim laflara: käämil, senselä, kır, eski, düzdülär.
- 5 Bulun teksttä cümleyi laflan „yok” da açıklayın onun funktıyasını cümledä.
- 6 Yukarkı teksttä nişannı laflara laf kuruluşu analizi yapın.
- 7 Kurun dialog „Telefonda lafetmäk”, kullanarak lafları „da”, „diil”, „yok”, „belli ki”.
- 8 Okuyun teksti. Bulun cümlä paylarına diil baalı lafları, belli edin ne olduunu. Durguçluk nişannarını annadın.

1 – inci bölüm:

Avşamnêêrsin, çorbacıyka! – sesetti o.
Kemeteersiniz, adamnar, – cuvap etti karı hiç hesap almayarak, sanki neçin okadar yalpak bu yabancılar.

Evdä mi Dimu, corbacı? – sordu Lambu lafı uzatmak için, sora o istedi taa bişey lafetsin, ama bulamazdı ansızdan ne desin yabancı kariya.

Yok evdä.

Yazık, o pek läüzımdı bizä.

(N. Baboglu)

2 – nci bölüm:

Sän neredän bilersin, ani o kambur? – sordu Rada.

O islää olaydı, küüsündä evleneceydi.

Sän kimdän işittin bu işi?

İşittim.

Beki, yalan sana söledilär?

Diil yalan.

Eer kambursa, belli ki, laf yok, ama yazık sadece, ani bakan o adamnara biraz yakınnık verdi, biraz alatladı...

(N. Baboglu)

3 – üncü bölüm:

Baka, geç te burêy odaya, soyun senin partallarını, çıkar çarıklarını, bän sana verecäm bir kostüm, bir çift çipiçi; giinecän, düzüneçän da girecän bizim aramıza.

Yok, bunu yapamam. Bän becermeerim kullanmaa kendimi bölä insannarın arasında. Taa islää bän ayırı te bu odacıkta oturacam.

Yok bişey, ba baka. Onnar da bizim gibi insan: nicä sän, nicä dä bän...

(G. Gaydarcı)

§ 4. Duygucular cümledä

Onnarı, kimi korku kaplêêr,
Birdän lafı „ay” sölêêr.
Kimdä aar soluk çıkêr,
Lafı „of” birdän söleer.

Kim karşı gelir kahırlan,
Lafı „vay-vay” söleer.
Kim geeri kalêr dosttan,
Ses verer laflarlan „êy”

Duygucular cümlä payı olmeêrlar. Onnar söylenilerlä maasuz bir ayırı seslän, yazmakta da ayırılêrlar te bu durguçluk nışannarınan: virgüllän ya da duygu nışanınan. Açan söylenilerlä taa duygulu hem üüsek seslän, ozaman ayırılêrlar duygu nışanınan. 1. Ah, dolay – dünnä üzü, sevdalı sana gözüm! (V. Filioglu), Ah, karı yımışaklı! Ah, karı acıması! (D. Kara Çoban „Karı”) 2. Aha, senin var neetin benimnän cümbüş ta patlatmaa, – taa da pek kızdı Fima. (N. Baboglu) 3. „İiy saatlan, e-e-h!” – baardı o, – durmayın masala! (S. Kuroglu)

Açan duygucular kullanılêrlar adlık erinä, ozaman onnar da cümlä payı olêrlar hem virgüllän ayırılmeêrlar. Yaraştırın örnekleri: 1. Of, nasıl tez vakıt gider. 2. Uzaktan bir aar „of” işildildi. İkinci cümledä laf „of” diil duygucu, ama tamannık, onuştan onda yok virgüllär. İşildildi ne? Of.

1 Yazın cümleleri, erleştirin lääzımnı durguçluk nışannarını.

1. E – e zor, pek zor vakıtlar bastıydı bizim oguzları, dostlarım. (D. Tanasoglu) 2. Tpru – u! – baarardı Mitiradi bozuk sesinnän, çirkin – çirkin süüardı hem, alıp kamçıyı, urardı kafalarına, beygırlär dartardılar, da o kendisi arkası üstü düşardı, kaçırardı elindän edekleri, ama yanık susuz hayvannar pınardan ayırılmazdılar. (N. Baboglu) 3. Ah seni-gidi kara kotobanı ya-a, imiş kaymaa sergendän! 4. Brä dä gözäl düzmüşlär bu bizim Komrat kasabasını yortu için! 5. Aman aman etecek üündün o kızını! 6. Hey Pıtırış gitsänä sän da aalemin adamnarı gibi kurbetä, kazanasın bişey... (masaldan) 7. Be durun olmaz, manca hazır! (masaldan) 8. Ku- ku – ri – gu Hey dostlar kalkın, geldi canavar! (G. Gaydarci)

2 Ayırın cümleleri duygucularlan, koyun lääzımnı durguçluk nışannarını:

- Varsa çamur olacak hamur.
- O zor ofladı da soluu içinä çekti.
- O düz yolda kösteklener brä sansın şap hastalına karmış.
- Vallaa bän pek sevindim senin yardımına!
- Of azetmeerım kalın üzlü insannardan.

3 Smayliklerä görä kurun duygucularlan birär cümlä.

4 Aşaada verili temaların birisinä yapın araştırmak işlerini da kurun bir proekt.

- „Duygucular diil kendibaşına da, diil yardımcı da söz payı”.
- „Duygucular sözümüzü yapêrlar taa demekli”.
- „Duygucular sözümüzü gübürlederlär”.
- „Duygucular etiket lafların rolündä”.

Roman

Roman – büyük epika yaratması, neredâ taa sık hertarafça açıklanêr pek çok insannarın ecelleri bir uzun yaşamak zamanında ya da ömür boyunca. Kaplêêr uzun vakıdın, kimâr – kerâ asirlerin, işlerini.

Roman – epopeya – literaturanın en büyük epika janrası. Açıklêêr istoriya zamanının uzun bir vakit aralını onun problemlerinin, diişik bakışlarının, çeşitli süjetlerinin.

Romanın genel nişannarı:

- Büüklüü hem strukturası** – bu uzun bir yaratma, angısı, adetçâ, bölüner paylara;
- Personajların çeşitlii** – romanda pay alêrlar kendi üüsek uurda kişiliinnân çok hem türlü personajlar;
- Süjet hem konfliktlêr** – romanda açıklanêr birkaç konfliktlêr katlı süjet;
- Artistik kolaylıkları** – personajların derindân psikologiya tarafından incelenmesi, kullanmak yazdırmakları, dialogları, iç monologlarını.

Romanın önemni elementleri

- **Personajlar** – öz hem ikincili personajlar, onnarın karakteristikası hem ilerlenmesi;
- **Süjet** – genel oluşlar hem onnarın sıralı, baalantısı, kulminaşıya, çözülmesi;
- **Tema hem ideya** – yaratmanın baş teması hem öz ideyası, angılarını isteer etiştirmää avtor;
- **Annatmak**, özelli: 1 – ci ya da 3 – cü üzdân, çok bilân annadıcı, angısı baalêêr hepsi payları.

Roman – bir janra, angısı geçti büyük evolüşıya antika vakıdından büünkü günädân.

Gagauz literaturasında ilk romanı „Uzun kervan” yazdı Dionis Tanasoglu. Tiparlandı roman 1985 – inci yılda.

2017 – nci yılda gagauz literatura fondu zenginnendi taa bir romannan – „Kadem kaynaa”. Onun avtoru – yazıcı hem peetçi – Mariya Mercanka.

Romanın içindeki olayları sovetlêr zamanında, XX- ci asirin 70-inci yıllarında geçer.

Bu epoha istoriyada „durgunnuk dönemi” adında kaldı.

Roman küçük parçalara pay edili, herbiri adlı.

Kaavilederiz temayı

- Ne o roman? Söläyin, nesoy roman var gagauz literaturasında?
- Nesoy roman çeşitlerini bilersiniz?
- Sıralayın romanın önemni elementlerini.

1 Yapın bir diskusiya, açıklayarak soruşu „Ne yapêr roman janrasını meraklı?”

Dionis Tanasoglu

(07. 07. 1922 – 23. 08. 2006)

Dionis Tanasoglu duudu Çadır-Lunga dolayında Kiriet-Lunga küüyündä. Dionis Tanasoglu – yazıcı, pedagog, bilimci, kompozitor. Elli yıldan zeedä çalıştı gagauz literaturası hem kulturası uurunda.

İlk toplum kiyadı „Bucaktan seslär” tiparlandı 1959 yılda. Dionis Tanasoglunun en büyük, en derin literatura yaratması – „Uzun kervan” romanı (1985 y.).

Dionis Tanasoglu çok vakıt işledi Moldovanın İncäzanaat İstitutunda. Komrat Devlet Universitetin ilk rektoru oldu (1992–1995 yy.).

Gagauziya Avtonomiyasının Hükümeti baışladı Dionis Tanasogluya ad Gagauziyanın „Saygılı Vatandaşı”, Moldova Devleti da verdi üüsek medali „Ordinul Republicii”.

2 Dikat okuyun statyayı. Cuvap edin soruşlara.

D. Tanasoglunun „Uzun kervan” romanı için

D. Tanasoglunun en büyük yaratması – „Uzun kervan” romanı, angısı tipardan çıktı 1985-inci yılda. Toplayıp çok istoriya materiallarını, yazıcı çok yıllar sıravardı bu romanı yazdı. D. Tanasoglu koydu önünä büyük bir problema: göstermää gagauz halkın istoriyasını, başladıynan en eski evelki vakıtlardan, da bitirdi XX asırın başlantısında.

Romanda var üç kiyat: „Uzak dedelär”, „Balkanda yurtluk”, „Bucak kır”. Bu kiyatlara biri – birinä maana baalantısını bulmaa deyni, D. Tanasoglu kullanêr te bu literatura çalımını – taa romanın ilk sayfalarında verer okuyuculara bir personaj – ihtâr dăduyu, kauşçu-peetçiyyi, angısı çok, pek çok işlär biler hem tutêr aklında. Ona danısêr „görünmâz” okuyucular, ona yalvarıp, koyêrlar soruş:

„Annatsana, ba dădu, ... bizim halkımızın o derin geçmiş zamannarı için, nelär aklında tutêrsın. Năândan biz çekileriz? Kimmiş bizim dedelerimiz? Năânda, nica yaşarmışlar onnar?”

İhtâr dădu da cuvap eder: „Ee, dostlarım, bizim halkımızın kök-senseleleri eskidän, pek eskidän çıkaceklar. Ölä eskidän, ani unutulêr şansora, da hiç inanamêêrsınız, ki ne çok aslı işlär olmuşlar, deyecez, iki bin yıldan zeedä geeri çoktankı türk-oguzlarda, angıları peyda olmuşlardı eski Altayın legenda erlerindä o zamannar. Masal gibi gelecek, ama maşal diildir.

Başka bir baalantı, angısı baalêêr romanın kıyatlarını – kervanın süreti. Bu kervan örüyer romanın başlantısından taa bitkisinädän.

Roman çekeder ihtâr dădu, kauşçu-peetçinin cuvap etmesinnän sesleyicilerin ilk soruşuna. Dădu annadêr o halklar için, angıları evel Altay bayırların boyunda yaşarmışlar. Kâr bu erlär sayılêrlar hepsinin türk milletlerin Vatan eri, onuştan orası – gagauzların da eski Vatan eri. Orada yaşarmışlar türk milletlerin dedeleri.

Sora Tanasoglu yazêr „Büük kırın” istoriyasını. „Büük kır” çekeder Kitayın uzun hem üüsek duvarın yanından, sora geçer Mongoliyaya, Altaya, Orta Aziyaya, onnarın ardına eklener Aral hem Kaspiya denizlerin kırları, onnarın ardına baalanêr Volga, Don, Dnepr hem Tuna derelerin boyundakı kırları.

Bu Büük Kırdä binnêrlän yıl yaşarmışlar türlü milletlär, angıları yaşamak erlerini diiştirmişlär bu Büük Kırdä ba o tarafa, ba bu tarafa, neçinki hepsi onnar göcmenmişlär – günbatısından günduusuna dooru hem günduusundan günbatısınadan gezârmişlär kendi hayvan sürülerinnän.

O B  k Kırın „olarmış iki   m  r  : birkaç   z yıl onnar eşilmiş, birkaç   z yıl da kuruyarmışlar. Açan eşilmişl  r, onnarın ii dolarmış insan, hayvan, kuş, d  z  l  rmiş g  r yaşamak, b  k devletl  r; açan da koruyarmışlar, bu insannar, çıkıp gid  rmişl  r başka erler  , brakıp buralarını boş. Açan enid  n yaşamak olarmış da kırlar eşer  rmiş, burayı dolarmış da kalkınarmış eni insannar, başka senselel  r, d  z  l  rmiş başka devletl  r, kulturalar.”

Romandan „Uzun kervan” g  r  ner, ani D. Tanasoglu pek çok hem l   zımnı istoriya materiallarını kullanmış. Roman ilin okunsun deyni, yazıcı istoriya materiallarına kat  r t  rl   legendalar. Onnarın aralarında legenda T  rk-Oguz için hem Selenga-deresi için.

T  rk-Oguzdan ekeder oguz halkın d  nney   peydalanması. T  rk-Oguz bir g  zal hem kaavi genç çocukmuş, „b  k meş   aacını yalnız k  kl  n ıkararmış”. T  rk-Oguz sev  rmiş bir g  zal kızı Selengayı. O vakıt Selenga diilmış der  , ama pek g  z  l kızmış...

  kinci kiyatta „Balkannarda yurtluk” annad  l  r, nasıl hak oguzlar ya da gagauzlar, Balkannarda erleşip, 11-inci asirind  n buyanı dooru orada başlamışlar yaşamaa. Bu yaşamak için pek az istoriya materialları var, ama D. Tanasoglu kendi araştırmasınnan, duymasınnan g  sterer, nic   Balkannarda gagauzlar ol  rlar bir birleşik halk, nic   onnar, brakıp hererlerd   gezmeyi, başl   rlar toplu, bil   bir erd   yaşamaa. Bu erlerd   gagauzlar eni devlet d  zerl  r, angısının adını koy  rlar „Uzieyalet”. Yaşarkan bu devlett  , gagauzlar al  rlar komuşu halklarından te onnarı, angıları halka yakış  rlar hem uy  rlar. Orada gagauzlar edinerl  r Balkan kultasını. Onnar kabul ederl  r hristian inanını.

D. Tanasoglu annad  r, ani d  nned   yaşamanın var ii eri, çirkin eri d  . Milletl  r diri kalsın deyni, yaşamakta gider g  r  nm  z d   ş duşmannarlan, çirkin havalarlan, kuraklıkı, başka belalarlan.

Balkannarda da gagauzların oyu kan d  km  ş, oyu kaybelmiş d   şlerd  , ama Gagauz halkı, bulup kuvet kendin  , d  b  d  z kaybelmemiş, toplanıp bir er  , yaşayıp   zl  rl  n yıllar Balkannarda, b  k bela geldiyn  n, gen   giderl  r başka er  .

   nc   kiyatta „Bucak kırı” D. Tanasoglu annad  r, nic   gagauzlar yollan  rlar Balkannardan, geerl  r Tuna-deresini da erleşerl  r Bucak kırına. Neçin bu yaşamak erin diiştirilmesi oldu?

Nic   bu eni erler   erleşm  k oldu?..

Romanın bitki b  l  m  n  n adı „Bucakta yalın”, burada annad  l  r Komrat kalkıntısı için, angısını gagauzlar yapmışlar 1906 yılın sonunku haftalarında.

Bu kiyat yardım eder okuyuculara, bilm    kimdir gagauzlar, aıkl   r halkın istoriya yollarını, ilerleder literatura kultasını.

Dikat oku da s  l   ...

- Ne bilersiniz gagauz literaturasında ilk roman için?
- Angı b  k problemayı avtor koydu   n  n  , bu romanı yazmaa deyni?
- Ka kiyattan d  z  l   roman? S  l  yin adlarını.
- Nesoy literatura alımnınnan avtor baal   r bu kiyatları?
- Açıklayın kervan s  retinin erini romanda.
- Annadın in duvarı için.
- Annadın B  k kır için.
- Kimdir bizim dedelerimiz?
- Neyl  n biter roman?
- Var mı nic   dem   , ani bu roman – epopeya?   nandırın.

Bitki göçmek

(„Uzun kervan” romanından parça)

*Burada koca zor kelemä
kaldırdık, yaşamak etiştirdik...*

Tä bitki taligacıklar, aaç-daldan örmä tokatlar üstündä, koyunnar, atlılar sudan basıp çıkêrlar eni erlerin çimeninä. Bütün kervan toplandı Tunanın boyuna: geçtiydilər! Hepsi öperlär bu eni topra, dönüp buyanı, Bucaklara dooru: „Şükür Allaha!” Sora ihtär Akıl-baş döner üzünän Balkannara dooru, brakılmış duuma erlerinä dooru da diz çöker. Ona görä bütün kervan döner da diz çöker!

– Prost et, ana topraamız! Prost edin, Balkannar! Prost edin, senselelär, ani kaldınız evdä! – batal seslän dedi Akıl-baş, uzun bakarak Tunanın öbür kenarlarına, yarak topraklara, nekadar görünärdi buradan... Bu laflarda bir aalamak, dizmäk koptu hepsinin güüsündän, ölä büyük bir can acıması, nicä ani bir ölüyü gömärdi bütün bu senselä – gagauzlar...

* * *

Mayıl olarak, bakardılar bunnara rus-graniçacıları, angıları bilärdilər, ani hristiannarı lääzım kolversinnär Rosiyanın meralarına. O zamannar sıkça geçärdi becenarcılar. Onnar yardım bakardılar versinnär bu kaçannara, annadardılar, nicä ilerlesinnär Bucakların içinä dooru, ani korunsunnar yabanılardan, negaralık kırlarından hem Divan boyarların, moşierlerin hırsız bandalarından. Becenarcılar hem seslär dilär, istärdilər annamaa, nekadar taa çok, hem dä alatlardılar... sansın hep taa korkardılar urmasinnar üstlerine yanıçarlar.

– Lääzım, nicä görerim, bizim bir korunmak kuvedimiz olsun, gagauzlar! – dedi ihtär Akıl-baş.

– Kim yaklaşacak bizim çetemizä? – baardı Todur. Çetä büüdü birdän. Toduru koydular çete başı.

Dostu Arif oldu onun yardımcısı.

– Şindi bakın neresi nicä, birleştirin ne var da yollanalım buradan – baardı genä Akıl-baş. – Todur, sän koy yarım çete ileri yolu tutsunnar, kendin dä geerisini kitlä!

Şamata, gıcırta, baarış, hayvan sesi – bu büyük kervan yollandı geniş yaban kırların içinä dooru.

Gittilər yavaş-yavaş bütün gecä uz ileri. Uşaklar uyudular taligalarda, arabalarda ilk uyuklarını eni erlerdä. Sabaa karşı bu örüyän küü hep o çolpan yıldızın şafkı altında durgundu bir derin hem saklı perdä içindä, kuytuda.

– Burada uygun, duracez dinnendirecez hem otladacez malları, düzecez, ne var düzmä, da yapacez sabaa ekmeeni, – dedi Akıl-baş, durgudup arabasını da inip erä.

Haber etişti baştan başa, hepsi durgundu. Todur koydu doz-dolay yamaçlar üstünä bekçi.

Dereciktä suladılar malları da kolverdilər otlasinnar. Adamnar düzerlär kırıkları, bozukları, malları bakêrlar, karılar tutuşturêrlar ateşleri, kotloncuk düzüp, tä imäa yapmaa tutunêrlar, da sansın bu küüyün genä başladı bacaları tütmaa, nicä ilerdän. Başka perdelerdä dä bekim başka kervannar dinnenerlär, ya da giderlär oradan orayı, er aarayıp yapınmaa...

Ki olsun taa koruntulu hem da kuytulu, zerä burada kalaceklar gecelemäa dä, Akıl-baş dedi, dizesinnär taligaları, arabaları doz-dolay, oklar, arışlar içyanına dooru, ortalaa da gecä için olsun toplamaa malları.

Gün duuarkan ilk sabaa ekmeeni imäa oturdu bu küü yurtlukta. Nasıl geçti buvazdan o ekmek, zordur söylemää, ama adeti oldu. Sofraları da kaldırêrlar, silerlär, toplêrlar...

– Önümüzä çıkarsa birkimsey, – dedi Akıl-baş, – dääriz, ani Tunaya dooru gideriz, burada kalmaa neetimiz yok, zerä başka türlü alırlar bizi çıraklaa o buralı zenginnär.

– E ne, burada da mı var zenginnär? – sordu bir çocucak.

– Var, çocuum. „Näända çiftçi işleer, orda zengin da sever”, var bir laf.

Hepsi genä kuşkulandılar.

– Okları, arışları durguttukça çevirin Tunaya dooru, annamasınnar, – genä dedi Akıl-baş.

Gün sıcaktı. Hayvannar çalılıklara hep sokulardılar. Bu küü perdä içindä usluysu, sansın çoktan buradaymış. Herkez yapardı ne iş lääzımdı, ama kimi karılar, ihtârlar yapaa da didârdilär ya işlârdilär, çeketmiştilär, ani taa Tunanın öbür tarafında evdä. Salt Todur çetesinnän gittiydi taraşa, dolayları bakmaa, nääni dooru gitmää, näända durgunmaa...

Bir parça gündän sora dönerlär, da tä Todur durgunêr deredä sulamaa beygirini. Buradasaydı kızlar çıkmışlar „Pipiruda” oynamaa, gülerlär, koolaşêrlar, yıslanêrlar suyulan... gençlik! Todur seftä gördü gözâl Zanayı. Onnarın bakışları karşı gelip, brakêrlar üreklerindä bir tatlı raatsızlık.

Aman-babu da ama, oralarda dönüşüp, görer hem annêêr bunnarın ahtını da sora savaşêr hıstırmaa Todurun üstünä başka çocukları, bak diildilär bir maaledän küüdä, gagauzlarda sa vardı taa „maalä duşmannı” – bir maalenin çocukları dokunmasınnar başka maalenin kızlarına, zerä – ölüm! Katran-beyä dä salt okadar lääzımdı – o birdän taa azetmediydi Todurdan.

Kervan döndüynän, Toduru sardılar da sorêrlar, o da annadêr, ani kimi erlerdä belli, ani yaşamamış insan, ama şimdi yok kimsey; ani sansın taa yıraklarda lääzımmış olsun küü-bişey, bekim kasaba-panayır da; ani görünârmiş kimi daalıcaklar da hem, ani düzbaskı hererleri nagaralıkmiş, nekadar gözün görer hem pelinnik, pek çalarmış türlü kuşlar, haliz cıvırlıgalar... tavşam, tilki, yabanı da ürkütmüşlär...

– Hepsi, ne lääzım yaşamak için! – dedi Akıl-baş.

* * *

Bir parça vakıttan sora kervan kalkındı bu perdedän da yollandı ileri. Burası uygun geldiymiş onnara, ama pek yakındı granițaya.

Gıcirtı-gıcirtı, otladarak hem mallarını, kuşku gidârdı bu tekerleklär üstündä „küü”, aarardı er yapınmaa. Geçtilär birkaç yamaç, daacık, da tä yaklaşêrlar bir küü yıkıntılarına hepsinä sansın bir fasıl geldi, titsi, göreräk, ani bu erdä yaşamış birkimsey da, brakıp, gitmişlär: nedän kaçtı onnar, acaba brakıp sarı toprak kufnelerini, bordeyelerini, kotlonlarını, fırınlarını?

– Onnar kaçmış biz dâ geleriz! Neyä, Allahım? – ofladı Dona babu.

Salt çok vakit sora, yazıcılardan mı, kimdän annayacêklar bu becenarcılar, ani onnarın önündä bu kırlarda yaşamış tatarlar; üüreneceklär hem, bekim, ani bu kırlarda durgunmuşurlar da otlatmışurlar mallarını bizim oguz, gagauz dedelerimiz çok üz yıl geeri göçülärkän rus kırlarından Balkannara...

Şindi tatar kufneleri yıkıarmışlar yaamurlardan da sansın isteerlär annatmaa da bişey. Todur, girip ileri, birdän esap alêr bir erifi baalı bir taş kayada sincirlän boynusundan, elleri dâ ayakları da payvanlı. O tez, çözdürüp, boşandırêr onu. Erif korkudan titirer, kendi dilindä sölenir, bunnar da gördülär, ani o sansın hep gagauz dilindä lafeder.

– Pıı, tä bizim gagauzu nâpmışlar, ayol! – baardı karılar. – Nääni biz geldik, aman!

Hepsimizi te bölä zeetleyceklär...

– Kimsin? Gagauzsun mu? – sordu Akıl baş. – Sansın benzämeersin.

– Tatarım men, tatar... – yarım aazlan dedi erif da sakladı suratını.

– Aa, tatar! – sevindi Akıl-baş. – Vardır işittiim. Dobrucada var çok onnar. Kabaatsız adamdır. Ya verin su-ekmek, aaç olmalı.

– Aga, su, su, rahmat... – enikunu savaşırdı lafetmäâ tatar.

Todurun anası İvanka bulü tez uzattı bir çölmek süt, bir dâ parça çörek. Tatar büük gözlärlän bakarak aaç-aaç idi. Sora siiretti bu insannarı meraklan da başladı annatmaa:

– Beni bey, fena bey baaladı öleyim bu kırlarda...

– Ne kabaat yaptın ya? – sordu Meşä Petri, Zananın bobası.

– Yapmadım kabaat... Vardı borcum ona, saklandıydım, gitmedim Kırıma. Yaşadım burada yalnız bir yıl. Ama o, gelip, buldu beni te bir hafta geeri da baalattı bu taş. Dedi gelecekmiş genä, baksın ölümü... – bakınarak annattı tatar.

Hepsinä titsi geldi onun annatması.

– Siz – gagauzlar? – sevindi o. – Bizim aulda vardı gagauz... gittilär başka erlerä...

– İstärsän, ol bizimnän, gösterirsin erleri, – dedi Akıl-baş da yaptı elinnän gitmäâ ileri.

Bu tatardan annadılar, ani onnarın küüceezinä däärmışlär „Karaküü”; hem annattı, ani bu kırlara çıkarmış Divan-boyarların bandaları da kollarmışlar göçülenneri, soyarmışlar neleri var hem zorlan alarmışlar çırak kendilerininä...

Bölä işlär işideräk, Todur hem gidärdi, hem düşünärdi, ani o herkerä savaşıcek olsun hırsızların arkasında, da uygun atıp çatı-kementlerini, en başlarını yakıp, çeksinnär erä, kalanını da piştoflarlan korkutsunнар.

Kervan hep ilerlärdi sansın, ama, bekim, dâ erindä dönärdi, kim biler, tanınmadık erlär...

* * *

Birdän-birä becenarcılar hesap ta almadılar, nasıl kalkındı bulutlar, geldi bir lüzgär da çeketti bir çıvgınnı yaamur. Hepsı uvada, năpmăa? Bir daalicaadan vardı bir parça er gitmäâ. Alatladılar etişinnär, taa olmayınca pek çamur. Aaçlar arasında, altlarında uydurdular örtülü taligaları, durguttular, baaladılar malları... ama kuytuluk hep azdı, çıvgın içlerine girärdi bu yorgun insaanların, mallar yıslanardı. Hakına, terli beygirlerin, öküzlerin, eşeklerin üstlerine attilar birär pala, partial bişey...

Todur ama çetelerinnän kuşku şüpedä bekçi durêr, tatar da onnarlan.

Yaamur tuttu bir parça vakıt, toprak yımışadı, yoktu nicä yollanmaa ileri da geldi sıra oracıkta gecelemäâ dâ.

Ama zorlar yalnız mı gelirler? Başladı köpeklär salmaa, koparaceklar sincirleri, angıları da boşta, çıktılar aaçlıcaan bir tarafından da kırdā salêrlar.

Todur annadı, ani üstlerine gelir aman. Todur kestirdi, ani burayı yaklaştırmăa onnarı naafilä, olacek bozgunculuk da yolladı Arifi iki çeteylän bir taraftan, kendi dâ iki çeteylän başka taraftan çıksınнар o atlı geleräk bandanın yannarına hem ardına da yapsınнар işi, nicä düşündüydü.

Radu, Negru boyarın oolu, bölä manevra beklämediydi da şaşırdı kendini, hiç duymadı, nicä erä çekti onu bir çatı boynusundan, taa da birkaç atlısı erdä seriliydilär. Kalanı da ortaya kalmıştılar bunnarın pistofların keezindä. Görüp zoru, Radu üfkäylän mırıldandı:

– Dobitoci, dezlegați! E sunt fiul boierului Negru, toți veți fi arestați!

Da tez biri onnardan, türk mü, gagauz mu olan, çevirdi:

– Çorbacı Radu, Negru boyarın oolu, deer çözäsiniz, zerä fena olacek sizä!

– Ko hepsi, dönüp, gitsinnär te o yamacadan da ölä, – dedi Todur.

Radu yaptı nışan çirkin bakışınнан da hepsi, çevirip beygirlerini, yorttular oyanı dooru. Gördüynän, ani uzaklandılar, Todur dedi, çözsünnär erdä yatannarı. Kalktı bir çiçek bozumnu suratlı, kalın burnulu, kaba toyan bir boyar oolu, ani gecä göräsın, saçların ters kalkacak, onun gibi dâ kalanı.

– Biz yapmêêrız bir dâ fenalık sizä, yok işimiz sizinnän, gidin, nicä geldiniz! – dedi girgin bakışlan Todur, brakarak banditleri pinsinnär beygirlerine. Kararık üfkedän, bunnar gittilär.

Hırsızlar gittikçä, Todur da çetelerinnän gidärdi yırıktan ardlarına taa görüncä, ani dönmeyeceklär başka bu kervanın üstünä.

Bu erlerdän becenarcılar gittilär başka bir alçaa dooru. Geçip iki tepeli bir yamaç, indilär o alçak içinä. Er uygundu, durgunup erleştilər, düzdülär kervan-tabur, bulunca başka, beki taa uygun er küü düzmää deyni...

D. Tanasoglu

Zenginnderiz sözümüzü

payvantlı – baalı
erif – genç adam
rahmat – saa ol
becenar – göçmen, buyanı geçän insan
yorttular – gittilär
dobitoc – hayvan, sür
dezlega – çözmää

Dikat oku da sölä ...

- Neçin gagauzlar karar kabul ederlär kalkınmaa Balkannardan, geçmää Tunayı da erleşmää Bucak kırında?
- Nicä prost olmuşlar ana topraklarınnan gagauzlar, açan geçmişlär Tunayı? Acaba kolaydı mı yurtluunnnan prost olmaa. İnsannarın iç duygularını açıklayın.
- Todur ne karar almış kervanı korumak için?
- Nicä eni erlerä erleşmäk oldu?
- Akıl-başın süretini yazdırın. Onun adı söyleer mi onun karakteri için?
- Romanın bu parçası belli eder mi, nekadard zormuş hem uzunmuş gagauzların yolu eni yaşamaa etişmää deyni?

4 Lafların „Näända çiftçi işleer, orda zengin da sever” maanasını açıklayın.

5 Verili laflara uydurun:

sinonim:

malları –
üzünnän –
batal (seslän) –
yırak –
yabanılardan –

antonim:

çöker –
aalamak –
yaklaşacak –
ileri –
kuytuda –

6 Dikat okuyun tekstin ilk payını da annadın söylemäk neetinä hem intonaşiyaya görä nesoy cümlelär kullanılı. Danışmaklan cümleleri yazın tefterlerinizä.

7 Nişannı cümlelerin gramatika temellerini bulun, shemalarını yapın.

8 Romanın parçasında avtor anêr Pipiruda adetini. Bu adet için yapın aaraştırmaklar, hazırlayın haberlär. Paylaşın informaşiyaylan biri-birinizlän.

„Bucak kırı” – bir fragment „Uzun kervan” romanından

„Bucak kırı” – bu romanın üçüncü bölümündən bir payıdır, neredə avtor çalışêr göstərsin gagauzların bitki erleşmelerini Bucak kırlarında.

D. Tanasoglu annadêr, nicä gagauzlar yollanêrlar Balkannardan, geçərlär Tuna deresini da erleşərlär Bucak kırına. Avtor savaşêr cuvap vermää soruşlara. Neçin bu yaşamak erin diişirmesi oldu? Nicä bu eni erlərä erleşmək oldu? Sonunda okuyucu duyêr, ki bu soruşlara kiyatta veriler sıraylan hem derindän cuvap.

1811 yılda bildirildi, ki hristiannardan, angıları geçärdilär Balkannardan yaşamaa Tuna derenin sol tarafına, verilecek baaşış oradaki boş erleri onnara, angıları erleşer yaşamaa bu erlerdä. Hem da üç yıla kadar onnardan istänmeyecek harç ya da başka bişey bu erlər için. Bu bildirtmək gagauzları dübüdüz yola koydu. Gagauzların taa çoyu başladılar kalkınmaa Bulgaristandan da, bir büük uzun yol yapıp, erleştilär Tuna derenin sol tarafındaki böş erlərä.

Romanda dooru yazılı, angı eni zorlar, belalar gelmiş gagauzların başına bu uzun yolda, Bulgaristandan Basarabiyayadan. Yolda gagauzların kimisi, hastalanıp, öldülär, kimisi buuldular aykırılayarkan Tuna suyunu. Ama te o insannar da, gagauz göçmenneri, angıları artık gelip, erleştilär Bucakta, taa çok yıl zorlar çektilär eni erlerindä.

Nicä dä kendisi avtor yazêr: „Yollandın o uzak dumannı hem çıvgınnı zamannardan da etiştin bu Bucak kırlarına. ...Kaç tekerlek, kırılıp diiştirildi, kaç beygir-mal, düşüp, çekämedi, kaç kervancı, kaybelip, etişämedi! Näändaydı o kismetli kervan evi, o taraf, angısına etişämedi ya! Näändaydı o başçalı toprak, ki durgunsun bu uzun gelän kervan, insin kibitkarlarından, arabalarından da kalsın orada kahırsız?...

Ölä hazır kismetli toprak ama yokmuş, nicä görüner. Onu lääzımmış bulmaa da düzmää hem korumaa!”

Romanda göreriz, ani gagauzlar hem bulgarlar da Bucakta zeetleyicilerä, türlü zaabitlerä çeketmişlär karşı koymaa, kendilerini korumaa. Gagauzlar nacak, diiren elindä bir köşä için, bir parça ekmek için, otlayacak kırları için düüştü.

D. Tanasoglu büük havezlän hem sevgiylän açıklêr Akıl-başın, Todurun süretlerini. Akıl-baş bir tekliflän gagauzların önnerinä çıkêr:

- Lääzım, nicä görerim, bizim bir korunmak kuvedimiz olsun, gagauzlar! – dedi ihtär Akıl-baş.
- Şindi bakın neresi nicä, birleştirin ne var da yollanalım buradan, – baardı genä Akıl-baş.
- Todur, sän koy yarım çete ileri yolu tutsunnar, kendin dä geerisini kitlä!

Akıl-baş annardı, ani kendilerindän kaarä, onnarı kimsey korumayacak. Onun için öndericilii kendi üstünä aldı. Öleciklän kervan yollandı yaban kırların içinä.

Balkannarda gagauzların çoyu kan dökmüş, çoyu kaybelmiş, ama gagauz halkı, bulup kuvet kendinä, dübüdüz kaybelmemiş, toplanıp bir erä, yaşayıp üzlärlän yıllar Balkannarda, büük bela geldiynän, bilerlär nicä korunmaa, korumaa büükleri hem küçükleri, halkı.

Roman yazılı biraz arhaik dillän, ama avtor, olmalı, bunnan istedi göstərsin zamannarı, açan bu olaylar olmuşlar. Çok uygun hem erli-erindä avtor kullanêr türlü dialogları. Romanda var çok söyleyişlär, uydurma gözäl laflar, metaforalar, laf çevirtmeleri, lääzınnı erlerdä verili kimi halk türküleri dä.

Kiyadın paayı büüktür... O yardım eder okuyuculara bilmää kimdir gagauzlar, açıklêr halkın istoriya yollarını, ilerleder literatura kulturasını.

9 Okuyun teksti. Temasını hem öz fikrini açıklayın.

Kara deniz hem Dnipru Kırlarında

(bir parçası)

...Saltuk-aga toplamış avşamüstu dolayına genç çocukları da annadêr, üüreder. O bir üz yaşından zeedä, çok geçirmiş boba-aksakal-hak-oguz, çok kırlar gezmiş vatandaşlarınan, bu erlerä gelincä, ölümnü düüşlerdä türlü duşmannarlan kavraşmış...

– İhtär Saltuk aga, – danışêr cocucaklar, – biz näändanız, bizim hak-halkımız kimdir?

– Näändan mı? Elbetki, oyandan, Orhun-deresindän, Altaydan, nicä bana küçüklüümdä dedä-atam, üzetmiş yaşlı, annadardı!.. Biz eski oguz türklerindäniz, Aşuna beyin evladlarıyız, en girgin İstemi kaganın, Oguz kaganın evladlarıyız!... He-e, nesoy batır adamnarmış onnar, uşaklarım, onnarı kimsey enseyämäzmiş! Ne käämil devlet kurmuşlar onnar; girgin korunmuşlar çinnerdän, perslerdän, kâr bizanslılardan da! Sora kuruldu bizim Oguzistan: onun hannarı arablara karşı çok girgin korudular ana yurtluumuzu... başka duşmannara da karşı... bän dä...

Bizä ama zor bir ecel düştü: bizim hannarımız annaşamadılar, bozuştular, zerä bir bey, Selcuk, başka dinä geçti, başka hannar da arabların hem kıpçakların tarafına kaldılar... Biz ama hak-oguzlar diıştirmedik ne dinimizi, ne adetlerimizi, ne halk senselemizi! Biz haliz oguzuz, hak-oguzuz! Da okadar! Ama geldi sıra brakalım biz o sevgili ana yurtluumuzu, Oguzistanı, Aral denizin boylarını, dostlarım, da göçelim bu kırlara. Pek becerikli karar kestirdi bizim aydınını hanımız Uzordaş – geçirdi bizim yurtluumuzu burayı. Şindi bu kırlar oldular bizim Vatanımız! **Biz kooladık buradan peçenekleri da oturduk onnarın erlerinä da bizim oldu bu kırlar!** Yaşamakta ölädir: biri öbürünün erini kaplêêr!

– Onnar, o peçeneklär, duşmandır bizä, – baardı bir çocukak, – bizim aylelerä üüşerlär!

– Olêr bu duşmannık, nâbasın. Ama bizim batırlar onnarı sıraya koyêrlar, korkmayın siz, haliz Oldan-batır!

– O Uzordaş-hanın oolu ani?

– Haliz o, çocuklar, kaavi hem girgin.

– Biz dä kaavi olacez, Saltuk-aga, sade büüyelim! Pek oya vakıt geçer ama.

– Bän sä deyecäm, pek hızlı geçer vakıt...

– Bizä nekadardaa taa tez läüzüm kuvet, ki korumaa bizim eni yurtluumuzu!

– Elbet, benim çocuklarım. Kıpçaklar artık izlerimizä basêrlar şansora. O köpek Çagayhan kaç kerä oldu bizi raatsızlêêr! İlkyazın kendisi da girmişti bizä – may o ahmak kellesini kaybedeceydi! Ama aldirmêêr, şakal!

– Biz onu tepeleyecek! Biz hepimiz Oldan batırın ordusuna girecez!

– Eh, o çiçek bozumnu kara-püsür suratına bir nacak çeksäm, o sarkık ta mayızlan dolu şkembesinä bir sivri kazık itirsäm da adını başka işitmeyim! Mındarlını, ya-a! Dooru mu, gençlär?

– Dooru-u! O bizim duşmanımız!

– Ama biz, hak-oguzlar, läüzüm birlik olalım da ozaman bir da duşman bizi enseyämeyecek!

Komuşularlan da annaşmamız olsun, ki zorda olsun arkalaşmaa. Bän musaafir olduydum Uzordaş hannan barabar urus kınazında Vladimirdä, tã diil çoktan raametli oldu, Tangri onu raatlıkta dinnendirsın, – ne çok zenginniklär toplamışlar onnar, hem kuvetlik! Bir Tangri! Şindi onnarın beyi Yaroslav, deerlär ona „Mudri”. Fikirli beydir...

Vatanımızı korumaa läüzüm, çocuklar! Siz burada duudunuz! Buradadır sizin Vatanınız!..

D. Tanasoglu

Dikat oku da sölä ...

- Kimdir o Saltuk – aga?
- Angı soruşlarlan genç çocuklar Saltuk – agaya danışmışlar?
- Kimdir bizim hak – halkımız Saltuk – aganın annatmasına görä?
- Neyä çaarêr gençleri Saltuk – aga?
- Ne sizä deyni Vatan?
- Angı stildä yazılı bu tekst? Dooru cuvabı çevreyä al:
- Publiştika stilindä
- Bilim stilindä
- Artistik stilindä
- Ofițial – izmetçilik stilindä
- Düşünün dä söläyin, nesoy paalılıklarsız yok nasıl yaşasın insan, yok nasıl olsun dünnä? (tehnika „Yok bu dünnedä”)

Yok bu dünnedä Vatan

Yok bu dünnedä halk

1. Topraksız ...

1. Dedesiz ...

10 „Gagauzların evelki hem büünkü gündä yaşaması” temaya görä aaraştırmak proekti yapın (produkt olur olsun prezentațiya).

11 Dikat okuyun „Kadem kaynaa” romanın bir payını. Temasını, öz fikirini belli edin. Cuvap edin soruşlara.

Bucakı klimat

Hererdä eşillik yollanmış, yıl gerçektän uygun çekeder, – bozdu suskunnuu Kristina.

– Kıştan yok ne annamaa. Biliner, Bucak naalet klimathı bir köşä. Kışlar kaarlı, ilkyaz yaşlık, yazın ölä bir kuraa çeker, ani derelerin dibi da çatlêr, – dedi Vani.

– Küçükülümdä büyük kurakta bir şupeli korku canını sıkardı, – düşünceli, dedi Kristina, – ozaman insanda yok şennik, herersi yaşlı gibi olêr.

– Aslı, kuraklık – Bucaan büyük belası. Burada edinci terädan işlâmärsän, açlık parmaanı sallayacêk. Kär işlediynän dä, insan burada sıkça açlık çekärmış. Şindiki zamanda toprak derindän işleniler, açlık korkutmêêr. Ama inat kuraklı stepi verimni hala getirincä hayli zaamet döküldü, – akıl örüttü Vani.

– Nicä istoriyadan biliner, evel bu erlerdä insan pek durgunmazmış, yapınmazmış. Çok göçmennär kısa vakıda burayı soluklanmaa uurayıp, ileri gidärmış. İstoriyamızı da bizä pek açıklamêêrlar, ama, olmalı, dedelär diil iiliindän konmuş Bucaa. Bakıp kaçkın yaşamaya, oturmuşlar bu az verimni step kırlarında, bolay kimsey onnari dürtmesin. Dedelerimiz serbestlii kayet sevärmişlär, – Andreyın bilgiçlii şüpesizdi.

– Neredän bu interesli geçmişi bilersiniz? – mayıllı şaştı Kristina.

– Küüdeki muzeya nası-nicä uura. Unikallı çalışkan bir adam orada var. Çok şaşılacêk informațiya, material toplêêr. Ama biz taa tanımêêrız bu kişinin gagauzlara deyni yaptıkların paayını. Aşıridan bilim adamnarınnan kıyatlaşêr...

– Saa olun. Kişinövda yaşarkan, istoriyamızdan çok soruşlar zeetlärdi beni. İnstitutta çalışan komratlı resimci Jora halkımızın hakı, tarihi için çok işlär açıklardı, – söz arasında söledi Kristina, da, bakarak pençerä aşırı, mayıl oldu:

- Bizim paylara etiştik, ne gözəl tertipli topraamız var!
- Bu gözəllik ilin verilmeer, onuştan da paalı bizä.

Sora arada toprak için bir filosoflu polemika çeketti. Bitki – bitkiya üçü da kayıl oldu, ani demäk „bizim toprak” diil dooru, taa dooru olacêk demäâ „biz topraan”, zerä insan topraktan olup, sonunda topra döner.

Mariya Mercanka „Kadem kaynaa”

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin Bucak naalet klimatlı bir köşä?
- Nelär var nicä bulmaa muzeylerdä?
- Neçin insana paalı topraan gözelli?
- Büüncä gündä Bucaan üzü diişildi mi?

- 12 Teksttä sözün formasını açıklayın. İnandırın.
- 13 Çıkarın teksttän artistik kolaylıklarını.
- 14 Lafların „Burada edinci terädän işlämärsän, aaçlık parmaanı sallayacek” maanasını açıklayın.
- 15 İlerledin cümleyi: Bucak bana deyni ...
- 16 Çiftlerdä işleyeräk, açıklayın verili lafların arasında baalantısını: Moldova → Bucak → vatan → toprak → ocak → senselä → ev = halk/millet.
- 17 Çıkarın koyulma laflan cümleyi, yapın ona sintaksis analizi.

Söz teoriyası

§ 1. Ofițial – izmetçilik stili

- 1 Aşaadaki lafların aralarından ayırın da yazın teftelerinizä onnarı, angıları gösterer şkolayı başaran ürenicilerä läazımnı dokumentleri. Leksika maanalarını açıklayın.

Avtobiografiya, ilüsträtiya, yalvarım, konspekt, dogovor, dokument, proekt, harakteristika, foto, doklad, standart, rezüme, vekillik, karyera, apelätiya, şablon, şamp, klişe, portfolio.

- Ayırılmış lafların stillerini belli edin?

Ofițial-izmetçilik stili kullanılêr dokumentlerin kurmasında.
Ofițial-izmetçilik stili yazılêr kısıdan, dooru, onda yok duygu, emoțiya hem süret gösterilmesi. O olur olsun bir dooruluk için bişey.
İzmetçilik stilinnän var nicä yazılı olsun dokumentlär bir devletin izini ya kararı için.

Ofițial-izmetçilik stilin janraları

Yalvarım	– ofițial dokumenti, angısında kısıdan yazılı bir istemäk ya da yalvarmak. Örnek: a) <i>üürenici bir şkoladan öbür şkolaya geçmää deyni, lääzım yazsın yalvarım.</i> ä) <i>dinnenmää gitmää deyni işleyän insannar işteki öndercilerin adına yalvarım yazêrlar.</i>
Raport	– doklad (otçöt). Raport – informațiya vermesi bir kişinin işindä ya da üürenmesindä kendi yaptıkları için, geçmiş vakıta onun iş üürenmäk sonuçları için. Raport var nicä yazılsın finans dokumentlerindä paraların harcanması için dä. Raport var nicä olsun yazılı ya da aazdan. Örnek: <i>işleyän insannarın kimisi, yıl bittiynän, yazêrlar raport, angısında hesaplêêrlar, ne onnar etiştirdilär yapmaa geçmiş yılın içindä, neleri dä taa lääzım yapsınnar.</i>
Inandırmak dokumenti	– udostovereniye. O ölä bir dokument, angısı inandırêr bir kişinin dooruluunu, haliz olmasını, üürenilmesini h.b. Örnek: <i>açan bir işleyän adam çaarılêr iki-üç aya üürenmää kendi zanaatını taa yukarı kaldırsın deyni, ona veriler üürenmeyi başardıktan sora inandırmak dokumenti.</i>
Protokol	– urum dilindän alınma laf. Protokol – ofițial dokumenti, angısında yazılı hepsi, ne hem nezaman sölendi bir toplantıda ya da oturušta. Protokolda yazılêr toplantının, oturuşun kararı da. Herbir protokol imzalanêr. Örnek: <i>şkolada üüredicilerin oturuş protokolu.</i>
Plan	– latin dilindän alınma laf, latincä „planum”. Plan – o bir yazı gelän vakıta belli datalar arasında türlü işleri yapmaa deyni. Planda işlär bir neetlän baalydı. Örnek: <i>devlet işindä bulunan insannarın kimisi yazêrlar iş planı üç aya, bir yıla kadar ya da perspektiv planı – 4-5 yıla deyni.</i>
Avtobiografiya	– urum dilindän alınma laf. Kısıdan yazı bir kişinin kendi yaşaması için.
Harakteristika	– urum dilindän alınma laf, urumca „charakter” – „özellik”. Harakteristika – kısıdan yazmaa bir kişinin psihika kalitesi için, yaşamakta onun kendini götürmesi için.

Zenginnderiz sözüümü

bildirim – haber

soruş – cuvap kiyadı – haber kiyadı

raport kiyadı – doklad

imza – yazılmak

imzalamaa – yazılmaa

mühür – peçat

Kaavilederiz temayı

- Sıralayın ofițial-izmetçilik stilin janralarını.
- Neyä yalvarım deniler?
- Nedir o raport?
- Neyä inandırmak dokumenti deniler?
- Neyä plan deniler?
- Angı yazıcının avtobiografiyasını siz bilersiniz?
- Nedir o harakteristika?

- 2 Yukarkı paragrafı hem aşaadakı örnää kullanarak, kendi avtobiografiyanızı yazın. Okuyun verili teksti. Cuvap verin soruşlara.

Örnek:

Avtobiografiya

Bän, Dragan Vani, duudum çiçek ayın 14-dä 2000-inci yılda Çadır-Lunga dolayının Kazayak küüyündä. Bobam – Dragan Todur, duuması 1975-inci yılda, Kazayaan lişeyindä üüredici çalışêr. Anam – Dragan Mariya, duuması 1978-inci yılda, doktor yardımcısı işleer.

Aylemizdä 2 uşak var: bän hem küçük kardaşım Vasi. Bän 2007 – nci yılda Kazayakta 1 – inci klasta başladım üürenmää da 2016-ncı yılda bu şkolada 9 klas başardım, sora üürendim Komrat Pedagogika uçilişçesindä.

Şindi Kazayaan Kultura evindä muzıka üüredicisi çalışêrım.

Hederlez ayın 3-ü 2024 yıl.

İ. Dragan (yazılması)

?

Kaavilederiz temayı

- Nedir o avtobiografiya?
- Ne yazılêr bölä dokumenttä?
- Nereyi läüzüm olêr bu dokument?
- Kimin avtobiografıyası bu?
- Onun anası-bobası var mı? Ne söyleer avtor onnar için?
- Var mı onnarın aylesindä taa birkimsey?
- Avtorun ne üürenilmişi var?
- Neylän zanaatlanêr avtor şindiki zamanda?

- 3 Vaninin avtobiografıyasını okuduktan sora söläyin:

- Kolay mı yazmaa avtobiografiya?
- Yaşamaktan haberlär angı sıralıkta veriler?

- 4 Dooru erleştirin payların sırasını, diiştirin planda üzü da yazın örnek hesabında bir plan:

Avtobiografiya

1. Şkolada üürenmäk vakıdı.
2. Vaninin şindiki zanaatı.
3. Aylesi için haberlär (anası-bobası, kardaşları-kızkardaşları).
4. Soyadı hem adı.
5. Duuma günü hem yılı.

- 5 Bakarak örnää, herkezi yazsın avtobiografıyasını eni plana görä.

- 6 Yukarkı paragrafı hem aşaadakı örnää kullanarak, yazın 9-uncu klastakı üürenicilerin toplantısına protokol Eni Yıl yortusuna hazırlanmaa deyni.

Örnek:

Protokol N 5

Moldo-türk lişeyin 9-uncu klasta üürenicilerin toplantısı.
Ceviz ayının 10, 2022-nci yıl.
Toplantıda pay aldılar klasın hepsi üürenicileri – 23 kişi.
Bu oturuşta ilkin ayırıldı onun öndercisi – **Koli Anastas**
hem sekretar – **Oli Zabun**.

Toplantıda bakılan soruş:

Nasıl läázım hazırlanmaa üüredicilerin zanaat yortusu gününä?

Bakıldı: klastaki başın **Moskoglo Stepunun** raportu. O haberledi, ani oktabri ayının 5-indä üüredicilerin zanaat yortusu olacek.

Bu yortuya klasın üürenicileri läázım ii hazır olsunnar. Nicä taa gözäl kutlamaa onnarı?
Bu soruşa toplantıda üürenicilär, düşünüp, kendi tekliflerini sölesinnär.

Toplantıda söz aldılar klasın bu üürenicileri: **Kolioglo Anton, Çavdar Miti, Malaçlı Todur, Orlioglo Paşi hem Sakalı Soni**.

Söz alannarı teklif ettilär yortuyu sabaaländän çekettirmää kutlamaklarlan. Ondan başka, lişeyin üüredicilerinä deyni hazırlamaa konşert.

Konşerttä şiir annatmaa, türkü çalmaa, metinni laf söylemää üüredicilerin çok läázımını hem faydalı zanaatı için. Bu yortuya analarımızı-bobalarımızı da teklif etmää.

Hep bu gün üüredicilerin herbirinä vermää birär demetçik çiçek hem birär kutlamak açık kartı.

Toplantının kararı:

- a) konşert hazırlamaa (onun programası için cuvapçı Moskoglo Stepu);
 - ä) herbir üürediciyä çiçek hazırlamaa (cuvapçı Kösä Vera);
 - b) hazırlamaa herbir üürediciyä birär kutlamak açık kartı (cuvapçı Angeli Tanas).
- Bu karara klasın üürenicileri kayıl oldular, 23 kişi ellerini kaldırdılar.

Toplantının öndercisi
Sekretar

Koli Anastas
Oli Zabun

(yazılması)
(yazılması)

Zenginnderiz sözüümü

açık kart – pošta kartı, otkrıtkä
kararlamaa – bir fikirä gelmää, kayıl olmaa
toplantı – topluş

§ 2. Yalvarım

- Sıralayın ofițial-izmetçilik stilinin janralarını.
- Angı nişannara görä var nicä tanımaa ofițial-izmetçilik stilini.
- Neyä yalvarım deniler?

Kıpçak Kultura
evinin direktoruna
Mariya Nikolaevnaya
Komrat Pedagogika
kolecin „Muzıka”
fakultetini başaran
İrina Dragandan

yalvarım

Yalvarêrım Canabinizä, kabledäsiniz beni Kultura evinä işlemää muzıka üüredicisi.
Eklenti:
1. Pasportun kopiyası
2. Diplom kopiyası
Data: 14. 07. 2024 yıl. **İ. Dragan** (yazılması)

- 1 Yukarkı örnää kullanarak, sizin şkoladaki direktorun adına birär yalvarım yazın, izin versin sport yarışmaklarına deyni.
- 2 Okyun annatmayı.

Kulılär

(I payı)

On yıl geçtiydi, nasıl küüdä kolhoz düzüldü, ama o işlär, nelär oldıydu eni dolaşık yollar-da, kimseyin aklından çıkmazdılar. Kırdä, iştä, bir topluşta, sokaklarda küülülerimiz, aklına getirip kolhoz başlantısını, biri-birlerinä annadırdılar, çalışardılar taa bir sıra o geçmiş işleri annayıp, haliz paasını koymaa.

Nekadar insannar kendibaşına edinoliçnik işlediği, herkezin kötülüğü, iili kapalıydılar kendi aullarında, kendi içerlerindä. Elbetki, o zamannarda da işidilirdi kimi saklılar: filan haylazmış, fişman sıkıymış, bu içkici, öbürü düüşçü... Bunnar işidilärdilär, ama görünmädilär. Kolhoz sa hepsindän perdeyi aldıydı bir tarafa. Birerdä işlemäk, hergün buluşmak maalelerinnän, küülülärlän-açıkladıydı herkezin içini hem dışıyannı, gösterdiydi tabeetini hem neetlerini da – adam hergün halk arasındaydı, görünärdi, nicä duruk aynada. Alalım birkaçını.

Bizim kolhozda en büyük mal sevicisiydi Fima Haşlama, o doorulukçu hem çok cana yakın bir adamdı, artık yaşlıydı, etiştirmişti ileri kendibaşına da işlemää, kolhoza da girdiynän, onu beygirlerä çekmişti da te artık on yıl hep taligacılı haydardı. Bir başkası Topal Pani, bu da çorbacılık tarafından en becerikli adamdı, onuştan da Paniyi kolhoza başkan ayırdıydılar. Burada gösterdi tez-tez işini, onun kullanması altında çiftçilik ii örüyey, etişti kos-koca mal ferması, gözäl baalarlar, meyvalık başçaları hem taa başka işlär.

Te Toşka Kademsiz – kıskanç, amazçı, çok görücü, çoyunu korkuttu, sattı, amazlayıp, bir kabaatsız kapattı zindana, ama bitkidä kendisi da kapana etişti, orada da hep taa yatêr.

Donsuz Todurların Mitiradisı – haylazın haylazıydı, taa üstünä da içkici. Otuz yaşında hep taa evlenilmedik kalmıştı, kimsey istemäzdi versin ona kızını. Kolhozda olmuştu beş-on iş diıştirer, hererdän da, tez kuuyup, çıkarardılar. Bu Donsuzun işleri için bana sık-sık, karşı gelän, annadardı tanıdım dost Fima Haşlama. Birgün buluştuk onunnan avşamnen, açan gelmişti kolhozun damnarına taligasını kolvermää. Orada da aulda bir serenni pınar vardı, göreriz, Donsuz Todurların Mitiradisini o pınarda bir çift beygir sulamaa çalışardı. Fima, bunu görüncä, atladı taligasından erä da hızlandı Mitiradiyä:

– Sän şindi dä buradamıysın, be sündük?

– Kaç ordan, ne takıldın bişeysiz, önünü mü boşlan geçtim? – homurdandı Mitiradi...

Beygirlär pek susamıştılar. Mitiradi kofayı pınardan çıkarır-çıkarmaz mallar ikisi dä birdän hızlanırdılar içmää, ama sūmaazdı kalakları kofaya da devirärdilär suyu erä.

– Tpru-u-u! – baarardı Mitiradi bozuk sesinnän, çirkin-çirkin süvardı hem, alıp kamçıyı, urardu kafalarına, beygirlär dartardılar, da o kendisi arkası üstü düşardı, kaçırardı elindän edekleri, ama yanık susuz hayvannar pınardan ayrılmazdılar.

– Kurtlar isin kafalarını, sansın su görmemişlär, globalar! – ateş üfkeli baarardı Mitiradi.

Fima da Mitiradiyä üfkelenmektän benizini diıştirdiydi. Onun canı acıyardı susuz beygirlerä.

– Kurtlar isin diil onnarın, ama senin kafanı! – dedi da, nicä çakmak, tutundu Donsuzun peşindän.

– Hele bak sän, çarık suratlıyı, sän dünnä kötüsüysün, ani bu toprakta bişey kotarmamış, o mallara betfa eder, neçin? Kendinä bak, ba, yok Ali! Kolhozda oldu kırk iş diıştirersin, angı erdä bir hol yaptın, ha sölä! Malların sırtından hepsimiz, bakınıp-doyunêrız, onnarın yanı sora Allah da bizi insanı acımış, sän da süversin mi onnara? Kim seni şindi beygirlerä yolladı?

– Bizä prisidatıl yollamış, şu gözdän çıkı, – karıştı lafa bir başka damnardan izmetçi, o geldi Mitiradiya yardım etmää beygirleri sulamaa. Baksanız e, o yakmış beygirleri susuz, zavalılar pınara gireceklär!

– Sän mi onunnan barabar işleersin? – sordu Fima, sansın uslanarak.

– Düştüm bu gün onnan barabar, okadar da yol bulmayaydı burayı. Braktım onu yalnız, kendim da hızlandım evä, çamurumuz vardı... Geldim, bakêrım – onun gözleri, tulum gibi, şişmişlär uykudan.

– O düz yolda kösteklener, bre sansın şap hastalına karmış, – ekledi Fima.

– Kösteklener e, zer, görmeermiysiniz, o sarfoş. Neredä sa bulmuş şarap ta patlamaa...

Fima hızlandı pınar yanına kamçısınnan, sandım uracek.

– Seni gidi haylazını seni ha-a, kos-koca dangalaksın, uykudan, mindar, geberecän, ba kokmuş!

– Ölä be, Fima-batö, beygirlär onun yanında kişneerlär, taa bizdän işidiler, ama o uyuyor, hiç umurunda da diil.

– Hey, dünnä kötüsü, taa da pek üfkeli takıldı ona Fima, – sän bilmeermiysin, ani malın aazı var, ama dili yok, o söyleyâmeer, ani susuz. Sän eer adamsan, kendinin

lääzım aklın ersin, doyurup-sulamaa hem kaşıyıp-paklamaa da, baksana, onnarın üst-başı saman hem fişkı. Ani patlamakta süzüleceydin, kaşıyaydın e onnarı.

– Kaşıyaceydım, ama sölämedilär, nereleri gidişer, onnarın aazı var, ama dilleri, – yok, genä buruk dilinnän, homurdanarak, – cuvap etti Mitiradi.

– Aha, senin taa var neetin benimnän cümbüş ta patlatmaa, – taa da pek kızdı Fima.

Birkaç adam, ani geçärdilär oradan, başladılar gülmää Mitradinin persenkli cuwabına, ama Fimaya hemen gelärdi, koparıp, parçalasın onu.

– Brak Fima-batö, dedi o adam, ani gelmişti sulamaa yardım etmää, görerim düümää isteersiniz, ani bu sinsora uracan, taa ii erä ur, onu şansora mezarlık doorudacek. Bir dembel için olur mu belaya giräsiniz?

Fima ölä dâ yaptı, braktı dembeli da başladı annatmaa bana, kim olduunu Donsuzlar, onnarın cetini:

– Bu erifin bobası, – dedi o, – Donsuz Todur ölünce baalarlarda bekçilik etti, başka iş bişey beçermäzdi hem diil, ani olsun sakat ya ıhkımsız, ama pak haylazlık beterinä. Yazın baarında, acan kalan insan, kırılmış gibi, kırılarda çalışardılar, o baalarda, bulup en koyu gölgeyi, soyunup çırpıplak aftalarla uyuyurdu, oradan da adı kaldı Donsuz. Hele sıra geldi oolu da taman bobası gibi çıktı: armut aacından uzacık düşmüzmiş... Taa da beygirleri ynanmışlar ona, kim acaba yaptı bu günahı?

– Senin beygirlerin tuuyanca görümnü, – diıştirdim bän lafı, çalışarak, uslandırıp-doorutmaa, dostumun kefini, – çoktan mı malları kullanêrsın?

Taa nasıl kolhoz ceketti. İlk yılın biraz çalıştım oyanda-buyanda, sora girdim taligacılaa, neçinki burada adam etişmüzdi da te aldım onnarı kuliciktilär, henez birär yaşında da taa yoktular. Koştum, üürettim. Te, sözün gelişi, siz da üürediciysiniz, bir çift beygir da üüretmää çok üüredicilik bilimnerin lääzım olsun kafanda, başka türlü başa çıkamasın. Hem taa lääzım çok saburluk, hem malı ürektän sevmäk, hem bakmaa onnarı lääzım, nicä kendi uşaklarını, neçinki onnar diri candırlar...

Açan ozaman, sekiz yıl geeri, baktım bu kuliciklerä, onnar, te nasıl görersin, tüüdä dâ, su damnası gibi, biri-birlerine benzärdilär hem, kismetimä, karakterleri dâ pek uydular, ama, bilersiniz, malı eşlemektä var çok büyük iş. Razgelirsä birisi hızlı, öbürü dâ aarca, ölä mallarla zor çıkararsın başa. Aar olan heptän haylaz üürenecek, ezecek öbür hızlıyı, ama hızlı olan da yalnız ükü enseyämeyecek, bu üzerä yavaş-yavaş olur harın üürensın ya, zabunnayıp-düşsün, gebersin. Heptän başka iş, açan ikisi da bir tabeettä, te nasıl benim beygirlerim, onnarla ükü, taa aar işi da kaldırırısın. Birlik diil sade insannarın arasında lääzım...

Da te nasıl sölärdim, ayırdım onnarı ozaman analarından, taktım birär eni yularcık da edeerim yannaşık sulamaa. İlk kokuştular, sora – de tepmeleşmää – pak, nicä küçük uşaklar. Ertesi günü aldım bir taa uzunca edek da deneerim onnarı yannaşık harmannıya haydamaa, ama onnar acamıdan taa acamı, hiç annamêêrlar, ne isterim bän, geldilär kalak-kalaa da dalaşêrlar, ozaman kaldım bän aralarına, aldım edeciklerindän da kendim giderim ileri, onnar da ardıma, gittim ölä bir çevrä, iki, bakêrım, te hayvannınnan, ama annadılar – sevindim, aramızda annaşmak başladı. Aldım uzun edää uçtan da söleerim onnara istediimi: „Dönün, koşturarak, harmannıya! Haydi, haydi kuliciklerim, te genä annaştık!” Dönerlär benim „üürenicilerim” ilin, sevineräk, kış atarak, yok ne ük, ne da başka aarlık – vallaa oynacak... Bir gün sora genä harmannıya döneriz, sora genä. Alıştılar yannaşık kaçmaa, nicä ikiz eşleri. Şindi bän geçerim eni „derslerä”. Giidirdim arkalarına şilteleri, yan kayışları baaladım yukarı üstlerine da genä, yannaştırıp, isterim haydayım, ama benim kulilerim istämeerlär gitmää. Bän – haydi! Onnar – erindä! Sansın bişey diişilmediydi, hepsi niceydi baştan, ama kulilär duydular, ki nesä diil ölä, bakardılar biri-birlerinin arkalarında şiltelerinä. Dişiklik oydu, ki şindi onnar giyimniydilär. Genä bän alêrım usulçuunnan kısıdan edeemä, kendim giderim

ileri, kulilär da ardıma, yaptım birkaç dönemeç da bukadar etti, sora kaçtılar ilerkisi gibi, bän sadece gösterärdim arkalarından kamçının uçluunu. Ölä-ölä geldi sıra, koştum onnarı bir ikitekerlekli boş kotigaya. Hiç bir da aarlık onnara yoktu, ama genä zor oldu çeketmemiz. Bakardılar geeri, insannar gibi, şüpelili-şüpelili, sanki ne olsundu bu enilik? Sora koydum terbeyleri da kendim pindim kotigaya. Bu „ders” benim „üürenicilerimä” hepsindän zor geldi. Bän „haydi” deerim, ama onnar hiç almêêrlar, isteerlär geeri baksınнар, ama gözlerinin önündä kapaklar göstererlär sadece ilersini. Onnar alışıklılar beni yannaşık görsünnär ya harmanın ortasında, ama şimdi geçtiydim arkalarına, lääzımdı buna da sınaşsınнар. Söleerim „haydi ileri”, onnar – durêrlar erindä. Braktım, ko biraz dursınнар ölecä, annasınнар, ne olêr. Geçti bir kısa zaman, genä yalpak seslän teklif ederim. Kamçıyı sakladıydım, zerä vardı nasıl korkudayım onnarı da ozaman aramızda dostluk kaybelirdi. Hepsi lääzım annaşmaklan, iilıklän olsun. Bän genä deerim „Haydi kuliciklerim”, da tä ölä çekettik. Zorlan, kardaşım, bu dünnädä bişeycik olmaz. Bu aslıyı bän taa bobamdan işittiydım hem yaşamamda da annadım, ki mal olsun, insan olsun – herkezinnän annaşmalı iilıklän hem yavaş-yavaş.

Açan kulilär kotigayı başladılar hiç şüpesiz çekmää, bän üklederim ona biraz aarlık, nekadar da azıcık, ama benim mallarım bunu da duyuverdilär, herbir işi başladıydılar insan gibi annamaa. Onnar büün benim sesimdän annêêrlar, nezaman lääzım bütün kuvedi koymaa, nezaman da iş pek az çalışmaklan bitecek. Te ölä onnarı bän üürettim düz yolda, sora bayıra urdum. Atlarım alıştılar bana, bän da – onnara. Bu gündä, olur deyelim, geçtik çok büyük işlerä. Fermada bensiz hem benim beygirlerimsiz hic yok nasıl olsun bir da gün: alaf taşıyêrim, fişkıları atêrim, sütleri götürerim hem başka bin türlü işleri yapêrim. Benim beygirlerim yolda beni hiç bir kerä bilä brakmêêrlar. En zor işlerä benim taligamı yollêêrlar, ama biz korkmêêrız, yapêrız işi nasıl taa islää, onuştan da bizä dayanêrlär.

Ama kalsın bendä beygirlerim sulanmadık ya da alaflanmadık, Allah korusun! Bölä iş dünnäädä en büyük günahdır.

Bay Fima kolverdi beygirlerini dama da sımarladı o bakıcılara:

– Benim beygirlerimi bu gecä o Donsuz Mitiradiyâ yınanmayasınız, zerä sizi bilmäm ne yaparım!

Sora tekliv etti beni gidelim ona evä bir dostluk ikramına. Bizim gagauzlarda bu adet vardır taa eskidän: çaarmaa beendii adamı kendi evinä. Bän dä atılmadım dostumun istediindän, gideriz yayan ona evä, yolda kolhozun çeketmesi için başladık lafetmää. Fimanın aklına geldi komuşusu Benimci Tanas. Bän başka kerä da vardır işittiim ondan Tanas için, ama şimdi istedim bileyim taa bişey, sordum kim olduunu o, ne ölä fasıl adı var?

– E-he-he, – dedi Fima, – Benimci Tanas için olur çok annatmaa. Onu bildiynän, benim da içimi, yaşamamı olur göräsin. Etişelim evä dä olur derindän uzadalım bu lafımızı.

N. Baboglu

Zenginnderiz sözüümü

mallar – burada: hayvannar, diil alış-veriş işleri
persenkli cuvap – meraklı, düşünmää koyucu cuvap
yazın baarında – yazın ortasında
kotiga – iki tekerlekli taliga
acamıdan taa acamı – hiç üüredilmedik
kademsiz – rızsız, kötü, inansız
şiltelär – beygirleri koşmak tertipleri
şevk ettilär – buyurdular, içtilär
eşledi – çift yaptı
ömürünä – çok vakıda, bitkisiz zamannara kadar
yular – beygirin kafasına giidirilän kayıştan edeklik
çakmak – çetin taş, yalın çakıcı
maamudä surat – yapılmak
yakma – hastalık
ıhkım – zabun, yufka
kötü – prost, fena
kırlattılar – kuudular
bir hol – bir ufak iş
şap hastalı – bulaşmak hastalı, kösteklenmää, düşmää
baarında – ortasında
sinsor – inat, haylaz
kama – şişirmää, ya eklemää için bişey
hamazlamaa – aazı yaymaa, yalandırmaa
kızmış – üfkelenmiş
zından – kapan
kıyamet – büyük zorluk, bela
viyıldardı – pek çoktu, uluurdy
törpülärdi – raat vermäzdi (burada süret)
kıpıtmaa – korkmaa ansızdan
koşacak – koşmak için mal
tüfek atıldı – tüfek patladı
hırsız – kapıcı, çalıcı, soyucu
kıymık-kıymık – azar-azar
zirgil – hayırsız, kavgacı
parmak basmaa – yazılmak erinä
yatımına gitmää – kaarşı ona gitmemää
törpülemää – iielemää, yavaş-yavaş kazımaa
hol kotarmaa – bişey yapmaa, bişey başarmaa
zayavlenie – dilekçä kiyadı, yalvarım (rusçadan)
kasap – hayvan kesici
sadakalı – çok kötü
kasaveti – umuru
dobrivolnu – diil zorlan (istediinä görä) (rusçadan)
obizatılnu – diil zorlan, ama zorlan (rusçadan kalambur)
cet, ceti – soyu, damarı kimdän çeker

Dikat oku da sölä ...

- Angı vakıtlar için laf gider annatmada?
- Sıralayın personajları.
- Kim burada dooruluk için personaj?
- Kimi avtor gülmää alêr? Inandırın teksttän sölediinizi.
- Kim o Fima Haşlama? Neçin olur demää, ki o doorulukçu, cana yakın adam?
- Annadın, nicä Fima kulicikleri üüretmiş da etiştirmiş çok ii koşu için beygirlär.
- Kim o Donsuz Todurların Mitiradisi? Annadın.

- 3 Çıkarın teksttän artistik kolaylıklarını, açıklayın maanalarını. 3 artistik kolaylınnan cümlä kurun.
- 4 Kullanarak teknikayı „Diagrama Wenn“, verin Fima Haşlamanın hem Donsuz Mitiradinin karakteristikalarını.
- 5 Annatmanın bir personajın adından yazın serbest temaya görä yalvarım. Kullanın örnää.

**Bakıcılara
Fima Haşlamadan**

yalvarım

Benim beygirlerimi bu gecä o Mitiradiya, inanmayınız, hayvannara kötü davranması için.

02.12.23

Fima Haşlama

- 6 Yazın bir yalvarım muzey müdürünä, ki versin kolaylık muzeydä işlemää arhiv dokumentlerinnän kolektivizaşıya için (danışmak forması, yalvarımın teksti, kimdän). Aşaadaki istedikleri hesaba alın:
 - I. Janranın strukturasını koruyun;
 - II. Situaşıyayı dooru kullanın;
 - III. Dilin stilistikasını, gramatika kurallarını koruyun.

§ 3. Bildirim

Ne o bildirim?

Bildirim – o reklama publikaşıyası, tiparlı haber bir olay için, okuyucunun dikatını çekän bir haber.

Bildirim olur olsun türlü tematikada:

- haberlemää bişey için;
- kiralık ev almaa;
- fabrikaya ya da zavoda işçi lääzım;
- satmaa birbişey;
- ekskursiya h.b.

Nicä yazmaa bildirim?

Bildirim yazılêr kısıdan, okuyucunun taa ii annaması olsun deyni.

İnformaŧıyayı insan annêêr ilk cümleinin çeketmesindän. Nekadar derin maanası hem az lafları, okadar taa ii okuyucunun annamasına deyni.

Nekadar annaşıklı bildirimin teksti, okadar taa çok şans birkemseyin meraklanmasını çekmää.

Bildirim yazması

1. *Bildirim*
2. *Meropriyatıyanın datası, vakıdı (saadı), eri*
3. *Eklenti haberleri*
4. *Sorumnular (adı, telefonu, adresi)*

Örnek:

Bildirim

Saygılı Gagauziya yaşayannarı hem musaafirlär!
Kasım ayın 7 – ndä saat 12 – dâ Komrat kasabanın merkezindä geçecek Şarap yortusu.
Programada:

1. Başkanın kutlamak sözü.
2. Şarap degustaŧıyası.
3. Konŧert.

Herkezini bekleriz yortuda!

Gagauziyanın Kultura Bakannı

- 1 Gagauz Milli Teatrusu gösterecek spektakli „Üç potmarcık“. Bu oluş için bildirim yazın (data, saat, adres, başka detallär sizin bakışınıza görä). Aşaadaki istedikleri hesaba alın:

- I. Janranın strukturasını koruyun;
- II. Situaŧıyayı dooru kullanın;
- III. Dilin stilistikasını, gramatika kurallarını koruyun.

- 2 Yazın bir bildirim, ani K. Kurdoglunun „Avcı annatmaları“ kiyadına prezentaŧıya yapılacaktır.

- 3 Okuyun teksti.

Kulilär

(II payı)

... Onda evdä girdik maazaya. Saabi Fima yaptı tezicik bir süüt kamasından çep da deldi dipteki fiçıyı. Akıttı bir oka şarap duruk, nicä tavşam kanı. Sora sacak altından asılı baurdan kesti koca bir parça, yanımızda kadadan çıkardı turşu laana, onun da içinä dooradı suan, döktü taazä oloy, bundan sora çıktı maazadan, baksam, geler elindä bir taazä, sünger gibi, kaba ekmek somunu, kırdı dört-beş parça önümüzä da artık imeeyi olurdu başlayalım, ama biz ilkin şefk ettik, sora buyurduk. Bana bu sofrada varlık okadar taazä hem datlı göründü, ki sanardım, anamda da bölä mezetli imeklär imemiştim.

– Buyur, dedi Fima, tuzlan doyun, bu gün şükür aaç diiliz, ama şindiyä kadar biz nelär çektik, Allah kısmet etmesin...

Lafçım sustu, derin içinä çekti da bir nedän sora, ekledi:

– Beni o zamannar kulak yazmıştilar, selsovettä baştı bir yarı ahmak, yarı deli hem kıskanç Toşka Kademsiz, te burada yakında yaşardı. Kendim için ne söyleyim, o zaman da hep bölä işçiydim, çalışkandım, malı sevârdim, bakardım beygirlerimi, onnarın yanına bir da çift öküzçük artık etiştirdiydim, vardı aulumda bir da inek, birkaç koyun, kuş tutardım, nasıl bu işlär gecä-gündüz hep kaçmak, hep çalışmak, ki bişeyimiz olsun, aalemdän geeri kalmayalım...

Ama bu komuşum Toşka, gelip-gelip:

– Hey, sendä var, bendä sä yok, neçin benim işim örümeer?

– Sendä dä örüyecek, – deerim, – çalış taa zeedä!

Onun sa bir tarlası vardı, ekärdi onu geç, kazardı ötää-beeri. Neredän bereket, neredän artaceydı? Sora taa da düştü, tarlasını sattı. Çocukları, kıpayım, etiştilər, büüdülär da taa çok boyar meralarında kırpınırdılar. Arada-sırada gelärdilär evä bir-iki paraylan, alardılar analarına bir fistan, bobaya da bir çift don-gölmek. Ama bu Kademsiz karısına da herşeyi çok görürdü, kardaşınnan gidip-gelmäzdi, neçinki o da adam, neredä işän, neredä diştän, biräraz arttıardı da taa iicä çalışardı yaşasın. Toşka sa kan kardaşına da kıskanç gözlän bakardı. Da ne sanêrsınız, cenktän sora sovetlerdä soruldu, kimi kaysunna küüyä baş, kim aranızda en fukaara? Te Kademsiz – en fukaara, – baardı kimsä şakadan mı, gülmäk için mi, da o saat onu koydular küüyä baş. Ama bu şaşkına taman bukadar da lăazımdı: girişmesin mi amazlamaa kuvetlerä bir onu, bir bunu, ani küüyümüzü dirildecük, o çalışardı insanı gözlän isin, zamannar sä nasıydılar, bilersiniz, amazlamak pek geçärdi, boşuna eskidän laf kalmamış, ani zaman adamını da bulurmuş... Bu pezevenk çok insan kapattı hiç bir kabaatsız. Açlıkta da onun beterinä en ii insannar, en doorular öldülär, neçinki nekadar imeelicäk gelmiş yukardan açlık çekkennerä deyni, Kademsiz satmış onnarı sol tarafa da doldurmuş kendisinä bir sandık para. Ama kendisi, maamudä surat, hep yamalı donnan gezärdi, aalem bişey şüplenmesin deyni. Vermiştilär elinä bir da tüfek, sokaklarda insannarın köpeklerini kurşuna ururdu. Bu kötülüü da o hesaplän yapardı, istärdi, nekadar taa çok korku insana soksun. Kimsey eltenmesin cız da demää ona karşı. Hele, açan kolhoz çeketti düzülmää, bu kara fikirli ilkin girärdi adamın auluna da patladardı tüfek yukarı, sora başlardı sormaa: „Sän da mı protif gidersin, kolhoza mı karşıysın? Kim kolhoza girmeyecek, onu, köpek gibi, kurşuna! Annadınız mı?”

Ama Benimci komuşum, ani te orada karşı yaşardı, onu da Kademsiz Toşka mezara sokan, karezlener adama, neçinki bir kerä sormuş ona:

„Toşka-batö, bän Çadır panayırında işittim, ani kolhoz o dobrivolnuymuş, sän neçin bu tüfeklän korkudêrsın?”

– Bän diilim sana Toşka, – kızmış o, bänim bu gün küü başı, tovarişçi prizdatili, annadın mı, be hayvan kafalı? Bu tüfek nemteyi ensedi, şindi dä sizi, protifleri, yola-izä koyacak.

– Bän diil protif, bän da suveţki için, cuvap etmiş Tanas, ama kolhoza şindilik girämeyecäm. On yıl oldu taligama bir koştum, bildir gücülä öküzçüklerimi eşledim, isteerim baari birkaç yılcaaz kendibaşıma çiftçilikte havezimi alayım.

– Girecän, girecän hem bir foru oynayacan. Havez alsınmış, kolhozda al havezini da bak işinä.

Te butakım o kolhoz düzdü. Ama bän gördüm, ani Toşkaylan lăazım birtürlü yatımna gitmää, zerä vardı nasıl kapatsın zındana da, eski kıskançlı bana taa geçmemişti, bu üzerä ilkin yazdım zayavlenie kolhoza girmää da aldılar neceezim vardı aulumda: harman taşı, düven, inek, taliga koşulu okuzlerimnän. Vardı bir da çift beygirim, bütün küüdä en iileriylä, da front geçärkän, aldılar onnarı da askerä. Toşka sa beni kulak yazmış. 1949, yazın, açan koptuydu o insannarı kaldırmak, Allah göstermesin, dünnää vıyıldardı, aalayışlar, saklanmaklar görölmedik kıyamet koptuydu. Sadece bizim küüdän üzün üstünä evlerdän insannarı kaldırdılar. Bän etiştirdim kaçmaa Borlaçana, oradan da diişildim Ukraynaya bir boş nemte küüyünä Şamponoza. Aklımca düşündüm: binnärlän insan kaldırdılar, bän, kaçıp-saklanarsam, beki, kurtulurum, angı birini bu karışmalıkta aarayaceklar? Ölä dä oldu: kimi tuttular – aldılar, bu gün da zavahılar

oyanda, angısı öldü da kurtuldu, angısı zaametinnän orada da kazandı biraz yaşamak. Üç aydan sora kaldırmakların yalını biraz geçti da bän evä geldim. Kolhozda insan kalmamıştı, yoktu kim işlesin kırlarımızı. Hepsi küülü insannarımız kalktılar Toşkaya karşı, sorardılar ona: „Neçin bay Fimayı kulak yazmışın, ne istedin bu işçi adamdan?”

– Ne bileyim bän? – deer Toşka, deliyä çıkarardı kendini... Ama hepsi annardılar, ki o sattı hem diil sadece beni, ama yarım küüyümüzün en ii adamnarını. „Brakın adamı işlesin kolhozda!” – üfkeli-üfkeli baarnardı kalabalık. Kolhozun da prisidatili Pani Topal, bir akıllı adamdı, bakıp Toşkanın gözünä, dedi:

– Brakalım adam işlesin. Bay Fima küüyümüzde en zararsız adam... Hırsız Toşka hiç bişey demedi, gitti. Bän o zamandan beeri işleirim kolhozda. Pek zordu çiftçili kaldırmaa koşacaksız, da ozaman annaştık Paniylän üüredeyim te bu kulileri. Te büün da hep işleirim onnarlan.

Küüdä sä ozaman vardı çok taa edinoliçnik, sayılêr kendibaşına işleyennär, geçti taa dört-beş yıl, onnarı da, büküp sokunca „tepeyâ tınaza”. Zavallı komşum Benimci hem taa birkaçı, ani onun gibi baalıydılar kendi varlıcaanda, kendi topracında, nelär onnar çektilär, Allah korusun!

Fima biraz sustu kahrılı da bir nedän sora uzattı.

– Deerim Benimciyâ, komuşu, gir sän da kolhoza, kurtul bu zulum Toşkadan.

Bän da artık bakmadaan, ani birkaç yıllık kolhozçuydum, çalışardım havezlän işleyim, nicä kendimdä, ama meranın en ii erindä tarlacım, ani artık diildi benim, sansın bir kurt gibi, içyanımı törpülärdi. Ozaman da, açan koptuydum topraamdan, sansın bişey etimdän koptuydu da hep taa büün da sızlaması boşlamêêr. Bakardım Benimciyâ da şaşardım onun çetinliinä, hep kendibaşına haydardı. Onu birtürlü bükämäzdilär. Kimär kerä bir aklım da deyärdi, sanki bän kendim da boşuna alatlamadım mı bu kalabalaa girmää, ama Toşka aklıma geldikçä kıptardım. Açan taa birkaç yıl geçti, annadım, ani bu yoldan kimsey kurtulmayacak. Ölä da oldu. Açan ayrıldı Topal Pani prisidatıl, Toşka hep kötülärdi onu: sıkırmış taa tez insanı kolhoza girsinnär, türlü kabaatlar ona bulurdu. Ama Panidän da taa ii adam bu erä bizdä başka yoktu – o çok becerikliydi, bilärdi çiftçili hem taa herbir işin sırasını, derin annamadaan hiç bir da iş çekettirmäzdi. Toşka, gelip-gelip kolhoza, fitlärdi prisidatili:

– Sendä prost kollektifizație gider. Te karşı maaledä sto prisent, sendä se bir sürü edinilişnik, onnar hepsi protif annayormuysun?

– Ne yapayım taa çok eni kolhozçuları, açan burada iş örümeer, toomnuk yok, mal etişmeer. Yaarın kıra çıkmaa läüzüm olacak, bizdä puluklara koşacak yok.

– Sok kolhoza kimdä koşacak var! Te Benimciyi çek, bir çift öküz verecek hem onun ardına taa başkaları da var.

– Sadece Benimci bir edinoliçnik, ani var malı, ama kalanı hepsi, küp gibi, bom-boş, hiç biriciindä ne mal, ne toomnuk, kendilerindä dä imeelik yok. Benimci dä istämeer kolhoza, ne yapaceymışın ona?

– Nasıl ölä istämeyeceymiş? Zorlan sok, bük onu.

– Sän neçin bükmeersin? O adam bilir, ani kolhoz dobrivolnu.

– A ha, sän da mı protifsin, koydum senin için laf prisidatili olasın, sän sä kendin da protifsin...

Toşka birkaç kerä tüfeeni pat, pat ateş edärdi kolhozun aulunda da gidärdi başkalarını korkutmaa. Hep bu günnerdä Toşka gelir bir kerä Benimciyâ gecä, kaldırêr onu döşeendän da başlêêr sormaa, ne taa bekleer, neçin kolhoza girmeer. Genä patlatmış aulunda o tüfeeni birkaç kerä, korkutmuş karısını, uşaklarını... Sabaası gelir bana komuşum Benimci da sorêr:

– Ne yapacez, komuşu Fima? Bu deli Toşka avşam genä geldi da aklımızı aldı.

Deerim:

– Bän kendim da işittim, üç kerä tüfek atıldı.

– Tüfek attı, yakalarımndan darttı, kolhoza da kolhoza veräymişim zaivlenie.

– Kolhoz, deerim, dobrivolnu.

– Dobrivolnu, ama obizatılnu, – dedi o.
– Girmeycäm, – dedim, istär – öldür, açan diil dobrivolnu, sokun zayvleniesiz.
– Girecän zaivlenie da yazacan, – deer, – da genä o tüfeklär paldır, paldır! Hiç bilmeerim ne yapmaa?

– Bän, bay Tanas, sana yok ne akıl vereyim, – deerim, – ama duyêrim kurtulamayacan, dostum. Ömür dünnä kolhozu lafeder. Geçennerdä gittim Çadır panayırına, orada da cümlesi alış-verişleri brakmışlar da sadece kolhoz işlerini lafederlär, angısı islää söleer, angısı fena... ucu kenarı yok.

– Nasıl da olsa, bän kolhoza girmeyecäm, – kesin söledi o.

– Neçin?

– Sän, komuşu, islää bilersin necin, ama sana taa bir kerä annadacam da bekim içimdän acılarım çıkar. Bobamdan kaldı iki tarlacık, bildiradan onnarı kıymık-kıymık ayırıktan ayıtladım, her yılın fişkiylan besledim. Şindi kolhoza girärsäm, läázım onnarı vereyim orayı. Kim topraa bakacak, nicä kendisi saabi? Taa sora läázım öküzlerimi vereyim, e, onnarı kalabalıkta kim bakacak? Donsuzların Mitiradisi mi? Ani onnarı alaceklar, taa ii canımı alsınlar. Ondört yıl çiftçilik ettim sade bir öküzlän da şindi, açan olur deyelim, dün eşledim... Benimci buulurdu kendi göz yaşlarında... Uşaklarımın aazından ayırdım, kendim yarım karnıylan yaşadım da topladım iki öküz bireri, sansın aulum da doldu... Da şindi çıkar onnarı da kendi elinnän ver... Kimä? Neyä?

Bän dedim:

– Yok ne yapmaa. Komuşum sustu. Onun susması te ölä dura-dura sansın tıkardı adamın solumasını, bir çok sustuktan sora attı gözünü kendi evinä dooru. Orada taligada baalı öküzlär, kıra gideceykan, biraz iyärdilär. Tanas bıktı susmaa da dedi:

– Öküzleri vermää olmasa... Gözlerindä dostumun peydalandı, boncuk gibi yaşlar.

Bän:

– Komuşu, brak okadar kahırılanma, zerä, Allah korusun, bir yakma hastalına uoramayasın. İstedim biraz uslandırayım dostumu da ona te şölä bir akıl verdim. Aalem, deerim, kolhoza girmektän ileri malı satarmış, ama öküzü yakışêr kesmää da, herbir görürsän, ani başka türlü çıkış yok...

– Ne, keseyim ya satayım bu malları mı? Bän bu öküzlerä el kaldıramam ne da satarım. Onnar bana, nicä kendi canım, uşaklarımdan da taa paalı. Bän duracam bölecä taa bitkiyädän, ne olursa olsun.

O ilkyazın çeketmesindä en läázımın işti toomnuk. Bu yoktu kolhozda, yoktu edinoliçniklerdä da, ama tarlalar ekilsin läázımdı. Benimci Tanas satmıştı Çadır panayırında karısının biriçik kilimciini da edinmişti papşoy toomu taman iki tarlasına kadar.

Biyaz ekin o ekmedi – ona çok toomnuk gider... Kolhoza sa läázımdı çok biyaz ekin ekmää, mera büüktü, ama güzdän da hiç bişey ekilmediydi – umut kalırdı ilkyazlıklara. Bu üzerä rayon başları annaşêrlar Nistrunun ötäyanından kolhozlarlan yardım etsinnär Basarabiyalı eni komunist gospodarlıklarına – kolhozlara toomnuklan. Da orası vermiş kayıllık. Elbetki, vereceklär. Vardı mı onnarda zeedesi, yoktu mu, ama yukarsı ölä sımarlamıştı, bezbelli, göstermää deyni Basarabiyalı eni kolhoza girennerä, ani eski kolhozlar zengin. Ozaman yukarsının izininä karşı gidilmäzdi, ama ölü-diri yapıları te o, ne dedilär.

Gitti bizdän oyanı birkaç kişi, üklettillär ödünç toomnuu: arpa, booday, papşoy vagona da yollêrlar demir yoluca bizä, 4–5 gündän sora läázım etişsin...

Ama bizdä dä bu yoksul ilkyaza yakın Toşka taa pek kudurmuştu, sıkardı insannarı, hepsi kolhoza girsinnär. Bu duşman göz koymuştu Benimciyä da taa pek onu zeetlär. Gelip-gelip auluna, tüfek patladardı, süvardı çirkin-çirkin. Komuşum Tanas ta bana gelärdi danışmaa zorlarını, başka yoktu kimä gitsin.

– Sän, komuşu, – deer, – bendän yaşta taa büüksün, dooru adamsın, ver akıl, sanki hiç mi yok kurtuluş bu kolhoz sıralından?

– Yok, – deerim, – kardaşım, hepsi biricäädän insannar girerlär, te işittim oyandan gelennär, ani bizä toomnuk istemää gittiydilär sölärmışlär, ki kendibaşına çiftçi hiç bir da yokmuş...

– Kötü işlär, – deer Tanas, genä may aalamaa yakın.

– Kötü, akına, komuşum, ama durum butakım. Lääzım olacek sän dä giräsin...

– Girmeyecäm, kardaşım, ne öküzleri mi vereyim? Bän taa ii kendim zor çekeçäm, ama başka elä zeetä malımı vermeyecäm.

– Mal kolhoza taman şindi lääzım. Taa geldicäänän toomnuk, demir yolundan evä neylän taşıyacez? Bilersin, ani oradan bizä kadar otuzun üstünä kilometra var.

– Girmeyecäm, istär canımı alsınнар.

– Ne protif mı kalacan?

– Neçin protif? Siz beni yok nasıl annayasınız. Bendä „protiflik” yok, ama öküzlerim benim, neçin onnar aalemin olsunнар?

– Benim da ürääm kırık, komuşu, ama bilersin, ani duşmannar bizi raada brakmayaceklar. Görmeermiysin, Toşka gibi, can iicilär başımızda var.

– Bilmeirim, bu Toşka balşuvikmiş, deerlär, te onnardan, ani Allahtan da atılannar, şeytan gibi bişey, eer diil sä şeytandan da beter, görerim, ani akına can iici, bana da en çok karezli...

Taman açan geldi demir yolundan haber, gidelim toomnuu taşımaa, başladı bir ilkyaz yaamuru: ilktän ufacık lüzgersiz, sora da, dönüp-dönüp, döktü, nicä bakırdan. Ölä dä yımışak, ilkyaz yollarını heptän yımışattı. O gara yollarında tekerleklär dizädän batardılar, başlıklar da gömülürdü, ama toomnuu lääzımdı getirmää, zerä, bölä yaamurun ardına tez ektiynän, vardı umut büük bereketä.

Mal etişmäzdi. Toşka hem kolhozun da başı Pani Topal gezdilär, sıraladılar, toomnuu taşımaa çıksın hepsi hem kim artık kolhozda sayılırdı, hem kim taa girmediydi – edinoliçnikti. Bu teklifi Benimci da kabul eder, çünkü o kendini „protif” saymêêr, sade ani işlesin isteer kendibaşına. Şindi bu sıkı iştä gider kendi taligasınnan toomnuu getirmää, ükleder altı çuval, getirer bir yol, ama derin çukurda battırêr, da ne kalmış çıkamasın. *Ertesi günü Toşka demiş ona, dört öküz koşunnar bir komuşusunнан.*

– *Koşmaycam! – baarmış Benimci, – bän hastayım, zorum var, yok nasıl gideyim. Tanas akına dooru söylemişti, onun çoktan kuru-kuruya bacaa acırdı. Şindi aar iştä taa da zorlamıştı kendini, ayaandan pek topallardı.*

– *Ozaman kolhoza gir! – demiş Toşka.*

– *Girmeyecäm, – dalaşmaa başlarmış Benimci dä.*

Toşka tüfek da patlatmış, baarmış, korkutmuş, ama ölä da koyamamış Benimciyi öküzlerini koşsun.

Ama Benimci Tanas o günü dä, sulayıp alaflamış, nicä biler kendi öküzlerini, da düşmüş döşeklerä. Toşka yollêêr kolhoz başını, Topal Paniyi, Benimciyä lafetsin onunнан da, eer kendisi halizdän hastaysa, koşsun onun öküzlerini başkası. Ama Pani bana teklif eder:

– *Hadi, bay Fima, – deer, – gidelim ikimiz, bekim, komuşun seni seslär. Gittik.*

– *Komuşu, – deerim bän, – ver koşunnar öküzlerini toomnuu getirincä, sän çiftçiysin, ne yok mu haberin, ani tarla toomu bekleer?*

– *Bilerim, ama aalemä malımı inanmêêrim, alışayım da kendim gidecäm, bän diilim protif.*

– *Diilsin protif, ama kolhoza girmeersin, – dedi Pani.*

– *Kolhoza girmeirim, o dobrivolnu. Ama bir yol getirdim, taa da yardım edecäm, sadece alışayım...*

Ölä dä vermedi öküzlerini. Geleriz kolhoza – orada Toşka, tüfek elindä bizi bekleer.

– *Ne o zirgil vermedi öküzleri?*

– *Vermedi, – deeriz, – kendisi gideceymiş.*

– *Bän onu kendim erleştirecäm, – dedi Toşka, yumuruunu sallayarak. O gecä selsovettän dijurni Benimciyi iki kerä çaarmış, ama o gelmemiş: hastaymış, kalkamazmış.*

– Karısı gelsin, – urmuş ayaanı Toşka da üçüncülää yollamış çaarmaa Benimciyi. Karı geceliinnän gelmiş.

– Bän sizä kaç kerä oldu yollêırım? – baarıp, sormuş Toşka, – siz hayınsınız, küü başlarını saydırmêêrsınız, – yumuruunu, masaya urup, korkutmuş Benimcinin karısını.

– Tezıcık yaz zayıvlenie.

– Nasıl zayıvlenie?

– Ne bilmeermiysin nasıl zayıvlenie, bütün küülülär yazêlar? Kolhoza girmäk için zayıvlenie.

– Adama sormadaan, nasıl yazaceymışım?

– Yazmasan, bän sizi taa yaarina biyaz ayıların yanına yollayacam, annadın mı?

– Bän kiyat bilmeerim, yazamayacam.

– Bilmäsän, parmak bas!

Tutmuş karının elini, bulaştırmış onu çernilaylan da zorlan bastırmış parmaanı hazır yazılmış zayıvleniyaya.

– Şindi artık kolhoznik oldun, var nasıl gidäsin evä, – demiş Toşka, – yaarin öküzleri kolhoza alacez.

Benimcinin karısı gelir, aalayarak, da sölämeer kocasına, ne oldu selsovetä, korkêr, hayırsız olup, ölmesin. Taa ertesi günü Toşka üç kişilän gelir Benimcilerä da, sormadaan, çıkarıp damdan, koşêr öküzleri da bir kolhozçuylan yollêr toomnuk taşımaa. Benimci, düşä-kalka, çıkmış da Toşkaylan çekişmiş, sora heptän çok zoru olmuş, da onu kucakta içeri almışlar.

– Öküzlär şansora kolhozun! – demiş Toşka auldan çıkarkan da genä üç kerä tüfek patlatmış.

– Kolhozunmuş... Nasıl ölä kolhozun, açan bän zayıvlenie yazmadım? Sölenirmiş Benimci, kendisini kaybederäk...

O günü, avşam üstü Tanasın biraz ilii olmuş. O, bakmadaan karısının yalvarmaklarına, göz yaşlarına, kalkmış da gitmiş baksın, neçin getirtilär öküzleri onun kendi evinä. Ama o görmüş öküzlerini artık baalı kolhozun damında.

– Neçin benim öküzlerimi burayı baaladınız? Kim sizä dedi? Bän taa diilim kolhoznik...

– Toşka sımardadı, – demiş o adam, ani bakarmış hayvannarı.

– Bän zaıvlenie vermedim kolhoza.

– Sän vermedin, ama karın vermiş!

Bu kara haber Benimciyi kesmiş. O ıdırannı ayaa burulmuş da adam erä düşmüş. Toplaşmış insannar, kaldırmışlar da istemişlär evinä götürsünnär, ama o gösterirmiş damı, annamışlar, ani o isteer öküzlerini görsün. Orada sarmaşmış boynularına, öpmüş onnarı, aalamış da genä düşmüş.

Buyol o artık kendinä gelmemiş, komuşular kucakta götürmüşlär onu evä. O gecä artık saalı heptän kötü olmuş, kimseyi tanımazmış, hep öküzlerinnän lafedärmış, sularmış onnarı, alaflarmış...

Ertesi günü karısı çaardı ferşeli. Bän dä gittim, durdum yanında birkaç saat, laf kattım, ama komuşum hiç kendinä gelmedi, ölä da sabaaya etişmedi – öldü, gitti Benimci kolhoza girmedään, edinoliçnik... Te gecä anıldı komuşum, – dedi Fima, – da aazından bir derin „of” çıktı, topracı ilin olsun, pek çalışkandı, toplayıcıydı, bencileyin, çok malı sevärdi, bakardı onnarı hem, gözünü gibi, korurdu. Bana kalsa, angı küülü hayvannarı sevmeer, o diil çiftçi. Benimci haliz çiftçiydi, sevärdi malı da, kırı da...

– Yazık adama, dedim da sordum, kaç yaşındaydı?

– Otuz beş yaşındaydı, açan geçindi, taman yaşamasının ortasında. – Lafçım, bay Fima, diiştirdi sözü. – Ama o yaamurlu ilkyaz getirdi kolhozniklerä bir pek büyük bereket, kolhozun çiftçilii dirildi. İnsan kabuletti imeelik, ama devlet tä etecek nekadar postavka aldı. Ne da olsa, er bereketi büyüktü, üç plan tamamnadık, da genä etiştirämedilär hepsini kürümää, bizä da kaldı...

Bän baktım saadıma, Fimaylan lafımız uzanmıştı, olmuştu gecä yarısı, deerim:

– Laf islää, ama yaarınkı günümüz işlenir, lääzım daalışalım evlerimizä dinnenmää.

– Hadi ozaman, – kayıl oldu Fima da döktü birär yolculuk şarabı. – Ölüyü andık adetä görä düşer, – ekledi dostum da, yamuldup filcanı, döktü birkaç damna erä.

– İslää adet, – dedim bän, – mezarlaa da gittiynän ölmüşleri anmaa, dökeriz hepsimiz birkaç damna şarapçık, sucaaz, kimdä ne varsa.

– Bu onuştan, – annattı Fima, – neçinki toprak bizi duurmuş, onda baalı göbeemiz yaşarkan, öldüynän dä genä o bizi kabuleder. Bän yaşamamda en büyük zoru geçirdim, açan duuma erimdän, topraamdan kırlattılar, bu işi kim geçirmemiş başından, o annayamaz, bu diil şaka! Ama benim genä kısmetim varmış, şükür dönäbildim sevgili yurtluuma, topraama, ama... kaç oyannardan geeri gelämedilär?

N. Baboglu

?

Dikat oku da sölä ...

- Açıklayın, angı problemalar kaldırılêr annatmada. İnsannarın angı yaşamak uurları gösterili?
- Ne bilersiniz kolhozlar için? Kaçınıcı yıllarda kuruldu kolhozlar?
- Ne sebep için oldu kolektivizațiya? Nicä o geçärmış?
- Kolektiv işlemäk insanın kalitelerini, karakterini, neetlerini ayın-açık avtor angı taraftan gösterer?
- Kimi ayırdılar eni düzülän kolhoza baş? Neçin haliz onu?
- Neçin Toşka Kademsiz bütün küüyün gözündän çıkmış?
- Nasıl Toşka Kademsiz yapmış bir sandık para? Ama neçin yamalı donnan geçärmış?
- Annadın, nelär annattı Fima Haşlama maazada komuşusu Tanas için?
- Neçin Benimci Tanas kolhoza girmää istemäzmiş? Kaç yıl o çiftçilik etmiş bir öküzlän?
- Kim kabaatlı Benimci Tanasın ölmesi için?
- Gagauzların angı käämil adetleri anılêr bu annatmada?

- 4 Çıkarın teksttän artistik kolaylıklarını. Ne olduunu belli edin.
- 5 Bulun teksttä da okuyun, ne annadêr Tanas kendisi için. Annadın onun iç duygularını.
- 6 Teksttän „Zaman adamını da bulurmuş” deyimin maanasını açıklayın.
- 7 Nışannı dialogu okuyun rollerä görä. Personajların duygularını uygun intonaşıyaylan gösterin. Situaşıyaya kendi bakışınızı açıklayın.
- 8 Yazın bir bildirim, ki ekin zamanında herkezi versin mallarını, toomu taşımaa deyni.
- 9 Düşünün da fikirlerinizi 4 – 5 cümläylän açıklayın. Tefterlerinizä yazın.
 - Beki, taa ii kolhoz düzülmesin, da insannar kendibaşına işlesin?
 - Eer kolhozu zorlan düzmäydilär, beki, insana taa kolay olaceydı?
- 10 „Kulilär” annatmanın bir aspektinä ya da bir personajına yapın intelekt – karta.
- 11 „Kulilär” annatmasına görä çıkışları yaparak, açıklayın kendi düşünmeklerinizi (5 – 6 cümlä), temelleneräk tekstä, literatura proekti çeşidindä cuvap edin soruşa:
„Avtor beceräbildi mi bu kısa artistik yaratmasında göstermäâ halkın bir istoriya sayfası olaylarını hem zamana görä insanın üzün?”

§ 4. Kurikulum (curriculum) vitae

Curriculum Vitae (okunêr „kurikulum vitê” ya da CV – „si-vi”) yazması

Curriculum Vitae / CV (latin dilindän „yaşamanın gidimi/örüyüşü”, rusça – „rezüme”) – toplu bir dokument, angısında gösteriler insanın üürenmâk yılları hem iş uuru, başarıları hem individual kaliteleri, angıları için yok nicä annatmaa başka dokumentlerdä. CV – o ölä standartlı bir dokument, angısında veriler çetin formatta hem ardisora informațiya kişi için.

CV-nin lâazımnı:

1. CV dokumenttä veriler en önemni informațiya insan için: duuması, üürenmesi, adresleri, çalışması, becermekleri. Bunnara görä belli olêr, neylän hem nezaman zanaatlanardı o hem nicä dooru harcardı vakıdı.

2. Taa sık CV – bu ilk dokument, angısını lâazım göstermää komisiyaya, angısına görä peydalanêr ilk bakış kandidate çalışmaları için, becermekleri için. Onuştan önemni, anı CV olsun üüsek uurda.

Üürenicinin adı, soyadı	Baboglu İvan Vasilyeviç
Duuma yılı, ayı, günü	2004 yıl, hederlez ayın 16
İlk üürenmâk yılları	2007–2011 y. gittim Çadır-Lunga dolayında Kıpçak küüyündä „Güneşçik” uşak başçasına
Başlankı klaslar yılları	2011–2016 y. başardım başlankı şkolayı Kıpçak küüyünün TL S. Baranovskiyn adına
Gimnaziya klaslar yılları	2015–2020 y. başardım hep o lițeydä 9-cu klası
Üürenmâk erin adresi, telefonu	Çadır-Lunga dolayı, Kıpçak küüyü, Çapaev sokaa, 28, 0294-50-503
Ev adresi, telefonları: ev, mobil	Moldova Respublikası, Gagauz Avtonom Bölgesi, Çadır-Lunga dolayı, Kıpçak küüyü, Lenin sokaa, 99, 0294-3-48
E-mail	...@gmail.com
İnsannık kalitelerinin hem sınaşmaklarının kompetențiyası	Cuwapçı, kreativ, namuzlu
Organizațiya becermekleri	Şkolada klasta üç yıl sıravardır starosta oldum
Kompyuter kullanması	Microsoft Office, internet

Hobi	Beenerim oynamaa voleybol, kendibaşına üürenerim ingiliz dilini
Dillerin bilmesi	Gagauz dilini, rus dilini, rumın dilindä okuyêrim, ingiliz dilini

Kaavilederiz temayı

- Nedir o Curikulum Vitae? (CV-i)
- Ne gösteriler bölä dokumenttä?
- Nereyi läüzüm olêr bu dokument?

Saveliy Ekonomov (1929-2009)

Saveliy Petroviç Ekonomov, duudu aprelin 13-ündä, 1929-cu yılda Tülüküüyündä, Valkaneş dolayında, Moldova Respublikasında fukaara çokuşaklı ayledä.

1942-dä, başarıp 5 klas kendi küüyündä, girdi üürenmää Tumarvanın zanaatlık şkolasına, angısı cenk beterinä daalıştı 1944-üncü yılda.

1944-tä, avgusta, başarıp Kaulda hem Valkaneştä kursaları, oldu üüredici.

1944–1945-inci üürenmäk yılını geçirdi Gavanosada birinci klasta.

1945–1946-ncı üürenmäk yılında işledi Tülüküüyündä 3–4-üncü klaslarda.

1946-ncı yılda girdi Kaulun pedagogika şkolasına da başardı onu 1949-uncu yılda.

İyülün beşindä, 1949 stalinistlär S. Ekonomovu kaldırdılar Rusiyaya, Altaya, neredä 5 yıl çalıştı türlü aar işlerdä hem 2 yıl yalnız üüredicilik etti Verh-Solonovka şkolasında dört klaslan birerdä.

1956-ncı yılda döndü geeri ana tarafına da başladı üüretmää Tülüküü şkolasında rus, moldovan, gagauz dillerini, götürdü muzıkayı, işledi 18 yıl organizator hem iki yıl gecä şkolasında direktor.

1965-inci yılda başardı Tiraspoldeki T. Şevçenkonun adında pedinstitutu da oldu speşialist rus dilindä.

1998-inci yıldan beeri topladı hem erleştirdi halk yaratmalarını. Bundan kaarä yazdı annatma toplumunu „Zavalı üüredici“, angısında annadêr küüydaşları. Bu annatma toplumu 2003 yılda tiparlandı.

- 1 Okuyun Saveliy Ekonomovun biografiyasını. Bakarak yukardaki örnää, yapın S. Ekonomovun CV – sini.
- 2 Tabliştaya bakarak, kurunuz kendi CV-nizi, tefterinizä yazın.
- 3 Anılmış bir insanın (yazıcı, resimci, muzikacı...) biografiyasını aaraştırın, SV ona kurun.

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruşlara cuvap verin:

Kim annadabilir hem annayabilir, nasıl fasıl duygu bu – Sevgi ana tarafına? Duuma erleri, Ana toprak, ana-boba evi yaşêêr herbir ürektä. Senin için, Ana taraf, peetçilär yazêrlar en talantlı peetlerini, türkücülär çalêrlar en gözäl türkülerini. Ama sän dä, Ana taraf, seversin kendi evlatlarını. Uzaa da gitselär onnar, çaarêrsin evä dä bekleersin dayanıklı. Bu evelki, bitkisiz gökün altında Allaa salt insana vermiş en büük, en yorumsuz duyguyu – Ana tarafına, Vatanına Sevgiyi. Kimin içindä yaşêêr butakım Allaa duygusu, o halizdän taa kaavi, taa zengin kişi olêr. Onu ensemäz zorlar, yıkmaz kahırlar...

Ama yazık ona, kim kaybetmiş eki unutmuş ana tarafını, bekim dä, atılmış ondan, isteyerek bulmaa taa gözäl ecel, taa zengin yaşamak! O gerçektän zavalı bu dünnedä, zerä o dattı en acı duygulardan. O yadırgadı paalı ana yurtluundan. Ay gidi sän, benim saygılı okuyucum, eer razgeldiysän yabancılıkta, eer okuyarsan bu yazıları, oyalanma darsıklık çekmää, sän bil – Ana tarafı bekleer seni, özledi seni, o sendän atılmadı, o seni türlü sever: zengin dä olsan, fukaara da olsan, sevinçli dä olsan, kahırlı da olsan. Dönär mi ana arkasını kendi uşaana?

Ana taraf, sän herkezin kanındaysın!

(Mariya Köse)

İtemnär										
1. Belli edin tekstin stilini:										L 0 1
2. Tekstü temellenerük, cuvap edin soruşlara:										
a) angı duygu için yazêr avtor?										L 0 1 2
ä) nicä Ana taraf sever kendi evlatlarını?										L 0 1 2
b) kimi, avtorun laflarına görä, ensemäz zorlar, yıkmaz kahırlar?										L 0 1 2
3. Kayılsınız mı laflarlan, ani salt insana Allaa vermiş en büüik duyguyu – Ana tarafına sevgiyi? Açıklayın fikrinizi 3 cümlelään.										L 0 1 2 3 4
4. Çıkarın teksttän iki artistik kolaylı, ne olduunu belli edin.										L 0 1 2 3 4
5. Teksttän alınmış laflara uydurun:										
sinonim					antonim					
dayanıklı –					yabancı –					L 0 1 2 3
gözäl –					evelki –					
talantlı –					acı –					
6. Çıkarın teksttän bir birsoy paylarlan cümleä, shemasını yapın.										L 0 1 2
7. Teksttän çıkarın danışmaklan bir cümleä.										L 0 1
8. Yazın bir bildirim, ani Komrat kasabasının Kultura Evindä geçecek Gagauziya Avtonom Bölgesinin kurulması için yortu (data, saat sizin bakışınıza görä).										L 0 1 2 3
Aşaadakı istedikleri hesaba alın:										L 0 1 2 3 4 5
a) Butürlü janranın strukturasını korumak;										L 0 1 2
ä) Situaşiyayı dooru kullanmak;										
b) Dilin stilistikasını, gramatika kurallarını korumak.										
9. „Ana taraf, sän herkezin kanındaysın!” temasına görä kendi fikrinizi açıklayın. (10 – 12 cümleä)										L 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14
Toplam:										45 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1-3	4-7	8-10	11-18	19-25	26-32	33-39	40-42	43-45

Tema 2 ZANAAT EDİNMEK İÇİN YOLLAR

Sintaksis

§ 1. Katlı cümle

- 1 Okuyun cümleleri, gramatika temelini bulun. Neylän cümlelär biri-birindän ayırılêrlar?

Harman vakıdı sabaalendän taa insana raatlık yok. Gün taa duumamış, ama Kalpaksız Toşkanın hısımnarı hem uşakları ter içinä düşmüşülär, harmanı saçarak...(S. Kuroğlu)

Katlı cümle deniler o cümleyä, angısı kurulu iki ya birkaç sadä cümlelerdän hem gösterer bir katlı fikir ya düşünmek.

Örnek:

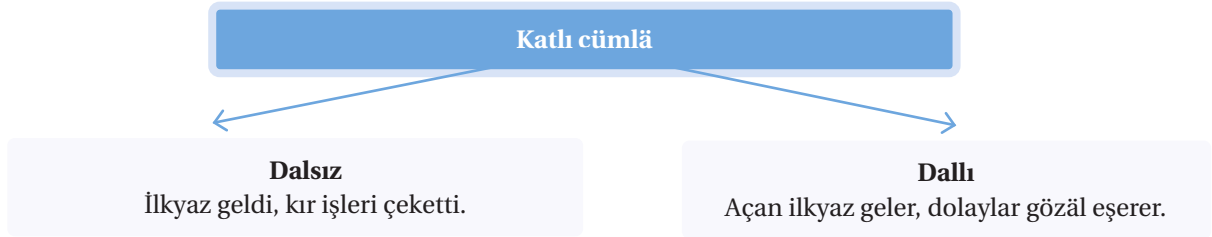
1. Pötr Vlah toplardı susak, sora o yakardı onnarda kızgın elektrik iinäylän ornament.
2. Resimci pek kırnaktı, da onun işlerini hepsi alardı sade parmak ucunnan.
3. Pötr Vlah – ilk gagauz, angısı yaptı üzä yakın ekslibris.
4. Açan yaamur durmuş, güneş çıkmış. (*masaldan*)
5. Hepsi halklar isteer, ki dünnedä usluluk olsun.

Bakalım örnekleri:

İlk katlı cümle kuruluşu iki sadâ cümledän, birisi – **Pötr Vlah toplardı susak**. Bu sadâ cümledä subyekt – **Pötr Vlah, toplardı** – predikat. İkinci sadâ cümle – **Sora o yakardı onnarda elektrik kızgın iinäylän ornament**. Bu sadâ cümledä subyekt – **o, yakardı** – predikat. Sadâ cümlelär bu örnektä baalanêrlar biri-birinä maanalarına görä lafedicinin sesinin yardımınnan.

İkinci katlı cümle kuruluşu genä iki sadâ cümledän: 1. **Resimci pek kırıktı (Resimci – subyekt; kırıktı – predikat)**. 2. **Da onun işlerini hepsi alardı sade parmak ucunnan (hepsi – subyekt, alardı – predikat)**. Bu örnektä sadâ cümlelär birleşerlär **da** baalayıcının yardımınnan.

Üçüncü, dördüncü hem beşinci katlı cümlelär baalanêrlar **angısı, açan** hem **ki** baalayıcıların yardımınnan. **Katlı cümlelär olur olsun:**

2 Okuyun da bulun sadâ hem katlı cümleleri. Söleyişlerin maanalarını açıklayın.

- Açan yok amazı, kavga da yok.
- Şakan cöbündä olsun.
- Ne verdin elinnän, o gider seninnän.
- Akıl verän çok, ama ekmek verän yok.
- Aalemä kuyu kazma, zerä kendin düşärsin.
- Cömert gölmeeni da aalemä verir, sıkı kaar da kışın vermäz.
- Can tatlı, ölmää kimsey istämeer, hepsi isteer yaşamaa.

Nikolay Tanasoglu

(1895 – 1970)

Nikolay Tanasoglu gagauz literaturasına temel koyan yazıcıların arasında bulunêr. Onun duuması Kiriêt küüyündä, Çadır dolayında. Talantlı şair, annatma yazıcısı, talmaç, üüredici. Onun annatma toplumu „Bucak, Bucak...” çıktı tipardan 1970-inci yılda. Bu kiyatta türlü meraklı annatmalar var: „Bucak, Bucak...”, „Sofi”, „Yuvanoglular”, „Başka gagauzlar”. Şiirleri hem başka yaratmaları tiparlandı gagauz gazetalarında hem kiyatta „Bucaktan seslär”. Nasıl talmaç biliner, ki o käämil, becerikli çevirdi rus dilindän gagauz dilinä N. V. Gogolün pyesasını „Revizor”.

3 Okuyun annatmayı. Soruşlara cuvap edin.

Sofi

(Annatmadan parça)

Evlenmesi Sofinin olmadı ölä, nicä o düşünärdi, açan taa ondört-onbeş yaşındaydı: çıkacak bir gözäl yavklı, bakaceklar biri-birinä bir parça vakıt, horuda oynayaceklar, kenara çıkaceklar, horuçlarda borç kaçaceklar, suya gidärkän, ya gelirkän buluşaceklar, derneklerdä oturaceklar, nicä gagauzlarda, taa sevincä islää da sora o kaçacak ona, bak o gelecek bir gecä

kafadarlarınnan taligaylan kıvrak beygırlärlän da kavrayacak onu adetçä; anası aalayacak biraz, bobası baaracak, ama annaşaceklar da düün olacek ballı rakısınnan, nicä gagauzlar-da. Hakına, yavklu gözäl çıktı ona, ama az bakıştılar hem kalan işlär da olmadılar adetçä, zerä Lambu yaşta çocuk. Sevdaları ama büüktü, kızgındı ölä dä, sansın salt onnar biri – birinäymişlär. Okadar ki, bir taraftan baalantı oldu, başka taraftan sa – koptu: Sofiyi bobası evdän kuudu bir avşam, açan anası andı, ani Sofi isteer gitsin Lambuya, da dedi basmasın kapusuna, bölä adetsiz evermää kızını o diilmiş kayıl.

Anası haliz ani aaladı, ama diil adetini yapmaa deyni, kahırdan; yavklusu da Sofiyi geldi almaa, diil kavramaa. Yazıldılar. Düün olmadı, yapmadılar. Lambunun anası, bak bobası onun yoktu, pek ii kabletti Sofiyi, ama kırık üreklän kaldı, ani suvatular küsülü, aykırı gittilär.

Birdän-birä Sofi işledi şuyanda-buyanda, gidärdi traktor brigadasına, traktorları bakmaa, yardım edärdi onnarı düzmäa. Brigadir, Öşmer Görgi, izin verdi ona bir gün alsın bir traktor da baalar boyunda bir parça er sürsün. O er yamaçtı, da Sofi dayma traktoru aşaa kaçırardı. Brigadir gösterdi, nicä yapsın da traktor çizidän çıkmasın. Birkaç gün Sofi bölä praktika yaptı.

– Şansora aldım kolayını, Görgi batü, olur kolay yalnız da süreyim.

– E-e, Görgi batü, adam işi sevmäzsä, iş onu hiç tä sevmäz, – dedi Sofi bütün ürektän.

Güz yaamurlu olduydu, haliz oktäbri ayında, çiftleri sä sürmäa çok er taa vardı. O iki traktor pis havaların beterinä etiştirämedi sürmäa vakıtları bitirsin. Predsedatel sınırlamıştı taa bir eni traktor yollasınlar, ama birtürlü yollamazdılar. Geçmedi çok, genä da bir çin sabaalän predsedatel urêr Lambuların pençeresinä:

– Gel da kabul et traktorunu, Sofi!

– Ne, Nikolay Panteleeviç, eni traktor mu yolladılar, – şen aazlan sordu Sofi.

– Elbet, kablettik onu şansora, şükür, enicä, yalap-yalap eder. Gel bak, beenecän, mi? Sofinin üräa ürktü sevinmeliktän:

– Eni traktoru nasıl beenmeyim? – Da kapusunu hızlı kitleyip, predsedatellän barabar traktor brigadasına dooruldular.

Sofi baktı trakturun herbir ekini, yaaladı onu islää, sildi, yaptı onu ayna gibi. Geniş aulun içindä denedi, işleyecek mi. Eni maşına gürüldedi bütün kuvetlän, nicä gök çatlar. Sofi döndü aulun içindä birkaç kerä, maşına örüdü bir kusursuz.

– Kaavi traktor, düzgün, – insan arasından ses işidildi.

– Helä bey! Birisi bana bunu söläydi, bän, görmedään, inanmayacâyım. Şaşacak iş bu: olmayacak adamın kızı minuniya yapsın! – kalabalın içindän bir ihtär şaşıp dedi.

– Vakıtlar şindi diişildi, dädu, gençlerin biri karıştı. – Şindi komünistçesinä işlär gider, hepsi kıyat biler, üürenmiş, girgin, diil nicä sizin vakdınızdaydı.

– İnsan oldu aarif ba, – başladı annatmaa bir başkası. – Hiç bir klisä yortusunu tutmêêrlar, günaadän korkmêêrlar. İlerdän çok şeylerä inanırdık, yortu da çok tutardık, haliz ilkyazın, taman açan işin koyusuydu, açan en zor işlär çekedärdi, sürmäa, baa budamaa, kazmaa, insan büük horucu tutardı, iyärdi sade turşu. Bölä yavan imäklän adam ne iş var nicä yapsın? Savaşardı zoruna.

Oktäbrinin bitkisindä yaamurlar siireldi, ama kırdä çamurdu, sürmäa da vardı geräa gibi. Sofi eni traktorunna podişä sürmäa çıktı. Suukçaydı, kimi kerä yukardan da ufacık yaamur pufkurardı, ama o hepsinä zorluklara dayanıktı. Kendi payını sürdü, bitirdi. Açan esap yaptılar, buldular, ani o sürmüştü plandan zeedä geräa gibi. Sevinmeli onun büüktü pek, gelärdi, ani te şindi o yapêr haliz lääzımını iş nicä bir komsomolka. İşinä mayıldı, yaşamasına da genä, Lambuylan ona pek isläydi, birliktilär, uzlaşardı gözäl.

Sofinin üräa ama kırık bir taraftan, zerä bobası ona küsülüydü. Kaç kerä denedi yaklaşsın ona, o kabletmedi. Geçtiyidi şansora may bir yıl. Bir kış günü Sofi dedi genä denesin. Yolunda magazinä uuradı, aldı bobasına, anasına birär baaşış, unutmadı, ama küçük kızkardaşını da. Çemodanı onun aarlaştı, ama üräa biraz ilinnendi. Açan etişti evä

bobasına, karannıktı şansora. Girdi aulun içinä da kapunun önündä duruklandı azbuçuk. Köpek damın başında baalı, duydu, ani aul içinä girdi birkimsey, salmaa çeketti, ama, Sofiyi tanıyıp, vazgeçti da kuyruunu sallamaa başladı. Sofi açtı kapuyu enikunu, girdi hayada, çemodanı koydu erä. Bobası içerdä uzalı yatardı, anası da hayatta bulaşıkları yıkardı. Bir kör lampa gücülä aydınnadardı orasını. Ačan kızını gördü, ana şaş-beş oldu.

– Näändan koptun sän, mari-i, esaplardım, ani şansora dünnedä yoksun – brakıp işini Matrona şen üzlän şaştı Sofiyä. – Ansızdan geldin, kâr ürääm dä ürkütü.

– Geldim bakayım näbêrsınız, pek özledim sizi. Tâ getirdim sizä birär baaşış.

– Genä ani geldin, kızım, da oyanda o kursularda, bän dä bu lafı deyämeerim, da te onu deyceydim, genä ani Allaa korudu da oyanda kaybelmedin, kızım.

– Ey, mamu, sän dä! Orada sade bän diildim yä? Benim gibi vardılar çok.

Anasına Sofi göründü pek zabun – iş onu biraz örselemişti. Matronanın da kahırlardan suratı taa da pek buruşmuştu, ama şimdi sevinmeliktän sansın düzeldiydi. Okadarki bu sevinmelik süündü, açan Moti, Sofinin sesini işidip, çıktı hayada:

– Geldin taa sonda, – çirkin bakıp dedi o Sofiyä, hiç elleşmedi, gülümsämedi dä. – Senin o şeytannı işlerindän brakıl, ya da brakılmazsan, git orayı, näändan geldin. İi koca da buldun kendinä, taa kart birisini kendinä bulamadın mı?

– Ha etecek, Moti, – kalktı kızdan yanı anası. – Etecek fenalını gösterdin. Bir kızın var, onu da acımêêrsın. Git tâ yat taa islää. Bän dört gözlän uşaa bekledim gelsin, o sa bak ne yapêr. Günähtan da korkmêêrsın bā, Moti. Senin canın yok mu da bukadar fenalaa izmet edersin?

– Ha sän sus orada, çıkma benim önümä, zerä şeytan alır seni dä!

Sofi aaç gibi durdu, bişey demedi. Sora, içini aar-aar çekip, enikunu çıktı dışarı. Anası, aalayarak, ardına çıktı da sokaadan onu geçirdi. Damın başından Bozka Sofiyi gördüyün, kuyruunu sallayarak, hızlandı ona dooru da bir-iki kerä mizledi, sansın istärdi desin: „Neçin gidersin, kalsana bizimnän burada?” Suuktu kış gecesı. Bir keskin lüzgär sokakta üflärdi da kaar yaayıntısını Sofinin suratına yapıştırdı. Can acısından Sofi sokakta aaladı.

Kolhozda Sofi çalıştı, işledi iki adam kadar. Hepsi onu beenärdi, cannarı da acıyardı, ani bobası onu ölä gücendirir. Kazancı büüktü, Lambunun da genä, giyindilär ayaadan. Vardı näändan anasına-bobasına da yardım versin, zerä onnara etişmäzdi, ama nasıl yardım etsin? Da gecä-gündüz düşünärdi, netürlü yapsın da bobasını çevirsin, onunnan tez mi, geç mi baarışsın. Geçtiydi taa bir kış, geldi ydi taa bir ilkyaz. Bir pazar günü Sofi istedi predseda-teldän bir ük maşinası.

– Da ne lääzım sana maşına?

– İsteerim bobama biraz booday yollayım, zoru var da bekim annar kolhozun kuvedini, kızının da iiliini.

– Ne, hatırları için mi ona bu baaşış?

– Ey, hatırları için mi, ne için, ama isteerim yollayım. O yannişsa, bän olma-yım baari.

Maşına geldi. Üklettılär beş-altı çuval da Harçu Motinin evinä haydadılar.

– Ey, saabi, aç tokatları, sana bir baaşış getirdik! – kabinanın kapusunu açıp, baardı şofer.

Moti çıktı içerdän başkabak, elini şopron koydu annısına da, gözlerini kıpıştırarak, baktı sokaa.

– Ne durmuşun da bakêrsın? Aç tokatları taa tez!

Moti açtı geriyädän tokatları, şofer çekti maşınayı kapunun önünä da, ellerinä tükürüp, girişti çuvalları prispaya atmaa.

– Kablet, Moti aga, kızından baaşış!

– Nasıl ölä kızımından? Yok benim zorum ondan baaşış kabletmää!

– Yoksa, ozaman alêrım geeri çuvalları!

– Ha bak işinä, çok lafetmä orada! Senin dä zorun diildi yä... Komşular aul aşırı gözlerini dikmiştilär da bakardılar hem şaşardılar, näändan Motiyä bukadar ekin düştü.

Maşına gittiynän, Moti annısından teri sildi da, komuşularının gözlerindän sakınıp, tez girdi içeri. O gecä onu uyku tutmadı. Bir ton booday onun aylesinä iki yıl etecek. Da duyardı kendisini ölä, sansın o çuvallar boodaylan düşmedilär hayada, ama onun omuzlarına. Matrona da o gecä, nekadar Moti düşünürdü, hep bir onu zivirdedi:

– Sän, Moti te böläysin, iilää yapmêêrsın. Kız senin beterinä evä uuramêêr. Zavalı uşak, gün-güneş görmedi...

Moti sä ölä derin düşünmää dalmıştı, ani karısının homurtularını pek işitmäzdi. Sade kimär kerä onun sesi kulaana çalınardı da, ona kabak kadar gözlerini belerdip, dardı:

– Ha etecek homurdandın, taa var mı?

Bir nedän sora karı uyukladı, ama Moti hep taa iki fikiri bireri getirämäzdi.

– Ačan kendi kızım, heptä beni tä düşündü zorumda. Hm, benim „iiliklerim” için bana bu ödek, allele. İilik! Ne iiliklär yaptım bän ona? Zavalı kız! – kendi-kendinä ayıflanardı aklıncak Moti, – kolhoza girsin bän mi onu yolladım, ya da evä geldiynän, bän mi onu bir boba gibi karşı ettim? Bunnarı Moti, yatarkan hem dayma iki yanına aktarılarkan, düşünärdi. Kimär kerä unudardı, ani o kendi-kendinä düşüner, ona gelärdi, ani o karısının lafeder, da sesi ölä pek çıkardı, ani karısı onun sesinä gecenin bir vakidında uyandı.

– Ne, Moti, fenalın mı oldu da ölä aar oflêêrsın? – uyku sersemi sordu Matrona.

– Başım bilmäm ne acıdı, da o beterä raatlanamêêrım.

Karısı, uykudan biraz kendinä gelip, aklına getirdi dünkü işleri.

– Bilerim, ne seni raada brakmêêr. Senin yaptıkların şindi başını kemirer.

Ertesi sabaa Moti taa erken kalktı, yıkandı da hızlı çıktı içerdän. Matrona da hızlandı, baarak:

– Sän nääni ölä donandın da bişey demedään yollanêrsın?

– Kızıma giderim, nääni!

Kolhozun pravleniyası taman toplanmıştı da esaplardı kimi gelän işleri üzerinä, bir dä sakına-sakına kapuyu açtı Moti da girdi. Kalpaanı çıkardı başından, verdi selemini da bir yapraklan elindä, ikikat бүкүлү, durdu kapunun yanında.

– Ne, Moti aga, netürlü boran getirdi seni burayı? – sordu şaşarak predsdateli.

– Ey, Nikolay Panteleeviç, sade bän mi bir alaca kalayım bu küüdä? Şindiyädän becermedim yaşamaa, baarım şansoran... Tä, geldim gireyim, yaarın getireyim bütün varlımı kolhoza.

– E kim sana bu akılı verdi ya, Moti aga? Sän bukadar vakit edinoliçnik oldun, burayı basmadın da nasıllan şindi geldin? Ya da kızın seni bu yola getirdi. Helal kızın var!

– Ey, kızım, kim, ama geldim. Görerim, ani kim girdi kolhoza, adam oldu, bän sä ne yaptım? Şindiyädän zoruna yaşadım, birerdän bir kapeyka elimä düşmäzdi. Var bir laf: „Adam nekadar yaşêêr, hep üürener”. Tä biz dä ölä.

Sofi bekim okadar sevinmäzdi kendi kismetlerinä, nekadar ani kolhoza girdi taa bir aylä, ani bütün küü şansora geldi omuz-omuza. Sade bir Sofi mi, ama küü dä, bölä duyup, düşünärdi? Genç üreklär kızgın düülärdi eni yaşamak düzülmesinde, nicä bir büyük türkölü hem oyunnu yortu horusu, da bir inannı haber gibi sımarlardı vakıda, kalmasın geeri tarafımızın eşkinni örümesindän.

N. Tanasoglu

- 4 Nicä annêêrsınız deyimi „Adam işi sevmäzsä, iş onu hiç tä sevmäz?”
- 5 Kayılsınız mı çıkışlan „Adam, nekadar yaşêêr, hep üürener?” Bakışınızı açıklayın.
- 6 Tekstin nişannı payından çıkarın katlı cümleleri, annadın onnar için, gramatika temelini çizin.
- 7 Annatmanın başka paylarında da bulun katlı cümleleri. Birär cümlä tefterlerinizä yazın.
- 8 Annatmanın içindeliinä görä kurun katlı cümlelärlän 5 soruş. Kullanın örnää.
Örnek: Neçin bobası Sofiyi kabletmedi, açan o geldi bir yıldan sora evä?
- 9 Tekstin ilk abzağından çıkarın saabilik formasında adlıkları, birini hallayın.
- 10 Çiftçilik zanaatınnan baalı kurun bir proekt işi (*prezentaçıya, infografika, poster*).
- 11 Okuyun teksti. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Zanaat yolunu ayırmakta serbest ol!

Şkolacı, bakın dolayanına! Hererdä görecän insan işlerin izlerini. **Evlär, aullar, tokatlar, kombaynalar, binnärlän ev tertipleri – bunnarı hepsini insan kendi akılınnan hem çalışmasınnan yapmış.**

Açan sän işlemää başlayacan, annayabilecän paranın paasını, angısını kazanacan kendi ellerinnän, kendi kuvedinnän. Ama sän mutlak läüzim biläsin hem akılında tutasın, kaç para yapêr te o tertiplär, angıları senin dolayanında bulunêr.

Sän läüzim çalışasın diil sade korumaa te onnarı, angıları kalmış sana büük, ihtär insannardan, ama zeedeledäsin dä onnarı kendi fikirinnän. Hem bunnarı yapmaa deyni, läüzim ayırmaa bir pek kısa yol.

Bu işleri başa çıkarmaa deyni, sade ana tarafını sevmää azdır. Läüzim hazır olasin bütün kuvetlän Vatanına izmet etmää, vermää ona can sıcaklını. Bunun için taa küçüktän läüzim olmaa üürenik, çalışkan, işçi, sevmää dooruluu, serbestlii.

Sana kimsey engel etmeer zanaat ayırmaa! Zanaat ayırmak yolunda sän serbestsin! İslää düşün da ayır o zanaatı, angısını sevecän, angısınnan hoşlanacan hem angısınnan sän şannı olacan! Zanaat yolunu ayırmakta, serbest ol!

Dikat oku da sölä ...

- Annadın, nicä ilerleer fikir.
- Verili nasaatlar zanaat kabletmesindä faydalı mı olacak? Düşünmeklerinizi açıklayın.

- 12 Bulun teksttä izin cümleleri. Durguçluk nişannarını annadın.
- 13 Teksttä nişannı cümlelerin shemasını yapın.

14 Tekstin ikinci abzağından katlı cümleleri çıkarın, paylarını belli edin, onların aralarında baallantıları annadın. Gramatika temelini çizin.

15 Aşaadakı laf birleşmelerinnän kurun sadä hem katlı cümlelär. Yazın onnarı tablişaya.
İşleer çemrek, çalışkan adam, ayırılı zanaat, gecä – gündüz işlemää, işlerin izleri.

Sadä cümlä	Katlı cümlä
...	...

16 „Zanaat ayırarkan, insan ayırêr kendinä ecel“, – kayılsınız mı bu laflarlan? Verin üç argument, neçin kayılsınız (diilsiniz kayıl).

§ 2. Baalayıcısız dalsız katlı cümlä

1 Toplayın sadä cümleleri. Söläyin, nesoy cümlelär oldu. Sadä cümlelerin aralarında baallantıyı annadın.

a) Şindi bendä var hepsicii ...	1. hiç birerdä kıpırdamazdı bir dä dalcaaz.
b) Hayli su aktı Tunadan ...	2. sokaktan selcäz akardı.
c) Ayın çeketmesindä urdular yaamurlar ...	3. bän kısmetliyim.
d) Güneş çıktıydı ...	4. sora birkaç sabaa kraa düştü.
e) Hava hep taa sıcaktı hem şendi ...	5. hayli yıldız düştü göklerdän.

Dalsız katlı cümlä deniler ölä cümlelerä, angılarında sadä cümlelär birtakım, biri-birinä kasılmêêrlar hem herbiri öbürsüz var nasıl kendibaşına olsun.

Sadä cümlelär katlı cümlelerin içindä baalayıcısız ya da baalayıcıların yardımınnan biri-birinä baalanêrlar.

Açan sadä cümlelär biri-birinnän baalanêrlar **koordinativ** baalayıcıların yardımınnan (ama paylar kendibaşına kalêrlar), sayılêr, ani kurulêr **baalayıcılı dalsız katlı cümlä**.

Örnek: Otlar eşerdi, gün **dä** hep şılêêr hem yısıdêr, **ama** kelebeklär taa uçmêêrlar.

Açan sadä cümlelär birleşerlär katlı cümlelerin içindä sade maanalarına görä, da onların arasında yok baalayıcı, ölä cümlä sayılêr **baalayıcısız dalsız katlı cümlä**.

Örnek: Gecelär taa serin olêrlar, aaçların yaprakları sararêr, sabaalarda kraa düşmää başlêêr.

Dalsız katlı cümlelerin shemaları

1. [], []. 2. [], da []. 3. [], ama []. [] – kendibaşına cümlä

2 Aşaadakı sadä cümlelerdän kurun birär dalsız katlı cümlä.

1. Maazada bir sepet alma vardı. 2. Kombayna biçer. 3. Duman kara eri örttü. 4. Bir engeç gegama ilişmişti. 5. Yol yalabırdı. 6. Koyunnar tolokada otlardılar.

3 Aşaadaki dalsız katlı cümlelerde durguçluk nişannarını erleştirin. Cümlelerde baş paylarının altlarını çizsin.

1. Benzin bitti maşına durdu insannar daalıştı. 2. Lüzgär başladı hızlı esmää bulutlar gökü sardı aaçlardan sarı yapraklar çeketti düşmää. 3. Geldi ilkyaz havalar yımışadı kaarlar başladı erimää. 4. Dan erleri aararmış yıldızlar siirelmiş insan başlamış uyanmaa. 5. Sabaa oldu kızıkardeşim içerlerin erlerini süpürdü anam tezicik imää yaptı. 6. Taa şafk yanardı kimisi lafedärdi büyük köşedä. 7. Radiodan işidildi kemença hem düdük muzıkası biz braktık lafetmeyi da başladık seslemää.

4 Okuyun aşağıdaki lafları. Ne var nicä annamaa Vasi Filioglunun zanaatı için? Annadın.

„Çiftçiliklän kanında, käämil laflan dilindä, senmüz çiçeklän canında, dinmüz şenniklän üzündä yaşêêr Vasi Filioglu Beşalmada... Kırdä-bayırda o diil sade sevmiş çotuu – nicä uşaa, çiçää – nicä sevdâyı, ekmää nicä anayı, çöşmeyi – nicä hatırı, dan erlerini – nicä geniş üreklii. Hep orada, dayma bulunup insan arasında, o sesirgenmiş halkın sözünä da zenginnetmiş dilini, keskinnetmiş duygularını hem annamış, ne läázım insanın canına...”

Vasi Filioglu
(1949)

Peetçinin ömür yolu butürlü çıktı: büüdü çokuşaklı ayledä, taa küçüklüündän girişti nesä herbir işi aktarmaa – nezaman bobasının aulunda, nezaman kolhozun erlerindä, nezaman da çalgıcıların arasında.

Açıkgözlü şkolacıydı, sora student oldu. İzmet etti komsomolda, agrikultura tehnikumunda üüredici, becerikli işledi agronom, baş agronom.

Da yavaş-yavaş ürektän kopma duyguları, körpä, derin fikirlii başlamıştılar erleşmää biyaz yapraa – bölä yollanmış onun käämil yaratma sızıntısı, yollanmış açık, kismetli zamanda... Yıl-yıldan onun peetçi sesi kaavileşti hem da güzelleşti. Birkaç peeti hem muzıkası onun oldular gagauz halk türküleri.

5 Dikat okuyun şiiri. Söläyin, nesoy duyguylan okunêr şiir? Temasını, öz fikirini açıklayın.

Buydur yaşamak

Gün duuêr, dolay aydın,
Gök heptändir pak.
Düşünüp, sayıkladım –
Buydur **yaşamak!**

Yaamurcuk, kayıp, braktı,
Resimni **kuşak.**
Başçelär **ayaa** kalktı –
Buydur yaşamak!

Genç çocuk almış gelin,
Tümendän o çak.

İstemiş incä belli –
Buydur yaşamak!

O insan tez duudurmuş
Seftesi **uşak.**
Kocası ikram koymuş –
Buydur yaşamak!

Şoparcık olur kapmaa,
Ki kara **malak.**
Ne var kolayı yapmaa –
Buydur yaşamak!

Vasi Filioglu

?

Dikat oku da sölä ...

- „Nedir o yaşamak”, peetçinin laflarına görä.
- Gösterili mi lirika yaratmasında, ani peetçi derin tanıyêr halkın tabeetini, karakterini? İnandırın.
- Ne var nicä söyleyâsiniz şiirin kompozitiyası için?
- Angı artistik kolaylıkları kullanılı şiirdä?
- Ne neetlän peetçi kullanêr tekrarı „Buydur yaşamak?”
- Sizä deyni yaşamak nedir? Üç argumentlän açıklayın fikrinizi.

6 Çıkarın baalayıcısız dalsız katlı cümleyi, yapın ona sintaksis analizi.

7 Dikat olup, söläyin, ne birleştirir şiirdä nişannı lafları? Kuralı aklınıza getirin. Taa birkaç örnek verin. Birisini hallayın.

8 Okuyun aşadaki sıracıkları. Annadın, nesoy cümlelär kullanılı. Onnarın gramatika temelini bulun, shemalarını çizin. Nişannı laflara sinonim uydurun.

Lüzgär oynêêr kara bulutlan,
İilerlär **fidannar erä**.
Aaçtan iner uşak korkuylan,
Konamêêr garga tellerä.
(T. Marinogluya görä)

9 Aşadaki annatma parçasından çıkarın dalsız katlı cümleleri. Baalayıcısız dalsız katlı cümleleri tefterlerinizä yazın. Söz ilerletmesi için laflarlan kurun birär cümlä.

Baraboy Petikaya bobasından kalmıştı bir kemençä. Ölmüştü bobası, raametli olsun canı, brakmıştı ölümündän sora üüsüzlää genç ooluna eski dä kemençesini.

Yaşardı Petika, onun günneri çabuk geçärdi. O taa az evdä durardı, taa çok yolların üstündä sürünärdi, bir parça ekmek kazanardı. Çok kazanmalı yoktu, ama bir parça ekmek onda bulunurdu.

Kurtarırdı onu zor vakıtlarda bir muzıka instrumenti eski, uunuk, ama gözäl ötär kemençesi. Kaç kerä çalgıcılar istedilär Petikaylan kemençelerini diişmää, ama boşuna.

„Diil läüzım bana eni kemençä, – deyardı o. – Nekadar taa eski kemençä, o taa ii bendä öter. Çoktankı dost herkerä taa paalı”.

Yalnızdı Petika: ne karısı vardı, ne dä hısımnarı. Sınaştı o bölä yaşamaya, topraa da yoktu, sürsün, eksin. Evdä malı yoktu, büütsün, baksın. Ölä dä fukaaralıkta yaşardı üüsüz Petika.

Hepsi onu yalnız sayardı, dayma o deyardı: „Bey, bölä yalnız darsımdan, baka-baka, var nicä ölmää. Bilmäzdi insannar, ani vardı Petikanın bir paalı dostu, bir yolculuk kafadarı. Neredä Petika – kafadarı da orada. Kiminnän Petika – kafadarı da onunnan. Aalêêr Petika kahırdan – kafadarı da aalêêr, seviner Petika – kafadarı da şen”.

(S. Kurogluya görä)

kemençeci
çalgıcı
instrument

§ 3. Baalayıcılı dalsız katlı cümlä

- 1 Aşaadıkı cümleleri yazın, birleştirän, karşıtlayan hem ayırdan baalayıcıları bulup, altlarını çizin, annadın onnarın önündä kullanılmış virgüllär için.

1. Lüzgär halizdän dindi, ama aaçlar hep sallanırdılar. 2. Ba tolu atardı, ba yaamura çevirirdi. 3. Geldi üülen, geçti saat bir, geçti iki, oldu saat dört, o sa hep gelmäzdi. 4. O başladı darsımaa, sora sa onu çeketti sıkletä atmaa. 5. Pasajirlär pindilär avtobusa, şoför baktı biletleri, geçti kabinasına, da avtobus yollandı erindän. 6. Onun hiç vakıdı yok dinnenmää, hem o kendisi dä istämeer bunu. 7. Ne sıcak kesilirdi, ne toz çökärdi. 8. Bän savaşêrim annatmaa, o sa hiç kulak kasmêr bana. 9. Bän var niçä gideyim evä, da Kemençecilerin Angili gelsin benim erimä.

- 2 Yazın cümleleri da koyun durguçluk nişannarını, angıları etişmeer.

1. Sän mamu evdä kal bän dä işä gidecäm. 2. Motor çeker ama tekerleklär aşınık. 3. Ne Tanas annadı motordan ne dä Lambu bişey söyleyâbildi. 4. Ürääm istärdi türkü çalmaa ama sesim hiç çıkmazdı. 5. Todi kuşku bakınırdı bän sä hiç ürkmäzdim. 6. Ba kızıamız yannardı ba kürtünä beygirlär batardı, hepsimiz artık bıktıydık ama, sıkıp kendimizi, dayanırdık. 7. Bän annadacam masalı ama sän seslä iki tarafa, toy gibi, bakınma.

- 3 Okuyun cümleleri. Ayırın baalayıcılı katlı cümleleri. Bulun baalayıcıları. Annadın onnarın funktıyasını cümlelerdä.

1. Hepsi insannar, tutup soluunu, kalktılar ayakların parmak uçlarına. 2. Açıldı altın kafesin kapucuu, da devlet kuşu, alatsız, yavaş-yavaş basarak, nicä bir padişaa, çıktı bola. („Devlet kuşu”) 3. Çilingir käämil zanaat, ol buna da sän kanaat. (söleyiş) 4. Beygir tutularmış yularından, adam sa lafından tutularmış. (söleyiş) 5. Turnalar uzaa uçêr, güz kışa hazırlanêr. 6. Raametli sevârdi Bucaan semiz topraklarını, ama o bu toprakta doyunca yaşayamadı. (Anku Boeva)

Baalayıcılar, ani katlı cümledä baaladêrlar sadä cümleleri, var nicä olsunar üç türlü:

1. Birleştirän baalayıcılar: hem, da, ne...ne.

Dalsız katlı cümlelerin payları taa sık birleşerlär **da** baalayıcının yardımınan.

Bölä cümlelerdä **da** baalayıcının önündä herkerä virgül koyulêr.

Örnek: Geldi avgust, **da** Kırboba gitti instituta ekzamen vermää. Bir haftadan sora ekzamennär bittilär, da Kırboba gitti evä. Bän çoktan resim etmediydim bişey, da beni gün-gündän hep taa çekärdi bu işä. Çıktım biraz soluklanmaa, hem büün üç düün buradan geçecek, da läüzim siiredeyim onnarı. (D. Kara Çoban)

2. Karşıtlayan baalayıcılar: ama, sa, sä. Bu baalayıcıların da önündä virgül koyulêr.

Örnek: Şafk süündü, **ama** büyük yazılar ayın-acık görünärdi. Biz ileri gittik, onnar sa geeri dönmüşlär.

3. Ayırdan baalayıcılar: ya, ya da, eki (yaki), ba, osa, ya...ya da, ba...ba.

Katlı cümlelerdä sadä cümlelerin arasında **ya, ya da, osa, eki** baalayıcıların önündä virgül koyulêr.

Açan **ya, ba**, baalayıcılar tekrarlanêr cümledä 2–3 kerä, ozaman onnarın önündä virgül koyulêr, ama onun koyulması 2-nci tekrarlamasından çekeder.

Örnek: **Ya** kalkın hepsimiz gidelim, **ya** gidecek sade birimiz. **Ba** can erim düülürdü, **ba** kafam başlardı acımaa, **ba** ensäm sancılardı.

Baada avşam üstü işilirdi garganın yırkandan baarması, **ya da** lüzgär getirirdi yakından başka bir fırtına. Eer söyleyici istärsä gösterebilir fikirinin keskin (birdän, ansızdan) geçmesini birindän öbürünä, ozaman var nicä virgül erinä çizgi koymaa.

Örnek: Motor kuvedindän testerä cızladı – kalın aac, keş gibi, erä düştü. Lafetmektä bu iki cümle arasında düşer bir kısa duruklanmak olsun.

4 Kurun birkaç dalsız katlı cümle. Subyektlerin erinä alın aşaa verili lafları, kullanın verilmiş örnä. Türlü baalayıcıları koyun.

1. Bulutlar – yaamur. 2. Kaazlar – ördeklär. 3. Lüzgär – toz. 4. Taşlar – topaçlar. 5. Beygürlär – taliga. 6. Deniz – dalgalar. 7. Kuşlar – guguşlar.

Örnek: Tütün – ateş. Başladı tütün çıkmaa, da ateş tutuştu.

Stepan Bulgar
(1953)

Duudu Vinogradovka (Kurçu küüyündä) Bolgrad dolayında. O bitirdi Kişinöv kasabasında Devlet Universitetini istoriya fakultetini 1982-nci yılda.

Yazmaa çeketmiş taa şkolada üürenärkän. Meraklanardı gagauzların yaşamasının. Studentlik yıllarında katıldılar türlü ekspedişiyalara, toplardı istoriya materiallarını gagauzların yaşaması için, istoriyası, kulturası için. Yazêr düz yazı (proza).

Stepan Bulgar – şanı yazıcı, folklorcu, aaraştırmacı, etnograf, istorik. Büünkü gündä o çalışêr M. V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma merkezindä baş aaraştırmacı. „Sabaa Yıldızı“ dergisinin baş redaktoru. Stepan Bulgar „GHİKT“ kiyatların avtoru 6-ncı, 9-uncu klaslar için. Çalışmaları için verildi ad „Gagauziyanın Saygılı Vatandaşı“ hem „M. Çakirin ordeni“.

5 Okuyun annatmayı. Temasını, öz fikirini açıklayın. Ustanın çalışmasını hesaba alın.

Usta

Gagauzlarda „usta“ deerlär o masterä, angısı yapêr kendi işini pek islää! Ama o master, angısı yapêr kapu, pençerä, masa, skemnä, ona da deerlär „usta“. Bekim onuştan, ani gagauzların arasında bölä masterlerä var büyük saygı gösteriler.

Etnograf Valentin Moşkov XIX-uncu asirin bitkisindä annadêr: „Herbir çorbacıda bulunacak taa başka dülgêr (плотник) hem marangoz (столяр) instrumentleri: „testerä“, «dalta», «terpü» (рашпиль), «fugan», «rendä», «burgu». Busoy burgu var birkaç türlü: «babilä burgusu» – o burgu en büyük. Bundan başka, varmış «bilek burgusu», «dingil baş burgusu», «enser burgusu», «çöp burgusu».

V. Moşkov yazêr: „Bu instrumentlerin yardımınan gagauz becerecek doorutmaa kırıkları taliganın tafta parçalarında, düzmää, yapmaa eni sergen h.b. Ama bundan başka, hep o insturmentlerin yardımınan, yapêrlar hepsini lääzımnı mebeli: masa, skemnä, taburet. Ama

düşüneräk hep okadar mebelin gözellii için, boyêrlar mebeli yaalı boyaylan hertürlü renktä: biyaz, kırmızı, sarı, kara eşil, maavi, lüläka”.

Yok nicä sölemää, ani gagauz küülerindä var çok usta. Olmalı bu iş baalı gagauzların çiftçilik kulturasına hem da, ani Bucak bölgesindä XIX-uncu asirdä hiç yokmuş daalık. Alma, kirez fidannarını çeketmişlär dikmää küülerdä 30-uncu yıllarda XIX-uncu asirdä. Nekadar bän tutêrım aklımda, bizim küüdä vardı hem da var beş-altı kişi, angılarına var nicä demää haliz usta. Elbetki, var başkaları da, ani becererlär taftaylan işlemää. Kolhoz vakıdında küüdä vardı „stolär masterskaya”. O kurulmuştu nicä bir küçük fabrika. O masterskaya bulunardı bizim şolanın yanında. Da uroklara gidärkän, biz işidärdik, nicä işleer tirkulär testeresi. Biz, üürenicilär, kimi kerä girärdik masterskayanın auluna. Orada diziliydi uzun kesilmiş taftalar, rendelenmiş aaçlar. Yıvınnan durardılar yongalar, angıları fasıl hem gözäl kokardılar. Duvara dayalı diziliydilär eni yapılmış pençerelär hem kapular. Açan biz, çocuklar, girärdik masterskaya içinä, orada görärdik, nicä işleerlär ustalar. Birisi rendelärdi büyük rendeylän taftayı. Rendenin içindän uçardı havaya kıvrıcık strujkalar.

Başka bir usta toplardı skemneleri. Trak-trak urardı tafta çekiçlän, dä birkaç minuttan sora taburetkä hazırđı. Masterskaya içindä, duvarın yanında, diziliydilär sergennär, türlü çerçevələr. Herbir gagauzun evindä var sofra. Tombarlak, kısa bacaklı, yapılı taftadan. Sofra durêr asılı duvarda.

Açan bakêrsın ustaya, görersin, nicä kolay hem ilin o işleer. O işleer, göstermeer kendisini. Yapêr kendi işini gözäl hem üüsek uurda. İsteerim sölemää, ani olmaa usta, lăázım olsun karakterindä kırıaklık, yapmaa gözäl hem incä iş, türlü kapu, pençerä, masa, sergen, çerçevä h. b. Usta o, nicä resimci, bu işä lăázım olsun talantı.

S. Bulgar

?

Dikat oku da sölä ...

- Kimä gagauzlar usta deerlär?
- Ne demiş gagauzlar için V. Moşkov? Bulun da okuyun o lafları.

- 6 Nişannı abzaŧta bulun da çıkarın baalayıcılı dalsız katlı cümleyi. Baalayıcıyı çevreyä alın, nesoy olduunu söläyin.
- 7 Kullanarak teksti, yapın asoŧiaŧıya lafa „usta”. Üçünnän kurun baalayıcılı dalsız katlı cümlä.
- 8 Okuyun şiiri. Hesaba alın, angı zanaatlar için gider laf.

Şükürüm herbir insana

Şükürüm enidän ellerä,
Ani ekin büüder.
Şükürüm bol üreklerä,
Ani hatır güder.
Şükürüm çilingirlerä,
Kimnär demir büker.
Ama bir yol düzennerä,
Kimnär asfalt döker.
Şükürüm bän aşçılara,
Kim ekmecik yuurêr.

Taşçı hem zugrafçılara,
Kim ev, köprü düzer.
Şükürüm herbir insana,
Kim, çalışıp, yapêr.
Şükürüm yaralgan cana,
Kim hatırı annêêr.
Şükürüm denizçilerä,
Ki bol gemi yollêêr.
Uşaa da üüredennerä,
Uşak insan olêr!..

(S. Kurogluya görä)

9 Kullanarak çiftleri, kurun onnarlan baalayıcılı dalsız katlı cümlä. Kullanın örnää.

menecer	buyurmaa, plannamaa, kontrol etmää
terzi	dikmää, ölçmää, plat ayırmaa
üüredici	okumaa, notalamaa, annatmaa
poştar	haber getirmää, gazeta daatmaa

Örnek: Çekettim doktor işlemää, ilaçlamaa, da bunnan insannarı sevindirmää.

§ 4. Dalsız katlı cümledä durguçluk nişannarı

1 Okuyun cümleleri. Annadın, kaç sadä cümledän kurulu onnar. Söläyin, nesoy durguçluk nişannarı kullanılı.

1. Kocabaş Simu gezdi evin dolayanda da taa bir kerä baktı duvarlara, onnardan eski suvalar artık düşärdilär, evelki küçük pençerelerin dä çerçevesi artık çürümüşülär, altlarında olmuştı birär oyuk. (N. Baboglu) 2. Yolum düştü ana tarafıma, serin soluu çekerim güüsümä; te dönemeç, bitki yılma, bän girerim küüyümä. (P. Çebotar) 3. Neseydi kıpırdanırdı otlar içindä: o benim köpeciim kendi-kendinä oynardı. 4. Yaz geldi – işlär kırdä zeedelendi.

Balayıcısız dalsız katlı cümledä durguçluk nişannarı

Balayıcısız dalsız katlı cümlä deniler ölä cümlelerä, angılarında sadä cümlelär toplu bireri diil baalayıcılarlan ya baalayıcı laflarlan, ama maanayca hem gramatikayca.

1. Yazmakta bu cümlelerin sınırları gösteriler te bu durguçluk nişannarın yardımınan: **virgüllän, nokta hem virgüllän, iki noktaylan hem çizgiylän.**

Örnek: Sıkı işlemektän gözlerim karardı, kafam başladı dönää.

Bu baalayıcısız katlı cümlä, kurulu iki sadä cümlelerdän: **I-inci** – Sıkı işlemektän gözlerim karardı; **II-nci** – kafam başladı dönää. Bu iki cümlelerin arasında baalayıcı yok, payların arasında **virgül** koyulu.

2. Güzün erinä geldi çiskin, bataklı kış; çiftçilär evlerindä başladılar dinnenmää.

Bu baalayıcısız katlı cümlä kurulu iki sadä cümledän. I-inci hem II-nci cümlelerin arasında var **nokta hem virgül**, neçinki I-inci cümlä uzunca, onda kullanılmış birsoy cümlä payları.

3. Yardım et dostlarına: bu yardımınan sän ilik yapacan hem can cömertliini gösterecän. I-inci hem II-nci cümlelerin arasında kullanılmış **iki nokta**.

4. Yaz geldi – işlär kırdä zeedelendi. I-inci hem II-nci cümlelerin arasında kullanılmış **çizgi**.

2 Aşaadaki baalayıcısız katlı cümleleri yazın, annadın, neçin koyulu bu durguçluk nişannarı.

1. Çiçu geldi beni panayıra almaa; o getirmişti bizä bir kazan kırmızı patlacan, bir torba alma, bir sepet üzüm. 2. Yol git-gidä hep taa **kançaklık** olurdu, maşına kalgırdı, nicä top; biz biri-birimizä urulardık. 3. Güz yaamurları başladı dayma yaamaa; bulutlar iner aşaa, yıslayarak herersini: sokakları, evleri, aulları. 4. Etişer dädu evinä, sevineräk bu gözäl hem

çalışkan kıza; birdän düün ooluna yapêr. (*masaldan*) 5. Gider, gider çocuk, çok vakit yolda bulunarak; susamış da başlamış su aaramaa. (*masaldan*) 6. Bän pek beendim eni artistik kiyadını: onda çok meraklı annatmalar var. 7. Aaçlar sansın aalardılar: onnarın aşaa sarkık dallarından sucaaz damnardı. 8. O kaldırdı kafasını da gördü: aacın yukarkı dallarında sürcıklar yuva yapmışılar. 9. Bir yıl izmet ettim – bölä iş taa görmedim. 10. Açan fena bakêr – ateşä attırêr.

3 Aşaadaki cümleleri yazın, onnarda baş hem dal cümlelerini bulun, shemaları belli edin.

1. Nicä çalgıcı, ölä dä oyuncu. (*söleyiş*) 2. O pek islää adamdı: onunnan dostluk yapan insannar lafetmää doymazdı. 3. İşlär kötüydü – bu taşlı erdä hendek kazmaa zordu. 4. Kim toprakta işleer, o biler, ne o çiftçilik. 5. Bän görerim, sän kaavi erifsin. (*D. Kara Çoban*) 6. İşittim, orada satılmış besli beygirlär. 7. Näända görmüşün, kızlar korkulu erlerä gitsin-när, traktoru haydasınnar. 8. Var umudum, dostum yapsın bu ilii sana. 9. Tarlada bir-iki çizi döndülär-dönmedilär, başladı ufacak yaamur yaamaa. 10. Sabaalen saat altı oldu-olmadı, avtobus insannarın yanına geldi. 11. Oli saadı mı inekleri, o saat paktêr, yıkêr onnarın erlerini. (*N. Tanasoglu*)

Petri Çebotar

(1957)

Petri Çebotar duudu Aydar küüyündä Çadır dolayında.

Başardı orta okulu da ilerletti üürenmesini Kişinövdaki Devlet universitetindä filologiya fakultetindä. Şiirlerini yazmaa başladı askerlik zamanında. „Ana sözü” gazetasında basıldı onun bir kısa şiir toplumu „Beklä beni cumertesi”. Burada onun şiirleri artık derin duygulu, temaları seçili akıllı. Ama onun yazıları çok yumora çekerlär. O çok meraklı gülmää alêr boş hodulluu, hesapsız diklii. O çevirdi gagauz dilinä rus hem moldovan dillerindän. P. Çebotarın şiirleri çok original hem meraklı. Onnar kısa, ama derin fikirli.

Petri Çebotar hepsi okuyucuların sevgili peetçisi.

4 Okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Adamaklar

Bän kimisä geçirerim, karşılêırım –
Biz bu düneedä gelän-geçän.
Hepsinä bän naşeyssä adêırım,
Hepsinä borçlu kalêırım bän.
Hepsini seslä, anna, koy masa,
Sırasınca yap ona ikram.
Bitkidä dä bişey adamasan, –
Kalacan haliz bitki adam
Ama kaç kerä oldu: adêırım,
Sora bir köstek çıkıverer.

O beterä yalancı kalêırım,
Kendimä bulamêırım bän er.
Yaşamak ölä deyecän. – Annêırım,
Ama aklımda duuêr esap:
Büün yaşêırım, büün dä çalışêırım
Bän sabaa için verämeyecäm cuvap.
Şu adamaklar artık, duyêırım,
Güüsümü sıkêr, nicä alka.
Sade bir şansora adêırım:
Bişeycik adamamaa başka!

P. Çebotar

Zenginlerimiz sözümüzü

hesaba koymaa – aklında tutmaa, unutmamaa
bitki adam – sayılmamış adam, kötü adam
ikram etmää – saygı, kiraz etmää

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin avtor sayêr, ani biz bu dünnedä gelän-geçän?
- Kayılsınız mı P. Çebotarin çıkışınnan, ani adamaklar kimär-kerä var nasıl boşuna olsunnar?

- 5 Nışannı sıracıkları dikatlı okyun, maanasını açıklayın. Yapın diskusiya, düşünmeklerinizi yazın tablîtaya.

Avtorlan kayılım	Avtorlan diilim kayıl
1 ...	1 ...

- Gösterin bu yaratmada avtorun peetçilik ustalığını. Cuvabınızı argumentläyin.

- 6 Neçin peetçi şiirin adını „Adamaklar" koymuş? Cuvabınızda kullanın dalsız katlı cümleleri.

- 7 Bulun şiirdä da uydurun antonim çiftlerini. Bir çiftlän kurun cümlä.

- 8 Çıkarın şiirdän iki dalsız katlı cümlä. Onnara sintaksis analizi shemalarinnan yapın. Durguçluk nışannarın koyulmasını annadın.

- 9 Resimä bakarak, annadın, ne siz bilersiniz aşçı zanaatı için. Kullanın dalsız katlı cümleleri. Annadın durguçluk nışannarın dooru koyulmasını.

- 10 Zamandaş vakıdında Gagauziyada, angı zanaatta uzmanнар etişmeer? Araştırın situaşıyayı.

- 11 Argumentleyeräk fikirinizi, ilerledin cümleyi:

Bän düşünerim, ki Komrat Devlet Universitetindä läázım hazırlasınнар ...

§ 5. Dalsız katlı cümlelerin sintaksis analizi

- 1 Verili laflardan toplayın cümleyi, söläyin, nesoy o. Baş paylarını çizsin.

Adam, kâr, ekinsiz, pınar, Zaaıetsiz, kırlar, susuz.

Katlı cümlelerä dä, nicä sadä cümlelerä, yapılêr sintaksis analizi

Analiz yapılêr bu sıralaa görä:

1. İlkin lääzım uygun intonaşıyaylan okumaa cümleyi da durguçluk nişannarını dooru erleştırmää.
2. Bulmaa da çızmää katlı cümlelerin gramatika temellerini.
3. Belli etmää sadä payların (sadä cümlelerin) sınırlarını.
4. İlkin lääzım, sayıp, söylemää, kaç sadä cümledän düzülü bu katlı cümlä.
5. Sora açıklamaa, angı baalayıcılarla baalanêrlar biri-birinä.
6. Sölemää katlı cümlelerin çeşidini (dalsız baalayıcılı mı osaydı dalsız baalayıcısız mı).
10. Açan cümlä baalayıcısız dalsız katlı da kurulu birkaç sadä cümledän, angıları kendibaşına, ozaman sölenêr, kaç sadä cümledän kurulu katlı cümlä, açıklanêr onnarın yanında bulunan durguçluk nişannarın lääzımını.

Örnek:

Kız oturmuş sundurmanın başında,
Gün da urmuş küpesinin taşına (halk türküsü).

Bu cümlä söylemêk neetinä görä annatma, intonaşıyasına görä duygusuz. Bu baalayıcılı dalsız katlı cümlä, kurulu iki sadä cümledän.

I-inci sadä cümlä – *Kız oturmuş sundurmanın başında*, **kız** – subyekt, gösterili adlıklan, predikat – oturmuş – söz payı işlik; II-nci sadä cümlä – *Gün da urmuş küpesinin taşına*. **Gün** – subyekt (adlık), **urmuş** – predikat (işlik). Sadä cümleler baalanêrlar biri-birinnän birleştirän „da” baalayıcının yardımınan. Bölä cümlelerdä „da” baalayıcının önündä herkerä virgül koyulêr, angısı ayırdêr ilk sadä cümleyi ikincidän:

I-inci cümlä – iki baş paylı, geniş;

II-nci cümlä – iki baş paylı geniş.

[], da [].

2 Verilmiş cümlelerä yapın sintaksis analizi.

1. Avşam üstü gök karardı, çıktı çirkin bir boran, kalktı toz. 2. Sabaalen ilkin kalktı Miti, onun ardına uyandı Petri, sora da peydalandı kapu önündä Sandicik. 3. Güzün erinä geldi suuk kış, çiftçiler evlerinde başladılar dinnenmää.

3 Okuyun teksti. Temasını, öz fikirini belli edin.

Usta

Küüdä deyardılar, ani İtir Miti bu dünnedä hiç bir kerä pişman olmamış yaptıkları için.

İtir Mitinin varmış bir oolu, da **yollêr** adam onu Komrada üürensini fiçicilik ustasını. Üürener iki yıl çocuğu da gelir evä. Bobası karşılamış onu **pek** şen. Giderler bakmaa aullarını. Büyüymüş orada bir büyük ceviz aacı, çıkarmış ondan bir taliga ceviz bütün da kışa yakacak.

– Boba, – deer ool, – te bu aaçtan olacek bir **bin** kilalık fiçi.

Düşüner İtir Miti. Çaarêr komuşuları da keserler aacı. Girişer oolu yonmaa aacı da doğa çıkarmaa. Yona-yona kalmış iki **küçücük** parça odun.

– Boba, – demiş ool, – bilersin mi ne? Bundan fiçi olmayacak. Yapacam bir canavarcık.

– Yap iki, – demiş İtir Miti.

– Neçin? – sormuş ool.

– Biri isin **seni**, birisi dä isin beni. Neçin uydum senin aklına da bölä gözäl aacı bozduk.

S. Bulgar

Zenginnderiz sözümüzü

doga – fıçı taftası

canavarcık – yabancıık

?

Dikat oku da sölä ...

- Ne var nicä söyleyäsınız Mitinin oolu için? Ustalı o pek mi ii üürenmiş? İnandırın.
- Angı laflarda gösterili annatmanın öz fikiri. Kimin betterinä Miti pişman olmuş?
- Neyä bu annatma bizi üüreder?

- 3 Teksttä nişannı lafları çıkarın, tefterlerinizä yazın, nesoy söz payı olduunu belli edin.
- 4 Bulun da çıkarın teksttän baalayıcı/baalayıcısız dalsız katlı cümleleri. Annadın onnar için. Birisinä sintaksis analizi yapın.
- 5 Demekli okuyun şiiri. Temasını açıklayın.

Ömür

Pek zor geçer **bitki günnär**,
Ömür süünärkän.
Geçmiş yıllar, yıllar – masal.
Büünü yaşarkan.

İlkyaz çaarêr kalkmaa gezmää,
Hoşlu soluunnan.
Yorgun cana giyyä, sevä,
Dolêr kahırlan.

Maavi gökä **ihtâr gözlär**
Bakêr havezlä.
Nelär oldu, bekleer nelär,
Baalı büünküylän.

Aalamaktan hiç yok fayda,
Günnär uzamêêr,
Yaşamaya da doyunmaa,
Ömür verilmeer.

Pek az vakıt bu dünnedä
Haylak durasın.
Onun istäärsän üzündä
Fayda olasın.

T. Marinoglu

?

Dikat oku da sölä ...

- Neyä peetçi çaarêr şiirinnän gençleri?
- Kayılsınız mı, ani adamın geçmiş zamanı hem geleceä baalı büünkü günnän? Argumentli cuvap verin
- Avtorun bakışına görä, ne läüzım yapsın insan, ki verili ömürü faydalı kullansın? Çok mu zaamet läüzım koyulsun yaşamakta?
- Ne duygular sizi kapladı bu şiiri okumaktan sora?
- Angı artistik kolaylıkları kullanılı lirika yaratmasında?
- Neçin avtor sayêr geçmiş yılları – „masal“?

6 Üç argument getirerek, cevap edin soruşa „Var mı nicä insan doysun yaşamaa aydın dün-nedä?”

7 Nışannı laf birleşmelerini şirdän çıkarın, analiz onnara yapın, birär dalsız katlı cümlä onnarlan kurun.

8 Okuyun teksti. Çıkarın teksttän dalsız katlı cümleleri, alın çevreyä baalayıcıları, açıklayın onnarın çeşitlerini, baş paylarının altlarını çizin. Bir cümleyä sintaksis analizi yapın.

Avşamnen oturdular hepsi televizoru siiretmää. Bir türkü çaldılar, sora oynadılar. Bir dä ansızdan ekrana çıktı ... Nadi. **Üstü** giyimni yalabık rubalarlan, boylu, gözäl. O ilerledi, sansın yaklaştı siiredicilerä da başladı çalmaa.

– Bu mu gelininiz?

– Kendisi o, be canım! – şaşardı dädu Dimu. – Gördün mü? – takıldı o babusuna, – nereyä etiştı bizim gelin? Sän azetmäzdin insandan, şindi sä onu memleket sesleer.

– Aman, allahı-ı-ım! – uzattı babu. – Acaba taa nelär çıkaraceklar? Bak sän gelin orada yırakta, ama sesi işidiler yanımızda gibi. Bak sän ne fasıl giidirmişlär onu, sansın enidän yavklı edeceklär! Allahım panayıyacım, hele bu bizim çocuun karısına! Neçin kolvermiş onu bu şeytannın **içinä**?

Nadi çaldı taa bir türkü, sora taa...

Nadinin türküleri, mastercä becerikli, üüredicinin aktarırdılar muzıkayı annayanın üreeni.

– Sanki kaç bölä vergilär etişämeerlär oraya, annamaz saar babuların beterinä! – düşünürdü üüredici...

Dikat oku da sölä ...

- Angı yaratmadan alınma bu tekst?
- Kim onun avtoru:
- Nesoy talant varmış Nadidä?
- Neçin babu sayardı türkücülüü şeytannık?

9 Yazın 4-5 cümlä temaya: „Evelki vakıtlardan kendi talantını üzä çıkarmak” (kolaydı mı, osa zordu mu?). Kullanın 2-3-är dalsız katlı cümlä, gramatika temellerinin altlarını çizin.

10 Verili shemalara görä kurun dalsız katlı cümlä. İki cümleyä sintaksiz analizi yapın.

1. [], []. 2. [], ama []. 3. [], hem [].

Lafetmäk stili

1 Okuyun cümleleri. Stillerä görä onnarın özelliklerini annadın.

Lafetmäk stili – Bilersiniz mi, bän kär o kırlarda bulunduydum...

Bilim stili – Adetçä, kır, deerlär, otlu, peydalanêrlar kuraklık beterinä, alaylara.

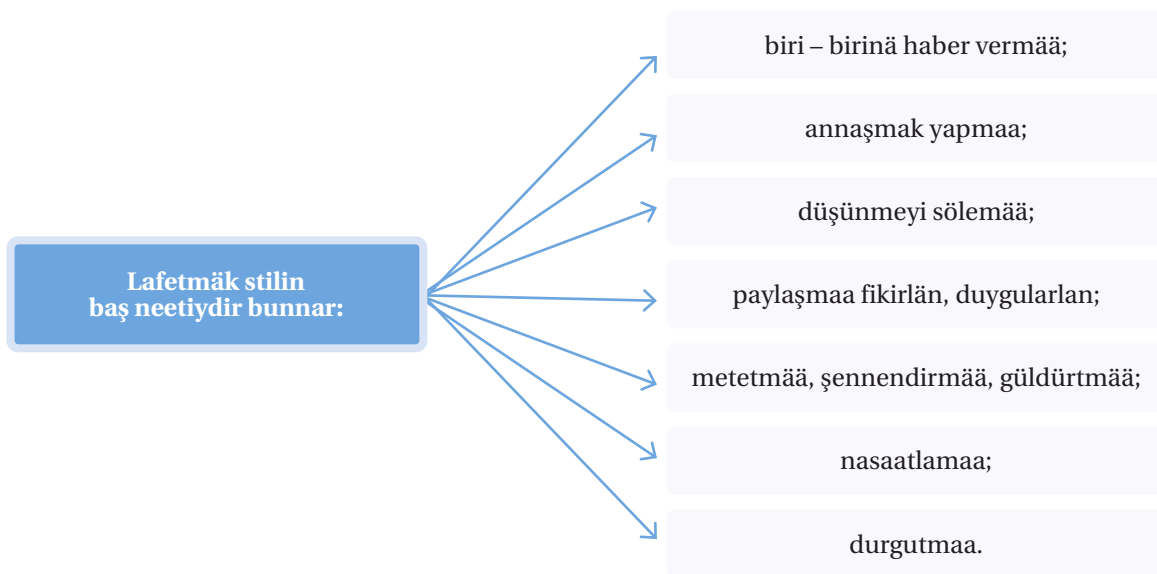
Artistik stili – Kır, nekadar uzaklaşardı, okadar taa gercik hem käämil olardı...

Publiŕistika stili – Sanki, var mı insannar, angıları denämeer ana tarafın gözeliini!?
Ofiŕial – izmetçilik stili – İlerdän koyulan soruş bulunêr bakınılmak durumunda.

Aklınıza getirin:

- lafetmāk stili kiyat stili diildir. Bu stil kullanılêr o tekstlerdä, angılarında yazılı içerdä, sokakta, aulda hem başka diil ofiŕial erlerdä sözleşmāk için. Lafetmāā deyni ayırılêr bol, serbest, en annaşılın laflar. Bu stilin baş neeti ydir bunnar: biri-birinä haber, düşünmāk sölemāā, annaşmak yapmaa.
- Kullanılêr tekstlerdä, angılarında avtor paylaşêr dolayında bulunan insannarın kendi fikirinnän, duygularınnan, diişer informaŕıyaylan diil ofiŕial durumda. Bu stil taa sık kullanılêr aazdan sözdä – dialog formasında. Onda önemni rolü oynêêr dildän dışarı faktorlar: mimika, jest, dolay durum.

Lafetmāk stilin özellikleri

Lafetmāk stilin janraları

**Sözleşmāk
(dialog)**

Bu en sık karşıgelän janra. Sözleşmāklän insan paylaşêr başkasınnan duygularını, raat geçirer vakıdı uygun erdä.

Annatmak (monolog)	Monolog, angısı baalı özel oluşlan. Bu janra verer kolaylık annamaa herbir önemni momendi (kıpımı).
Dartışmak (çekiş)	Lafetmāk stilin janrası, angısı verer kolaylık korumaa kendi bakışını. Bu olēr diil ofițial durumda hem zorlatmadıynan.
Mektup	Yazılēr neetlān içindekiliinnān annatmaa nesā, paylaşmaa duygularlan, korumaa baalantıyı, teklif etmāā neyāsā. Mektuplar var nasıl olsun: haber hısımnara, kendi akrannarımıza, dostlarımıza; ofițial danışmak (öndericilerā, h.b.)
Telegrama	Kısadan çabuk verilān bir haber, angısı gider telegraftan ya da radiodan. Telegramalar vardır hızlı gidān – sadā hem pek çabuk gidān – yıldırım.
Açık kart	Maasuz bir poşta kiyatçı, angısının bir tarafında var açık yazıları, öbür tarafında – renkli resimnār.
Teklif	O bir kısıdan mektup, angısında var yalvarmak ya da te bu teklif: pay almaa bir toplantıda, bilim konferenıyasında ya da yortuda. Taa sık ofițial teklifleri kullanılēr.
Vizit kart	Küçürāk, çetin, biyaz bir kartonda basılmış yazı, angısından annařılēr ofițial kişinin soyadı, adı, onun zanaatı, çalışma erin adresi, iş hem ev telefonnarı. Bu karta görā taa sık ofițial vizitleri yapılēr.
Günnük	Yazılı formada kendi-kendinnān sözleşmāk. Bu lafetmāk stilin janrasında tekst olur annatsın, ne oldu, nesoy duyguları uyandırdı oluş, kendi düşünmeklerini, taa günnüktā yazēlar kendi yaratıcılık işlerini (yaratmalarına, řiirlerinā).
Bilet	Birinci, bilet – o bir dokument, ani bir kişinin var dooruluu kullanmaa neyisā paraylan. Örnek: avtobuslan, trennān, uçaklan bireri gitmāā deyni bilet. İkinci, bilet veriler o insannara, angıları üürenerlār bir erdā ya da, bir partiyanın azası olup, onun tarafını tutēlar. Örnek: partiya bileti, profsoyuz bileti, student bileti. Üçüncü, bilet deniler bir ya da yarım sayfaya, angısında var kısıdan tekst bir oluş için ya da bir pek lāāzımnı iş için. Örnek: teklif bileti, ekzamen bileti.

Dikat oku da sölā ...

- Angı stilā deniler lafetmāk stili?
- Bu stilin baş neeti angısıydır?
- Sıralayın lafetmāk stilinin janralarını.
- Neyā bilet deniler? Kaç türlü bilet olur olsun?
- Neyā deniler telegrama hem açık kart?
- Neydir o teklif hem vizit kartı?
- Siz bilersiniz mi lafetmāk stilinin janralarını kullanmaa? Annadın.

2

Verili lafların, laf çevirtmelerin arasından çıkarın onnarı, angıları uyēr lafetmāk stilinā. İkisinnān kurun cümlā.

Kelemā erlār, başıma bela, gercik dolaylar, altın tenā, çeviriliverdi, dikatlan, kulak as, haylaklandım, haylazlık bastı, kasavetli, yavruşka, çimçirik urēr, gözlerindān yalın fırlēer, boş kafalı, boşuna lafetmāā, yaymannanmaa, izin vermāā.

Hesaba alın:

Jargonnar – laflar, angıları başkalaşêr literatura dilindän dä, lafetmäk dilindän dä.

• Çekämeer – yapamêêr bir işi • Ne koolêêrsın – ne yalan söleersin • Donuk – pek yavaş insan • Asma – yalandırma • Kayêrsın – şaşırêêrsın	• Kaynadım – üfkələndim • Asılı – sarfoş • Yımışak durêrsın – korkêrsın • Şişirme kendini – gogorlanma

- 3 Okuyun teksti. İnandırın, ani o yazılı lafetmäk stilindä. Çıkarın o lafları, angılarını var nicä saymaa lafetmäk stilin nişannarı. Maanalarını açıklayın.

... – Allaa belasını **veräymiş**, – üfkesindän baarırđı, da taşı kaldırıp, bir erä çekärđi. Karısı onun çaarmasına yavaşlından çabucak **gelmäzđi**. Buna da dädunun üfkesi çıkardı da aazı aldın kadar baarardı.

– Sana deerim, tez **geläsin**, ne orada bızdıklanêrsın, çoraplarını bir saat ayaklarına salt **geçirersin**...

... – Ne olä taliganı ükletmişin, svatanak, bir erä **kışlamaa** mı gidersin?

– Ne, çok mu gördün? Taa sonda, senin ne işin, bän çok alaf üklettisäm? Bak taa islää kendi yoluna...

... – Taa gülmaa da alacêk şu, canabet, kendi sa sıklıundan almış sade bir-iki koltuk. Ko **bitecek** panayırda senin alafın, ne gelecän sän bendän istemää...

N. Tanasoglu „Yuvanoglular”

- 4 Teksttän nişannı işlikleri çıkarın, morfologiya nişannarını yazın.

- 5 Okuyun teksti. Temasını, öz fikirini açıklayın, janrasını söläyin.

Badi Nüklayın kalpakları

Badi Nüklay terziyâ gider kalpak diktirmää.

– Stöpa, bana lääzım kalpak.

– E, lääzımsaydı, yapacam, badi Nüklay. Derin var mı?

– Var, Stöpa.

– Ya çıkar deriyi, bakalım.

Ölçer Stöpa deriyi, ölçer kafayı.

– Olacak, badi Nikolay. Bir kalpak yapacak 50 ley dikmää, kaç kalpak isteersm?

– İki çıkarsa, yap iki.

– Nüklay, bän var nica yapayım dört tä.

– Stöpa, taa zeeda çıkmayacak mı?

– Badi Nüklay, bän var nicä yapayım sekiz dä, pek istärsän.

– Ozaman yap sekiz, Stöpa, sekiz etecek. Nezaman geleyim almaa?

– Pazar günü sabaalän, Badi Nüklay.

Geler Badi Nüklay almaa kalpakları, çıkarêr pungayı, koçun torbalarından yapmış, verer parayı Stöpaya. Stöpa sayêr paraları, çıkêr 350 ley.

– Badi Nüklay, bir kalpaa para etişmeer.

– Stöpa, bendä para başka yok, şindi näbacez?

– Badi Nüklay, al kalpaklarını, nezaman paran olarsa, ödeşirsın.

Çıkarêr Stöpa kalpakları, verer – sekiz taanä.

– Ne okadar küçük onnar, ba Stöpa? – sorer Badi Nüklay.

– E, deri da diildi büyük. San kaç kalpak sımardın, okadar da yaptım. Bir kalpak sımardıydın, ozaman büyük olacaydı. Ya da getiräydin bir buva derisi, ozaman hepsi büyük olacedılar, badi Nüklay.

Alêr Badi Nüklay kalpakları, getirer eva, koyêr masa üstüna. Açan babu görer onnarı, sorêr:

– Naşı bunnar, ba?

– Kalpak diktirdim.

Kima giidirecan onnarı, be, boş kafalı? Var iki kedi, onnara terlik mi yaptın, be ilin kafalı? Şindi genä töö soyuk kalpaannan kaldın!

İ. Kadın, Beşalma

?

Dikat oku da sölä ...

- Ne için laf gider annatmada? Situaşiyayı kendi laflarınızla annadın. Neçin bölä annaşılmamazlık oldu?
- Angı zanaat için annadılêr? Ne siz bilersiniz bu zanaat için? Büün dâ o var mı?
- İnandırın, ani tekst yazılı lafetmâk stilindä.

6 Birkaç katlı cümläylän verin Badi Nüklayın karakteristikasını. Kullanın lafetmâk stilini.

7 Yazın bir teklif, angısınan çaarêrsınız Stöpayı kalpak dikmâk becermeklerini üüselmâk kurslarına.

8 Bakın verili biletlerä, annadın, neylän onnar birleşer hem başkalaşêr.

9 Okyun teksti. Temasını hem öz fikirini açıklayın. Noktaların erinä läözımnı bukvaları koyun. Annadın orfogramaları.

Tekerlek

Kiru artık beşinci klasta ...(ü,üü)renärdi, o pek sevärdi kendi dädusunu. Onun boyu balabandı, e...(l,ll)eri büüktü hem k...(a,aa)viydi. Dädunun sıkılı yumuruu bir kuzu ka...(v,f) asına benzärdi. Kiru şkoladan geldiynän, ilkin gidärdi dädusunun iş odasına da o saat bulurdu, ne lafetm(ä,ää)... o sevgili Miyali dädusu...(n,nn)an:

– Dädo, – neçin bizim laabımız „Tekerlek“?

– Laabımız, Kiru, zanaatımızdan gelir. Taa benim dädum da ustaymış. Te bän da hep ustalıklan uuraşêrım: düzerim taliga, kapu, pençerä hem taa başka ustalıklar yapêrım...

– Beenerim, nasıl sän yonêrsın, rendeleersin, – dedi Kiru – bizim üüredicimiz da söleer, ki zanaat, o nicä bir altın blezikmiş. Ama islää zanaatçı olmaa deyni, läözımmış ilkin çok şkolada üürenmää, çok kiyat bilmää.

– Elbetki, oolum, çok bilmâk, derin kiyatçılık – zanaatın temeliydir. Te bizim da aylemizin eski zanaatımız taliga düzmâk, buradan da laabımız kaldı „Tekerlek“. Küüdä taligasız çiftçi – nicä adam elsiz-ayaksız.

?

Dikat oku da sölä ...

- Annadın, ne siz bilersiniz kendi ayyeniz laabı için. Baalı mı o dedelerin zanaatınnan?
- Dädunun laflarınnan „... çok bilmäk, derin kıyatçılık – zanaatın temeliydir.” kayıllunızı ya da diil kayılunızı söläyin. Cuvabınızı argumentli inandırın.

10 Baalantılı sözlän kurun tekst „Lafetmäk stili”.

11 Yapın kendinizä (ya da bir islää bilän insana) vizit kartı. Kullanın Canva servisin şablonlarını.

12 Kurun yazdırılı yaratma lafetmäk stilindä, kullanarak dialog verili temalara:

- Okunmuş kıyat, siiredilmiş kino, spektakli için duygularlan paylaşmak;
- „Asena – Tekstil” fabrikasına ekskursiyadan sora emoşiyalar;
- Sevgili kompozitor, aktör için dostuna annatmak.

13 Okuyun teksti. İnandırın, ani o yazılı lafetmäk stilindä.

... Tomaydan Kapaklı Andrey kendisi küüdä doktor. Kazanêr 15-20 dolar ayda, var üç uşaa- hepsi küçük, onnarı hemen läözüm, bakıp terbiyetmä, ama anaları, bakmadaan, ki var zanaatı – üüredici, erindä kazanamêr imeelik parası da. Andreyin bobası – eski kolhozçu, pensiyası sadece altı dolar, ama anasında hiç pensiya yok, demäk az kolhozda çalışmış deyni. Topunu aldıynan, bu ayledä evin geliri etişmeer sofraya imeelik almaa, ama bir ayledä imeeliktän baş- ka taa kaç işlär läözüm. Bu zorlara bakmadaan, eni devlet başları ödekleri zaamet için hep taa azaldêrlar, pensiyaları, kazanılmış yok kadar ödekleri, aylar dolusu hiç ödämeerlär insana.

Andreyin bobası, dädü Örgi, oolunnan lafa durêr:

– Nasıl günnerä etiştik, oolum, var mı bu durumdan çıkış? – sorêr ihtâr.

– *Bilmeerim, boba, kendimin da kafam daalêr düşünmektän. Hastalar çok oldu, ilaç etişmeer, utanêrım insanın gözüne çıkmaa. İnsannardan kimisi zoru da olsa gelmeerlär ilaçlanmaa, çoyu da gittilär Türkiyeyä kazanca, bän dä läözüm gideyim orayı da orada ilaçlayım küülülerimizi.*

– Biz dä, oolum, hastayız, ihtârız senin başında. Sän, beki, gidecän, Türkiyede ekmeeni kazanacan, uşaklarına bişey yollayacan, ama biz iki ihtâr, nereyâ gidelim? Kimâ biz läözümüz? Baariliim taa tez ölsäk da kurtulalım...

– Bän, bobacım, bireri gitmeyecäm kazanca, yok kimâ sizi brakayım, uşakları kim bakacak? Ama karımı Nastiye yollayacam, bişey kazansın. Biz dä burada biraz auldan bereketlän, bekim, hır-kötü yaşarız, beki, gelir yaşamanın islää günneri dä...

Şindi doktor Andrey kırık üreklän, uşakları da yaşlar gözlerindä ayırılırdılar anasından, ani gidärdi universitet diplomunnan elindä yabancılıkta zenginlerä çamaşır yıkamaa, bir parça ekmek için.

– Bakın, uşaklarım, – sımarladı Nasti, – sesläyiniz bobanızı, unutmayın aulda kuşları bak- maa hem kazmaa ekilmişleri: fasüleyi, kartofileri, zerâ imeelik umutluu aulda. Siz unutmayı- nız dädunuza hem malinizä vakıdınca bişey imäk vermää hem çöşmedän taazâ su getirmää... Ayırılmayı Nasti savaştı taa kısa yapsın, bu diildi bir çok meraklı iş, erleşti avtobusun en geerideki köşesinä da tez gitti...

(N. Baboglu „Tomaylı Kapaklılar” annatmasından)

?

Dikat oku da sölä ...

- Nesoy durumda bulunurmuş Kapaklıların yaşaması? Annadın onnarın zorlukları için, temelleneräk tekstä.
- Angı zamandaş problemi kaldırılı tekstä? Var mı bu problemanın çözülmesi? Kendi tekliflerinizi açıklayın.
- Angı zanaatlar sıralanêr tekstä? Çıkarın onnarı, yazın tefterlerinizä da annadın, ne bilersiniz bu zanaatlar için.

- 14 Tekstin nişannı payında bulun dalsız katlı cümleleri. Dooruluunuzu inandırın, onnarın shemalarını yapın.
- 15 Bölümnerä paylaşıp, lafetmäk stilin bir janrasında yapın birär produkt.
- 16 Yazın mini – yaratma: „XXI – inci asirin meraklı zanaatları” temasına görä.
- 17 Araştırın zanaat panerin zamandaş vakıdında istediklerini. Bulun en sorumnu zanaatları da kurun onnarın reytingini önemniinä görä.
- 18 Bakarak resimä, annadın herbir zanaat için. Kullanın lafetmäk stilini.

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruŖlara cuvap verin:

Bütün yaŖaması alıŖtı resimcilik yaratmasında Vani Papazoglu. Kklk umutlarına gr o gidrdi resim yapmaa Romıniyanın en gzl erlerin. Çok ker Vani Papazoglu gidrdi yazın Tuna boyuna da orada resim edrdi. Çok resim yaptı Papazoglu Romıniyanın kırlarında, klerind. Ama en çok sevrdi o yazın gitm Dobrucaya, sevrdi o Balçık kasabasını, angısı bulunr Kara deniz boyunda. Burada o çok yaz geçirdi alıŖarak...

Unuttu mu Vani Papazoglu Komradı? YaŖamasının bitki yıllarında o yazardı bir kıyat kendi kkl için. Kıyat tiparlanmadı, ama var el yazıları. T ne yazır kendi aklına getirmekleri için Vani Papazoglu: „Bn sevinerim, ani dayandım hepsi zorluların nnd da sapmadım yolumdan, durmamayca alıŖtım. İsteyerk dooru hem bütün candan, bn koydum nmd sade bir ker – benim iŖimin meyvaları, benim artistik sekliim bulsunnar kendi erini en üüsek uurda. Bu iŖ için lzım çok borçlu olmaa iskustvonun nnd, ilk sırada diil lzım satmaa ideyanı, diil lzım kaybetm açık fikirini, diil lzım bozmaa onu, hergün lzım alıŖmaa, diil lzım uzaklaŖmaa ondan. Yaradıcılık aldı çok kurban benim yaŖamamda...”

(S. Bulgara gr)

İtemnr										
1. Belli edin tekstin stilini.										L 0 1
2. Tekst temellenerk, cuvap edin soruŖlara:										
a) Kimdir o Vani Papazoglu? _____										L 0 1 2
) Neyi sevrdi Vani Papazoglu? _____										L 0 1 2
b) Nesoy neet Vani Papazoglu koydu kendin? _____										L 0 1 2
3. Ne lzım yapmaa, ki sevgili zanaatın yaŖasın canında dive? (2 cml)										L 0 1 2 3
4. „Yaradıcılık aldı ok kurban benim yaŖamamda” cmlenin maanasını açıklayın. (3 cml)										L 0 1 2 3 4
5. Bulun da çıkarın tekstdn dalsız katlı cmleiyi.										L 0 1
ıkarılmış cmlenin yapın sintaksis analizini hem shemasını.										L 0 1 2 3 4 5 6 7
6. Verili cmlelerd erleŖtirin durguçluk nıŖannarını:										
a) Ddk sek sestn getirirdi kemeeci incecik ekrdi daulcu da kabarık kurulmaklan savaŖırdı üstün çıksın.										
) Acı kökleri tutr adamı – yaptıkları.										L 0 1 2 3
7. „9 – uncu klası bitirdiktn sora” temasına gr zanaat edinmk için kurun 5 replikaylan bir dialog. Lafetmk stilin nıŖannarını hesaba alın.										L 0 1 2 3 4 5
Toplam:										30 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1-2	3-4	5-7	8-12	13-16	17-21	22-26	27-28	29-30

Tema 3

ARTİST HEM POETİKA İNCÄZANAATI

Sintaksis

§ 1. Dallı katlı cümlelär. Baalayıcı hem baalayıcısız. Dallı katlı cümlelerin soyları

1 Yaraştırın direciklerdä verili cümleleri. Neylän onnar biri – birinnän birleşer hem başkalanêr?

Akıl verän çok, ama ekmek verän yok.

Ne ilin kazanılêr, o ilin da harcanêr.

Bıçak yarası bitişär, ama dil yarası bitişmâz. (söleyiş)

İnsanda fikir biter, açan o kiyadı okumaa brakêr. (D. Didro)

Cömert gölmeeni da aalemä verir, sıkı kaar da kışın vermâz. (söleyiş)

Kim çok çalışêr, ona çok kısmet veriler. (Leonardo da Vinçi)

- Açıklayın söyleyişlerin maanalarını

Dallı katlı cümlä deniler ölä cümleyä, angısında var baş cümlä hem bir ya da birkaç dal cümlä. Dal cümlelär sıkı baalı, ilişirili baş cümleyä, onu ya da baş cümleinin bir payını annadêrlar. Dal cümlesiz baş cümleinin taman maanası yoktur.

Örnek: Uşaklar sevindilär, ani ilkyaz yortuları yaklaşêr.

Bu cümlä katlı. **Baş cümlä** – Uşaklar sevindilär. Bu katlı cümleinin baş fikiri. Bu ilk cümledän koyulêr soruş II-nci cümleyä. Uşaklar sevindilär neyâ? ani ilkyaz yortuları yaklaşêr – bu dal cümlä, baş cümleinin maanasını taa dolu yapêr.

Gagauz dilindä, nicä dä başka dillerdä, dallı katlı cümlelär kurulêrlar iki cümledän, angıların birisi kendibaşına (baş cümlä), öbürü dä ona baalı – dal cümlä.

Örnek: Musaafirliktä bän kendimi götürdüm ölä (baş cümlä), nicä üüretti anam – bobam (dal cümlä).

Dallı katlı cümlelär pay ediler iki bölümä:

a) baalayıcı;

ä) baalayıcısız.

Dallı katlı baalayıcı cümlelär kurulêrlar taa sık te bu subordonativ **baalayıcıların yardımınnan: ani, çünkü, eer, açan, neçinki, ki, makar ki, zerä hem başka.**

Örnek: Toomu lääzim vakıdınca erä koymaa, **ki** zengin bereket olsun.

Bundan başka, baalayıcı dallı katlı cümlelär var nicä kurulsun te bu **baalayıcı lafların** yardımınnan: **angısı, kim, ne, nesoy, nezaman, neredä, nääni** hem başka.

Örnek: Biz gittik kasabaya da aaradık, **nesoy** etişmää teatruya.

Nesoy – baalayıcı laf. Baalayıcı laflar olur olsunar **ilişiklik** hem **bellilikçi aderlikleri** hem kimi **işhallıklar**. Baalayıcı laflar ayırılêrlar baalayıcılardan onunnan, ki baalayıcı laf olêr cümlä payı, cuvap eder soruşa, ama baalayıcılar cümlä payı olmêêrlar.

Baş cümledä kimär kerä var ölä laflar, angıları gösterêrlar, ani bu baş cümlemin yanında mutlak var dal cümlä, butakım laflara deniler **gösterici laflar**.

Örnek: Kimseyin raadını bozma **te o işlän**, angısını sän kendin var nicä yapasın.

Gösterici laflar – **te o**.

Dallı katlı baalayıcısız cümlelär düzülerlär birkaç sadä paydan, angıları maanayca yakın biri-birinä. Baalayıcısız dallı katlı cümledä sadä paylar toplanêr maanayca hem gramatikayca. Onnarda yok ne iliştirän baalayıcılar, ne baalayıcı laflar.

Örnek: Ya düşün (ne?), sän duuma günündä nesoy baaşış isteersin.

Dal cümlelär var nicä olsunar baş cümlemin ardında, önündä ya da kâr onun içindä dä. Hep okadar baş cümledän dal cümleyä soruş koyulêr, dal cümlä dä baş cümleyi tamannêêr, doldurêr, bir cümlä payını açıklêêr.

Dallı katlı cümleyä girän sadä payların arasında herkerä virgöl koyulêr, ki ayırmaa sadä cümleleri biri-birindän.

Dallı katlı cümlelerin shemaları

1. [], (). 2. (), []. 3. [, (),].

[] – baş cümlä; () – dal cümlä.

2 Aşaadaki katlı cümleleri yazın. Bulun da çizin gramatika temelini. Okuyun onnarın baş hem dal cümlelerini. Söläyin, onnarın angısı baalayıcı, angıları da baalayıcısız cümlä.

1. Açan gamnı bana baktın, sän kısmetsiz beni braktın. (*P. Çebotar*) 2. Ko bilmeyäsin, nedir o kahr! 3. Yolda Dokäna duydu, ani kimsä gelir onun izlerindän. (*T. Marinoglu*) 4. Sade açan baktın dürük, ürääm oldu çürük – çürük. (*D. Kara Çoban*) 5. Netakın çoban, otakım sürüsü. (*söleyiş*) 6. Netürlü saabi, otürlü dä çırak. (*söleyiş*)

3 Yazın tefterlerinizä cümleleri, koyun lääzimni durguçluk nışannarı. İki cümleyä sintaksis analizi yapın.

1. Bilmeer Zelü ki şansora artık hiç buluşamayacak sevdasınnan. (*N. Baboglu*) 2. Tä buydu o köşä ani dayma düşlerimä gelir. (*N. Baboglu*) 3. Çekeder ozaman Pirku yalvarmaa babusuna ani o yardım etsin ona ani dädu alsın onu taligaya. (*masaldan*) 4. Kim tanıyêr aalemin kahrını onu insan meteder. 5. Açan kanatlar gördülär ani insannar ev kapamayca açlıktan ölerlär annadılar nesä oldu. (*T. Zanet*) 6. Kendimiz gördük nicä insan harman vakıdı terekeyi saurardı. (*T. Zanet*) 7. Benim yanımda papşoy sırası angısını kardaşım kazardı pek otluaydu. 8. Bän verecäm sana bir çift çarık eer sän yaparsan benim aylımı. (*D. Kara Çobana görä*) 9. Şindi kolhaza girärsäm lääzim onnarı vereyim orayı. (*N. Baboglu*)

İnandırılmadık

(annatma)

Bir gün bän kabul ettim bir yabancidan kıyat. O yazardı bir erif için, angısı pek talantlıymış, da varmış nicä olsun kompozitor, ama pek sakınarmış. Yabancı yalvarardı, bän uurayım bu erifä da kızıştırayım onu, yazsın muzıka.

Buldum bän bir **ara** da gittim o muzıkanda. O yaşardı kasabanın bir dar **sokaanda**, bir derin aul içindä, nereyi geçmää läüzımdı bir dar buaz erdän, kira evceezlerinin aralarından. Buldum bän evin nomerini da durdum kapunun **uurunda**. İçerdän işidilärdi kemençä sesi, halk temalarına süit improvizaçıyası. Çalardı talantlı adam. Çalmak manerası genişti, boldu.

Birkaç minuttan sora çalmak **kesildi**. Bän urdum kapuya. Çıktı bir incä, orta boylu erif. Bän kapu aşırı tanıttım kendimi.

– Buyurunuz içeri, – dedi o.

İçerdä pençerelerin setleri, duvar boyları – herersi doluydu muzıka tertiplerinnän. Burada vardı: kemençä, gitara, balalayka, mandolina, garmonika, kauş; kapunun yanında durardı kara-mor aaçtan bir çimbal.

– Bunnar hepsi sizin mi? – sordum bän, göstererek muzıka tertiplerinä.

– Diil benim, getirerläz düzdürmää.

– Kimdän üürendiniz bu zanaatı?

– Kendi-kendimä, haylak kaldıynan, bakêrım onnarı...

– Neredä işleersiniz?

– İşleerim orkestra başı fabrika klubunda.

– Bän dışardan sesledim Canabinizin muzıkanızı.

– Notaları yazılı mı? – sordum bän.

– Ba, bölä yaymannı notaya koymaa gülünç, – dedi o, bakarak aşaa.

– Nesoy yaymannık? Sızdä var kompozitor vergisi, – dedim bän.

O gülümsedi, genä baktı aşaa da inkärli salladı kafasını:

– Hm, bendän kompozitor!

Bän koydum, ne kuvedim vardı, ki inan-dırayım onu, ani o kâr kabaat yapêr, eer bölä vergiylän tutunmarsa muzıka yaratmaa. O sa dârdi:

– Kompozitor, o diil şaka e! Herkezindän kompozitor yok nicä olsun.

Bän yalvardım, o çalsın taa bişey ken-diliindän. O ilkindän istemäzdi. Sora bir onbeş-irmi minut çaldı haliz olgun, eni havalalar. Ama o ölä da kaldı inannı, ani onda yok talant.

D. Kara Çoban

Zenginnderiz sözümüzü

erif – bir adam, kişi

inkärli – kayılsız

kıralı ev – ev verili paraylan başkasına yaşamaa

vergi – talant

?

Dikat oku da sölä ...

- Kimin için yazmış kiyat yabancı?
- Ne istemiş o adam, yazıp o kiyadı?
- Yazdırın bu adamın içersini.
- Nedän belliydi, ani bu adam talantlı muzıkant?
- Vardı mı nasıl bu adam olsun şannı kompozitor?
- Neçin bu adamda yoktu inan, ani onda var büyük talant?
- Bulun teksttä üç türlü bakış erifin yaratmalarına (kiyadı yazan, avtor hem kendi erif).
- Neçin annatmanın adı „İnandırılmadık”.

5 Nışannı laflara kontekstä görä uydurun sinonim.

6 Çıkarın teksttän hatırlık aderliini, hallayın onu. Annadın, nezaman gagauzlar onu kullanêr.

7 Çıkarın „İnandırılmadık” annatmanın 1-inci hem bitkinci abzaşlarından ayırı baalayıcısız hem baalayıcılı dallı katlı cümleleri. Yapın cümlelerin shemalarını.

8 Okuyun aşaadaki lafları. D. Kara Çobanın angı talantı için laf gider, annadın.

„Zor söylemää, onun kiyatlarından angısı islää, angısı da taa iidir. Herbirinin var kendi kokusu hem özellik zenginnii, kendi bakışı hem kendi giyimi, kendi stili hem kendi moralı. Herbir kiyatta – insanın kişili, büyük bukvadan üüredicinin hem peetçinin” – bolä yazêr Dmitriy Kara Çobanın yaratıcılı için onun studentlik dostu, Rusiyanın şannı izmetçisi, profesor, istoriya bilgileri doktoru Mihail Guboglo.

Savaşım bän vermää yol,
ki geçsin utancak ool.
Savaşım suuk durmamaa,
ki çiçek dondurmamaa.

Çok sefer iildim aşaa,
Yakışsın uçmaa kuşa.
Yaptım yoktur büyük kabaat...
Ne ürääm e diil kanaat?

D. Kara Çoban

- Nedän görüner D. Kara Çobanın talantı?

9 Poetika tarafı talantından kimi taa bilersiniz? Bir kişi için annadın. Kullanın dallı katlı cümleleri.

10 Araştırın da bulun informaşıya M. Guboglo için. Angı talantlarınnan o bildirdi kendini gagauzların arasında. Araştırmanızdan produkt kurun (prezentaşıya, buklet...)

11 M. Guboglunun laflarından çıkarın aderlikleri, belli edin onnarın bölümnerini.

12 D. Kara Çobanın şiirindän çıkarın dallı katlı cümleleri. Annadın onnar için. Gramatika temelini çizin.

Dallı katlı cümlelerin soyları

Gramatika strukturasına hem maanalarına görä dal cümlelär var birkaç türlü:

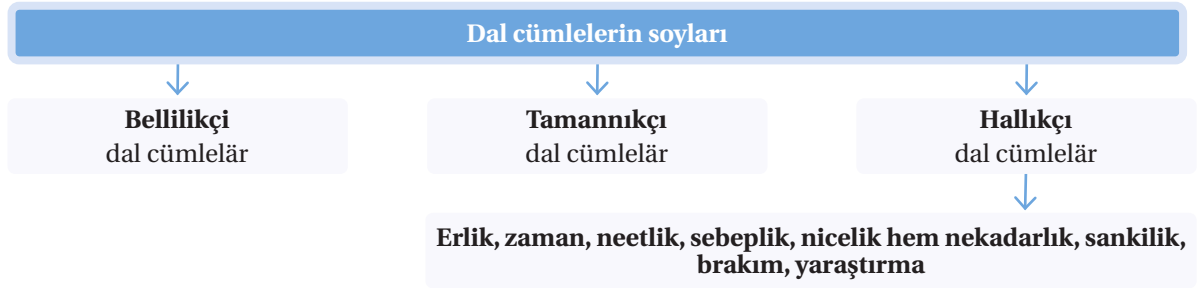
- a) bellilikçi dal cümlelär;
- b) tamannıkçı dal cümlelär;
- c) hallıkçı dal cümlelär.

Hallıkçı dal cümlelerin var bu bölümneri:

- a) **erlik dal cümlelär;**
- b) **zaman dal cümlelär;**
- c) **neetlik dal cümlelär;**
- d) **sebeplik dal cümlelär;**
- e) **nicelik hem nekadarlık dal cümlelär.**

Bunnardan başka, dal cümlelerin bu soyları da var:

- a) sankilik dal cümlelär;
- b) brakım dal cümlelär;
- c) yaraştırma dal cümlelär.

13 Aşaadaki cümleleri okuyun. Dal cümleleri bulun, skobalarla gösterin, baş cümleden soruş koyun, soyunu belli edin.

1. Eer yoksa amazçı, kavga da yok. 2. Atlının kırmızı gölmää, saurulup, titirärdi, nicä al bayrak lüzgerdä. (S. Kuroglu) 3. Nicä içeri girdim da kendi uşaklarımı gördüm, bän biraz şennendim! 4. Komuşumuzu maaledä hepsi ii adam sayardı, neçinki o bişey isteyän in-sannarın kimseyciini geeri çevirmäzdi. 5. Türkünün sesindän belli, ki çalnêr şennik için. (S. Kuroglu) 6. Zaatlı herbir fenalın ardına kakarmış kazaa birär enser, ki bilsin, nekadar fenalık yapacak. (D. Kara Çoban) 7. Yaz vakıdı, açan şkola kolverer, herbir şkolacı aullarında çalışêr yapsın bir faydalı iş. 8. Yaamurlardan deredä su artık çekettiidi taşmaa, zerä dar köprü altından etiştirämäzdi akmaa. 9. Açan yabanı yaklaşêr buzaalara, Pirkü genä hızlı baarêr. (masaldan) 10. Bu iş olduydu taman bıldır, açan sıcaklar başladıydı, da yaban ör-dekleri sıcak memleketlerdän çekettiidilär yavaş – yavaş bizä gelmää.

14 İlerledin cümleleri, ki onnar olsunnar türlü soyda dallı katlı cümlä.

1. Kompozitor yaratsın deyni gözäl melodiya ...
2. Açan seni büyük ihlam kaplêr ...
3. Nekadar da kuvet koymasın ...
4. Konfert geçeceydi kasabanın o merkezindä ...
5. Bän alatlardım evä ...

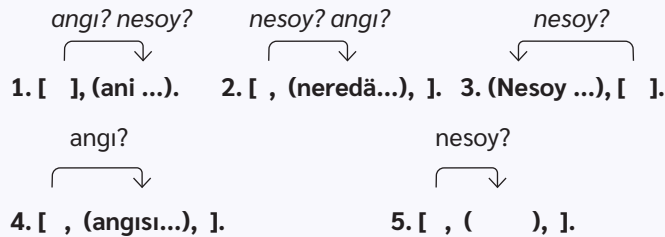

§ 2. Bellilikçi dal cümlä

Bellilikçi dal cümlelär belli ederlär baş cümledän o cümlä paylarını, angıları gösterili adlıklarlan hem aderliklärlän, da cuvap ederlär soruşlara: **angı? nesoy? netürlü?**

Bellilikçi dal cümlelär baş cümläylän baalaşêrlar **ki, ani** baalayıcılarlan hem **angısı, neredä (näända)** baalayıcı lafların yardımınnan. Onnar taa sık kullanılêrlar baş cümledän sora. Bellilikçi dal cümlelär var nicä bulunsunnar baş cümlelärin önündä dä, içindä dä. Bu razgelişlerdä durğuçluk nişannarı dallı katlı cümledä koyulêr ölä, nicä gösteriler aşaadaki shemada (*bakın shemaya*).

Bellilikçi dal cümlelerin shemaları

Örnek: 1. Bitkidä o baktı komuşusuna, **ani** oturardı saa tarafta, duvar boyunda (D. Kara Çoban). Bitkidä o baktı **angı komuşusuna? Ani oturardı saa tarafta, duvar boyunda** – bellilikçi dal cümlesi, baalanêr baş cümläylän **ani** baalayıcının yardımınnan.

2. Kolay annaşmaa **o adamnan, angısı** işini beener. **Angısı işini beener** – bellilikçi dal cümlä, kullanılmış baş cümledän sora, onunnan işler **angısı** baalayıcı lafın yardımınnan.

3. **Uşak, ani** şiiri okuyardı, klasın en ii üürenicisiydi.

Baş cümledä var nasıl olsun gösterici laflar: **o, te o, ölä.**

Örnek: İi çalışmamız için kablettik ölä bir baaşış, **ani** sevinmeliimiz kenarsızdı.

Açan dal cümlelär baalaşêrlar baş cümlelere baalayıcıların hem baalayıcı lafların yardımınnan, ozaman onnarı läüzüm virgüllän ayırmaa. Virgüllär baalayıcıların ya da baalayıcı lafların önündä koyulêr.

Örnek: 1. O çiçeklerdän gelärdi ölä gözäl koku, **angısını** büyük havezlän çekersin içinä.

2. Arnautların başçası, **neredä** gözäl açmıştı güllär, pek tertipliydi.

Gagauz dilindä bellilikçi dal cümlelär kimär kerä baalayıcısız eklenerlär baş cümleyä. Bu olêr ozaman, açan dal cümlä baş cümledän bir adlı açıklêr da cuvap eder soruşlara angı? angısı? nesoy? Bölä razgeliştä dallı katlı cümlelerdä baş cümlelärin hem dal cümlelärin arasında iki nokta koyulêr.

Örnek: Bir günü geldi **haber:** sabaa geler aşırıdan bir delegaşıya görmäa kilim fabrikasını. (D. Kara Çoban)

Baş cümlä: Bir günü geldi **haber:** Nesoy **haber** geldi?

Dal cümlä – sabaa geler aşırıdan bir delegaşıya görmäa kilim fabrikasını – **bellilikçi dal cümlä.**

Kaavilederiz temayı

- Bellilikçi dal cümlelär baş cümlelerin angı cümlä paylarını annadêrlar? Örnek verin.
- Bellilikçi dal cümlelär angı soruşlara cuvap ederlär? Örnek verin.
- Angı baalayıcılar baalêêrlar bellilikçi dal cümleleri baş cümlelärân? Örnek verin.
- Sıralayın o baalayıcı lafları, angıların yardımınnan bellilikçi dal cümlelär baalanêrlar baş cümlelärân? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Baalayıcısız bellilikçi dal cümlelär kullanılêr mı?
- Angı razgelişerdä bellilikçi dal cümlelerin hem baş cümlelerin arasında çizgi ya da iki nokta koyulêr? Örnek verin.

1 Okuyun katlı cümleleri. Koyarak soruş, bulun bellilikçi dal cümleleri, yazın tefterlerinizä. Baalayıcıları hem baalayıcı lafları çevreyä alın, durğuçluk nişannarını annadın.

1. Te küüyün dolaylarında Allaa yaratmış her taraftan sızıntıları, angıları çok kerä kurtarêrlar insanı. (*K. Kurdoglu*) 2. Su deredä dondu, da derä kendi çıplak kenarları içindä taa büyük görünürdü. 3. Uç sän denizdä, lüzgär, ko üzsünnär gemilär. (*S. Puşkin*) 4. Yalpu yamaçlarında, neredä sade genger hem sütlen büüyärdi, büün gözäl baalarlar etişti. 5. Herbir insanın ömüründä gazeta çok büyük bir er kaplêêr, zerä o çok yardım eder hem dilimiz, hem kulturamız ilerlesin deyni. 6. İnsana lăázım bir Er, neredä ana bekleer. (*T. Zanet*) 7. Küüyün kenarında karşıladık biz bir karıyı, angısı kuuardı inäâ sıra. 8. Artistlär ölä gözäl türkü çaldılar, ani onnari yoktu nasıl seslämeyäsin. 9. İlk kerä revolütiya ideyalarinnan Galaşan Andrey Pavloviç tanışêr Harkovda, açan o üürenärmış tehnologiya institutunda.

2 Aşaadaki sadä cümleleri, angılarında geniş belliliklär var, yazın. Onnardan katlı cümlä bellilikçi dal cümlelärân kurun, kullanarak baalayıcıları hem baalayıcı lafları: *ani, angıları* hem başka. Alın hesaba aşaaada verilmiş örnäâ. Katlı cümleleri yazıp, onnara sintaksis analizini yapın.

1. Hocanın gözündä uçan taazä ekmeklär çorbacının sergenindä bulunardılar. 2. Göktä karışan kara bulutlar tezicik yaamuru getirdilär. 3. Taligada bulunan kamçıyı beceriksiz haydayıcı bir saat aaradı. 4. Sokaktan geçän ük maşınası doluydu kumnan. 5. Çayırda oyanı-buyanı kaçınan beygirleri saabileri tuttu.

Örnek: O taazä ekmeklär, angıları Hocanın gözündä uçardılar, çorbacının sergenindä bulunardılar.

3 Verili frazaları baş cümlä gibi kullanarak, kurun dallı katlı cümlä bellilikçi dal cümlelerinnän.

1. Bän ayırdım o zanaatı, ...
2. Kısmeth o insan, ...
3. Bän ayırdım ölä dost, ...
4. Hepsindän paalı insana o er, ...

4 Okuyun teksti. Temasını, öz fikirini belli edin.

Opera zanaatçısı–Stepan Kurudimov

Stepan Kurudimov – pek gözäl sesli bir türkücü. O çalêr gagauzça, rusça, ukrainca halk türkülerini. Natura adamış bu türkücüyä büyük baaşış: **girgin**, kuvetli hem çetin bir ses. Onun kadifä tenoru, nicä paalı taş güneştä, türlü-türlü benizlän yalabıyêr çalmakta. Kaavi can energiyası

yapêr türkücünün dolayanında bir magnit gibi kuvet, angısı çeker hepsini, kim karşı gelir onun incazanaatınan.

Kendisi Kurudimov kannanêr, kuvetleşer, duygulanêr ana kasabasinda. Bu artist duudu Çadırdı bin dokuzüz elli sekizinci yılda. *Burada o seftä işitti halk türkülerini, anguları sora girdilär onun canına.* Türkücünün anası aklısına getirir: „Açan Stepan çeketti çalmaa, o taa bilmäzdi islää kiyat okumaa...” Onbir yaşında Stepan üürendi çalmaa garmonikada.

Konservatoriya üürenmää, maasuz muzıka hazırlanması yokkan, pek zordu. Nekadar kuvet koydu, kaç uykusuz gecâ geçirdi Stepan, deyni ilk ekzamennär garmoniyada, muzıka teoriyasında islää verilsin.

Kurudimov çalêr hertürlü ariya Glinkanın, Çaykovskiyn, Rimskiy-Korsakovun operalarından. Pek beener o gagauz romanslarını çalmaa.

Genç artist, ilk gagauzça opera türkücüsü, bütün dünneyä bildirdi kendisini. Stepan Kurudimovun adınan **barabar** dünneyä açıldı bizim vatanımız da – Gagauziya.

(Jurnaldan „Sabaa Yıldızı”, 1996, №1)

?

Dikat oku da sölä ...

- Kimdir o Stepan Kurudimov? Annadın, ne onun için bilersiniz.
- Bulun da okuyun, nicä yazdırılı S. Kurudimovun sesi.
- Annadın türkücünün biografiya haberlerini.
- Nesoy başarıları etişti S. Kurudimov?

- 5 Ne siz bilersiniz opera yaratması için? Yapın araştırmaklar da paylaşın informaŧıyaylan biri-birinizlän.
- 6 Teksttä nışannı laflara uydurun da yazın sinonim.
- 7 Tekstin ilk abzaŧından çıkarın bellilikçi dal cümläylän dallı katlı cümleyi, bulun baş hem dal cümleleri, skobaları koyun, gramatika temelini çizin, shemasını yapın.
- 8 Teksttän nışannı cümleyi çıkarın, tefterlerinizä yazın, sintaksis analizi yapın.
- 9 Verili shemalara görä bellilikçi dal cümläylän katlı cümlä kurun.
1. [], (neredä ...). 2. [, (angısı...),]. 3. (Angı ...), [].

§3. Tamannıkçı dal cümlä

- 1 Okuyun cümleleri, bakınız onnarın shemalarına. Ne birleştire bu cümleleri kurulmasına görä? Ne ayırêr?
Sän söledin, ani yaptın o daavayı. [...işlik], (ani...).
Sän söledin, ki bän yapayım bu daavayı. [...işlik], (...).
Sän sordun, nicä yapayım bu daavayı. [...işlik], (nicä...).

Tamannıkçı dal cümlelär tamannêrlar baş cümledeki predikatların maanalarını hem cuvap ederlär tamannık sorularına: **ne? neyi? neyä? kimä? nedän? kimdän?** h.b.

Baş cümlelärän tamannıkçı dal cümlelär baalı olêrlar taa sık te bu **baalayıcıların** yardımınan: **ani, ki, nicä, nasıl, sansın**. Bu baalayıcıların erinä var nicä kullanılsın te bu baalayıcı laflar da (aderliklär hem işhallıkları): **ne, kim, nesoy, naşey, nasıl, neçin, nezaman** hem başkalari.

Bundan başka, tamannıkçı dal cümlelär baalaşêrlar baş cümlelerä **baalayıcısız**. Baalayıcı laflar olêrlar cümlä payı, ama baalayıcılar olmêrlar.

Örnek: 1. Petri bilirdi, **kim** bu durumda ona yardımcı olacak. – **tamannıkçı dal cümlä** cuvap eder soruşa **ne?**, baalanêr baş cümläylän baalayıcı lafın **kim** yardımınan, kullanılêr baş cümledän sora, onuştan onun önündä virgül koyulêr.

2. Nasti beenirdi, **ani** ona danışıldılar adınca. (*N. Baboglu*)

3. Sora işidildi, **ani** o almış başını da näänisa gitmiş. (*D. Kara Çoban*) Sora işidildi **ne?** ani o almış başını da näänisa gitmiş. – **annadıcı dal cümlä**.

4. Komuşu bobama dedi, **ki** onsuz yokmuş nicä bün panayıra gitsin.

5. Varaklı söledi küüyün adını hem annattı, **ne** iş ona yapmaa orada. (*D. Kara Çoban*) Annadıcı dal cümlä baalı baş cümläylän baalayıcı laflan **ne**.

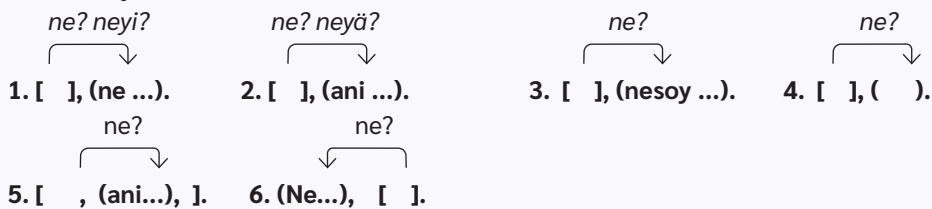
6. Biz çıktık kalaba garadan dışarı da çekettik düşünmää (neyä?), **nesoy** geçirelim bu üç saadı.

Bölä katlı cümlelerin baş cümlesindä var nicä olsun gösterici laf **ona**.

Örnek: Bän yavaş giderim, hiç hesap tutmayarak **ona, neçin** o durêr sokak ortasında. (*D. Kara Çoban*) **ona** – gösterici laf. **neçin** – baalayıcı laf. Ev saabisi düşünärdi sade ona, **ne** oldu kâr şindi aulda.

Tamannıkçı dal cümlelär var nicä bulunsunnar baş cümleinin önündä, sonunda ya da onun içindä. Tamannıkçı dal cümlelär baş cümlelerden ayırılêrlar virgüllärlän ölä, nicä gösteriler aşaadaki shemada.

Tamannıkçı dal cümlelerin shemaları

Baalayıcısız tamannıkçı dal cümlelär yorumnêrlar baş cümleinin predikatlarını hem cuvap ederlär te bu soruşlara: **neyä? kimä? nedän? kimdän?** Baş cümledän sora dal cümleinin önündä virgül koyulêr.

Örnek: Ya sän bak, (**neyä?**), kaç türlü zenginnik var dolaylarda. Ansızdan bän korktum (**nedän?**), atılmasın dostum lafından.

Bu cümlelär ikisi dâ dallı katlı baalayıcısız annadıcı dal cümlelärän.

Bän dayma işidirdim, zorluklar insanı çetin hem kaavi yaparmış.

Biliniz, gagauzlar pek cana yakın hem musaafirci insannar.

?

Kaavilederiz temayı

- Tamannıkçı dal cümlelär baş cümlelerin angı lafların maanasını tamannêêrlar?
- Angı soruşlara cuvap ederlär tamannıkçı dal cümlelär? Var mı nicä demää, ani onnar tamannıkçı dal cümleleri? Necin? İnandırın.
- Tamannıkçı dal cümlelär angı baalayıcılarlan baş cümlelärän baalı olêrlar? Sıralayın, örnek verin.
- Tamannıkçı dal cümlelär baalayıcısız kullanılêrlar mı? Örnek verin.
- Angı durguçluk nışannarı koyulêr baalayıcısız tamannıkçı dal cümlelerin hem baş cümlelerin arasında? Annadın.
- Nicä tamannıkçı dal cümlelär ayırılêrlar baş cümlelerdän, açan onnar bulunêrlar baş cümlelerin önündä, ortasında ya da ardında? Örnek verin.

2 Aşaadaki katlı cümleleri yazın, baş cümlelerdän dal cümlelerä soruş koyun, dal cümleleri okuyup, söläyin onnarın adlarını, annadın, angı baalayıcılarlan baalaşêrlar dal cümlelär baş cümleyä hem angı cümlä payını onnar yorumnêêrlar.

1. Uşaan anası içerdä dedi ona, ani büün o pek yalpak. 2. Annayacak o, ani diilsin ona dost, da brakacak seni raada. (*D. Kara Çoban*) 3. Mitrankanın Pantisi ölä bir ustaydır, ani elleri altın keser. 4. Görmeersin mi, ani o seninnän lafetmää istämeer. 5. Belliydi, ani çotuklarda üzümñär artık olmuşlar. 6. O deer, ki küçük uşaklar diil läázım geç vakıdadan sokaklarda oynasınar. 7. Benim dädüm hem babum tutardılar aklılarında, nicä onnar gelmişlär Bulgariya tarafından bu erlerä. (*N. Tanasoglu*) 8. Çamur ölä yımışaktı, sansın gündä hiç bulunmamış. 9. Onnar dostçasına lafedärdilär da duymadılar, nasıl derä boyuna indilär. 10. Lafedärkän, onnar denämedilär, nicä avtobus etişti Komrada. (*S. Bulgar*) 11. Hısımımız annattı, neçin o gelmiş bizä. 12. Bän düşünärdim, nasıl kurtulacam bu kafa acımasından.

3 Aşaadaki cümleleri yazın tefterlerinizä. Belli edin baş hem dal cümleleri, koyun soruş, dooru erleştirin durguçluk nışannarını.

1. Hatır gütmää läázım ona kim kendisi başkasını hatırlêêr. 2. Mamu sanmış ani popaz annamadı ilk kerä da sorêr taa bir kerä. (*K. Vasilioglu*) 3. Tutunuz aklınızda ani gagauzlar pek cana yakın hem musaafirci insan. 4. Üüredici geldi bakmaa ne iş biz kendibaşımıza yaptık. 5. Biz annadık neçin mamu bukadar çok nasaat bizä verdi. 6. Kim bir kerä aldatmış üz kerä yalan söyleyecek.

4 Okuyun teksti. Belli edin söz stilini. Janrasını açıklayın.

Dedal hem İkar

Evelki Greçiyanın anılmış resimcisi Dedal çok yıl yaşamış bir Krit adasında, angısı bulunurmuş yırak onun Vatanından. Yabancı bir padişah Minos bu adanın saabisiymiş. Dedal yaparmış mermer taşından Allahın hem insannarın figuralarını. O figuraları ölä gözäl yaparmış, ani onnar benzärmiş diri, canını olannara. Onuştan Dedal anılmış nasıl bir käämil hem şannı resimci.

Dedalın canı sıkılmış, o özlärmiş kendi Vatanını da pek istärmiş dönmää geeri, gitmää kendi ana kasabasına Afinaya. Ama padişah Minos kolvermäzmiş bu läázımını ustayı. O istärmiş, ki Dedal işlesin sade onun yanında hem sade ona yapsın bu çokii monumentleri. Padişah koymuş bekçi, angılarına sımarlamış, gözletsinnär, Dedal kaçmasın. Bunu denediynän,

yabancı
sallamaa
canını

Dedal kararmış saklı kaçmaa Vatanına Krit adasından. O çok düşünmüş, nasıl kaçmaa bu Minos padişahından.

– Yolca başlayalım kaçmaa – bekleycilär, etişip-tutarlar! – düşünärmış Dedal.

– Denizçä yollanıp-gitmää – padişahın gemileri, ardımı-zdan etişip-tutabilecek.

Bakmış Dedal göktä uçan kuşlara da annamış: „Gök var nicä bizi kurtarsın!” Da o başlamış kendi oolunnan İkarlan barabar kuş tüülerini toplamaa. Tezdä onnar pek çok tüü toplamışlar. Dedal erleştirmiş tüüleri te nicä: ilkin biri-birinä yannaşık koymuş küçük tüüleri, sora büüceklerini, taa sora en büüklerini. Bu tüüleri o sıkı baalamış kalın ipliklärlän, sora onnarı yapıştırmış bal mumunнан. Dedallan yannaşık işlärmış onun oolu İkar da.

Dedal işini başarmış, o yapmış ikişär kanat kendisinä hem ooluna.

Baalamış kanatları omuzlarına, çeketmiş hızlı sallamaa onnarı, kalkınmış yukarı da başlamış uçmaa.

Büük sevinmeliklään İkar bakarmış bobasına, angısı göktä uçarmış, nicä bir büük kuş.

Dedal kondu erä da İkara dedi: „Te şindi biz uçacez bu yabancı erlerdän, Krit adasından.

Ama ol dikat uçmakta. İnmä pek aşaa suya dooru – kanatlar yıslanaceklar da olaceklar aar, sallayabilämeyecän! Pek yukarı, günä dooru da, diil lääzım uçmaa – eriycek bal mumu, da tüülär var nicä daalsınнар!”

Erdä, onnara bakarak, şaşarmışlar orada bulunan te bu insannar: çoban, angısı otladarmış koyunnarı, çiftçi, angısı puluklan tarlasını sürärmış, balıkçı, angısı denizin boyunda balık tutarmış. Bakarmışlar da annamazmışlar, kim göktä uçêr! Da kararmışlar, ani bu uçan insannar – Allahın ayozları!

Dedal hem İkar, göktä uçarak, Minos padisahınlını geeridä brakmışlar. Te artık Krit adası dübüdüz görünmüz olmuş. Onnarın altında yayılı görünärmış salt denizin duruk, maavi suyu.

Dedal bakêr ooluna – çocuk ii uçêr.

– Yavaş uç, ol kuşku! – baarêr ona Dedal. Ama çocaa bu uçmak şennik verer. O kalkêr günä dooru pek yukarı, da burada onun başına büük bela geler – bal mumu erimiş, kanatların tüüleri daalmış.

İkar sallêr çıplak kollarınnan oyanı-buyanı, ama uçamêêr, da başlêêr hızlı düşmää aşaa denizin dalgalarına.

Dedal bakêr geeri – yok oolu!

– Näändaysın sän, İkar?! İkar! – baarêr o.

Cuvap yok.

Bakıp aşaa, Dedal görmüş su üstündä tüüleri da annamış, ani oolu artık düşmüş denizin içinä. Pek pişman olmuş, ani o kararmış butürlü kurtulmaa zındandan. İkarın sa ölüsünü taa çok vakit çalkalamış denizin dalgaları, onuştan bu denizin adını koymuşlar – İkarın denizi.

Dedal sa kurtulmuş, uçmuş kendi Vatanına, Siñiliya adasına.

Zenginnderiz sözüümüzü

mif (urum lafı) – evelki halk annatması

ada – deniz ya da göl suların ortasında bir büük er

mermer – pek çetin, düz, yalabık taş

zından – kapan

?

Dikat oku da sölä ...

- Kim o Dedal? Neredä o yaşarmış?
- Neçin Dedal istärmiş kaçmaa Minos padişahından?
- Minos padişahından kaçmaa o nasıl kararmış?
- Kimdir o İkar? Neçin onda peydalandı istemäk, natura kuvedini üstelemää?
- İkar nicä hem neçin canını kaybetmiş?
- Ne var nicä söyleyäsınız Dedal için nicä bir incäzanaatçı için?
- İncäzanaatçılık insanın yaşamasında angı eri kaplêêr?
- Var mı epizod, angısı dalgalandırdı sizin canınızı?

5 Çıkarın teksttän artistik kolaylıklarını, maanalarını açıklayın. İki artistik kolaylınnan kurun cümle.

6 Söz ilerletmäk için laflarlan kurun birär cümle.

7 Çıkarın teksttän dallı katlı cümleleri tamannıkçı dal cümlelerinnän. Yazın onnarı tefterlerinizä, shemalarını yapın. Koyun soruşları, annadın baş hem dal cümlelerin aralarında baalantıları.

8 Bulup teksttä cümleleri, ilerledin onnarı. Söläyin, nesoy cümle onnar.

Evelki Greçyanın anılmış resimcisi Dedal çok yıl yaşarmış bir Krit adasında, ...
Büük sevinmeliklän İkar bakarmış bobasına, ...

§ 4. Hallıkçı dal cümlelerin klasifikasiyası: erlik hem zaman dal cümleleri

Gagauz dilindä hallıkçı dal cümlelär var birkaç türlü:

- a) erlik dal cümlelär;
 - b) zaman dal cümlelär;
 - c) neetlik dal cümlelär;
 - d) sebeplik dal cümlelär;
 - e) nicelik hem nekadarlık dal cümlelär h.b.
- Hallıkçı dal cümlelerin herbirinä ayırı lääzım analiz yapmaa.

1 Okuyun cümleleri, gramatika temelina göre belli edin, nesoy onnar. Söläyin: a) nesoy cümle payı olêr nişannı laflar; b) nesoy maanaylan kullanılı dal cümlelär.

1. Üürenicilär gittilär **Kultura Evinä**. Üürenicilär gittilär orayı, **neredä bulunêr Kultura Evi**.
2. Hacıyklar yollandılar **kliseyâ** dooru. Hacıyklar yollandılar orayı, **neredä bulunardı klisâ**.

Erlik dal cümlelär tamannêrlar baş cümledeki predikatin hem er hallıkların maanalarını da cuvap ederlär soruşlara **neredä? nääni? nereyi näända? näändan?** Baş cümläylän erlik dal cümleleri baalanêrlar bu baalayıcı lafların yardımınan – er işhallıklarlan **neredä, näända, nereyi, nääni, neredän, näändan.**

Örnek: 1. Üürenmək kiyadımı bän buldum orada, **neredä** avşam benim kızkardaşım brakmıştı. 2. **Neredä** şimdi bu geniş derenin suları akêr, oradan evellär sınır geçärmış. 3. **Nereyi** derenin suları akêr, orada tiynak ta var nicä bulmaa. 4. Kaazlar durgundular tiynaan boyunda, **neredän** çabuk çıkardı bir ördek sürüsü. 5. **Näända** sık yaamur yaayêr, orada gür eşillik olêr.

Alın hesaba, ani bölä cümlelerin baş cümlesindä var nicä olsun te bu **gösterici laflar: orada, oyani, oyandan, orası, orayı, oradan.** Kimi cümlelerdä bu gösterici laflar var nicä olmasın. Erlik dal cümlelär kullanılêr baş cümlelerin önündä, ardında ya da onun içindä.

Erlik dal cümlelär baş cümlelerdän ayrılêrlar **virgüllärlän** olä, nicä gösteriler shemada.

Erlik dal cümlelerin shemaları

näända? neredä ?

nääni? nereyi?

näändan? neredän?

↓

↓

↓

1. [], (**neredä** ...).

2. [], (**nereyi**...).

3. (**Näändan** ...), [].

?

Kaavilederiz temayı

- Erlik dal cümlelär tamannêrlar baş cümledä angı cümlä payların maanalarını?
- Erlik dal cümlelär angı soruşlara cuvap ederlär? Söläyin, örneklärdä gösterin.
- Angı baalayıcı laflarlan baalanêrlar erlik dal cümleleri baş cümlelärän?
- Bölä katlı cümlelerin baş cümlelerindä angı gösterici laflar var nicä olsun? Sıralayın.
- Erlik dal cümlelär neredä var nicä bulunsunnar? Sıralayın.
- Erlik dal cümlelär nicä ayrılêrlar baş cümlelerdän. Annadın. Shema yapın.

2

Aşaadaki katlı cümleleri yazın, baş cümlelerdän soruş koyarak, bulun erlik dal cümleleri. Baalayıcı hem gösterici lafların altlarını çiziz. Annadın cümlelerin durğuçluk nışannarı için.

1. Yol boyunda, neredä insan dayma gezinärdi, büyüardı bir kavak aacı. 2. Nereyi lüzgär bulutları aydêêr, orada yaamur yaayêr. 3. Neredä ekmek iyersin, orada hatır güt. 4. Bu büyük kasabada orayı beni götür, neresini bän taa görmedim. 5. Tolu oyandan geldi, neredä kara bulutlar görünärdi. 6. Sevinmelik geldi oradan, neredän beklemäzdik. 7. Kararladım kalmaa orada, neredä bana pek isläydi küçüklüümdä.

3

Aşaadaki baş cümlelerä ekläyin dal cümleleri, kullanarak baalayıcı laflarını. Söläyin, nesoy dal cümleleri kurdunuz.

1. Başarılı işlär olêr orada...
2. Klaslan gittik ekskursiyaya orayı...
3. Kasabanın merkezi bulunêr orada...
4. Çoban sürüsünü aydardı orayı...
5. Peetçinin yaratmalarını aaradım orada...
6. Kinoda gösterdilär orasını...

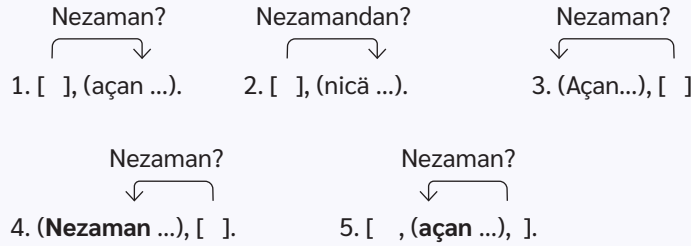
7. B  k havezl n yollandım oyanı...
8. Serin l zgercik es rdi oradan...

Zaman dal c mlel r tamann  rlar ba  c mlemin predikatların ya zaman hallıkların maanalarını da cuvap ederl r bu soru lara: nezaman? ka  vakit? nezamandan? nezamanadan? Onnar baalan rlar ba  c mley  baalayıcıylan **a an**, baalayıcı lafların **nic , nasıl** yardımınan.

Ba  c mlelerd  var nic  olsun g sterici laflar **ozaman, ozamandan,  indi, henez, herker , buyıl**.
 rnek: 1. **A an** kaar kapl  r meraları, gen l r taa sık a toplan r Kultura evlerin . 2. Adamı **ozaman**   renec n, **a an** onunnan barabar bir torba tuz iyec n. 3.    yıl ge ti, nic  b n dostla tım eni komu ularımızın  ocuunnan. 4. Gagauzlarda Pazar g n  sokakta oturmaklar uzan r ge  vakıdadak, taa karannık   k n  .

Zaman dal c mlel r kullanıl rlar ba  c mlemin  n nd , bitkisind  ya da ba  c mlemin i ind . Zaman dal c mlel r ba  c mlelerd n ayrırl rlar **virg ll rl n**  l , nic  g steriler a aadaki shemada.

Zaman dal c mlelerin shemaları

Var baalayıcısız zaman dal c mlel r d . Onnar ba  c mleler  baalan rlar maanalarına g r , sade lafedenin sesinn n, hi  bir d  baalayıcısız, ayrırl rlar yazmakta virg ll rl n.

 rnek: 1.   -d rt minut ge ti-ge medi, tren i  ilerin yanına geldi. 2. Bir-iki  izi d nd l r-d nmedilar, ba ladı ufacak yaamur pufkurmaa. (N. Tanasoglu)

Kaavilederiz temayı

- Zaman dal c mleleri ba  c mlelerin angı lafların maanalarını tamann  rlar?
- Zaman dal c mleleri angı soru lara cuvap ederl r? Sıralayın,  rnek verin.
- B l  katlı c mlelerin ba  c mlesind  angı g sterici laflar var nic  olsunnar? Sıralayın,  rnek verin.
- Zaman dal c mlelerin eri katlı c mley  g r  nered  bulun r?
- Yazmakta zaman dal c mleleri nic  ayrırl rlar ba  c mlelerd n? Annadın, verilmi  shemaya bakarak.

- 3** A aadaki c mlelerd n ayırın ba  hem zaman dal c mlelerini, yazın tefterleriniz , skobalarlan ni annayın onnarı. Zaman dal c mlelerin  l  zımnı soru ları koyun. Baalayıcıları hem g sterici lafları ayırı okuyun.

1. Adamı ozaman   renec n, a an onunnan dokuz sobadan  orba iyec n. 2. Nered  yok anna mak, orada yok kismet t . 3. A an geldi kendisin , o bulunardı bir ba ka klasta. 4. K rlarda, nered  b t n g n  ift il r  alı  rlar, zengin bereket toplan r. 5. Nered n

lüzgär, oradan da kısmet. 6. Ozaman, nezaman havalar uygun, çiçek açêr toprak. 7. Nereyi iinâ, orayı iplik tâ. 8. Orada islââ, neredâ biz yok. 9. Bân ozaman tutunêrim işlemââ, açan üürenerim kiyatların baş tematikasını hem onnarın saabisinin zanaatını... (D. Kara Çoban)

4 Aşaadaki cümleleri diıştirin ölä, ki dal cümlä olsun baş çümlenin önündä, içindä hem ardında. Cümlelerin shemalarını yapın.

1. Açan çekedersin eni kiyadı okumaa, avtor için dâ haberlärlän tanış. 2. Sabaalân, açan eni gün taman duuêr, dolaylara usluluk yayılêr. 3. Çiftçilerin bereketi toplamaa işleri uzanêr geç vakıdadan, taa karannık olunca. 4. Ozaman bereket olacek zengin, nezaman vakıdınca yaamurlar yaayacak.

5 Okuyun annatmayı. Söläyin, angı temalar açıklanêr hem nesoy problemalar kaldırılêr annatmada.

Tanaslan Nadi

(„Bucak eçelleri” kiyadından)

(I – inci payı)

Tanas – balaban, levent bir delikannı. Başında kömür-kara kalpak az-buçuk çekiliydi kara kaşlara. Ayaklarında çıkma deridän çarıklar hem süt-biyaz sargılar kara baalan sarılıydılar. Şindi o geçirdi gaytannı anterisinin üstünä epiz-eni dimi surtuunu da gidecek gençlerin derneenâ, yavklusuna Nadiyâ. Küü içindä dernek çok var, ama başka erä Tanası çekmeer, üç yıl oldu Nadiylen istenerlär. Tanasın var kafadarı da Gani. Bu, yaşta çok küçük Tanastan, ama onnar komuşu uşakları da delikannılı barabar sürerlär. Bir-iki yıl geeri Gani takışardı Tanasın ardına, hiç sormadaan nâanı gideceklär, ama şindi o da artık kendini delikannı sayardı, teklif eder dostuna bu avşam gitsinnär Karşı maaleyâ.

– Ne kaybettiydim bân o daa maalesindä? – kayıl olmêêr Tanas. – Gitmeyecâm orayı, istärsän, git yalnız.

– Şaşêrim bân, – sordu Gani, – ne okadar çeker seni o Nadiyâ?

– Şaşma, kardaşım, seni taa bireri mi çekmeer?

– Çekmeer, nereyâ isteerim, oraya da giderim...

* * *

Kıyıştırmazdı Gani gitsin yalnız öbür maaleyâ. İstardı o da seslesin Nadinin türkülerini. Bir yanından da bu taa sarısı yutulmadık delikannı korkardı yalnız gitmââ. Bunu başlayıcı delikannılar hepsi saklêêrlar, ama gecä birerdä yalnız kaldıynan, onnarın ürecikleri bir kuş ürecii gibi küt-küt düüler...

Çocuklar hazır oldular da çıktılar sokaa. Taa yırankan işidilirdi türkü sesi – o Nadilerin derneendän ses gelirdi. Tanaslan Gani hiç kendileri da annamadılar, nicä onnarı ayakları götördülär bu, çan gibi ötän türkü, sesinä. Te artık etiştirilär Nadilerin maalesinä. Dernek sokakta. Fenerin şafkında kızlar el işlerini yapêrlar hem türkü çalêrlar, gülüp, söleerlär.

– Avşamayorsunuz! – selâm verdilär Tanaslan Gani...

* * *

– Tanas, hadi geç ba, – teklif etti delikannıyı Nadinin druşkası. Adetä görä çocuklar dernektä geçmeerlär oturmaa yavklusunun yanına teklifsiz. Kızın, eer varsa kayıllı, saklı söleer druşkasına, teklif etsin lââzımını çocuu.

Tanas çok oyalanmadı, geçti Nadinin yanına lafa hem ayaklarını okadar sürüttü, ki çarıklarınnan bir bulut toz kaldırdı. Kızların takazaları boşuna gitmemişti. Tanas Nadinin yanına geçtii gibi, türkülerin arası az-buçuk kesildi. Gani dâ bu arada oturdu öbür kızlara

karşı, seslärdi porezenneri hem kendi dä borçlu kalmazdı, basardı cümbüşleri biri-biri ardına. Arada-saatta kopardı bir keskin gülüş, angısı yalın gibi kavrardı kızları, ötärdi, nicä çan, hem işidilirdi öbür maaledä dä.

– Ha-ha-ha-ha-ha-a-a-a! Sora genä çekedärdi türkölär:

Şu çotucaan altında, mari
gülgülü üzüm var
Şu üzümä baktıkça, mari kız,
gözüm süzöldü...

Butakım gecelär pek hızlı geçärdilär... Sansın, henez dernek çekettiydi, bir dä baksan, horozlar artık öterlär, gelirdi sıra daalışmaa. Tanas Nadiyi geçirirdi evä, Ganiyä dä deyärdi:

– Sän beklä beni biraz te orada. Bän şimdi gelecäm, da bilä evä gidecez. – Gani da, ahmacık beklärdi her avşam birär-ikişär saat Tanası. Năbacan da beklămeyecän, açan evä gitmää yalnız korkardı. Boşuna denmeer „Korku daayı beklărmiş” ...Bu avşam Gani bıktı beklēmää. Ay aydıdı, düşündü gitsin evä yalnız, ama bir akli da deer:

– Ya bän gidip bakayım baari, ne uzun geçirmäk oldu bu Tanasta. O usulcuunnan geldi Nadilerin evinin başına da uzattı kafasını sundurmaya:

E-he-he-e-e-ey! Gelir mi Tanas tez, o sarmaşılydı Nadiylän, aya karşı öpüşürdülär... „Brak öpüşsünnär”, – düşündü Gani dä o avşam seftä yalnız gitti evä. Topal Angillerin boş evinin yanından geçmää hepsindän titsiydi. Gani o uurda, açan toparlandı, ayakları belinä ururdular...

Duruklandı taa onnarın tokadının yanında. Soluk solaa etiştirämäzdi hem aklınca sölenirdi:

– Kim çıkarmış bu yalannarı, ani Topal Angillerin boş evlerindä tılsım varmış? Hiç bişey yok! Hepsi yalan...

Gitti Gani uyumaa, ama Nadilerin sundurmasında

kaldı iki kişi sarmaşık. Onnar dört göz arasında nesä annaşırdılar. Géçti, küü içindä can-cun yoktu, salt bir tutnuk sesli horoz ötmesi işidilirdi hem dä göktän gençlerä bakardı bir tombarlak kurban tepsisi gibi ay...

* * *

– Etecek oldu bayılêrsın, doymadı mı o aazın türkü çalmaa, – baarırdı kayınnası gelin Nadiyâ. – Nicä geldin bizim aula, aazın susmadı. Geçän insannar da, duruklanıp, bakêlar bizim tokattan, senin sesini sesleerlär.

– Năbayım ma, mamô, – savaşırdı gelin uslandırmaa kayınnayı yalpaklıklan. – Ne fena mı, ani çalêrım? Benim sevinmeliim da türkü, kahırım da – hep o.

– Türkü, türkü! – taa pek kızardı babu. – Bir aaz açmış da yok!

Nadinin kayınnası bir gamsız hem yonulmadık babuydu, bir kulaandan hiç işitmäzdi, öbürü da saardı, gözünün da birisi kusurluydu. Açan Tanas istediymi Nadiyâ dünür yollamaa, mamusu o saat dedi: „Tamızlı biraz türkücü, bilmäm, işi becerecek mi?” Bu karı başka tarafa bakmazdı, ona lăázımdı ölä bir gelin, ani en ilkin işçi olsun. Ama Tanas çok çok sölettirmede anasını, dedi:

– Onu alacam; – Onu da aldı. Düündä gelini diildi lăázım çok-çok yalvarmaa saadıçlara türkü çalsın, nicä var kimisi saatlarlan nızlanêr. Üç gün sıravardır, nekadar düün uzandı, Nadi türkü tarafından hepsinin hatırlarını yaptı.

Ama çok geçmedi eni evdä, bu türkülerin beterinä, gelinnän kayınna başladılar hojma dartışmaa. Tanaslan Nadi, nicä gençlerä düşer düünnerä, konuşkalara gidärdilär, ama ihtârlar da hiç evdä durmaa istemäzdi. Konuşkalaraydı konuşka deniler: ora-

da türkü – en läüzımnı iş. Gelin Nadi çok-çok beklemäzdi teklif etsinnär. Tuttururdu bir ses, bir dâ gözäl sesi vardı, da birkaç peet söyleyincä kimi sofracıların başlardı yaşları süzülmää. Ama türkünün bitkisindä bütün masayı aaladırdı. Sade Nadinin kayınnası borsuk-borsuk bir köşedä durardı. Kimin kulaklarınnan türkü sesleyeceydi? O sade bir iştä azetmäzdi:

– Hadi becerer, becersin, – düşünärdi kayınna, – sesi dâ var islää. Ama olur mu ölä birdän. Bizim adetlerä görä – bu kalın üzlülük, hesapsızlık! Babu artık bu yaşa geldi, kaç düünnerdä konuştu, kaç ayazmalarda hem kumatriyalarda – o görmedi hem işitmedi teklifsiz türkü çekettirsinnär. Aklı başında olan, çok ta bilsä, bekleer islää yalvarsınnar da sora... Ölä adet, ölä dâ gözäl durêr...

Tanasın mamusu çatlardı üfkesindän, açan aklına getirirdi, ani bu hesapsızlık gelsän da çık taman onnarda, Toninin İvanın Dimusunda, ani anılırdı bütün tamızlıkları utanmaklan hem hesaplan.

Geçti birkaç yıl, da türkücü gelin Nadinin kayınna elindä yaşaması heptän güç oldu. Beki, taa olaceydi nicä dayanmaa, eer kaynata da başlamayaydı babuyu seslemää. Tanas işä gittiynen, ihtärlar gelinin içini kemirirdilär. Bir çala kesildi ydi türkülerin dâ sesleri. Ama bir gün gelin istedi bu annamazların inadına yapsın. Açan Tanas geldi kırdan, tokatta vardı bir alay insan: karı, kız, uşak. Nadi büük evdä kapalıydı, üstünä kilit urulu. Eski evin pençerelerindä kapaklar dışyanındandı, onnar da kapalıydılar, ama içyanda onun karısı Nadi türkü çalardı. Gözäl ses işidilirdi kilitli kapulardan da, kapalı pençerelerdän dâ. Türkü kaplardı geçän insannarın üreklerini hem daalırdı yımışak havada uzak erlerä. Tanas sordu anasına-bobasına: „Ne oldu?“

– Dedik, beki, sustururuz bu senin gelinini, ama onu yok kolay susturmaa. O bu türkülerinnän bütün küüyü toplêêr yanımıza. Bıktık artık tokat aazında kalabalaa. – dedi mamusu.

Tanas açtı kapuları da kolverdi karısını. Bu içerdä o avşam oldu büük kavga...

Ertesi günü aulun orta erindä bir taligada artık üklüydü hepsi Nadinin hem Tanasın rubaları. Toni İvanın Dimunun biricik oolu çıkardı ayırı yaşamaa kenarda bir boş evä. İki karı geçärdilär sokaktan:

– Pı-ı-ı, mari! Ne iş var bu aulda? – sordu birisi, Tonilerin auluna kafasını uzadarak.

– Sän ne, işitmedin mi, mari kumişa, Tanas çıkarmış bobasının yanından başka erä. İhtärlar gelinnän uzlaşamazmışlar.

– Aman, ayol, butakım gözelim hem büük evlerdä dädu-babu yalnızca mı kalırmışlar?

Tanas kendisi dâ çıkardı boba evindän üreendä yaraylan. Canı acırdı, ani olmadıydı ölä, nicä düşärdi olsun. Anaylan bobaya bir ool läüzımdı bilä yaşasınnar. Ama şimdi, açan o hepsini islää kantarladı, geldi bir fikirä, ani Nadi ona taa paalı anadan da, bobadan da hem geniş evlerdän dâ. Aklınca dedi: „Taa ii bukamı tuza banacam, yavan iyecäm, ama sevdamnan birliktä, dirliktä yaşayacam“.

– Ho-o-o, di-i-i – baardı öküzlerä, da taliga çıktı ana-boba aulundan.

N. Baboglu

Zenginnderiz sözüümü

çıkma deri – sepili deri

hojma – dayma

kara baa – beygir kılından örülü tasmalar

tılsım – fenalık

tın başına – yap-yalnız

?

Dikat oku da sölä ...

- Kimdir o Tanas? Yapın delikannı Tanasın harakteristika piramidasını.
- Nasıl küçük delikannı Gani annadı, ki tulsımnar halizdän dünnedä yoktur?
- Kim o Nadi? Nesoy talant vardı Nadidä?
- Angı temalar açılanır annatmada?
- Angı çalımnarın yardımınnan avtor yardım eder annamaa personajın iç duyularını?
- Sevda için Tanas ne söleêr? E, siz nicä annêersınız bu lafları?

- 7 Lafların „Korku daayı beklärmış” maanasını açıklayın.
- 8 Tekstin nişannı payını dikat okuyun, çıkarın artistik kolaylıklarını da inandırın N. Baboglunun yaratmak ustalını. Yaratmanın dili için annadın.
- 9 Tekstin nişannı payında bulun katlı cümleyi zaman dal cümläylän, annadın onun durguçluk nişannarını.
- 10 Teksttä nişannı cümleyi tefterlerinizä yazın, sintaksis analizi ona yapın.

§ 5. Nicelik hem nekadarlık dal cümlelär

- 1 Dikat okuyun cümleleri da cuvap edin soruşlara, bularak dooru variantları.

Test:

- A. Kolay annaşmaa o adamnan, angısı işini beener.
 - B. Kazahstanda neredä kelemä topraklar hiç kazılmazdılar, oradan şindi çiftçilär büyük bereket alêrlar.
 - C. Biz etiştik dereyâ da çekettik düşünmää, nesoy aykırlamaa bu suyu.
 - D. İlk ev nereyi bân girerim, örtülü bir incecik kat sazlan.
- Soruşlar:

1. Bulun cümleleri, angılarında yok hepsi durguçluk nişannarı
A B C D
2. Bulun dallı katlı cümleleri, angılarında dal cümlä buluner baş cümlelerin içindä.
A B C D
3. Bulun dallı katlı cümleyi erlik dal cümläylän.
A B C D
4. Bulun dallı katlı cümleleri bellilikçi dal cümläylän.
A B C D
5. Bulun dallı katlı cümleyi tamannıkçı dal cümläylän.
A B C D

Nicelik hem nekadarlık dal cümlelär gösterelär, nicä olêr baş cümledä gösterili iş. Onnar annadêrlar nicelik hem nekadarlık hallıklarını, angıları var baş cümledä. Onnar cuvap ederlär bu soruşlara: nicä? nasıl? nekadar? kaç kerä?

Nicelik hem nekadarlık dal cümlelär baalanêrlar baş cümleyä bu **baalayıcılarlan: ki, ani, nicä, nasıl, aniki.**

Bölä katlı cümlelerin baş cümlesindä var nasıl olsun bu **gösterici laflar: ölä, bölä, okadar, çok kerä, otürlü.**

Örnek: 1. Kontrol işindä hepsini yazdık ölä, nicä üüredici nasaat etti.

Kontrol işindä hepsini (**nicä?**) yazdık? **Nicä** üüredici nasaat etti – nicelik dal cümlesi, baş cümläylän baalanêr baalayıcıylan **nicä**, baş cümledä var gösterici lafı ölä.

2. Biz düzelttik yolu ölä, ki geçän maşınalar sarsmasınnar. Biz **nicä** yolu düzelttik? Ölä, **ki geçän maşınalar sarsmasınnar** – nicelik dal cümlesi, **ki** – baalayıcı, **ölä** – baş cümledä gösterici laf.

3. Çüven içindä kaşık ölä kızmıştı, **ani** elinä alamazdın. Çüven içindä kaşık **nicä hem nekadar** kızmıştı? Ölä, **ani** elinä alamazdın – nekadarlık dal cümlesi. **Ani** – baalayıcı, baalêêr dal hem baş cümleleri; ölä – baş cümledä gösterici laf.

Nicelik hem nekadarlık dal cümlelerin kimisi baş cümläylän baalanêrlar baalayıcı laflan: **nekadar.**

Örnek: Orada erlär düz, **nekadar** gözün tutêr. (N. Tanasoglu)

Nekadar – baalayıcı laf, dal cümleyi baalêêr baş cümläylän.

Nicelik hem nekadarlık dal cümlelär kullanîlêrlar taa sık baş cümlelerin ardında taa siirek – baş cümlelerin önündä. Nicelik hem nekadarlık dal cümlelär baş cümlelerden ayırîlêrlar virgüllärlän ölä, nicä gösteriler aşaadaki shemada.

Nicelik hem nekadarlık dal cümleleri

nicä?
└───┘
1. [], (nicä ...). | nekadar?
└───┘
2. [], (nekadar ...). | nicä?
└───┘
3. (Nicä ...), []. |
|---|---|---|

Kaavilederiz temayı

- Nicelik hem nekadarlık dal cümlelär neyi gösterêrlär? Onnar baş cümlelerin angı cümlä paylarını annadêrlar?
- Nicelik hem nekadarlık dal cümleleri angı soruşlara cuvap ederlär? Sıralayın, örnek verin.
- Angı baalayıcılar baalêêrlar nicelik hem nekadarlık dal cümlelerini baş cümlelärän? Söläyin, örnek verin.
- Bölä katlı cümlelerin baş cümlesindä angı gösterici laflar var nicä olsunnar? Sıralayın, örnek verin.
- Annadın, nicä yazmakta nicelik hem nekadarlık dal cümleleri ayırîlêrlar baş cümlelerden?
- Annadın, kiyattaki shemaya görä, kendiniz tefterlerinizdä shema yapın.

2

Okuyun cümleleri, bulun baş hem dal cümleleri. Çıkarın da yazın tefterlerinizä ilkin nicelik, sora da nekadarlık dal cümlelerinnän katlı cümleleri.

1. Çalgıcılar – daulcu hem kemençeci – ölä arhaik giimniydilär, ani Meraklı dönä – dönä çıkardı onnarı: ba yakından, ba önündän, ba yanından. 2. Yaamur okadar hızlı yaayardı, ani otlar erä yatardı. 3. Daül sesi ölä sarp hem gür ötärdi, ani yanında durannar kulaklarını kapardı. 4. Yabanıyı nekadar da beslä, o hep daaya bakêr. (söleyiş) 5. Nicä resimci naturayı

görer, olâ başka bir insan görämeer. 6. Er tepremesi ölä sarsaladı, evlerin duvarları çatladı. 7. Nekadar ilik yapêrsın, okadar çok kötülüklerini görerlär.

3 Aşaada verili shemalara görä kurun cümlä. Durguçluk nışannarını dooru koyun.

1. [...ölä] (ki...). 2. [Nicä...] (ölä...). 3. [...ölä] (ani...). 4. (Nekadar. ..) []. 5. [...okadar ...] (ani...).

4 Kultura Evindä Pötr Petkovicin konçerti geçmesi için kurun bir dialog. Kullanın nicelik hem nekadarlık dal cümlelerinnän dallı katlı cümleleri.

5 Okuyun annatmanın ikinci payını. Annadın, ne için burada laf gider.

Tanaslan Nadi

(II – nci payı)

O yılın Tanaslan Nadi kışladılar Baacı Vasillerin kümeltisindä. Günün birindä Dimu dädu dayanamadı, aldı kendini, geldi oolunun kenarda bordeyinä, girdi içeri da yalvardı gelsinnär geeri.

– Oldu, ne oldu, brak, yapma ölä, – deyärdi Dimu dädu. – Kaldık mamunnan tın başımıza, gel geeri. Bän çıkacam kayınnanın önünä, sän dä biraz gelini uslandır, da yaşayalım bilä, – dädu kahrılı çekti soluunu içinä da uzattı lafını. – İçerlär bom-boş, hem aalemdän da ayıp.

Tanas susardı, ama Nadi kesen-kes söledi: „Şindän sora o aula basmayacam!” Ertesi yılın uydu da bulundu Tanasa iş kasabada. Topladılar Nadiylän neceezleri vardı da gittilär Kişinöva. Dimu dädu hem babu aalardılar o günü, açan biricik oolları küüdän da çıktıydı. Onnara artık belliydi, ki şansora lääzim olacak ölüncä yalnız yaşasınнар...

Geçti taa birkaç yıl. Tanas hem Nadi anadan-bobadan vazgeçmädilär. Gelirdilär kimär kerä ikisi dä musaafirlää, ama şansora olduydu çok vakıt Tanas yalnız gelirdi. Ool diil mi, ani var bir laf, kan-su olmazmış, gelip, bakardı ihtärları, yardım edärdi kış için yakacak hazırlamaa, başka ev işlerini yapmaa. Dimu dädu hep sorardı:

– Năbêr gelin, saasem mi?

– Năbaceydı, – cuvap edärdi Tanas, – şindi o büyük iş açtı kendisinä türkücülüklän. Avşam-sabaa hep çalêr.

– Orada da mı uslanmadı, – şaşardı Tanasın bobası. – E, kim onu orada durêr seslemäâ?

Sadä kayınna hiç aazını da açmazdı gelin için...

Dimu dädu hem Tanasın anası Çimana babu düşünürdülär: evlär boş durmasın hem olsun kiminnän gam daatmaa deyni, alsınнар bir üüredici, yaşasın onnarda kiraylan.

– Hem birär-ikişär da paracık düşär, – sayıklardı taa sıkıca kalıplı babu. Ölä dä yaptılar. Erleştı Toninin Dimulara yaşamaa Arkadi Kavalcı. **Ama bu üüredici çıktı bir pek büyük muzıka sevicisi, kurdu türlü radiolar, magnetifonнар, bitkidä dä dikti evin tepesinä bir antena içeri dä erleştirdi televizor.**

Bir avşam Arkadi Petroviç ansızdan teklif etti däduylan babuyu televizora, deyeräk:

– Sizin var mı senseleriniz Kişinövda?

– Var, – dedi ev saabisi, – oolum orada yaşêêr.

– E, te bu Zımbacı Nadejda, ne sizä geler? – sordu üüredici, par-maannan programayı göstereräk.

– Burada yazılı, ani o bu avşam türkü çalacak.

– Ne geleceydi. Haliz oolumun karısı, gelinimiz, – dedi dädu Dimu, hep taa annayamayarak, ne isteer sölesin bu üüredici.

Avşamneynin oturdular hepsi televizoru siiretmäâ. Bir türkü çaldılar, sora oynadılar. Bir da ansızdan ekrana çıktı... Nadi. Üstü

giyimni yalabık rubalarlan, boylu, gözäl. O ilerledi, sansın yaklaştı siiredicilerä da başladı çalmaa.

– Bu mu gelininiz?

– Kendisi o, be canım! – şaşardı dădu Dimu. – Gördün mü? – takıldı o babusuna, – nereyâ etişti bizim gelin? Săn azetmăzdin insandan, şindi sâ onu memleket sesleer.

– Aman, allahı-ı-ım! – uzattı babu. – Acaba taa nelär çıkaraceklar? Bak sän, gelin orada yırakta, ama sesi işidiler yanımızda gibi. Bak sän, ne fasıl giidirmişlär onu, sansın enidän yavklı edeceklär! Allahım panayıyacım, hele bu bizim çocuun karısına! Neçin kolvermiş onu bu şeytannın içinä?

Nadi çaldı taa bir türkü, sora taa bir...

Dimu dădu genä başladı babuyu takazalamaa:

– Düşmăzdi biz çekişelim, babo, gelinin türkülerinin beterinä. Taa lăázım sevinelim, ani vergisi var, ama sän deersin şeytannıkmiş.

– Olur mu, – girdi lafa üüredici dă, aalem türküyâ seviner, siz dă... şeytannık...

– İslăä insandı, işçiydi, yalpaktı, – hep söylenirdi dădu, sansın kendi kendisinä. – Ama ne annadacan inat babuya, girişti: hesapsızmış, utanmazmış... Gördün mü şindi hesapsız? Bulundu, kim annasın gelinin türkülerini.

– Gördüm, gördüm, – hep taa istemăzdi verilsin inat babu. – Bezbelli, te bu pistie kalacaanda yok ne göstersinnär da buldular bizim gelini taa ahmakça, koydular aazını yaysın. Tanasta da okadar akıl, kolvermiş karısını başı-boş...

– Diil dooru, Çimana babo, – dayanamadı üüredici. – Sizin gelininiz artistka. Onda bezbelli, ani küçüklüündän varmış talant. Sizin gelinin türküleri çok insannarın yaşamasını taa şen hem taa dolu yapêlar. Te neçin onu koymuşlar televiziyada çalsın, ama diil, nicä siz deersiniz...

Çalardı orkestra: kavallar, düdüklär, kemençelär, sora taa bir oyun gösterdilär. Bitkidä genä Nadi bir türkü çaldı:

Şu baa çotucaan altında, mari kız,

gülgülü üzümçük.

Şu üzümä baktıkça, mari kız,

Gözüm süzüldü...

Konfert bitti. Üüredici kapadı televizorunu. Dăduylan babu gittilär öbür içeri yatmaa. İkisini dă nesä zeetlärđi. Üüredici dă, yattıynan dinnenmăä, çok vakit yuvarlandı döseendä. Nadinin türküleri, mastercä becerikli, üüredicinin aktarırdılar muzıkayı annayanın üreeni.

– Sanki kaç bölä vergilär etişameerlär oraya, annamaz saar babuların beterinä! – düşünürdü üüredici. Dăduyu da kendiycasına gelin Nadi koymuştu düşünmeklerä. Ama babu da kendiycasına zor sayıklamalara daldıydı.

– Yazık, – dedi Dimu dădu karısına, – yaklaştık yaşamanın sonuna dooru, ama annayamadık onu. Gelin Nadi çok kăämil insandı.

– Hadi etecek oldu metettin onu. Unuttun mu, nasıl insannar bizim tokada toplanırdılar yaymannık seslemăä. Bük iş – türkücü! Fasüleyi kaynatmaa, olmalı, büün dă taa üürenämedi...

N. Baboglu

6 Tekstin II-nci payına analiz yaparken, cevap edin soruşa „Neçin?“, kullanarak metodu „Altı soruş“ „Neçin?“.

1. Tanaslan Nadi çıktılar ayırı yaşamaa ana – boba evindän. **Neçin?**
2. Sanêrım, ani çıkmaydı da gençlär, içerdä ortalık diişilmeyeceydi. **Neçin?**
3. Bölä kavga içindä gençlär kısmetli olmayaceydılar. **Neçin?**
4. Hepsindän zor bu konfliktä Tanasa. **Neçin?**
5. Sayêrım, ani Tanas dooru hesaba geldi. **Neçin?**
6. Gelin Nadi talantınnan kendini bidirdi. **Neçin?**

7 Tekstin yardımınnan cuvap edin.

- Düşünün da söläyin: Nadi etiŝeceydi mi televiziyada türkücü olmaa, eer içerdä olmayaydı konflikt?
- Koyun karşı – karşıya dädu Dimunun bakışını türkücülää hem onun babusunun bakışını.
- Ne taa kolay bilmää, türkü mü çalmaa, osa fasülä mi kaynatmaa? Babu nasıl sanêr?

8 Nişannı cümledän çıkarın lafları, angılarında yok vokal armoniyası. Söläyin, nesoy laf onnar? Kendinizdän taa birkaç laf yazın.

9 Tekstin içindä resimä bakarak, bulun da okuyun uygun sıraçıkları. Kendiniz yazdırın resimi, kullanarak nicelik hem nekadarlık dal cümlelerinnän dallı katlı cümleleri.

10 Yazın mini-yaratma „Ne engel eder insana kurmaa kısmetini“.

§ 6. Yaraştırma dal cümlä

1 Aşaadaki dallı katlı cümleleri yazın tefterlerinizä bu sıraya görä: bellilikçi dal cümläylän; tamannıkçı dal cümläylän; erlik dal cümläylän; zaman dal cümläylän; nicelik dal cümläylän; nekadarlık dal cümläylän. Okuyun, angı cümlä kaldı, baş hem dal cümlelerini bulun, soruş koyun. Ne gösterer dal cümlä?

1. Bir yıl geçtiydi, nicä cenk bitti. 2. Karannıkta okadar hızlı evä kaçardım, sansın biri arımdan koolardı. 3. Kırlarda, neredä bütün gün çiftçilär çalışêrlar, zengin bereket toplanêr. 4. Nekadar kuvedim etti, okadar aulda işledim. 5. Uzaktan taa görerim, ani iştan sora in-sannar dinik gelir. 6. Sokaamız yaamurdan sora ölä çamurlu olêr, ani maşınalar yok nicä geçsin. 7. Artık var çok adamnar, angıları kendi bilgilerinnän başarılı, anılmış, şannı oldular, angıları kendi faydalı işlerinnän kazandılar titul „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı” (K. Kurdoglu.)

Yaraştırma dal cümlelär gösterêrlär bir işlemin ya da nişanın uydurulmasını ona, ne için baş cümledä söylenir, da cuvap ederlär te bu soruşlara: **nicä? nesoy?** Yaraştırma dal cümlelär baş cümlelärän baalanêrlar te bu baalayıcılaran: **sansın, nicä, nasıl.**

Örnek: 1. Onun emenileri paktılar, vaksalıydılar, **sansın saabi şindi içerdän çıkmış.** (D. Kara Çoban) Onun emenileri nesoy paktılar, vaksalıydılar? Sansın saabi şindi içerdän çıkmış – yaraştırma dal cümlä, cuvap eder soruşa – nesoy? Baalayıcı **sansın** baalêêr dal hem baş cümleleri.

2. Hava duruktu hem saktı, sansın bütün dolay uyumuştı. (N. Tanasoglu)

Nicä? Sansın bütün dolay uyumuştı – yaraştırma dal cümlä, baş cümleyä baalı baalayıcıyan **sansın.**

3. Pazar günü şkola yortusuna biz ölä alatlardık, sansın kimsä geeridän bizi koolardı. Alatlardık nicä? Sansın kimsä bizi geeridän koolardı – yaraştırma dal cümlä.

Bu dal cümlelärä baalayıcıların sansın, nicä, nasıl önündä herkerä virgül koyulêr.

Yaraştırma dal cümlelär kullanılêrlar taa sık baş cümlelerin ardında.

Yaraştırma dal cümlelerin shemaları

1. [], (sansın...). 2. [], (nicä).

Kaavilederiz temayı

- Yaraştırma dal cümlelär neyi göstererlär?
- Yaraştırma dal cümlelär angı soruşlara cuvap ederlär?
- Angı baalayıcılarlan yaraştırma dal cümlelär baalanêrlar baş cümlelärân? Sıralayın, örnek verin.
- Annadın, yazmakta nicä yaraştırma dal cümlelär ayırılêrlar baş cümlelerdän? Örnek verin. Tefterlerinizdä bölä katlı cümleyä shema yapın, kullanarak kiyatta verilmiş shemayı

2 Tamannayın cümleleri:

Yaraştırma dal cümleleri var nicä bulunsunnar ...

Onnar göstererlär ... , angıları için sölenêr ... cümledä.

Bu cümlelär cuvap ederlär ... soruşlara hem onnarda kullanılêr ... baalayıcılar.

3 Okyun teksti. Söläyin, nesoy fikir açıklanêr teksttä? İnandırın, sıralayarak öz lafları. Bulun teksttä yaraştırma dal cümlelerini, yazın onnarı tefterlerinizä, shemalarını yapın.

Siz var mı siirettiiniz balet? Taa girärkän zala, kefin diişiler. Nesoy duygular seni kaplêêr, yok nicä laflan yazdırmaa! Seni bir büülü muzika sarêr, sansın orkestr maasuz atmosferayı kurêr. İçin beklemektän başlêêr titiremäâ, duyguların keskinneer, gözlerin ştenadan ayırılmêêr. Te açılêr perdelär, da çıkêr artistlär. Onnarın lafsız süjeti annatması şaştırêr. Ştenada onnar ölä dönerlär, sansın yavruşka kırdä çeviriler. Siirederäk, annêêrsın: bu becermeklerin saklısında büük zaamet hem çalışmak durêr. Açan bu fikirä gellersin, sansın ştenada oyuna da bakışın diişiler. Büülü bir iş – balet!

4 Okuyun teksti, temasını, öz fikirini belli edin. İçindeliini annadın.

Çalgıcılar

Açan Sandi hem dostu Filçu işiderlär, ani küüyün bir erindä çekeder çalmaa kemeñçä „Kadınca avasını”, **onnar kaçarak giderlär orayı.**

Filçu deer mamusuna:

– Mamu, bizi Sandiylän ikimizi düündä bulacan!

Çocuklar yaklaşêr muzıkantlara da durêrlar onnarın yanında, bakêrlar, nicä kıvradêrlar muzıkayı çalgıcılar. Çalgıcılar omuzlarından baalı düün peşkirinnän, anteri cebinä dikili çiçek formasında gözellik.

Filçu deer:

– Benim bobam dedi, ani alacak bana kemeñçä, da **bän üürenecäm çalmaa kemeñçedä.**

Sandi sorêr:

– E gaydada var mı nicä üürenmäâ çalmaa?

Filçu:

– Gaydada zor çalmaa, onu läüzüm şişirmäâ!

Dolayda halklar bilerlär, ani gagauzlar severlär gözäl muzıkayı, severlär şennik yap-maa, horu erindä toplanmaa, horu oyunlarını oynamaa.

Elbetki, ne bir horu, ne bir düün, kumatriya ya da bir başka sıra, ya da şennik olmêêr muzikasız. Orayı çaarêrlar muzıkantları.

Gagauz aydinnadıcısı Mihail Çakir yazêr: „Gagauzlar kullanêrlar muzıka için: çırtma-yı, kavalı, kemeñçeyi, kobzayı hem gaydayı. En eski instrumentlär – gayda, çırtma hem

kaval. Gagauzların arasında bulunêrlar gaydacı, kavalcı, çirtmacı hem kemençeci, angıları çalêr evlerdâ hem dâ horularda. Bulunêr gagauzlarda kauş kemençesi dâ”.

Nicâ saygı göstererlâr muzıkantlara gagauzlar, islââ annadêr rus etnografi V. Moşkov XIX-uncu asirinin bitkisindâ: „Genç çocuklar, annaşıpta, toplêêrlar biri-birindân para da çaarêrlar kemençeci muzıkantı ya da kavalcıyı (fleyta tipi) 60-75 rubleyâ yılda. Annaşêrlar, ani çalgıcı her yortuda hem pazar günü gelecek «horu erinä» da çalacak orda, bakmayarak, nesoy hava olacek, hem bakmayarak, toplanacak mı orda birkimsey osa toplanmayacak mı. Bûük küülerdâ, tâ nasıl Kongaz (İzmail uezdı), «horu erinä» bir muzıka için çaarêrlar bütün orkestra, angısı kurulêr (nicâ Kongazda) üç muzıkanttân: kemençâ hem «çirtma» (küçücük düdük) çalêrlar baş melodiyayı, ama «kobza» – strunalı instrument gitara tipindân – o 12-strunalı, onnar yapêrlar akompanement”.

Gagauz kompozitoru hem muzikologu Vasiliy Öküzçü (Veysel Arseven) statyasında „Gagauz halk türkûleri” 1947 y.: „Şindi annadalım, ne instrumentleri kullanêrlar gagauzlar: bûün en çok kullanılêr «keman» hem daul. Kemana deerlâr «kemençe». Anadoluda düün olmêêr daulsuz hem zurnasız, gagauzların arasında sa düün yok nicâ olsun daulsuz hem kemençesiz. Buna görâ gagauz küülerindâ en az beş bin sayıda, hemen-hemen herbir küüdâ küçük grupta orkestralar var... Bunnardan «çirtma» (ufak nay gibi), «uzun kaval», «gayda», tulum, «kemençâ», „kauş», «mandolina», «gitara», «balalayka», var”.

Bir gün Filçu çaardı Sandiyi evâ da dedi:

– Săn isteersin mi kemençedâ çalmaa?

Sandi:

– Elbetki, isteerim.

– Hadi gel benimnân.

Dostlar giderlâr küüyün çalgıcısına Kauşçu Andreyâ. Çocuklar danışêrlan çalgıcıya:

– Andrey bati, geldik sizâ, yalvarmaa, **yapın bizâ bir kemençâ**. Biz isteeriz olmaa muzikant.

Onnar oturdular eşiklerâ da Kauşçu Andrey getirdi kemençesini da gösterdi, nicâ dooru tutmaa kemençeyi.

Çocuklar sordular Kauşçu Andreyâ:

– Var mı, nicâ biz gelelim sabaa da?

Kauşçu Andrey cevap etti:

– Bekleirim sizi yaarina, gösterecâm, nicâ tutmaa arkuşu.

Ertesi günü çocuklar genâ geldilâr Kauşçu Andreyâ.

Muzıkant dedi çocuklara:

– Sandi hem Filçu, görerim, ani siz çalgıcı olmaa isteersiniz. Ama bân sizâ kendi kemençemi verâmeyecâm. **Ama sizâ bir kemençâ yapacam.**

Bundan sora dostlar tutundular işân. Onnar buldular bir gözâl tafta, angısından uygundu yapmaa kemençâ. Birkaç gün çalıştılar ustalar da rendeledilâr hem yalabıttılar eni kemençeyi, sora da gerdilâr strunaları da tezdâ kemençâ hazırdı.

Sandi hem Filçu istedilâr olmaa çalgıcı da birkaç ay hep gezârdilâr Kauşçu Andreyin ardından. Çocuklar yavaş-yavaş üürendilâr çalmaa kemençedâ.

Geçti yıllar, da Sandi hem Filçu oldular anılmış çalgıcı. Herbir gagauz küüsündâ teklif edârdilâr muzıkantları düünnerdâ hem yortularda çalmaa.

S. Bulgar

Dikat oku da sölä ...

- Neçin Sandiyi hem Filçuyu her zaman çekärdi orayı, neredä işidilärdi kemençä çalması?
- Ne yazêr etnograf V. Moşkov gagauz çalgıcıları için?
- Neçin dostlar gittilär Kauşçu Andreyä?
- Çıkardılar mı üzä çocuklar kendi neetini?

5. Bulun teksttä, angı muzıka instrumentleri sıralanêr. Yazın onnarı tefterlerinizä, netürlü olduu için aaraştırmaklar yapın.
6. Teksttä nişannı cümleleri hem cümlä paylarını ilerledin olä, ki olsunar yaraştırma dal cümlelerinnän dallı katlı cümlä. Bir cümleyä sintaksis analizi yapın.
7. Lafa „çalgıcılar” yapın laf kuruluşu analizi.

§ 7. Sebeplik dal cümlä

1. Cuvap edin soruşlara dallı katlı cümlelärlän. Belli edin dal cümlelerin çeşidini.

1. Angı gagauz yazıcısının yaratmalarını en çok beenersiniz hem ne sebeptän?
2. Nesoy muzıka seversiniz hem neçin?

Sebeplik dal cümlelärlär baş cümledän işlemin sebepini annadêrlar hem cuvap ederlärlär te bu soruşlara: neçin? nedän? ne sebeptän?

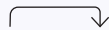
Sebeplik dal cümlelärlär baalanêrlar baş cümleyä te bu baalayıcılarlan: **zerä, neçinki, çünkü, ani.**

Baş cümledä var nicä olsun te bu gösterici laflar: **onun için, onuştan, ondan.**

Sebeplik dal cümlelärlär kullanilêrlar baş cümlelerin önündä, onun bitkisindä ya da baş cümlelerin içindä. Sebeplik dal cümlelärlär baş cümlelerden ayırılêrlar virgüllärlän olä, nicä gösteriler aşaadaki shemada.

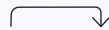
Sebeplik dal cümlelärlär

ne sebeptän?

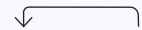
1. [], (**zerä** ...).

ne sebeptän?

2. [], (**neçinki** ...).

ne sebeptän?

3. (**çünkü** ...), [].

Örnek: Söleyişlärlär dayma kullanilêr kısaltılmış, çünkü artık insan annêr onnarı. Neçin kısaltılmış kullanilêr? çünkü **artık insan annêr onnarı** – sebeplik dal cümlesi.

2. Şindi bu eski adetlärlär batêr, kaybeler, **zerä** uymêrlar bûünkü insanın yaşamasına. (N. Baboglu)

Ne sebeptän eski adetlerin kimisi batêr, kaybeler? **Zerä uymêrlar bûünkü insanın yaşamasına** – sebeplik dal cümlesi.

3. Dev adamnarı sarmışlar aacı da çeketmişlärlär dut imää, **neçinki** pek açmışlar, zavalılar (*masaldan*).

Neçin sarmışlar aacı da çeketmişlärlär dut imää? **Neçinki pek açmışlar, zavalılar** – sebeplik dal cümlesi.

Sebeplik dal cümlelärlär var nicä baalansınar baş cümleyä hiç bir baalayıcısız da, sade açıklayarak işlemin sebepini.

Örnek: Benim baarmama sesetmeerlärlär, kimseycik yok evdä. (D. Kara Çoban)

?

Kaavilederiz temayı

- Sebeplik dal cümlelär baş cümleinin işlemini nicä annadêrlar?
- Sebeplik dal cümlelär angı soruşlara cuvap ederlär? Örnek verin.
- Angı baalayıcılaran sebeplik dal cümleleri baalanêrlar baş cümlelerä? Sıralayın, örnek verin.
- Bu katlı cümlelerin baş cümlelerinde angı gösterici laflar var nicä olsun? Sıralayın, örneklerinizdä gösterin.
- Sebeplik dal cümlelär taa sık neredä kullanılêrlar? Annadın onnarın eri için.
- Yazmakta sebeplik dal cümlelär nicä ayırılêrlar baş cümlelerdän? Tefterlerinizdä shema yapın, kiyatta verilmiş shemaya bakarak.

2 Aşaadaki katlı cümleleri yazın, baş hem sebeplik dal cümlelerini bulun, soruş koyun, baalayıcıları çevreyä alın. Annadın cümlelerdä koyulu virgüllär için.

1. Ama aldatmıştı onu gözleri, neçinki o görmüştü biyaz taşları. (*masaldan*) 2. Sän oturma, git da getir cuvalları, zerä vakıdı kaybederiz boşuna! (*M. Kuyumcuya görä*) 3. Karagandi sildi gözlerini tozdan hem payaklardan, neçinki onnar sarkardı kırıştän, orta direktän. (*M. Kuyumcu*) 4. Ozamansaydı pek zordu üürenmää: çok ödemää läüzimdi. (*G. Gaydarcı*) 5. Gülmä komuşuna, zerä gelir başına. 6. Bän kısmetliyim, ani bän bu geniş ürekli hem girgin halkın birisiyim! (*K. Vasilioglu*) 7. Delicenin peydalandı hepsini kuşkulandırmış, neçinki orada başka ölä beygir yokmuş. 8. Onuştan, çocuum, durêriz karannıkta, onuştan çıkmêêriz aydınnaa, ani biz bulunêriz ayının yuvasında. 9. Dädo, erinä kanaat ol, zerä onu da kaybedecän. (*masaldan*)

3 Dalsız katlı cümlelerdän kurun sebeplik dal cümleleri.

1. Karannık olardı, da dolaylar gücülä görünürdü. 2. Hava yaamaa durardı, da dışarda çalan artistlär alatları kuytuya geçmää. 3. Üürenici ekskursiyada pek dikattı, sora uroktä läüzimdi yazsın yaratma. 4. Dmitriy Savastinin resimleri gösterer folklor süjetlerini, folklor halk kulturenin temelidir. 5. Peetçiya şiir yazmaa diil kolay, da o bekleer ihlamını. 6. Siiredici pek çok vardı, da resim sergisi kapanmadı taa birkaç gün.

Gavril Gaydarcı

(1937–1998)

Gavril Arkadyeviç Gaydarcı duudu Kırbaalı küüyündä.

Gavril Gaydarcının adı gagauz kulturesinde birkaç taraftan meraklı: bilim adamı, üüredici, peetçi, folklorcu. O anılmış lingvistlerindän birisiydir. Onun sintaksistä monografiyalari bütün dünnedä anılmış. G. Gaydarcı başkalarinnan barabar hazırladı gagauzça-rusça-moldovanca sözlüü. O yazdı bilim yaratmaları toponimikada, onomastikada, leksikologiyada. Belş pedagogika universitetindä, Kişinöv Devlet Universitetindä çalıştı.

On yıl Moldova Bilim Akademiyasında gagauz bölümündä araştırmak yaptı.

Komrat Teoretik lişeyi onun adını taşıyêr. Onun işlerini anmaa deyni Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim-araştırma merkezi tipardan çıkardı „Gagauzologiya XIX-XXI asirlerdä” seriyasından iki kiyat.

- 4 Okuyun şiiri. Açıklayın temasını, öz fikirini.

Zor yolu kısmet

Sarp işlär, yok ne demää,
Etiştirmedim yapmaa.
Yok körlüüm da sayıda
İnsanın arasında.

Kimseyin da bozmadım
Yortuda sofrasını,
Yollarda dilenmedim –
İdim ekmek kendimin.

Zor kolaylan kol-kola
Yoluma çıkardı,
Şükürdüm kimi kerä
Bir yavan ekmää dä.

Savaşardım güç yolda
Zenginnik yivmaa,

Sayarak taa büyük fayda –
Yol, çamur karmaa.

„Er kara, ama – para”, –
Halkımız söyleer.
Kim bet bakmêêr çamura,
Taa da pak olêr.

Kısmetliyim bân ondan,
Ki çamur kardım,
Ki hiç kaçmadım zordan,
Ki güçtân dattım.

Sorsalar, kayılmıyım
Genä zor yola?
Bân deyârim kendimä:
„Hey, kolay gelä!”

Gavril Gaydarcı

- 5 Bulun şiirdä dallı katlı cümleleri, belli edin dal cümlelerin soyunu. Durguçluk nişannarın kullanılmasını açıklayın.
- 6 İlerledin cümleleri, ki olsunnar dallı katlı cümlä sebeplik dal cümlesinnän.
1. G. A. Gaydarcı sayêr kendini kısmetli, neçinki ...
 2. Avtor zordan kaçmamış, çünkü ...
 3. G. Gaydarcı sayılêr Gagauziyanın şannı vatandaşı, çünkü ...
- 7 „Sade zor yolu geçtikten sora kısmet kazanılır” lafları gipoteza erinä alarak, literatura proekti yapın.

§ 8. Neetlik dal cümlä

- 1 Okuyun cümleleri. Belli edin onların soylarını gramatika temellerin sayısına görä. Açıklayın: a) nesoy cümlä payı olêr belli edili laflar; b) dal cümlelerin maanasını açıklayın.
1. Bekçiye **uyku basmamak için** o bütün gecä geziner ötää-buyanı. **Ki bekçiye uyku basmasın**, o bütün gecä geziner ötää-buyanı. (Ki...), [... geziner].
 2. Aylä **aaç kalmamak için** genç adam hergün zenginnerin meralarında işlemää çıkardı. Aylesi aaç kalmasın deyni, genç adam hergün zenginnerin meralarında işlemää çıkardı. (G. Sirkeli) (... deyni), [].

Neetlik dal cümlelär açıklêêrlar baş cümledeki predikatın maanasını da cuvap ederlär te bu soruşılara: angı neetlän? neyä deyni? ne neetlän?

Neetlik dal cümlelär yapêrlar baalanı baş cümlelärän te bu baalayıcıların yardımınan: **ani, ki, aniki**. Bunnardan başka, neetlik dal cümledeki predikatın ardında var nicä olsun neetlik maanasında ardlaı – **deyni**.

Örnek: 1. Bän pindim küüyün kenarında bulunan bayırcın tepesinä, **ki** oradan ii görünsün maa-lemizin sokaa. **Ki oradan ii görünsün maa-lemizin sokaa** – neetlik dal cümlesi, baş cümlelän **ki** baalayıcısınan baalı.

2. Bu yapılêr onun için, **ani** tauklar **yımirtlamasınnar** yabancıda, diıştirmesinnär yuvalarını. (*D. Kara Çoban*) Bu yapılêr **angı neetlän?** Ani **tauklar yımirtlamasınnar yabancıda, diıştirmesinnär yuvalarını** – neetlik dal cümlesi.

3. Hepsı birdän sustular, **ki** islää **işidilsin** üüredicinin sesi. Sustular ne neetlän? **Ki islää işidilsin üüredicinin sesi** – neetlik dal cümlesi.

4. Tez çaardı Penkuyu da içeri, o da bu cuvaplı saatta ii laf sölesin. (*N. Baboglu*)

Neetlik dal cümleleri kimär kerä baş cümleyä baalayıcısız baalanêrlar.

Örnek: Çocuk şafkı yaktı, anası kolay iinenin kulaana iplii geçirsın deyni. Şafkı yaktı **ne neetlän?** **Anası kolay iinenin kulaana iplii geçirsın deyni** – neetlik dal cümlesi.

Neetlik dal cümlelär var nicä kullanılsınnar baş cümlelerin önündä, bitkisindä ya da onun içindä. Neetlik dal cümlelär baş cümlelêrdän ayırılêrlar virgüllêrlän ölä, nicä gösteriler aşaadakı shemada.

Neetlik dal cümlelär

ne neetlän?	ne neetlän?	ne neetlän?	ne neetlän?	ne neetlän?
1. [], (ki ...).	2. [], (ani...).	3. [], (aniki...).	4. (Ki ..), [].	5. [], ().

Kaavilederiz temayı

- Neetlik dal cümlelär acıklêêrlar baş cümlelerin angı laflarını? Örnek verin.
- Angı soruşılara cuvap ederlär neetlik dal cümleleri? Sıralayın, örnek verin.
- Neetlik dal cümleleri angı baalayıcılarla baalanêrlar baş cümleleri? Sıralayın, örnek verin.
- Annadın neetlik dal cümlelerin katlı cümlelêrdä eri için, onnarın durguçluk nışannarı için. Kullanın verilmiş shemayı.

2 Aşaadakı katlı cümleleri yazın, bulun baş hem neetlik dal cümlelerini, dal cümlelerä koyun lääzımını soruşıları, baalayıcıları çevreyä alın.

1. Ondan başka, ani kızçaaz aldansın deyni, yola ekeleer çok gözäl boncuklar. (*masaldan*) 2. Bu almalar koyulmuş masa üstünä, iyilsin deyni. 3. Ki bakmamaa aalemin işinä, o baalamış kendi gözlerini bir boşçaylan. (*D. Kara Çoban*) 4. Onu yaamur yıslamasın deyni, Pirku girer bir laana yapraan altına. (*masaldan*) 5. Yolca gidän Vani alatlarımı, avşam karannı tutmasın onu deyni. 6. Büün salvererim seni iştän, ki sabaakı yola hazırlanasın.

7. Netürlü kolaylık sade biz aaramadık, aniki kurtulmaa bu tekliftän, karşılaşmamaa bu hayırsız adamnan! (D. Kara Çoban) 8. Uzun saçlar düşmesin gözlerinä deyni, kızçaaz ördü onnardan pelik. 9. Çuvalları taşıdılar hayada, yaamur yıslamasın onnarı deyni. 10. İşçi çöktü, aar çuvalı onun arkasında erleşirsinnär deyni.

3 Yazın cümleleri, lääzımnı durğuçluk nişannarını koyun, shemalarını yapın.

1. Beslä gargayı gözüünü çıkarsın. 2. Ozaman insan çıkarêr martacıkları da leleklerä atêr ki büünä-küçüünä, kuşlara, hayvannara sıcak hem saalık-kismet getirissinnär. (D. Tanasoglu) 3. Daattım bän tarlaya toomu da hem kazêrım hem dâ gargaları koolêêrım toplamasınnar teneleri. (D. Kara Çoban) 4. Bän pindim küüyün kenarında bulunan bayırın tepesinä ki oradan ii görünsün malimizin sokaa. 5. Ozaman Zaatlı çeketmiş yapmaa ilik ki prost edilsin onun ilerki fenalıkları... (D. Kara Çoban) 6. Oli gitti Kişinöva ki Universitetä girsın üürenmää deyni. 7. Paşı pek erken kalktı da kızkardeşı uyanmasınn deyni dışarı çıktı.

4 Kurun dallı katlı cümlä neetlik dal cümlesinnän verili shemalara görä.

1. [], (ki ...). 2. [], (deyni ...). 3. (Ki ...), []. 4. (... deyni), [].

5 Okuyun şiiri. Temasını açıklayın.

Can erimä

Var dooruluun, ürääm, senin Büün sızlarkana keskin: Bän seni korumadım, Halına hiç varmadım,	Şafk lafı peedä koymaa... ... Büün sä pek saplêêrsın sän, Pak sıkêrsın içimdän! Kesildin mi ne şındän,
Pazarda da iş buldum, Gecenin vaklında Kandilledim kiyatta, Ki düzmäa, ki yaratmaa,	Aniki bölä üklär Osa pek bana küstün, Tez erä urar-cingär? ... Sän afet beni, paalım, – İleri gitmäa lääzım! Mina Kösä

Dikat oku da sölä ...

- Şiirdä avtor danışêr kendi can erinä, kurêr onunnan bir cuvapsız dialog. Lirik personajın bakışına görä, nesoy zeetlär çekti onun canı?
- Siz duyêrsınız mı pişmannık bu laflarda? Cuvaplarınızı inandırın.
- Okuyun taa bir kerä şiirin bitki sıracıklarını da söläyın, bakmadaan kendi zor halına, neetlener mi o durgunmaa?
- Sanki neçin bu kadar kuvet hem vakit o verer yaratıcılaa?
- Sizin bakışınıza görä, dooru mu bu osa diil mi? İnandırın.
- Angı duygular lirik geroyunu üsteleerlär?
- Siirin angı sıraları, sizin bakışınıza görä, bu yaratmanın öz fikrini açıklêêr?
- Angı lafı sayêrsınız bu şiirdä onemni? Neçin?

- 6 Şiirin sıracıklarını „Bän seni korumadım, halına hiç varmadım“- nicä annêersınız? Bulun lafa „varmadım“ sinonim.
- 7 „Kandilledim kiyatta“- açıklayın lafların maanalarını. Çıkışları yaparak, cuvap edin soruşa: „Kolay mı bu yaşamakta peetçi olmaa?“
- 8 Kullanarak poziţiya gösterän cümlelerini, cuvap edin soruşlara.
1. Var mı nicä bu şiiri saymaa „Poet hem poeziya“ tematikaya uyan.
 2. Şiir gösterer mi avtorun yaratıcılık ustalını?
Cuvabınızı kurun bölä algoritmayä görä: Bän sayêrım..., neçin deyni... Bän var nicä inandırayım bu örneklän ... Sölediimi hesaba alarak, yapêrım çıkış...
- 9 Çıkarın teksttän neetlik dal cümlelärlän dallı katlı cümleyi, bulun baş hem dal cümleleri, koyun soruş, annadın durguçluk nişannarı için. Çümlelerin shemasını yapın.

§ 9. Sankilik dal cümlelä

- 1 Dikat okuyun „Üüredicinin sözünü“ uroon çeketmesindä. Cuvap edin onun soruşlarına.
- Eer urokta biri – birimizi ii seslärsäydik, annarsaydik, üürenmäk neetlerimiz tamannanacak.
 - Eer gözäl çalışarsaydınız, uroomuz meraklı olacak.
 - Eer hepsiniz ii kendinizi duyarsaydınız, ozaman kefiniz da olur ii, kuvedimizdä dolayda bulunan insannarı da kısmetli yapalım.
1. Nesoy özellik denediniz benim sözümdä?
 2. Strukturasına görä bu cümlelär nesoy?
 3. Var mı nicä onnara baş cümledän dal cümleyä soruş koymaa?

Sankilik dal cümlelär annadêrlar o işlemleri, angısı olduynan, var nicä başa çıksın baş cümledeki işlem dä. Sankilik dal cümleleri baalanêrlar baş cümleyä **eer, açan** baalayıcıların yardımınan. Sankilik dal cümlelerdä predikat taa çok kurulu sankilik çalımında işliktän **-sa (-sä), -saydı (-säydi)** afikslärlän.

Örnek:

1. **Dostum çaarırssa**, pazara musaafirlää gidecäm.
2. Üürenici urokta hızlı hesaplasaydı, notası taa üüsek olaceydi.
3. **Eer naturayı koruyarsak**, yaşamamız taa saallıklı olacak.
4. **Gagauzlar Vatani için çalışarsa**, Gagauziyanın da geleceää olacak.
5. **Kemençeyä görä çalmaa da becerirsän**, anılacan çok insan arasında.

Sankilik dal cümlelär kullanılêrlar baş cümlelerin önündä, onun bitkisindä ya da baş cümlelerin içindä. Sankilik dal cümlelär baş cümlelerdän ayrılêrlar virgüllärlän ölä, nicä gösteriler aşadaki shemada.

Sankilik dal cümlelerin shemaları

sanki ne durumda?

1. (Eer ...), []. 2. [], (eer...). 3. [], (). 4. (), [].

?

Kaavilederiz temayı

- Sankilik dal cümlelär neyi hem nicä annadêrlar?
- Sankilik dal cümlelär baalanêrlar baş cümlelärân angı baalayıcıların yardımınnan? Sıralayın, örnek verin.
- Yazmakta sankilik dal cümlelär nicä ayırılêrlar baş cümlelêrdän? Annadın, verilmiş shemaya bakarak. Örnek verin. Bir katlı cümleyä kendiniz shema teftelerinizdä yapın.

- 2 Yazın aşadadı cümleleri, sankilik dal cümlelerin altlarını çizsin. Bulun predikatları afikslärlän -sa, (sä), -saydı, (säydi) hem baalayıcıları eer hem açan. Söläyin, angı cümledä onnar.

1. Eer beklärsäydın ilik – yapma aalemä körlük. 2. Fayda bularsa, kendini da satacek. 3. Beni sesleyärsän, üüsek uurlara etişecän. 4. Hepsi bu adam gibi olsa, dünnedä fenalıklar kaybelir. 5. Boba pek sevinecek, eer zor iştä ona ool yardımcı olarsa. 6. Açan birlik yok dostlarda, işlär gitmäz hiç orada. (*fabuladan*) 7. Olsa sendä evlad bir can, beni kolay sän annayacan. (*D. Kara Çoban*) 8. Eer yaamurlar vakıdınca yaayarsa, bereket tä büük olacek. 9. Olaydı param, pazara gideceydım panayıra. 10. Beklesäydi sabaayı, göreceydi gündusunun güzelliini.

- 3 Kullanarak baalayıcıları *eer*, *açan*, kurun ikişar katlı cümlä sankilik dal cümläylän.

- 4 Okuyun şiiri, temasını açıklayın.

Bulmadım

Sanki taa birkaç yudum
Hodullanmaa yok neyä.
Var mı taa birkaç adım
Şu betfalı çiziyä?

Taa sarılêr mı çatı?
Hepsi umutlan yaşêêr.
Eer yaklaşarsa batı,
Gün duusu uzaklasêr.

Bulamadım, ne aaradım,
Var mı çolmäân kabında?
Korkulara bän doydum,
Az kaldı şafk üreemdä.

İnmeyecek kimsey göktän
Can buzunu eritmää
Doymadım, doymadım bän
Bu dunneyi siiretmää.

P. Çebotar

Zenginnderiz sözüümü

batı – gün batısı, açan karannık olmaa başlêêr
sabur – dayanmak
hodul – dik inat, kalın kafalı

?

Dikat oku da sölä ...

- Angi lirika yaratmasını var nicä sayalım filosofiyalı?
- Nesoy düşünersiniz, nezaman insan danışêr yaşamak soruşlarına? E, siz kendinizä bu uurda bölä soruşlar var mı koyduunuz?
- Kayılsınız mı, ani bu filisofiyalı şiir? İnandırın, sanki lirika personajı bulacêk mı cuvap soruşlarına?
- Peettä avtor kullanmış tekrar. Neyä deyni?
- Söläyin, ne annêersınız sürettä... çatı sarılması?
- Düşünün dä kendi hesabınıza görä söläyin, ne bulamadı şair?

5 Yazın, neyâ düşündürer P. Çebotarın şiiri „Bulmadım”.

6 Şiirdä kullanılan simvolların maanalarını açıklayın.

çatı-
çizi –
batı –
günduusu –
çölmään kabı –

7 Şiirdän sankilik dal cümläylän katlı cümleyi yazın tefterlerinizä, yapın ona sintaksis analizi.

8 Okuyun pildayı, onun öz fikirini açıklayın. Bulun katlı cümleleri, açıklayın durguçluk nişannarın kullanmasını. Yazın dallı katlı cümleleri sankilik dal cümlesinnän, yapın sintaksis analizini.

Boba oollarınnan

Bobaları izin etmiş, ki oolları yaşasınнар birliktä, ama onnar **seslemäzmişlär**³. Ozaman o getirer onnara bir dışar süpürgesi da verer onu, kırsınнар. Türlü-türlü bükêrlär, kıvradêrlar, hertürlü kırmaa savaşêrlar, ama kıramêêrlar. Ozaman bobası çözdürmüş o süpürgeyi da genä izin etmiş, kırsınнар onun herbir çıbıcaanı ayırı. Olları pek kolay kırmışlar-falamışlar o süpürgeyi. Ozaman bobası demiş: „Gördünüz mü, nicä siz , genç hem kaavi adamnar, bir süpürgeyi kıramadınız? Ama neçin? Neçinki onnar, o fişkannar, birerdä topluydular. Ama gördünüz mü, ne oldu o süpürgeylän daattıktan sora? Siz da te ölä. Hepsiniz birerdä yaşarsaydınız – **kimsey**¹ sizi enseyämäz. Ama çekedärsäydınız çekişmää hem herbiri sade kendisinä düşünmää – sizi pek kolay herbiri enseyär”.

§ 10. Brakım dal cümlä

Brakım dal cümlelär gösterêrlär, neyi braktıynan ya da neyi brakmadıynan, var nicä olsun (ya olmasın) baş cümledeki işlem. Bölä cümlelär baalanêrlar baş cümleyä **makar, makarki, makar ani** baalayıcıların yardımınнан. Baş cümledä var nicä kullanılsın baalayıcı **ama**.

Örnek:

1. *Makar* ileri bana baarardılar „ahmak”, ama ozaman bana ilindi yaşamaa (*D. Kara Çoban*). **Makar** – brakım dal cümleinin baalayıcısı; baş cümledä kullanılmış baalaycı **ama**.
2. *Makar ani* bütün gecä yaadı, bu yaamur pek kuru topraa kandıramayacak.
3. O uyukladı, *makar ki* dışarda aydınnıktı (*S. Bulgar*).
4. *Makarki* düşürdüm erä, plastmasa çini kırılmadı.

Brakım dal cümlelär kullanılêrlar baş cümleinin önündä, onun bitkisindä ya da baş cümleinin içindä. Brakım dal cümlelär baş cümlelerdän ayrılêrlar virgüllärlän ölä, nicä gösteriler aşadaki shemada.

Brakım dal cümlelerin shemaları

1. [], (**makarki...**).
2. (**Makar ani**), [].

Kaavilederiz temayı

- Brakım dal cümlelär neyi gösterêrlär?
- Angı baalayıcılar brakım dal cümlelerini baalêrlar baş cümlelêrlän?
- Bölä katlı cümlelerin baş cümlesindä angı baalayıcı var nicä kullanılsın? Örnek verin.
- Annadın brakım dal cümlelerin eri için. Onnar katlı cümleinin angı erindä var nicä kullanılsınar?
- Nicä brakım dal cümleleri ayrılêrlar yazmakta baş cümlelerdän? Annadın, verilmiş shemayı kullanarak.

1 Aşadaki katlı cümleleri yazın, bulun brakım dal cümlelerini, gramatika temelini çizin. Bulun o baalantı kolaylıklarını, angıların yardımınnan dal cümlelär baalanêr baş olannara.

1. Makarki bu yazın havalar kurak gitti, insannara etecek nekadar bereketçik toplandı.
2. Sän bizä gelsän dä, biz büün bu aar işä tutunamayacez.
3. Bän seni, kafadarım, tanıdım, makar ki pek zabunnamışın.
4. Makarki çok keret küsüşärdik, bän dostuma hatır güdärdim hem onu inanırdım.
5. Mejjeldek makar içmüzdi, ama o gitti maazaya, çıkardı bir kila şarap, doldurdu filcanı, içti da baktı saada. (*D. Kara Çoban*)
6. Naşey dä bän yapsam, o görececek sade yarısını! (*P. Çebotar*)
7. Adam kalktı döşektän, makarki dışarda karannıktı.
8. Makarki iştä onun vardı kendi biyaz haladı, o diktirdiydi kendinä bir eni, kıvrak dikişli, kısa etekli fistan. (*S. Bulgar*)
9. Makar ani o bilmüzdi yolları, o bulduydu aşırıda yaşayan dostun evini.
10. Makarki yazın dumannı havalar da iidir, ama avcılar onnarı beenmüz.

2 Okuyun cümleleri, durguçluk nışannarını koyun, iki cümleyä sintaksis analizi yapın.

1. Bän tanıdım seni, dostum, makarki dallanmışın. (*G. Gaydarcı*)
2. Makarki hava yısındı güneş sansın neetlenmiş kucak dolusu dökmää sıcaklığını erin üzünä.
3. Makarki hava yaamurluydu biz gittik kolhoza baa bozmaa.
4. Nekadar da yaasa bu yaamur topraa kandıramayacak.
5. Bän dä geldim bu arada makar gecä evä kuuêr. (*T. Zanet*)
6. Osaat oda aydınnandı makarki güçtü bakışın... (*T. Zanet*)
7. Makarki sıcaktı, onun sırtında giyimniydi kara deri surtuk, başına – kara deri şapka.

3 Kurun dallı katlı cümle verili shemalara görä. Belli edin dal cümlelerin soylarını:

1. [..., (makar ani ...) ...]. 2. [...], (makarki ...). 3. (Makar ani ...), [].

Lüba Çimpoeş

(1958)

Lüba Çimpoeş duudu Tomay küüyündä. 1975-inci yılda Kişinöv Devlet Universitetindä biblioteka – bibliografiya fakultetinä girdi üürenmää. Universiteti bitirmektän sora Moskvadaki M. Lomonosov adına Devlet Universitetindä aspiranturayı başardı.

1998-inci yılda „Gagauzların dastan eposu“ konusunda bilim doktorluunu korudu. Lüba Çimpoeş şiir da çoktan yazêr.

Sekseninci yıllarda gagauz yazıcıların sırasına girdi, doksanınıcı yıllarda gagauz gazetalarında, dergilerindä Lüba Çimpoeşin peetleri tiparlanmaa başladı.

İrmi yıldan zeedä Moldova Bilim Akademiyasının Gagauzologiya bölümündä çalıştı.

Lüba Çimpoeş – şair, türkolog, araştırmacı, folklorcu, Gagauzologiya bölümünün Başkanı.

4

Okuyun demekli şiiri. Açıklayın temasını, öz fikirini.

Dünnä kantarı

İki kuvet var dünneedä:
Biri gündüz, biri gecä,
İlilän fenalık,
Aydınnıklan karannık.

İki kuvet dünneyi tutêr,
Bütünnüünü gösterer.
Doorudêr, dolaştırêr,
Biri verer, biri alêr.

İki tabeet var insanda:
Hayırlık, hayırsızlık.
Bir-birinä karşı durêr,
Hep güçlüünü onnar deneer.

Dünnä – kantar ölçüleri:
Uurlu durêr – sevindirer,
Ba fenalık aşaa çeker,
Ba dooruluk onu enseer.

İncä ölçü sallanêr,
Ona görä akıl verer.
Barış, ömür nicä gevrek.
Kıpırdattım – ufalanêr.

Var kantarcık güüdemizdä,
İlil bizim elimizdä.
Kıskanç, kavga – şeytan ekmää.
Neyä onu beslemää.

Savaş, teprem, hastalıklar,
Üstün kalêr prost tabeetlär.
Dünnä çiçek gibi açêr,
İnanç eldä dünneyi tutêr.

İki kuvet var dünneedä,
Onun raatlı elimizdä.
İlil bizi kurtarır,
Fenalıktan Allaa korur!
L. Çimpoeş

Dikat oku da sölä ...

- Angı iki kuvet için avtor annadêr?
- Siz kayılsınız mı, ani kuvet dünneyi tutêr?
- Açıklayın bu sıracın maanasını: „**Var kantarcık güüdemizdä**”.
- Bu şiirdä poetika prinıptıleri için annadılêr mı?
- Ne var niçä söyleyâsınız bu şiirdä peetçinin ustalı için?
- Angı dil hem literatura kolaylıklarını bu şiirdä avtor kullanêr?

5 İlerledin cümleyi, ki olsun dallı katlı cümlä brakım dal cümlesinnän; yapın cümleyä sintaksis analizi.

Makarki iki kuvet var dünnedä, ...

6 Çıkarın şiirdän antonimneri. Bir çiftlän kurun katlı cümlä.

7 Çıkarın şiirdän herbir hallamak tipindän ikişär adlık.

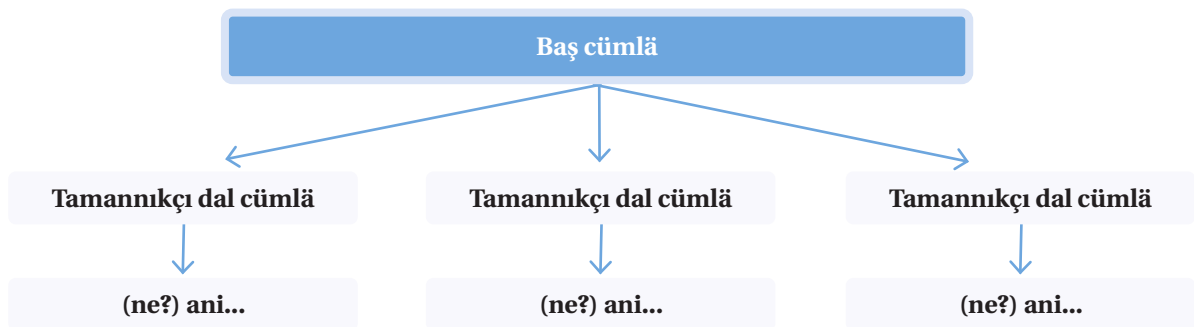
8 Yazın ese temaya: „İki kantar ölçülerin arasında ne bizi kurtarêr?”.

§ 11. Birkaç dal cümleli katlı cümlelär

Katlı cümlelär, angılarında var birkaç dal cümlä, var nasıl butürlü olsunnar:

1. Birkaç dal cümlä açıklêêr baş cümlelin maanasını hem cuvap ederlär hep bir soruşa, ölä cümlelerä deniler **birsoy dal cümlelär**

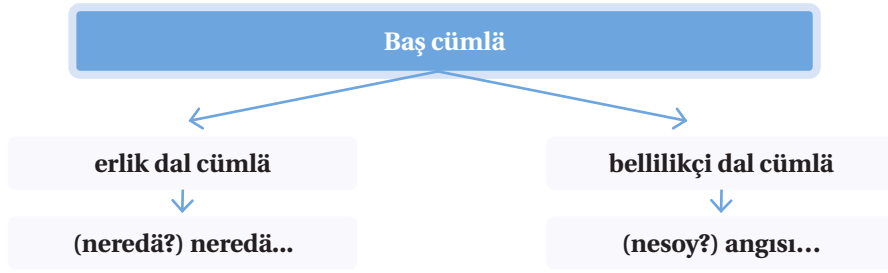
Örnek: Bobam bilirdi, **ani** benim gücenmäm geçecek, ani bän uslanacam, **ani** bu sade bir uşak nazı.

Üç **tamannıkçı** dal cümlä bulunêrlar baş cümlelin ardında hem baalanêrlar ona bir baalayıcıylan **ani**.

2. Dal cümlelär açıklêêrlar baş cümlelin bütünnä maanasını ya onun başka – başka laflarını (payını).

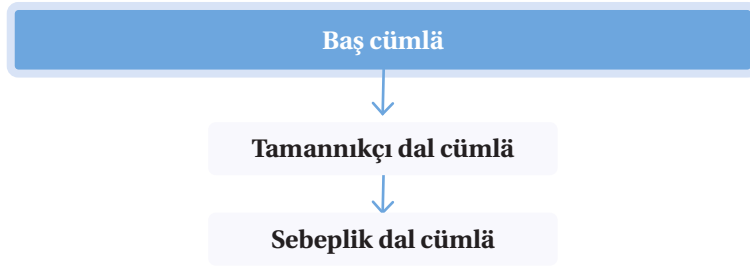
Örnek: **Neredä** insan çalışırdı, vardı bir çalmar, **angısı** bütün gün gölgä edärdi.

Erlik dal cümlä annadêr baş cümlelerin bütünnä maanasını, **bellilikçi** dal cümlä açıklêr baş cümlelerin laflarını – **vardı bir çalmar**, onnara da baalanêr.

3. Dal cümleler var nicä gitsinnär biri-birinin ardına: birincisi baş cümleyi annadêr, ikincisi ilk dal cümleyi yorumlêr, üçüncüsü – ikincisini, da hep ölä ileri dooru. Ölä dâ onnar biri-birinä baalanêrlar.

Örnek: Bän görärdim, **ani** bu adamnan yok ne lafetmää, **zerä** o kimseyi seslemäzdi.

Tamannıkçı dal cümlä baalanêr **baş cümleyä**, ama **sebeplik** dal cümlä baalanêr **tamannıkçı** dal cümleyä.

Bu üç razgeliştän başka, var taa razgelişlär dâ, angılarında bu temel soylar sıralanılêrlar türlü-türlü. Açıan dal cümleler biri-birinä baalanêrlar, baalayıcılar hem baalayıcı laflar kalêrlar salt ilk cümledä, kalan dal cümlelerdä onnar var nicä olmasınnar.

Örnek: **Todi hiç duymazdı**, nicä yıldızlar kaybeldi, gün duudu, sabaa oldu.

Biri-birinä ilişän dal cümleler var nicä baalansınnar birleştirän baalayıcıların yardımınnar.

Örnek: Fermer deer, **ani** buyıl hayvannar taa islää bakılırmışlar hem **ani** onnar taa çok maasul verirmişlar. (Açıan baalayıcı **hem** razgeler bir kerä, onun önündä virgöl koyulmêr.)

Bakın aşadaki tekstä da soläyin, durguçluk nişannarının kullanması için :

*Ölä bir avşamnamak vakıdıydı, **açıan** silinärdi gölgelär, boyalar, çizgilär, görünmeklär; **açıan** gün aydinnı bulanırdı, **sansın** karışarak gecenin bozluuna. (M. Şolohov)*

1 Yapın aşadaki verili katlı cümlelerin shemalarını, bulun dal hem baş cümleleri. Annadın, nasıl onnar katlı cümledä baalanêrlar.

1. Anam, açıan düzendän çıkardı, o saat başlardı masur sarmaa, zerä bir yanında da uşak sallangaçta aalardı. 2. Taliga hanidän çıktıydı kenara, neredä fışkı ükledirdi hem neredä öküzleri dinnendirirdi. 3. Kombaynadan angı başaklar erä düşmüştü, onnari insannar hem şkolacılar toplardılar. 4. Mamu dedi, kalkalım erken, nezaman ilk horoz ötecek, gidelim panayıra da alalım kendimizä emeni. 5. Yıkadın mı içerdän palaları, beklä, onnar islää kurusun. 6. Tutundun mu su çekmää pınardan, ol kuşku, kaymayasın.

2 Verilän katlı cümleleri yazın, bulun baş hem dal cümlelerini, söläyin, nicä birkaç dal cümlä baalanêr baş ya da dal cümlelerä.

1. Beşalma küüyün muzeyindä var bir büyük karta, angısı gösterer, näändan gagauzlar Bucak tarafına gelmişlär. 2. Ekzamen okadar er kaplamazdı onun fikirindä, nekadar o başka iş, ne läázımdı olsun büün (*D. Kara Çoban*). 3. Sabaalen üüredici durgundu şolanın uurunda, angısının önündä birkaç şkolacı artık şaşardılar, ne gözäl çiçeklär burada açmıştılar. 4. Sana deyärselär, ani yayan gezmää taa islää, nekadar atlı, inanmayasın bunu (*P. Çebotar*). 5. O girdi bu eşil başçaya, angısında zambak çiçekleri ölä gözäl açmıştılar, sansın herersi maaviydi. 6. O bilmäzdi şansora, ne türlü islää laflar sölemää, ne ilik yapmaa bu adama, okadar beenärdi onu (*D. Kara Çoban*). 7. O gündüz taa denämediydi, ani kapu, açılarkan, gıcırdeêr, nicä yaalanmadık tekerlek (*S. Bulgar*). 8. Ertesi günü sabaalen, taa gün duumadaan, bobam çeketti kazmaa aulu, neredä büüyärdi kartofilär, suannar hem sarmısaklar. 9. Nasıl büüdärmişlär ekinleri evel, bilerlär onnar, kim sürmüş puluklan, ekmiş ellän, biçmiş oraklan. 10. Çocuk gelärkenä, dostu çıktı sokaa ona karşı, ki almaa ondan aar kiyatların birazını.

3 Okuyun teksti, temasını açıklayın.

Paalı Nägu!

Kablettim senin kiyadını, angısında sän haberleersin, ani yaparmışın bir kinofilm cengä karşı da bunun için isteersin, ki eer bendä varsa, yollayım sana reproduktıya. Yollêêrım bir paket. Biraz zorca bulmaa material. İrmi yıldan zeedä geçti cengin bitmesindän. Kaybelerlär çirkin, sarsalayıcı materiallar.

Nicä bän annêêrım, sän isteersin yapmaa bir film dooruluk için gumanizma için, fenalaa hem betlää karşı doorudulu bir iş. Senin bu neetin için türlü lafederlär. Te ne dedi birisi:

„Senin o kendiliindän kino çıkaranın sade bir fasıl adam cıkacak kendi filminnän. Ne ku-vedi var onun, bır küçük adamın, karşı gitmää bu dünnedä fenalaa, zeetlerä, göz yaşlarına?”

Beni kendimi sarsalêêr bir aeroplanın „Startfayterın” – 10 milion Batıgermaniya markası! E, bilersin mi sän bir aêroplanın „Fantomun” paasını? 29 milion marka yapêr. 29 milion! E, nekadar yapêr bir denizaltı gemisi?! E, nekadar yapêr bir strategik raketa?.. Da bu olêr o vakıtta, açan üzlän milion insan aaç durêr, kiyat bilmeer, yok bir örtüsü kendi üstündä, yaşêêr acınacak kul halında! Neredä fikirlik? Kim enseyecek titsi tamahlı, çetin üreklii? Kim durgudacak kan dökmelerini hem kurudacak göz yaşı denizlerini? Of, insannar! Onnar kendi ellerinnän yapêrlar uşaklara gözäl oyuncak da, çirkin kaybetmäk tertiplerini dâ...

Büük temadan sän tutunmuşun senin o küçük aparatçınnan... Ama bän seni annêêrım hem tutêrım senin tarafını. Açan çeketmişin, şindän sora savaş da bitir filmini. Ne eni material bulacam – yollayacam. Bereket-üzerinä.

İvan Çernogorskiy, 1984

- Annadın, nesoy incäzanaatlık için gider laf.
- Angı temalar meraklandırmış kinocuyu?
- Siz olaydınız kinocu, dünnenin angı problemleri için kino çıkaraceydınız? Süjeti derindän açıklayın.

3 Tekstin 1-inci abzağından çıkarın dallı katlı cümleyi birkaç dallan, yazın onu tefterlerinizä, shemasını kurun.

4 Okuyun teksti. Çıkarın dallı katlı cümleyi birkaç dal cümläylän da annadın dal cümlelär için.

5 Bulun teksttâ nişannıkları da söläyin onnarın rolunu. Ne gösterer onnar?

... Çalardı bu fasıl türküyü bir karı, ama sesleyennär bilmäzdiär onu, neçin ki ses dayma diişilirdi, sansın hep başkası **çalardı**³: ba kalındı, acılıydı, ba uçkundu, ilindi, nicä bir turna göktä.

Çoyunun duygularını bu türkü dürtärdi, zerä benzärdi acısınnan cenk türkülerinä.

Kim geçmişti ateşli, dalgalı cengi, o tanırdı türküdä kahırlı yaşları, tütünnü yolların aar terini hem başka zorları. Kimisinä sa türkü boştu. Böleleri işittiynän, kapardılar pençereyi da deyardilär:

– Aman, genä geler Haratanka türküsünnän!..

M. Kuyumcu „Haratanka”

6 Nesoy duygular uyandırêr canınızda muzıka? Argumentli cuvap verin.

§ 12. Durguçluk nişannarı baalayıcısız katlı cümlelerdä

1 Okuyun aşaadakı cümleleri, belli edin baş hem dal cümleleri, annadın onnarın arasında baalantıyı. Durguçluk nişannarını hesaba alın.

1. Belliyidi, ani tezdä yaamur yaayacak: bulutlar kabarardı hem çimçirik çakardı. 2. Pek beenerim gitmää teatruya: orada çok käämil oynêr aktörlar. 3. Gelecek avtor– çekedecez soruşları koymaa. 4. Klasika muzıkası çok derin maanalı – olur mu onu sevmemää?

İki nokta baalayıcısız katlı cümledä koyulêr ozaman, açan:

– İkinci cümlä gösterer o işin sebebini, angısı için annadılêr birinci cümledä.

Örnek: 1. Ard kapudan gel: tokattan var nicä köpek dalasın. Yaraştırın: Ard kapudan gel, zerä tokattan var nicä köpek dalasın.

– ikinci cümlä ya birkaç cümlä açıklêrlar, yorumnêrlar birincinin maanasını ya onun bir payının maanasını.

Örnek: Başça şen gerciklener meyva aaçlarınnan: top-top açêr zerdililär, eşerer eriklär, günä uzanêr armutlar hem almalar. Yaraştırın: Başça şen gerciklener meyvalarlan te nicä: top-top açêr zerdililär, eşerer eriklär, uzanêr günä armutlar hem almalar.

– İkinci cümlä tamannêr birincinin ya onun bir payının maanasını (taa sık predikatını).

Örnek: Gözlerimi açtım gibi gördüm: dışarda artık meyva fidannarı açmıştı. Yaraştırın: Gözlerimi açtım gibi gördüm, ani dışarda artık meyva fidannarı açmıştı. Kimär kerä busoy cümlelerdä olur kullanılmasınlar laflar: gördüm, duydum, işittim.

Örnek: Çıkardım kafamı kapudan dışarı: lüzgär yakardı. Yaraştırın: Çıkardım kafamı kapudan dışarı da duydum, nicä lüzgär yakardı.

Çizgi baalayıcısız katlı cümlelerdä koyulêr:

Açan cümlelär göstererlär hızlı diişilän işlemleri.

Örnek: Kaar yaayêr – erider, yaayêr – erider.

Açan bir cümleinin maanası karşı koyulêr başka cümleinin maanasına.

Örnek: Ateş hızlı yanardı – suyun neeti dâ yoktu kaynasın (Yaraştırın: Ateş hızlı yanardı, ama suyun neeti dâ yoktu kaynasın).

Açan birinci cümlä gösterer ikinci cümledä lafedilän için zamanını ya kolaylığını.

Örnek: Olacak üülen – brakacez işi. (Yaraştırın: Açan olacak üülen, brakacez işi).

Açan birinci cümleinin maanası yaraştırılêr ikinci cümleinin maanasınnan.

Örnek: Açan üfkeli bakêr – suratını biber yakêr (Yaraştırın: Açan üfkeli bakêr, sansın suratını biber yakêr).

Açan ikinci cümlä yapêr bir çıkış te o işlemdän, angısı için annadılêr birinci cümledä.

Örnek: Ceviz yatkaları tatlı – olur mu onnari sevmemää? (Ceviz yatkaları tatlı, te bunun için onnari olmaz sevmemää).

?

Kaavilederiz temayı

- Annadın, angı razgelişlerdä baalayıcısız dalsız katlı cümlelerdä iki nokta koyulêr sadä cümlelerin arasında. Örnek verin.
- Nasıl läázım kontrol yapmaa, ki annamaa, ani iki nokta katlı cümledä dooru koyulmuş? Düşünüp, söläyin, örneklerinizlän inandırın.
- Annadın, nezaman baalayıcısız dalsız katlı cümlelerdä sadä cümlelerin arasında çizgi koyulêr. Örnek verin.
- Nasıl läázım kontrol yapmaa, ki annamaa, ani çizgi katlı cümledä dooru koyulmuş. Kendi örneklerinizdä gösterin. İnandırın.

2 Annadın, neçin aşaadaki cümlelerdä koyulu iki nokta ya çizgi.

1. Sokaktan koyun sürüleri çoktan geçtilär – toz aulların yanında kesildi. 2. Bir yıl izmet ettim – bölä iş taa görmedim. 3. Çektim tetii – tüfek patladı. 4. Sesirgendim, işiderim: çırpılık altında fişirtı var. 5. Açan fena bakêr – ateşä attırêr. 6. Hazırlayın para: gelän haftaya tükenä çok eni mal gelecek. 7. Öküzlär sürer – beygirlär dinnener. 8. Geldi saat sekiz – başlêêrız alış-verişi.

3 Yazın cümleleri. Koyun läázımını durguçluk nışannarını..

1. Suuk bulurdu seni kırk kürk altında da o pek keskindi. 2. İslää düşündüynän annadım erif beni çuvala koymuş. 3. Brigada bütünnä çıkmıştı yolu düzmää ilkyaz selleri kaar suları yaamurlar onu oymuştu. 4. Güz geldi herersi oldu meyvalık erik armut zerdeli alma sefteli ayva hem türlü başka işlär. 5. Küçüktü çocukak ama tez gözümä girdi çemrekti hem lafi erindäydi. 6. Testeräylän çekettik kesmää da sıbıttık onun dişleri kırıktı. 7. Geldik evä boş sepetlärlän yoktu birerdä mantar. 8. Buzlu hem pek kaygın yollarda bölä havada zor gezmää. 9. Toom islää erä düştü yaamur olursa verecek büyük bereket. 10. Ay taa göktä yoktu o vakit o geç duuardı. 11. Zoruna lafımı söledim ölä can erim düülürdü.

4 Okuyun teksti. Çıkarın teksttän dallı katlı cümleleri, shemalarını yapın.

Sebepli su

(legenda)

Açan gagauzlar türkün elinä kalmışlar, pek zor yaşarmışlar. Brakmamış insanı ne dua etsin adetçä, ne da işlesin raat. Gagauzlar hem taa başka halklar bakarmışlar her tarafa, gelsin bir kaavi devlet da kurtarsın onnari esirliktän. Sade rusun halkları acımış gagauzları, bulgarları, hepsi balkannarları, cenklän gelmiş, türklän düüşmüş.

Bu büyük cenkValkaneş merasında olmuş... Ama kayet çok kan dökülmüş küüyün kenarında, büyük çukurun içindä.

„Çok türklän rus kesilmiş, kan su gibi akmış”, – kızlar şindi dâ çalêr türküdä.

O çukurun içindä pınar var. Nezaman hem kim onu kazmış, taşlamış, – kimsey bilmeer.

Açan ilkyaz gelir, kızlar gelirler burayı bakırlarını doldurmaa suylan. Pınarın sereni yok. Su

yakında. Sade uzat kolunu – suya erişecân. Bu su sebepli suymuş, ondan insan imdat görürmüş. **Bu suylan kızlar yıkanêrlar, benizleri biyaz olsun deyni hem yanakları kırmızı olsun deyni.** Sora burayı karılar gelir, bu sebepli suylan uşaklarını yıkêrlar, onnar saa olsunnar hem hastalanmasınnar deyni. Ačan sorêrsın, neçin siz bu suyu sebepli bulêrsınız, onnar deerlâr, ani orada kesilmiş, kıyılmış çok askerci, angıları küüyün insanını duşmandan kurtarmış.

1. Angı cenk için gider söz bu legendada?
2. Kaçınıcı yılda hem neredâ bu düüş olmuş?
3. Neçin burayı kızlar gelêrmışlâr?
4. Neçin insan bu suyu sebepli sayarmış?

5 Nışannı cümleyä sintaksis analizi yapın.

6 Okuyun epigramaları, maanalarını açıklayın. Herbir epigramayı yazın birâr dallı katlı cümlälân. Dooru kullanın durguçluk nışannarını.

Şindiki yazıcılar da,
nicâ düşer olsun o uurda,
Okuyêrlar kitapları,
ama ne yazêrlar kendileri.

*

Nazlı olan isteer şiir yazmaa,
Ama yok onda hazır kıyat;
Tutêr kompyuteri kullanmaa,
Ama yok orada hazır talant.

Çok genç var, ani umut verer baştan
Ana dilindâ şannı yazar olmaa,
Ama olarak diil etâr çalışkan,
Becermeerlâr talantı gerçekletmää.

Vlad – Demir Karagançu

7 Aşşadakı cümleleri erleştirin ölä, ki olsun baalantılı sözlân tekst. Annadın, ne üürendiniz Gagauz Milli teatrusu için.

A. Teatru koydu pek çok spektaklilâr nicâ büyüklerâ deyni, ölä dâ küçük siiredicilerâ deyni:

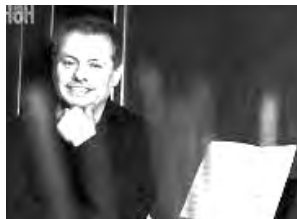
Ä. Bu teatru açıldı o neetlân, ani korumaa hem ilerletmää gagauz halkının kendi tradişiyalarını teatru incâ zanaatında, nicâ kulturanın bir önemni elementi hem nicâ kolaylık milletin kendibaşılınu hem gagauz dilinin işlemäk korumasını.

B. Seftâ perdesini teatru açtı kendi siiredicisinâ spektaklisinnân „Ogılan hem Länka” Dionis Tanasoglunun pyesasına görâ, rejisör oldu Valeriy Mogutenko.

C. Gagauz Millet teatrusu M. Çakirin adına açıldı kıran ayının 26-da 1997-inci yılda Çadır-Lunga kasabasında Gagauziya (Gagauz Eri) Bakannık Komitetinin kararına görâ.

1	2	3	4	5

8 Yazın mini – yaratma temaya „Gagauziyanın şannı ...” (şairi, çalgıcısı, artisti...).

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruŖlara cuvap verin:

Keramika zanaatı peyda oldu taa evelki vakıtlarda. Çok arheologiya kazmaları gösterer, ani çamurdan yapılmış ilk predmetler baalı neolit epohasına. Bükünü günden korunmuş çetin çamurdan yapılmış figuralar hem ev avadannıkları annadêrlar evelki zanaatın istoriyasını. Vakıtlar geçtikçä, bu zanaat ilerledi, ani oldu incâzanaat.

Çamur - o hererdä yayınnı material, angısını natura genişän baaşlêêr insannara.. İnsannar başladılar onu kullanmaa taa evelde. İlk onnar çorbacılıkta en lââzımnı işleri yapardılar: çanak-çölmekler, çaçkalar, çiniler hem başka. Açan keramika çevresini kurdular, çamurdan başladılar yapmaa incâzanaat işlerini.

Herbir halk hodullanêr kendi keramika incâzanaat istoriyasının. Yoktu nicä düşünmää da, ani bu evelki incâzanaat vardı nicä heptän kaybelsin. Ama bükünü günde çamurları işlemeyä büyük meraklık gösteriler.

Moldovada herbir predmet baalıydı insanın yaşayıŖ şartlarına hem çalışmak soylarına. Herbir predmetin kendi fonksiyonları vardı. Bundan kaarä yapıları dekorativ predmetler hem oyuncaklar.

Moldovada var birkaç keramika usta odası, neredä vardı nicä ürenmää yapmaa sadä predmetleri çamurdan. Burada dil lââzım maasuz ustalık hem becermek. Bölä çevrelere gelir hem büyükler, hem küçükler, kendi ellerinnän güzel işleri yapmaa, kendi evlerini keramika predmetlerinnän donatmaa, dostlarına hem evdekilerine baaşış vermää.

İtemnär										
1. Adlayın teksti.										L 0 1
2. Tekstä temelleneräk, cuvap edin soruŖlara:										
a) Nezaman peydalandı keramika zanaatı? _____										L 0 1 2
ä) Nelär annadêr evelki zanaatın istoriyasını? _____										L 0 1 2
b) Çamurdan nelär yapardılar? _____										L 0 1 2
3. Annadın keramika usta odaların faydası için. (2 cümle)										L 0 1 2
4. Zamandaş vakıdında keramika zanaatın lââzımnı için 3 cümleyle düşünmeklerinizi yazın.										L 0 1 2 3 4
5. Tekstten çıkarın dallı katlı cümleleri:										
– tamannıkçı dal cümleyle;										
– nicelik dal cümleyle;										
– zaman dal cümleyle;										
– bellilikçi dal cümleyle.										L 0 1 2 3 4 5
6. Kurun birkaç dal cümleyle dallı katlı cümlesi.										L 0 1 2
7. Verili cümleyä yapın sintaksis analizi.										L 0 1 2 3 4
Çamur – o hererdä yayınnı material, angısını natura genişän baaşlêêr insannara.										5 6 7
8. „Usta işinnän metinni” temasına göre kendi fikrinizi açıklayın. (10 – 12 cümle)										L 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13
Toplam:										40 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1-2	3-5	6-9	10-15	16-22	23-28	29-35	36-37	38-40

Tema 4 GÖZELLİK HEM SEVDA

Cümlelerin ayırlı ikincili payları

§ 1. Belliliin ayırılması

Cümlä paylarına, angıları ayırılêrlar maanayca hem intonañıyayca, ayırlı ikincili pay deniler. Yazıda ayırlı ikincili paylar ayırılêrlar virgüllän, kimär kerä çizgiylän.

Belliliklär ayırılêrlar, açan belli edirlär öz adlarını da onun ardında durêr: Komrat, Gagauziyanın merkezi, genişlener yıldan – yıla. Nikolay Baboglu, gagauzların anılmış yazıcısı, 2025-inci yılda tamannayacêydı 97 yaşını. Dionis Tanasoglu, anılmış yazıcı, gagauz dilindä ilk romanı „Uzun kervan” çıkardı.

Cümledä belliliklär ayırılêr yalnız da bulunarkan, ama sade aderliin ardında: Ona, üürenmişä, Bucakta herbir kapu açık. Sana, sportsmenä, karşı durmaa faydasız. Beni, çiftçiye, yaza bekleer büyük bereket.

Ayırlı belliliklär aazdan ayırılêrlar intonañıyaylan, ama yazıda ayırılêrlar virgüllärlän hem kimär kerä çiziciklän: Stepan Kuroglu – Gagauziyanın saygılı vatandaşı – okudu eni bir şiirini. Sıncap, aaçlar üstündä yaşayan bir hayvancık, toplêêr imeelik kış için.

Ayırlı belliliklär baalanêrlar belli olan laflarlan türlü lafların yardımınan: **ya, ya da, kâr, hep, osaydı..:** Yarasa kuşu, ya da kanatlı sıcan, insana büyük fayda getirer. Küülülerin çoyu, taa çok karılar, pazarlarda kliseyâ giderlär. Bizim güreşçi, soyadınca Kalın, halklararası güreş turnirindä ilk eri aldı.

- 1 Okuyun cümleleri. Sölayın, angı ikincili paylar ayırılêrlar herbir cümledä intonañıyayca aazdan hem nişannarlan (,) ya da (-) yazıda.

Dimu, onüç yaşında bir çocuk, pek sever oynamaa futbol. Lüzgär, serin, fena hem naalet, onnarı erdä da raada brakmazdı, haydardı, koolayardı, saçardı, da bitki – bitkiyâ genä birerä, kuytulara hem çukurların, oymakların içinä toplardı. (*K. Vasilioglu*) O, keskin fikirli hem aarif, herkerä becerärdi bitkiyädän vermää kendisini sevgili zanaatına. Lüdmila Pokrovskaya, eski rus aylesinin temsilcisi, tanıyêr genç Dimitri Kara Çobanda yazıcı talantını da yardım eder ona girmää üürenmää M. Gorkiy adına Literatura institutuna Moskvada. İlkyaz – çorbacıyka eşil kilimnän örter topra, donadêr ilk körpâ çiçeklêrlän evlerin dolayını, sokakları, daaları. Patekacık, ya da daracacık yolcaaz, daada sade bir vardı.

- 2 Kurun 5 cümlä ayırılı belliliklän. Annadın durguçluk nişannarını, inandırın dooruluunuzu.

Mariya Mercanka

(1951)

Mariya Mercanka duudu Komrat dolayında, Beşalma küüyündä. 1967- nci yılda Pedagogika uçilişçesini Kaulda bitirdiktän sora Belğ Devlet Pedagogika İnstitutuna girer üürenmää. Onu başardıktan sora Beşalma küüyündä uzun zaman üüredicilik eder. Büünkü gündä gagauz yazıcısı, peetçi hem Gagauziya Yazarlar Birliin azasıdır. Onun yaratmaları „Ana sözü”, „Gagauz sesi”, „Halk Birlii” gazetalarında hem da „Sabaa Yıldızı” dergisindä tiparlanêrlar.

- 3 Verili teksti dikat okuyun da aşaadaki soruşlara cuvap verin.

Menevşa-sevgi simvolu

Bucaan boz kırına yukardan baktıynan, görüner lüzgerdä dalgalanan kovıl, onun sert üzünü gümüşleyän pelin hem çorlan, gengerä, baldıran otları. Bu boz kırın üstänki rubası.

Ama aşaa, onnarın altında, saklıda, alacalı gölgedä, neredä gün okadar yakmêêr, nicä topraan altıncı incä gölmää, büüyêr sıralı, narın yapracıklı, ufak çiçekli otlar, angıların arasında menevşa çiçää da bulunêr. Ufacık menevşa, nicä sabaa yıldızı, şılêêr aşaa, üüsek otların tikenni korayların altında.

Dünnedä gözäl ufacık menevşa çiçeeni ilk sefer Vizantiyada hesap almışlar. Saydıynan Hristozun duumasından buyanı, 100-üncü yıllarda eski Vizantiyada başçalarda fidannarın arasına anılmış menevşa otu haşlarmışlar. Üzlêrlän yıl Balkannarda gagauzların dedeleri yaşarmış. O zamannarda onnarın Vizantiyaylän türlü baalantıları olarmış. Hristiannı onnardan kabletmişlär. Beki, menevşa çiçeeni da oradan edindilär. Da açan 18-inci asirdä hem taa sora bölük-bölük o tarafları brakmaa başlamışlar, Tuna deresini aykırılâyıp, Bucaa yaşamaa geçärmişlär, beki, menevşa da toomunнан onnarın taligalarında bu erlerä geldi. İsteyiptä mi, osa kendilerin haberi hiç yoktu mu, ani çöllü erlerä bir gözäl çiçek getirêrlär? Şindi kim bunu söyleyecek?

Üzlêrlän yıl uzunnuunda menevşa oldu sınaşıklı Bucaan kuraklı klimatına. Lüläka, eki pembä benizdä hoş koku ufacık çiçecii, korundu büünkü günädan. *Üzdän narın (incä, nazlı) görünän, bu çiçek topra da diidii erdä kök salêr da dolayına gösterer mayıllı sakınnık, hesaplık.*

Miti Arpinanın ilk hem tek yavklusuydu. Onnarın sevgisi menevşa çiçeendän çeketti.

Onnarın tanıştı ilkyazı yaşlıktı. Körpâ, sıralı çiçekli otlar hızlı kalkındıydı. Bu vakıt pazarlarda gençlär, uşaklar, kilim gibi kotta, oynamaa çıkardılar. Bölä bir Pazar günü avşammen kotta

„altı kişi” koolaşmaktan sora oynayannarın taa oyu oturdular ncedn kazılı hend. Miti Arpinayı kolundan aldı bir tarafa da bir testecik menevşa i uzattı. Arpina, glmseyerk, şaştı, ani Miti tanıdı onun sevdii çiçeeni – menevşayı.

– Bn bunu te buramnan duydum, – gösterdi o can erini.

– Benim malim vardı annattı Gnduusu tarafı masalını: „...Günahları için Allaa cennettn Adamı uuratmış. Da te, adam yaşarmış eylon adasında, açan Arhangel Gavriil getirmiş ona sefalı haber, ani Allaa onun hepsi günahlarını prost eder. Mutlu adamın er damnayan şkrl gz yaşları menevşa ieen dönmüş...”

– Ne gzl masal, – kızçaaz yumdu gözlerini, iek kokusunu iin çekti. Miti çok düşünmedi, onun yanaana enikunu diidirdi taa anasından kaar kimsey pmemiş dudaklarını. Arpina fkelenmedi, sade söledi, ani çocuun dudakları kor gibi kızgın.

Bu kıpım der boyunda „Kaçmak haltı” oynayannarın topu onnara uruldu. İkişi da birdn baktılar o tarafa: Lambu zihirli glrdı onnara dooru.

– Neçin s bn ondan korkrım. Onun bu cancaaz şakalarından aalayacaam ikr, – dedi Arpina, saklanarak Mitinin ardına.

– Benim s onu dalayacaam geler, Miti yollandı Lambudan yaanı, ama kız tuttu onun kolunu.

– Diil lzım, Miti, – yalvardı o.

– Bn bulacam onun erini, o cuvap edecek, kızgın yaandı ocuk.

Grşler Miti gelrdi testyln menevşa elind:

– Onnar sana benzeer – ufacık, ama şıralı, gzl kokuları şüpeyi alır, – deyrdi delikannı, uzadarkan çiçekleri yrin.

İrminci asird küçük Bucakta yaşayan bu genç kız hem ocuk yoktu neredn bilsinnr, ani menevşa i uzak 18-inci asirin bitkisind anılmış Franiya imperatorun Napoleonun hem onun Jozefinin sevda simvoluydu. Bu iek onnarı topladı bireri, hep o da onnarı ayırttı.

Biri-birini rektn sevn Miti hem Arpina şpelenmzdilr, ani onnarı da ilerd ayırılmak bekleer.

Sevginin, nic bahtın, nnd hepsi bir. İnsanı insan edn sevgi zamana bakmr, dnned er, millet ayırmr, fukaar, zengin aaramr. Bay mı, kul mu – sevgi, kısmet, iilik, öz akı hep onnar. Fakir, varlıksız insanda bu gemz paallıklar taa temiz.

Mariya Mercanka „Menevşalar ıvgında”

Zenginneriz sözümüzü

narın – inc, nazlı

kot – der boyunda küçük ayır

yaanmaa – kinni neetlenm

Dikat oku da sl ...

- Nic menevşa i Bucak kırlarında peydalandı? Nered onu ilk sefer hesaba almışlar?
- Gnduusu tarafı masalında ne annadılr menevşa i için?
- Menevşa i 18-inci asird kimin sevda simvoluydu?
- Nedn eketti Mitinin hem Arpinanın sevdası.
- Ney şaşır Arpina, sevgili çiçeeni grdynn?
- Nedn bu ufacık iek onun canını drtt?

- 4 Kullanarak teksti, menevşa çiçeeni yazdırın. (3 cümlä)
- 5 Teksttän 4 artistik kolaylıını çıkarın. Birinnän bir cümlä kurun.
- 6 Bulun da çıkarın teksttän ayırılı belliliklän bir cümlä. Tefterlerinizä yazın, altını läüzımnı çizgiylän çizin.
- 7 Nışannı cümleyä sintaksis analizi yapın.
- 8 „Menevşa çiçää Arpinanın kısmetinä sıkı baalıydı, o onun sevda simvoluydu“. Verili deyimin maanasını 3 cümläylän açıklayın.

§ 2. Hallın ayırılması

Cümlelerde **ayırılêrlar hallıklar** da, angıları gösteriler tek haliştenniinnän ya da haliştenniin laf çevirtmesinnän: **Kalkıp**, kaku yaktı lampayı, baktı saada da hızlı çıktı dışarı. **Girdiynän içeri**, mamu birdän yapıştı sobaya. **Alıp kırılgayı elinä**, çoban aydadı koyunnarı tolokaya.

- 1 Okuyun cümleleri, açıklayın hallıkların ayırılmasını hem onların ayırılmak sebeplerini. İnandırın koyulmuş nışannarı. Etişmüz durguçluk nışannarını koyun.

1. Bu lafları söyleyip, Tanas örüdü sokaa, kapayıp ardına tokadı, o sesirgendi. (*P. Çebotar*)
2. Çıkıp gideriz biz küüdän, biyaz saçlı köşemizdän. (*M. Kösä*) 3. Gagauzlar kalkınıp Bal-kannardan brakıp kendi ilk Vatanını, geçerlär Tuna-deresinin sol tarafına da erleşerlär Bu-cak kırlarının boş erlerinä, Rusiya topraklarına. 4. Topal sırcık genä, sıklık ederäk uçtu, kondu bizim salkım aacımıza. 5. O yazın da, sevineräk türkücük çalarak yaşadı evceezindä. (*K. Vasilioglu*) 6. Genç delikannılar aylanıp-hızlanıp savaşırmışlar pinmää bayıra. (*masaldan*)

- 2 Okuyun teksti, ayırılı hallıkların cümleleri yazın tefterlerinizä, koyun läüzımnı durguçluk nışannarını.

... Ufak yaşamanın hızlanması geçärdi bu daayın kenarında nicä hergünkü yaz sabaalarında. Maavi-yalabık kanatçıklı böcecik uçuşları dönüşıp-dolaşırdılar. Sık otun üstündä kelebeklär da oynaşarak bol hem oyunnu uçuşurdular, ottan da başlardı çıkmaa sıcak kokular. Bir dä küçük inik içindä yapılı erdä yaprakların hem samancıkların arasında dururdu bir kırmızı tavşam sinik ön ayaklarında kulakları da yapıştırılı kambur arkasında. Sıcaan suvazlamasında o uyuklardı, birdän açıp gözlerini kapardı onnarı yavaşacık da kıpırdadırdı burnucuunu nicä bir düş içindä. Yolcaazlarda bir tarafta taa vardı nemnik. Sade oyanda-buyanda yaşamanın kıpırdamasını etiştirirdi bir bellisiz çaarış yımışak süünük yavaşıcık sallanırdı bir pelit aacın geçmiş yıllardan sarı yaprakları.

*Mihay Sadovänu
Romuncadan çevirdi
Nikolay Baboglu*

Bobayı dolaşmak

– Bän gidecäm tatülara,- dedi Mejgeldäa karısı Titiäna.

Sora sordu:

– Gideyim mi?

„Kim ne pek **isteer** o sormaa benim **kayıllumı**!” – düşündü Mejgeldek da dedi:

– Sän git.

Karısı giidi kısa, korafı fistanını hem deri yakalı paltosunu.

– Nekadar **lääzım** o donansın!” – üfkeleni aklıycasına Mejgeldek.

Karı astı koluna pemba deri çantacını da kapudan attı:

– Ban saat dörda dooru gelecäm.

Da gitti aşırıya „bobasını dolaşmaa”. Oldu üülen, geçti saat bir, geçti iki, üç, oldu saat dört, o sa hep gelmæzdi. Dışarda oldu alaca karannık. Hava **nemnedi**. Mejgeldek yaktı içerdä şafkı. Kapunun önündü görünärdilär iptä asılı yorgan üzleri hem başka yıkanmış işlär. Mejgeldek getirdi aklına karısının sımarlamasını: „Üülendä topla giisileri”. O geçirdi ayaklarına çiinek maavi terlikleri da çıktı dışarı. „Toplamaa mı, osa toplamamaa mı?” – sordu o kendinä da tutundu toplamaa. Giisilär nemdilär, da diildi belli, onnar taa kurumadılar mı, osa kurudular mı da genä nemnedilär. Onnarın kimisi kıvrışmıştılar iptä da Mejgeldek bulamazdı kısıçları. İpi boşaldınca, onun omuzu doldu giisiylän da uçlar başladılar sürünmaa erdä.

İçerdä sırasızlıktı, erdä palalar sivişiktilar, herersi sade trofaydı.

– Mamu **gelmeyecek** e bu avşam? – sordu 8 yaşında kızçaaz. – O bu gecä orada e kalacæk?

„Kalmaa o kalmayacêktır, ama neçin o gelmeer bu vakıdadak?” – düşünärdi Mejgeldek. O makar içmæzdi, ama şimdi gitti maazaya, çıkardı bir kila şarap, doldurdu filcanı, içti da baktı saada. Şindän sora dokuzdu. „Näända o bulunêr şimdi? – tırmaldı Mejgeldäa gıüsünü soruş. – Orada, aşırıda, çok türlü insannar var, onun ilerki tanışannarı... Onun için o almadı uşakları dädusuna.”

Çocucak, oynaya-oynaya, yımışadı, birkaç kerä esnedi da uyudu erdä. Kızçaaz gitti öbür odaya da yattı döşedilmedik krivada.

Mejgeldäa çekmæzdi döşetmää. Onu çekmæzdi bişeycää. O durardı odanın ortasında da düşünärdi sade orayı, aşırıya, neredän beklärdi kendi karısını. O uzandı dökmaa da kahırdan içmää taa bir filcan şarap.

Bu vakıt bauladı köpek da dışardan işidildi: „Tıbı däl!” Hem taa birkaç annaşılmaz laf parçası, danışılı **köpää**. Açıldı dışar kapusunun ilk katı, sora ikincisi, da girdi Mejgeldäa karısı – islää üzlü, taazä, yalpak. **O kaldırdı erdän cocuca, severäk hem öperäk onu, sora gitti kızçaazın yanına**. Uşaklar uyandılar. O verdi onnara birär kolaççık, bir pembä pita, birkaçar bomboni. Hep onnardan o meraklı, sevinmekli verdi kocasına da, deyeräk: „Bunnar da – benim büyük cocucaama”.

Mejgeldäa eridi ürää. Onun geçti kıskançlı, şüpleri, dalgalanması. İçerdä oldu kuytulu, raatlı, islää.

D. Kara Çoban

Zenginneriz sözümüzü

Mejgeldik – Kuş soyu (gorlıta)

nem – biraz yaş, diil pek kuru

sürünmää erdä – erä diimä (burada)

sivişik – toplu

Dikat oku da sölä ...

- Neredä yaşardı Titiänanın bobası? Ne var nicä sölemää Titiyananın giyimi için?
- „**Nekadar lääzım o donansın**” – ne saklı Mejgeldään düşünmeklerindä?
- Verin personajlara karakteristika. Mejgeldään aqlınca düşünmelerini izläyin, açıklayın onun canında peydalanın „eni duyguları”.
- Nesoy problema kaldırılı annatmada?
- Angı detalleri avtor kullanêr annatmada? Onnarın rolünü annatmada açıklayın.
- Bulun artistik kolaylıklarını teksttä. Açıklayın onnarın rolünü.
- Annatmada angı moment sizä deyni en önemni?
- Kaç paya var nicä payetmää annatmayı „Bobayı dolaşmak”?
- D. Kara Çobanın annatmanın öz fikiri: göstermää, ani sevda, ana sevdası hem izmeti evi tutêr hem donadêr. Kayılsınız mı siz bu fikirlän? Argumentli açıklayınız bakışınızı.

- 4 „O makar içmâzdı, ama şimdi gitti maazaya, çıkardı bir kila şarap, doldurdu filcanı, içti da baktı saada”. Annadın durguçluk nişannarı için cümledä. Kuruluşuna görä nesoy cümlä?
- 5 Nişannı cümleyi yazın, annadın durguçluk nişannarını, belli edin, nesoy ayırılı cümlä payları onda var.
- 6 Ayırılı hallıklarlan kurun 4 cümlä. Kullanın ana sevdası temasını. Cümleleri tefterlerinizä yazın.
- 7 Teksttä nişannı lafları tefterlerinizä yazın, orfogramaları annadın.
- 8 Okuyun taa bir kerä teksti. Kurun plan.

§ 3. Tamannın ayırılması

Tamannıklar da ayırılêrlar, açan onnar kurulu adlıklardan hem kullanılêrlar bölä laflarlan, nicä: **başka, kaarä, erinä, üstünä** h.b.: Mamudan başka, küüdä taa ii terzi yoktu. Sandidän kaarä, burasını kimseycik bilmeer. Petridä, gözellin hem leventlin üstünä, çok bilgi dä vardı..

Ayırılı tamannıklar, nicä dä başka ayırılı ikincili paylar, var nicä olsunnar (bulunsunnar) cümlelerin çeketmesindä dä, ortasında da, bitkisindä (sonunda) dä. Neredä dä onnar bulunmasalar, herkerä ayırılêrlar virgüllärlän hem siirek – çiziciklärlän.

- 1 Aşaadaki cümleleri okuyun, ayırılı tamannıkları bulun, durguçluk nişannarını annadın.

1. Balık kuşundan başka, denizdä bişey yoktu. 2. Duuma erindän kaarä, bişeylär taa paalı bilmeerim. 3. Aulu, mamunun erinä, kazmaa gittik batüylän ikimiz. 4. Şiretlin hem yalancılın üstünä, komuşumuzun fenalı da hayli vardı. 5. Her sabaa, sıcak ekmektän kaarä, küüyün lafkasına süt tä getirirdilär.

2 Okuyun teksti. Kısadan annadın içindeliini.

Gün duuması. Derin gecä uykusundan uyanêr dünnää eni **yaşamaya**. Var mı acaba bişey toprakta taa gözäl bu uyku kalkmasından?

Getirerim aklıma, nasıl yazın karşılardım güneşin peydalanmasını Yalpug gölümüzün **boyunda**. Hava taazä hem serin. Sessizlik. Üreemdä – **raatlık**. Salt kimär kerä dalga – dalga kaplêr güüsümü bir tatlı duygu – onu getirer iydä gümelerin büülü, bürcü kokuları... „Ah, – annêırım bän, – bu haliz kismet”.

Tabiatın uyanması – pek **gercik** Allahın yaratması, angısı dolu taynaylan. Durêrsın göl boyunda da işidersin herbir sesçeezi, herbir ufak şıptıyı. Yavaş-yavaş güneş kalkêr gorizonttan, da bütün tabiyat seviner bu peydalanmaya! Nasıl padişaa, güneş selemnäşer göllän, **aaçlarlan**, herbir otçaaızlan, herbir böceciklär. Da hepsi annêr: bütün olacek eni sabaa, eni gün. Kuşlar, sesli türkücülär, çıvgınnı çalêrlar. Aaçlar, naturanın koruyucuları, yavaşıcık sallanêrlar. Yalpug raatlıkta güneşin şılacıklarını kableder. O gösterer onu bizä sularında bir yalabık altın yalınnan. Çiçeklär açêrlar, da bütün tabiyat uzanêr güneşä, karşılayarak onu.

Dikat oku da sölä ...

- Nicä yazdırılêr natura sabaalän?
- Nesoy literatura kolaylıkları kullanılı teksttä? Annadın onnarın erini hem rolunu teksttä.

3 Teksttä nişannı laflara bulun sinonim. Bir çiftlän kurun uygun cümlä.

4 Bulun da çıkarın teksttän bir cümlä ayırılı ikincili paylan. Annadın, nesoy pay ayırılı. Yapın ona sintaksis analizi.

5 „Benim tarafımdan gözäl yok” temayı gipoteza erinä kullanarak, yapın bir proekt.

6 Okuyun cümleleri. Söläyin, angı ikincili paylar ayırılêrlar herbir cümledä hem nicä onnar ayırılêr.

1. İlyaz, eşil hem donaklı, geldi tarafımıza. 2. Başçanın bekçisi, adıydı Todur, taa uzaktan görürdü olmuş zarzavatlari. 3. Benim mamum, ya da malim, küüdä en ii terziy-ka sayılırdı. 4. Vani, çoktan yalnızlıkta bulunan, hazırđı artık kafadarlarınnan buluşmaa. 5. Kakum, gözeiliindän hem yalpaktından kaarä, herkezini çemrekliinnän dä şaşıtırdı. 6. Akıdarak erä altın oklarını, güneş kapladı topraa. 7. Musaafirmiz, erkenci hem izmetçi, taa sabaalendän hazırđı bizä yardım etmää. 8. Köpeciimiz, adıydı Bozka, şen kaçınırdı aramızda. 9. Vani, alatlayarak işä, hiç bişey görmäzdi dolaylarda.

7 Okuyun cümleleri. Bulun onnarda ayırılı ikincili payları da inandırın kendi dooruluunuzu, etişmäz durguçluk nişannarını koyun.

1. Bu alfabet bizä gagauzlara büyük kolaylık verdi üüsek uura kulturamızı hem dilimizi kaldırmaa. 2. Komrat Gagauziyanın merkezi, harman ayın 16-17-inci günnerindä 2024-üncü yılda kurulma gününün 235-inci yıldönümünü kutladı. 3. Stepan Bulgar talanlı hem çalışkan bilim hem literatura zaametçi, kısa annatmalarında sever kaldırmaa derin

yaşamak problemlerini diil sade gagauzların yaşamasından, ama bütün dünnedän. 4. Babu görüncä uşacı dili tutulmuş birdän. 5. Hepsini işlerini başardıynan alêr bakırları da gider suya. 6. K. Vasilioglu, anılmış yazıcısı, kendi yaratmalarında hertarafça gösterer gagauzların yaşamasını, gagauzların dünkü hem büünkü gününü. 7. Nikolay Baboglu, Gagauziyanın hatırlı vatandaşı, trofa-trofa, tenä-tenä topladı gagauzların folklorunu. 8. Güneş, sansın duyarak kabaatını, gün – gündän taa cömert yısıdardı Topraa. (M. Köse) 9. Biz, uşaklar, beenärdik oynamaa o koteylän.

8 Okuyun cümleleri. Bulun onnarda ayırılı ikincili payları da inandırın kendi dooruluunuzu, durguçluk nişannarını erleştirin.

1. Sän küsülü hem kahrılı, girdin içeri. 2. Tilki sarı tüülü hem uzun kuyruklu kaçtı daaya. 3. Yaamur durdu neçinki bulutlar kaydılar bir tarafa. 4. Sokakça gideräk Nasti kendisinä eldiven örärdi. 5. Petri söylemiş mamusuna, ani büün şkolada iki nota „on” kabletmiş. 6. Mani hepsindän ii üürenän kızcaaz gitti olimpiadaya. 7. Uşak sokakta oynayarkan kaybetmiş evin anatarını. 8. Sofi türkü çalarak yıslayardı başçada çiçekleri.

9 Düzün yaratma – miniatüra „İlkyaz vakıdı gagauzlarda”, kullanarak onda cümleleri, angılarında var ayırılı belliliklär, tamannıklar, hallıklar.

Doorudan hem kıynaş söz

§ 1. Doorudan hem kıynaş söz

Sözä, angısı söleney ya da yazılêr birinci üzdän, doorudan söz deniler: Vasi dedi: „**Bän büün şkoladan getirdim dört taanä onnuk**”. Maşıcık, kalktıynan döşeendän, her sabaa deer: „**Hayırlı olsun dünnä!**” Mamusu da ona herkerä cuvap eder: „**Hayırlı olsun, uşaa!**”.

Sözä, angısını söleer başkası, diıştireräk üzünü hem onun formasını, sade brakarak onun öz fikirini (içindeliini) – kıynaş söz deniler: Vasi dedi, ani o büün getirmiş şkoladan dört taanä onnuk.

- Nedir o doorudan söz?
- Nedir o kıynaş söz?
- Doorudan hem kıynaş sözdä getirin birär örnek.

1 Bulun doorudan sözlän cümleleri da yazın onnarı tefterlerinizdä, açıklararak, nicä tanıdınız onnarı.

Petri gider şkolaya. Yolda o buluşêr kafadarlarınnan da sorêr: „Kim yazdı evdeki tavriri?” Miti demiş: „Bän yazdım”. Ama Koliylän Dimu susmuşlar. Petri demiş Mitiyâ: „Versänä bän onu yazayım tefterimä”. Miti, düşünmedään, demiş: „Lääzımdı evdä bunun için düşünäsin, ama şimdi geç, kafadarım”. Petri başka bişey dememiş. Gagauz dili uroonda, kafası banka altında, oturmuş, sormasınнар deyni. Uroklardan sora Miti demiş Petriyâ: „Bölä kazuslar olmasınнар deyni, lääzım evdä hazırlanmaa”.

2 Aşaadaki şiiri okuyun. Öz fikirini açıklarayın. Getirin aklınıza, ne bilersiniz doorudan söz için. Şiirdä durguçluk nişannarın kullanılmasını annadın.

Geldim yoldan dingin bän

Geldim yoldan dingin bän,
Yufka hem diil zengin dä.
Dä te küüyä girdiynän,
Selämimi verdiynän,
Küüyda insan bakardı,
Herkez bişey sorardı.
Dostum sordu: „Hep dostmusun?”

Ahmak sordu: „Hep prostmusun?”
Sıkı: „Borçu verecän mi?”
Sarfoş: „İkram edecän mi?”
Kardaş: „Kazanç hiç var mı?”
Bana da pay olar mı?”
Karım sordu: „Geldim mi?”
Bobam sordu: „Dindin mi?”
Anam sordu: „İdin mi?”

D. Kara Çoban

?

Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın soruşları, angılarını şair koyêr herkezinin önündä.
- E-e, herkezinin cuvabınnan kayılsınız mı? Argumentläyin dooruluunuzu.
- Acaba, anası neçin sormuş: „İdin mi”? Açıklayın fikrinizi.
- Nesoy soruş siz koyaceydınız, olaydınız anasının erindä.

- 2 Tablîta verili doorudan hem kıynaş sözlän cümleleri okuyun da söläyin, nicä onnar biri – birindän başkalanêrlar durguçluk nişannarına görä?

1. Vani dedi: „Bän pek beenerim resimcilik zanaatını”.	1. Vani dedi, ani o pek beener resimcilik zanaatını.
2. Vasi sordu bobasına: „Boba, nezaman bu gözäl çöşmeyi düzdülär?”	2. Vasi sordu bobasına, nezaman bu gözäl çöşmeyi düzdülär.
3. Mali bana dedi: „Gelecek vakıt da gagauz dili bildirilecek milletlerä”.	3. Mali bana dedi, ani gelecek vakıt da gagauz dili bildirilecek milletlerä.

- 3 Bulun doorudan sözlän cümleleri da çevirin onnarı kıynaş sözä hem koyun dooru durguçluk nişannarını.

Mamu dedi kardaşıma: „Koli git lafkaya da al iki ekmek hem bir kalup sabun”. Koli dedi: „Gidämeyecäm, mamu. Şindi var benim çok işim. Sora gidecäm”. Bir da işittim sokaktan Todinin sesini: „Koli, gel bizä al kendi tefterini”. „Sän olma olä, şiret, Todî. Sän aldın, sän dä getir”, Vasi annamış, ani işi düşmäzdi yapsın. Üürediciyka dedi, ki öbür uroo deyni hazırlayaymışık aazdan yaratmanın ii personajın patredini.

- 4 Bakarak resimä, kurun tekst (7-8 cümlä) temaya „Birleşik gözäl ayla”. Gösterin ananın hem bobanın önemni rolünü ayledä. Kullanın teksttä doorudan hem kıynaş sözlän cümleleri.

§ 2. Doorudan sözdä durguçluk nişannarı

Doorudan söz alınêr kaviçlar içinä: Miti dedi: „Koli, hadi gidecez top oynamaa”. Koli cuvap etti ona: „Gidämeyecäm, kafadarım, çok işim var”. „Varsaydı, ne? Sora bitirecän işini”, – dedi Miti.

„Sän, bekim, ölä yapêrsın, ama bän ilkin işimi bitirerim”, – cevap etti Koli.

Açan doorudan söz (D) bulunêr avtorun laflarından (A) sora, doorudan sözün önündä koyulêr iki nokta, açılêr kaviçlar da doorudan söz çekediler yazılmaa büyük bukvadan. Doorudan sözün sonunda kaviçlar kapanêrlar. Doorudan sözün sonunda (bitkisindä) var nicä olsun nokta da, duygu nişanı da, soruş nişanı da: 1. Maşıcık baardı: „**Dur, batül! Al beni dâ şkolaya!**” 2. Üredici uroon çeketmesindä dedi: „**Uşaklar, büün yazacez takrir**”. 3. Sora o sordu: „**Kim büün hazırlamadı evdeki işi?**” 1. A: „D!” 2. A: „D” 3. A: „D?”.

Açan doorudan söz bulunêr avtorun lafları önündä, ozaman cümleinin çeketmesindä açılêr kaviçlar, doorudan söz çekediler büyük bukvadan, doorudan sözün sonunda koyulêr lâazımını durguçluk nişanı, kapanêr kaviçlar da sora koyulêr virgöl hem çizicik da avtorun lafları çekediler yazılmaa küçük bukvadan. Doorudan sözün sonunda duygu ya da soruş nişanı durarsaydı, ozaman virgöl koyulmêr, ama avtorun lafları genä çekediler yazılmaa küçük bukvadan: „Taa duracez mı burada?” – sordu çocuk. „Ya, artma sän benim başımı kendi soruşlarınnan!” – baardı bakası. „Tä, yansın fenerin eşil gözü dâ gidecez”, – dedi uşaa mamusu. 1. „D?” – a. 2. „D!” – a. 3. „D”, – a.

Ama avtorun lafları var nicä doorudan sözün ortasında da bulunsunnar. Ozaman bütün cümleinin önündä açılêr kaviçlar, cümlä çekediler yazılmaa büyük bukvadan, doorudan sözün ilk bölümündän sora koyulêr lâazımını durguçluk nişanı, virgöl, avtorun lafları, virgöl hem çizicik da ilerlener doorudan söz. Bitkisindä koyulêr lâazımını durguçluk nişanı da kaviçlar kapanêrlar!”

1. „Bän her gün, – dedi Pavli, – kalktıynan, yapêrim gimnastika”. 2. „Var mı sendä hesap, ba? – sordu dâdu. – Nezaman brakılacan sän istemektän? Olsun hesabın!” 3. „Dostlar! Bän kendim hesapladım bu daavayı! – baarardı sevinmeliktän ürenici. – Bän artık annadım, nicä bu daava tipleri hesaplanêrlar!”

1) „D, – a, – d” 2) „D? – a. – D!” 3) „D! – a. – D!”

Ama doorudan sözlü cümlelär olur kurulsunnar butakım da, nicä gösterili aşaadaki shemalarda.

4) „D? – a. – D” 5) „D. – a. – D?” 6) „D! – a. – D”.

1 Okuyun verilmiş cümleleri, açıklayın durguçluk nişannarın dooru koyulmasını. Beş cümleyä yapın shema. İnandırın shemaların kurulmasını.

1. Stepan Kuroglu yazêr: „Anam, ellerin bu dünnedä pek çok işledilär, kazanmaktardan artık buruştular, sertleştilär, eridilär. Ama sıcak bizim için hep ölä kaldılar”. 2. „Anacım, özleirim pek seni, her gecä düşlerimä gellersin,” – yazêr Todur Zanet. 3. Todur Zanet danışêr gagauzlara: „Atılma dilindän, halkım!” 4. „Kolay gelä, – dedi Radiyâ yabancı bir adam. – Tanıyêrsınız mı beni?” 5. „Şindi istärsäydın git, yaz Zlatanın türkülerini,” – dedi klarnetçi. 6. „Soni, sän Vatanını seversin mi?” – sordu Oli. 7. Oskar Uald yazêr: „Kaliteli kiyatların okunması en derin iç fikirlerimizi açarlar.” 8. „Gençlär, sizdä çok umut, sizin girginniinizdä hem inannınızda, – dedi Araslan bey. – Sizin dâ saalınız için buyurêrim bu içkiyi!” 9. „Bucak gibi gözäl yoktur gördüüm dan erlär!” – yazêr peetindä Gavril Gaydarcı.

2 Yazın bu cümleleri tefterinizä, koyun etişmäz durguçluk nişannarını hem diiştirin nişannara görä (neredä lâazım) küçük bukvaları büyük bukvaya ya da büyük bukvayı küçük bukvaya.

1. Ya gel burayı çocuum dedi Trifunun bakası. 2. Bekçi baarardı hızlı çıkasınız başça-dan, zerä, bän sizi tutarsaydım, kulaklarınızı koparacam. 3. Kim evceezdä yaşêr sormuş tavşaa. 4. Bän sıcan-hızlı kaçan baarmış sıçan. 5. Ya bak dooru benim gözlerimä da sölä sän mi kırdın o masa üstündä lampayı. 6. Bän kırmadım baka dedi uşak onu kırdı batü.

3 Kurun bu shemalara görä birär cümlä. Açıklayın durguçluk nişannarının dooru koyulmasını. İnandırın dooruluunuzu.

1) „D,”-a.	2) A: „D!”.	3) A: „D?”.
4) „D?”-a.	5) „D!” -a.	6) A: „D”.

Konstantin Kurdoglo

(1957)

Konstantin Kurdoglo duudu Çadır dolayında Baurçu küüyündä. Başardı Lvov kasabasının Fizik hem Sport İnstitutunu. 1980 – 2021 yıllarda çalıştı üüredici Baurçu küüyün lişeyindä.

Büünkü gündä K. Kurdoglo – yazıcı, publiştist, aaraştırıcı. Tipardan çıktı 15 publiştistika kiyadı rus dilindä, bir dâ artistik kiyadı gagauz dilindä „Avcı annatmaları” (2021), „Avcı yazmakları” (2023).

K. Kurdoglo Gagauz Yazıcılar Birlii kurucusu. Ona verildi ad „Gagauziyanın Şannı Üüredicisi”, gagauz kulturasını kaldırmak için verildi üüsek ödül „Mihail Çakirin ordeni”.

4 Okuyun teksti.Temasını, öz fikirini açıklayın.

Çöşmä

(Annatmanın bir parçası)

...**Vançu geçärdi köprüdän, angısı bulunardı çukurun içindä**⁴. O gün pek sıcaktı da Vancu istedi içmää su. **İslää**, ani vardı kolayı inmää aşaa, alçaa, neredä çöşmä bulunardı...

Te ölä bir fasıl, ansızdan düşünmäk uuradı Vançunun fikirinä, açan o indi 6-8 basamak köprünün saa tarafından da, içtiynän bir çölmecik taazä çöşmä suyu, oturduydu alçak, ama uzunca, şansora veran, skemneyä.

O alatlamardı birercä... O durguttu bakışını, nicä sucaaz pek yavaşıcık akêr kavaladan. Yaptıynan stavrozunu, enikunu dedi: „Ey, Allahım, şükür ederim sana, ani kuvetledin yorgun yolcuyu tatlı, serin suylan hem da çok saa olsun o, kim yaptı bu çöşmeyi küüyün ortasında”.

Çöşmä enilendiydı, yapılydı, nicä tutêrım aklımda, 1970-inci yılda yaban taştan. Adamnar duvarlarını üç taraftan kaldırdıydılar². Onnarı tementlediydilər.

Karşı duvarda, dereyä dooru, aşaa, var bir incä, biyaz truba, angısı küflenmeer...

Saa tarafta yapılydı bir skemnä ... Er içindän bir büyük beton trubadan akar sular yavaşıcık kaçardılar dereyä. Ama şimdi artık çöşmenin duvarların var erlerindä düşmüş ştukaturka, skemnä da kırık, taftaları çürük.

Belliydı, ani bu sızıntı artık çoktan paklanmamış, düzülmemiş – insan eli ona diilmemiş.

Vançunun ürää dalgalandı... Onu daldardı güç, onun içi baarardı: „Neçin bölä olêr, ani biz sarp çıkmêêrız ölä läázımnı işä?! Sızıntı üzlän yıl küüyün yaşayannarına, neredä pek az ii, tatlı suylan pınar var, bol-bol su verdi!”...

K. Kurdogluya görä

?

Dikat oku da sölä ...

- Neredä Vançu duruklandı da su içti?
- Nereyi Vançu attı bakaşını, oturduynan o veran skemneyä?
- Neyä çaarêr avtor annatmanın bu parçasında?

5 Bulun da çıkarın tekstdän iki cümlä doorudan sözlän, çevirin onnarı kıynaş sözlän cümlelerä, annadın durguçluk nişannarın kullanılmasını, shemalarını yapın.

§ 3. Doorudan sözün kıynaş sözü çevirilmesi

1 Okuyun şiiri.

Gözellik yaşêêr erdä,
Bakın, kaçmasın evdän:

O bizi kurtaracak,
Hem da insan yapacak
K. Vasilioglu

2 Nicä annêêrsınız lafı „gözellik?“.

3 İnandırın, ani gözellik bizi insan yapêr.

4 Verili sıracıkların kurun doorudan sözlän cümlä da sora çevirin onu kıynaş sözlän cümleyä. Acıklayın durguçluk nişannarının kullanılmasını.

Kıynaş sözlän cümlelär kullanılêrlar, ki aalemin sözünü sölemää kendi adından, ama diil nicä o söylenmiş başkasınan: Simu dedi: „**Doni, git tez evä da doyor piliççikleri**“. Simu dedi Doniyä, tezicik gitsin evä da doyursun piliççikleri.

Kıynaş sözlän cümlelär gösterêrlär doorudan sözün sade içindeliini, bakmayarak onun kurulmak strukturasına hem dä intonaşiyasına. Kıynaş sözlän cümlelär dönerlär katlı cümlelerä. Onnarda belli kalêr iki bölüm (avtorun lafları hem doorudan söz), angıları baalanêrlar biri-birinä baalayıcılaran **ani, ki ya da** aderliklêrlän hem hallıklan **kim, ne, nesoy, nicä, nasıl, nezaman, neçin, ani, ki**.

Dädu dedi: „Bän kırdä gördüm bir büyük tavşam“.

Dädu dedi, **ani** kırdä görmüş bir büyük tavşam.

Dädu dedi, **ki** kırdä görmüş bir büyük tavşam.

Baalayıcının yardımınan **ki** duygulu cümlelerin içindeli gösteriler:

Baka teklif etti: „Fıçıları koyun maazaya!“

Baka teklif etti, **ki** fıçılar maazaya koysunnar.

Cümlelär, angılarında var aderliklär hem hallıklar **kim, ne, nesoy, nicä, neredä, nezaman, neçin h.b.** ya da soruş paycıklarınan **mi, mi, mu, mü**, kıynaş gösterêrlär soruş cümlelerin içindeliini:

„Angi kıyadı alayım?“ – sordu Todur.

Todur sordu, angi kıyadı alsınmış.

Biz sorduk yolculara: „Nereyi gidersiniz?“ Biz sorduk yolculara, nereyi onnar giderlär.

Bän sordum kafadarıma: „Hesaplayabilecän mi bu daavayı?“ Bän sordum kafadarıma, hesaplayabilecek mi bu daavayı.

Kıynaş sözdä soruş nişanı koyulmêêr:

„Çocuklar, kim büün izmetçi klasta?“ – sordu üüredici.

Üüredici sordu, kimmiş izmetçi büün klasta.

Avtorun lafları adetçä durêrlar kıynaş sözün önündä hem ayırılêrlar ondan virgüllän.

5 Yazın aşaadakı cümleleri, diıştireräk doorudan sözlän cümleleri kıynaş sözlän cümlelerä. Yapın onnarın shemalarını.

1. Kirana taa tokattan ev saabisinä başladı baarmaa: „Hepsi insan, kırılmış gibi, hazırlanêr kıra avşamdan, çoyu giderlär artık“. (N. Baboglu) 2. „Ama şindi toplayın bireri hepsini koyunnarı,“ – demiş dayıları. 3. „Hadi, mari karı, – baarêr karısına bay Toşka, durup ayakça düven üstündä, – git saur, üflä aucunda bir çanak arpa, çek kayada, yap bir çörek“. (S. Kuroglu)

4. „Sıcak çıktı, sıyırmaya lââzım, oollarım!” – dâdu Miyal izin eder. 5. „Varsa sevda üüreendä, aara, zerä o saklı,” – yazêr şiirindä P. Moyse. 6. Altın balıcak ihtära mahkul seslän sormuş: „Dâducuk, ne isteersin bendän?”

6 Kıynaş sözlän cümleleri çevirin doorudan sözlän cümlelerä. Çalışın durguçluk nişannarını koymaya dooru. İnandırın kendi dooruluunuzu.

1. Mamu bana dedi, ki avşamadan bitiräymişim kazmaa aulu da sora gidäymişim leülardan dübää almaa. 2. Kosti baardı, ki hepsicii hızlı daalışsınar, zerä gelärmış bir hatalı yaamur. 3. Nikolay İvanoviç dedi, ki hepsimiz kalaymışık uroklardan sora, çünkü yaarına olaceymış kontrol işi. 4. Yabanı salvermiş kuyruunu buzlu suya da deyärmış, ani tutulsun onun kuyruuna ufak ta, iiri balıklar da. 5. Açan tilki kapmış horozu, o baarmış, nekadar varsaydı kuvedı, ani tilki onu tutmuş da götürärmış ulu hem karannık daayın içinä.

7 Verili tekstin fragmentini dikat okuyun.

Vardı taa bir saat beklemää avtobusu. Yoktu benim nesoysa neetim, bän salt istärdim gitmää uzaa bu kasabadan, görmemää kimseyi. Bän oturardım da sık – sık uardım ellerimi biri -birinä, dişlerim dâ enser kesärdi.

Var mı nicä oturayım yanınıza? – işidildi bir kalın, ama yalpak adam sesi.

Elbetki, – dedim bän, – oturunuz, da yaptım ona bir parça er. Yanıma oturdu büyük yaşta bir adam.

Benim adım Görgi, – biraz sustuynan, dedi o.

Bän Simu, – havezsiz dedim bän, bakarak elimdä patredä.

Çok gözäl eşiniz var, özlediniz, olmalı, onu. Çoktan mı buluşmêêrsınız? – sırdarak sordu ihtär.

O diil benim eşim. Bu kızı bän çoktan severim, ama o zengin, diil benim için.

Nekadar ahmacık hepsi gençkenä, – aar soluyup, dedi Görgi. – Bän dâ öläydım, çocuum, ama yaşamak – çok ii bir üüredici. Açan bän senin gibiydım, benim yaşamamda **peyda**¹ oldu bir kızçaaz. Biz sevârdık biri-birimizi. Ama açan onun anası-bobası işittilär bunu, brakmazdılar onu diil lafetsin, ama yaklaşsın da bana. Canım gecä-gündüz sızlardı, aklım salt onunndan. Ama yapmazdım hiç bişey, sanardım, ani büyüklär taa islää yaşamayı bilerlär...

Kendi yaşamamı bän geçirdim yalnız...

Bän sana, oolum, te ne söyleyecäm... Sän taa gençsin. Herkezi lââzım kendi sevdası için, kısmeti için mukayet olsun. Dişlerinnän kemir, meklä, ama yap neetini. Bakma birinä hem seslämä kimseyi. Zerä neçin sän adamsın, eer atılsan neetindän, gördüynän zorlukları. Ko onnar seni **kaaviletsinnär**². Tekrarlama benim yannişlıklarımı.

Bu laflardan sora o kalktı, diidi benim omuzuma da gitti.

Te artık etişti benim avtobusum. Bän kalktım, döndüm arkamı da, çekip derin soluumu, gittim geeri kasabaya yayan, barabar kendi fikirlerimnän...

Tatyana Dragneva „Yolcunun nasaatı”

Dikat oku da sölä ...

- Ne istedii Simunun vardı?
- Kim istedi oturmaa geroyun yanında?
- Kimin patredini tutardı elindä Simu?
- Ne dedi kız için dâdu Görgi?
- Ne beterä sevdii kız diilmiş Simuya deyni?
- Ne nasaat etti gencä ihtär adam?
- Birbişey diıştirdi mi geroyun yaşamasında nasaatları?

- 8 Çıkarın teksttän nişannı cümleleri da kurun onnarlan kıynaş sözlän bir cümlä. Söläyin onun olduunu.
- 9 Aşaadaki cümlelerin shemalarını yapın. İnandırın shemaların dooru kurulmasını.
1. „Çok gözäl eşiniz var, özlediniz, olmalı, onu. Çoktan mı buluşmêêrsınız?” – sordu ihtär. 2. „Bu kızı bän çoktan severim, ama o zengin, diil benim için,” – dedi Simu. 3. „Nekadar ahmacık hepsi gençkenä, – dedi Görgi. – Bän dä öläydım, çocuum, ama yaşamak – çok ii bir üüredici...”
- 10 Verilmiş cümleleri çevirin doorudan sözlän cümlelerä, alarak hesaba durguçluk nişannarın dooru kurulmasını.
1. Vani dedi, ki gidäymişim evä. 2. Mamu söledi, ani dün beni Sırtmaç Lübä aaramış. 3. Miti sordu uşaklara, nereyä onnar gidärmişlär. 4. Onnar cuvap ettilär, ani gidärmişlär gezintiyä. 5. Dädu dedi unukasına, ki uroklardan sora birerdä oyalanmasın, ki onnunan barabar gideceymişlär meyva başçasına. 6. Mamu sordu bana, nezaman bitireceymişim karıkları paklamaa. 7. Baka sordu Koliyä, neçin o ona sormadıynan almış sandıktan dädunun medalilerini. 8. Dani sordu kafadarına, niceymiş onun dostunun adı hem nereliymiş o.
- 11 Okuyun demekli teksti. Açıklayın annatmanın temasını, öz fikirini.

Pınarcı

... Pınarcı kazardı pınar. O battırdı hırleı topraa. Kat-kat kesärdi topraa. Herbir katta toprak başka türlüydü ilk sıra – eşil çimen, sora – kara toprak, sora – kırmızı toprak. Güngündän, kaza-kaza, bir gün Pınarcı etişti kumnuk derinniinä, başladı çıkarmaa kum da bir kazmadan sora er altından çeketti çıkmaa su...

Gagauzlarda var bir laf: „Bu adamın canı pak, nicä pınar suyu!”

Sıcak hem kuraklı Bucak tarafında tatlı su pek zor bulmaa. Kim yapêr pınar hem çöşmä, sayılêr hem anılêr insannarın arasında, nicä bir saygılı adam.

Etnograf Valentin Moşkov XIX-cu asırdä yazêr: „...Kırda her tarafta, taa çok yolların çatırıklarında, kazêrlar pınar ya da çöşmä, angıları yapılêr gelän-geçennär kullansınnar deyni... Pınarlar yapılêr nicä islää bir iş cümneyä («Hayır») bir zengin ya da hatırlı insannar tarafından... Gagauzlar sayêrlar, ani, kim yapmış insannara pınar, öbür dünnäada hiç bir kerä kalmayacak susuz... Pınarcılara – insannardan var büük saygı”.

Herbir küüyün, kasabanın var kendi pınarcıları. **O insannar bularmış, neredä er altında var su.**⁴ Sora o maasuz yaparmış bir burgu, angısına deniler „filcan burgusu”. O burguyılan pınarcı deler eri 25-30 metraya kadar. Açıan çıkardı su, insannar dadardı onu da hesap edärdi, läázım mı yapmaa pınar, osa diil mi läázım.

Pınarcı² bulardı islää su da başka adamnarlan barabar kazardı pınar. O pınarlar vererlär su insannara yıllarlan. İnsannar büün da kullanêrlar o pınarları. Onnarın derinnii on metra, su dolusu da üç-dört metra. Kimi pınarcılar yapardılar çok derin, şahtalı pınar. Komratta hemen hepsi pınarları: Tukanäskada, Boroganäskada, Yalpug rayonunda, kasabanın merkezindä, stanıyada, Bucakta. Altmışın-cı yıllara kadar insannar kullandılar şahtalı pınar. İnsannar gelärdilär da çaarardılar Pınarcı adamı paklasın pınarları. Büünnän-büün Yalpug tarafında kullanılêr edi pınar, angıları kazılmış seksän yıl geeri Kırılannar küüyünde var üzyıllık pınar, Valkaneştä da var çok eski pınar...

Kimi masterlär kazardı pınar altı metradan 25 metraya kadar. Bu pınarlar – şahtalı pınarlar. Bölä pınar kazmaa zor hem korkulu. Angı pınarın yok temeli – o pınar yıklêr.

Gagauzlarda hayırlı iş sayılêr yapmaa çöşmä. Herbir küüdä var gözäl yapılı çöşmelär. Eski çöşmelerdä yapıları taştan kesilmiş folluk, neredä sulardılar beygirleri. Şindiki zamannarda folluk yapmêêrlar çöşmedä. Ama çöşmeleri kurêrlar, işleerlär gözäl plitkalarlan. Mutlak çöşmä hem pınar yanında koyêrlar kruça hem ikona.

S. Bulgar

?

Dikat oku da sölä ...

- Ne yapardı pınarcı?
- Nicä siz anêêrsınız deyimi „Bu adamın canı pak, nicä pınar suyu.” Argumentläyin fikrinizi
- Neçin pınarcı sayılêr saygılı adam hem anılêr insannarın arasında?
- Var mı nicä saymaa, ani pınarcı – büyük bir usta kendi işindä? Bulun teksttä o sıracıkları, okuyun da inandırın dooruluunuzu.
- Neçin çöşmelerin hem pınarların yanında koyulêr kruça hem ikona? Ne onnar göstererlär?
- Sayêrsınız mı, ani pınarlar, çöşmelär Vatanımızın gözelii? İnandırın fikrinizi.
- Neçin lâazım pınarları hem çöşmeleri korumaa, açan büünkü gündä herbir evdä artık su geçirili? Yapın bir **diskusiya**.

12 Tekstän doorudan sözlän cümleleri çıkarın, shemalarını yapın, çevirin onnarı kıynaş sözlän cümlelerä.

13 Kurun 6-7 cümläylän tekst: Pınarların hem çöşmelerin durumu büünkü gündä.

Punktuațiya

§ 1. Nokta. Soruş nişanı. Duygu nişanı

Durguçluk nişannarı:

nokta

virgül

iki nokta

nokta hem virgül

çok nokta

soruş nişanı

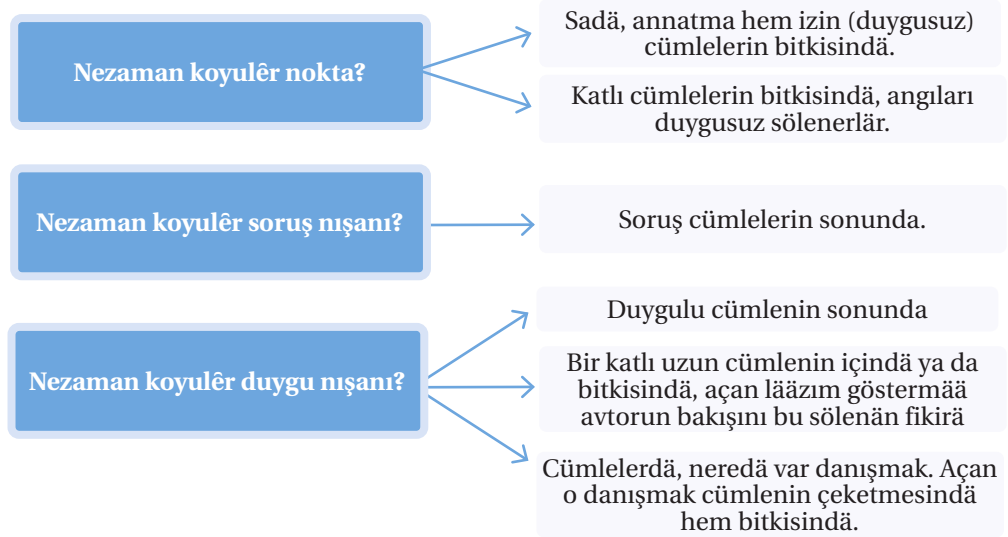
duygu nişanı

çizgi

parantezalar

kaviçlar

1 Aşaadaki cümleleri yazın, neçin onnarın bitkisindä nokta koyulu, annadın.

1. Güneşsiz çiçeklär açmaz, sevdasız kısmet olmaz. 2. Cannarda debreşer tatlı duygular, taa sık düüler kan damarlarda, taa yalınını çakêr hızlı bakışlar. (*M. Kösä*) 3. Yavklu olannar sabaayadan çalêrlar biri-birinä kısmetlik türküsünü. 4. Fidan büküler körpâykän, uşak ter-biediler küçükkän. 5. Yıldızlı ilkyaz gecelerindä duuêr eni sevdalar.

2 Toplayın söyleyisleri. Cümlelerin sonunda durguçluk nişannarının kullanılmasını annadın.

1. Kaavi, da, dostluu, nacak, ayırmaz.
2. Bilgi, altın, topraktan, gelir, kiyattan, gelir.
3. Adam, nicä, vatansız, yıldızsız, gök.
4. Ana-boba, kim, paalı, sayêr, o, laflar, çok, onnarı, yaşêêr.

3 Okuyun teksti. Soruş cümlelerini bulun, onnarın sonunda lââzımnı durguçluk nişannarını koyun.

Bir sürü uşak sokakta top oynayarmışlar. Hepsindän çok sade bir çocucaan sesi işidilärmış. Bu vakıt sokaktan bir dädücüük geçärmış. O durgutmuş oyunu, toplamış uşakları da sormuş:

- Kim sizin aranızda hepsindän büyük
- Bän, – hiç düşünmedään cevap etmiş Dani.
- Ee, kim sizin aranızda en ii futbolcu
- Bän,- genä fırlamış Dani
- Ee, kim hepsindän kaavi
- Bän, genä işidilmiş hep o çocucaan sesi
- Söläyin şimdi, kim aranızda hepsindän çok üünmää sever
- Bu soruşa Danidän dädu cevap işitmemiş. Neçin?

- Verin cevap dädunun soruşuna. Cuvabınızı argumentli inandırın.

4 Shemalara görä kurun cümlä, tefterlerinizä yazın. Durguçluk nişannarını dooru kullanın.

1. [].	2. []?	3. []!
4. „D!“ -a.	5. „D,-a.-D“.	6. A: „D“?

5 Aşaadaki cümleleri yazın, annadin onnarda duygu nişanın kullanılması için.

1. Vallaa, te o altın üzük bendä! (*masaldan*) 2. Aslı, hiç diilim yalancı! (*masaldan*) 3. Durun! Haydamayın faytonu. O beni düüdü da aldı üzümü! (*masaldan*) 4. Dädu, sade te o köşeciktä, süpürgä ardında, durasın! (*masaldan*) 5. Hayattan da şaşkın dädu – „hu” dışarı! (*masaldan*) 6. Getirin bana burayı Topal Şeytanı! – üfkeli baarmış kemeñeci. (*masaldan*) 7. Hey, çocuk! Burada kurt-kuş gezmäz, sän ne aarêrsın? (*masaldan*) 8. Dostlarım! Tutun benim kollarımdan da çıkarın beni bu hendektän. 9. Of, ne acıdı büün benim belim! – kahırlı dedi dädum. 10. Ne gözäl olan, yalabık çoban! (*türküdan*) 11. Of, da bu gagauz türküleri! Neredän onnara gelmiş bu darsık, garip seslär! (*D. Kara Çoban*)

6 Tabliçada verili sıracıkları okuyun, cümlelerin sonunda durguçluk nişannarının kullanılmasını annadin.

Var çok duygu bu dünneä,
En paalı – sevda.
Kimä kısmet o getirer,
kimä çok yaş.

Sevda!
Çıkmêêr o hiç aklımdan,
Canımdan da hiç.
Nasıl kurtulmaa ondan da bulmaa
ilaç?

Salt sakınma sän sevmää
Sevdanı ilerletmää.
İlk sevda – o en paalı.
En uygun hem en tatlı!

7 Yazın cümleleri, onların sonunda lääzımnı durguçluk nişannarını koyun.

1. Bän kismetliyim, ani bän dä gagauzum (*K. Vasilioglu*) 2. Birkaç gümä dedi ona: „ Sän kaç, kurtul” (*N. Baboglu*) 3. Todur Zanet şiirindä yazêr: „Taraflım – altın başak Bereket zengin, ya bak” 4. Çok saa olasıınız, kafadarlarım – şükür etti Yani 5. Sölä, kardaşım, anğı yolu aldı Simu Neçin susêrsın 6. Geçti birkaç yıl, da türkücü gelin Nadinin kayınna elindä yaşaması heptän güç oldu 7. Binnärlän yıl yaşa, Bucak

8 Okuyun demekli şiiri.

Evlenmäk

Evlenmäk, aalem söleer,
Nasıl bir şen haber.
Evlenmenin hatırı,
Genç üreçinin kahırı.

Bekim, biraz kahırlı,
Ama diildir betvalı.
Varsa sevda üreendä,
Yaayacak yaamur çayırda.

Altın çavdar kırları
Sallayacak başakları.
Ürään girgin düülecek,
Düülecek hem gülecek.

Yıldızlar erä inecek,
Sedefini verecek.
Olacek aydın gecelär,
Olacek kızgın havezlär.

Varsa sevda üreendä,
Aara, zerä o saklı.
Nasıl büyük kızın aklı,
Evlenmäk – bir taş bayır.

Birliktän dä var hayır,
Bayırın var üüseklii –
Evlenmenin çiçeklii...

P. Moyses

Zenginnderiz sözümüzü

betfalı – kötülü

hayır – ilik

sedef – boncuk

Dikat oku da sölä ...

- Nedir o evlenmāk insana deyni?
- Neylān avtor yaraştırēr evlenmeyi?
- Nesoy duygu läāzım olsun insanın üreendä, ki kısmetli, gözäl yaşaması olsun deyni?
- Nicä annêersınız šiirin bitki iki sıracını? Açıklayın fikrinizi.

9 Çıkarın teksttān artistik kolaylıklarını, maanalarını açıklayın.

10 Yazın mini – yaratma temaya: „Sevda – en üüsek duygu bu er üzündä”. Yaratmalarınızda kullanın cümleleri sölemāk neetinä görä.

§ 2. Virgül. Noktaylan virgül

Virgül koyulēr:

I. Baalayıcılı hem baalayıcısız katlı cümlelerdä, açan onnar düzülü birkaç sadä cümledān: sadä cümlelär ayırılērlar biri-birindān virgüllärlān.

Örnek:

İlk yazın gün islää yısıdēr, otlar eşerer, meyva aaçları çiçek açēr.

Beygir, o da sansın sevinārdi, ani oldu şaşılacak iş. (D. Kara Çoban)

II. Cümlelerdä, angılarında var birsoy paylar:

açan onnar sıralanēr baalayıcısız;

açan onnar kullanılēr karşıtlayıcı baalayıcılarlan (**ama, sa**);

açan onnar kullanılēr birleştirici (hem, da) hem ayırdıcı (ba, ya, ya da, osa) baalayıcılarlan, angıları çok kerä bir cümledä sıralanērlar.

Örnek:

Uzun masalar üstünä izmetçilär artık koymuştular çinileri, filcannarı, kaşıkları, furkuliğaları.

Ne salēr, ne uluyēr, ama evi bekleer. (bilmeycä)

Kati ya Sofi, ya Zena çalacak bir türkü düündä: onnardan taa ii yok kim çalsın.

III. Virgül koyulēr cümledä göstermää deyni: a) ayırılı cümlä paylarını;

hal iştenlikli laf çevirtmesini;

danışmakları;

koyulma lafları hem koyulma cümleleri;

duygucuları ayırmaa deyni.

Örnek:

Bän, pek küsülü, braktım kafadarımı klasta da çıktım dışarı.

Siz, allele, genä ekskursiya yapmaa isteersiniz.

Sorayım sana, Sofi, fermada işleriniz nicä taa gider... (N. Tanasoglu)

Dur, mari, nereyi gidersin? (D. Kara Çoban)

Asıp omuzuna çantasını, çocuk pek erken şkolaya gitti.
Noktaylan virgül koyulêr:
Katlı cümlelerin içindä, açan o katlı cümlä kurulu birkaç sadä geniş cümlelerden da onnarın içindä var artık virgül. Ozaman katlı cümlelerin paylarını biri-birindän ayırmaa deyni, koyulêr noktaylan virgül.

Örnek:

Otlar eşerdi, güneş şilêêr, yısıdarak dolayları; kelebeklär taa uçmêêrlar.
Yısndı havalər: erik, alma, zerdeli aaçları uyanmaa başladılar; sabaalän sıırcıkların hem başka kuşların sesleri işidiler.

Avşamnen dä sokacımızın orta erindän aşaa dooru geçärdi kaazlar, ördeklär, inärdilär sincir gibi dizilmişlär, ayolum, sıracıklar; savaş onnarı ölä dizmää – hiç dizämäzsın. (N. Baboglu)

Oldu üülen, geçti saat bir, geçti iki, üç, oldu saat dört; o sa hep gelmäzdi. (D. Kara Çoban)

Açan cümledä var sıralamak. O sıralamanın bitkisindä koyulêr noktaylan virgül.

Örnek:

Eni evin yapısını düzän insannarın yanında vardı türlü tertiplär:
keskin nacaklar;
uzun taftalar;
sivri burgular;
uzun testerelär h.b.

1 Aşaadaki cümleleri okuyun, onnarda virgüllerin kullanılması için annadın.

1. **Mamu yaşasın deyni, bän hazırım genç canımı kurban vereyim**⁴. 2. Mamunun lafları nazlı, gözäl, yalpak, tatlı. (K. Vasilioglu) 3. Almış horozçuk naca, kıymış odun, sobayı yakmış. (masaldan) 4. Yaşamaa isteeriz birliktä, düündä olmaa şenniktä, görmää gökün üzünü. (K. Vasilioglu) 5. Tudorki, mari Tudorki, gitmä şu haydudun pınarına! (türküdan) 6. Saa olun, dostlar! 7. İlk gecä gitmiş en büyük akıllı oolu bobasının mezarını beklemää, ama ona gecenin bir vakıdı mezarlık ortasında titsi gelmiş da **kaçmış**¹ evä. 8. Elbetki, o rubalarla çıkardılar sokaa yortularda, pazarlarda, işä giyärtilär... (K. Vasilioglu)

2 Aşaadaki cümleleri yazın, läüzımnı virgülleri koyun.

1. Geç olsun ama güç olmasın. 2. Giderlär, giderlär da bitki-bitkiyä etişerlär Tumarvaya. (S. Kuroglu) 3. Bu adam en ilkin kendi lafına çorbacı! 4. Üüsek padişaa sän bekim benim kellemi alacan dilimi kesecän ama bän yok nasıl **annatmayım**³ ne aman başımıza geldi... (masaldan) 5. Dostlar taa çayıra su inmedään, haydiyin evä zerä sora aylarlan buradan çıkmayacez. 6. Pınar sa nicä söledim pek derin var bir on-onbeş metra. (D. Kara Çoban) 7. Can tatlı ölmää kimsey istämeer hepsi isteer yaşamaa. 8. Dan erleri aararmış yıldızlar siirelmiş insan başlamış uyanmaa.

3 Aşaadaki katlı cümleleri okuyun, noktaylan virgölün kullanılması için annadın.

1. Papşoylukta kazardık üülenädän, üülen sıcaa çıktıynan, biz, bän hem kızkardaşlarım, çıkıp salkınnarın gölgesinä, ekmek iyirdik; sora, akıdıp batlaktan su, yıkanırdık da bir saat dinnenirdik. 2. Kimi erlerdä körpä almalar kalkınardılar meydana: onnarın siirek dalların arasında gücülä görünärdi gecä gökün maavisi, yayıladı ayın şüşekil şılää; herbir almanın önündä, biyazımsı otlar üstündä, yataardı onun senek-benek gölgesi. (İ. Turgenev) 3. Burası doluydu türlü çölmeklärlän, tenekilärlän hep burada asılı un elää hem eski, yaalı kaşıklık, angısını yaparak, usta, belli ani, hiç düşünmemiş gözellää. (D. Kara Çoban) 4. Bizim borcumuz – üürenelim analardan-bobalardan masalları, türküleri, bilmeyceleri, söyleyişleri; kendi dilimizi läüzım koruyalım ilerledelim. (G. Gaydarci)

- 4 Aşağıdaki katlı cümleleri yazın, annadın, neçin koyulu bu cümlelerde virgüller hem noktayılan virgüller.

1. Üşek bayırın tepesinde bir-iki balaban aaç büüyey; onnarın üstündän gecerlər lüzgerlər, borannar, saurgunnar. 2. Etişer dādu evinā, sevineräk bu gözäl hem çalışkan kıza; birdän düün ooluna yapêr. (*masaldan*) 3. **Yııındı havalar; erik, alma, zerdeli aaçları uyanmaa başladılar; sabaalen sürçikların hem başka kuşların sesleri işidiler.**⁴ 4. Sän, açan çalacan daada aaç kavallan, ozaman sana gelecek çil beygir boz rubalarlan; açan isteyecän taa da islää beygir gelsin, çalacan altın kavallan. 5. Gider, gider çocuk, çok vakıt yolda bulunarak; susamış da başlamış su aaramaa. (*masaldan*) 6. Git, çocuım, dermenä dä bir çuval pak unu üüt, çörek yapmaa olsun; büün islää lüzgär.

- 5 Okuyun demekli şiiri. Temasını, öz fikrini açıklayın.

Bakış

Açan **gamnı** bana baktın,
Sän kısmetsiz beni braktın.
Geçer vakıt: ba yaz, ba kış,
Hep **unudulmêêr** o bakış.
Neyi sayardım bän yakın,
Oldu yıldız gibi uzak.
Sade kaldı bir suuk yalın,
Maavi yalın – o **diil** yalpak.
Yıldızlara baka-baka,
Seni çaarêrım genä: gel!

Neyi sanardım bän şaka,
Çıktı ömür, çıktı ecel
Mezarlara koyêrlar taş,
Eski adetlerä görä.
Neyä çoktan urardım baş,
Çıktı duman hem temirä.
Bizim gençlik sa diil diveç
Bän **annadım** bunu pek geç.
Geçer vakıt: ba yaz, ba kış
Hep unudulmêêr o bakış.

P. Çebotar

Zenginnderiz sözümüzü

gamnı – kuşkulu

temirä – yazın sıcaklığında görünen sular (yalancı göllär)

diveç – bitkisiz

Dikat oku da sölä ...

- Angı bakış için gider söz şiirdä? Neçin o bakış unutulmaz?
- Nesoy süret gösterer vakıdın geçmesini. Uygun mu bu süret? Argumentläyin doruluunuzu.

- 6 Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını, ne olduunu açıklayın, birisinnän cümlä kurun.
- 7 Cuvapsız sevda için fikirlerinizi argumentli açıklayın. Onun birkaç nişanını tefterlerinizä yazın.
- 8 Nişannı cümledä kullanılan virgüllerin erini annadın.
- 9 Nişannı laflarda orfogramaları annadın.

§ 3. İki nokta. Çizgi

İki nokta koyulêr:

O cümlelerdä, angıların içindä artık var virgül (birsoy paylarda hem dalsız katlı cümlelerdä hem başka).

Açan bütünneştirän laflar bulunêrlar birsoy payların önündä, ozaman bütünneştirän lafların ardına iki nokta koyulêr.

Örnek: Aul içindä gezinip-baarınırdılar türlü kuşlar: piliçlär, ördeklär, pipilär, kaazlar.

Bizim küüdä şkolaya yakın yaşardılar te kim: bekci dädu Miti, izmetçi Marinka bulü, sırtmaç Tanas batü.

Baalayıcısız katlı cümlelerdä, açan ikinci cümlä acıklêêr birinci cümlemin maanasını ya sebebini.

Birinci cümlemin ardına iki nokta koyulêr.

Örnek: Dışarda durardı bir lüzgersiz, karannıcak hava: günün yarısı şindänsora saklanmıştı anızın ardına. (D. Kara Çoban) Aslıydı: gelinnän kaynakta pek islää annaşırdılar biri-birinnän, yaşamalarına kanaattılar. (N. Baboglu)

Cümlelerdä, angılarında var doorudan söz. O cümlelerdä, açan avtorun lafları doorudan sözün önündä bulunêrlar, ozaman avtorun laflarından sora iki nokta koyulêr.

Örnek: Çarıklar ölä kuruydular, ani onnari yoktu nicä giimää, da Kama dedi: „Sän yımıшат onnari da ölä gii!“ (D. Kara Çoban)

1 Aşaadaki cümleleri yazın, iki nokta kullanılması için annadın. Doorulunuuuzu inandırın.

1. Oguzlarda vardı taa eskidän kalma ölä denilän soy-senselä demokratiyası: cuvaplı işleri „bütün kurallan“ kararlamaa, herbir oguzun var dooruluu karşı gitsin kararlara, diıştırsin onnari. (D. Tanasoglu) 2. Bakıp Toşkanın gözünä, Vani Topal dedi: „Brakalım, adam işlesin, bay Fima küüyümüzä³ – en zararsız adam“. (N. Baboglu) 3. Ustanın masasında vardı türlü tertiplär: nacak, testerä, burğu, rendä. 4. Kapunun baalamaları gıcırdardılar, da işidildi türlü adımnar: kimsä, girip, çıkardı. (A. Çehov) 5. Ekspedişiyaya katıldı 4 kişi: Sarioglu – ekspedişiya başı, Demirci – çorbacılık bölümün başı, Tılmaç – ilaççı hem Kalaycı – aşçı. 6. Sordum: „Kayılmışsınız, sofrayı çekettirelim birär filcancık kırmızı şaraplan?“ 7. Fondi kalktı da saurttu elindä bitirilmedik kiyadı: „Sän okudun, olmalı, gazetanın ötöögünkü nomerindä bana deyni kötü yazıyı?“ (S. Bulgar) 8. Portadan girdik aula: **tokatçıktan²** vardı nicä köpek korkutsun.

2 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, koyarak, neredä lääzım ikişär nokta.

1. Bizä ama zor bir ecel düştü bizim hannarımız annaşamadılar, bozuştular, zerä bir bey, selçuk, başka dinä geçti, başka hannar da arabaların hem kıpçakların tarafına kaldılar. 2. Tä genä dan eri arêr bizi sanki nelär bekleer? 3. Aulda vardı çok **meyva¹** aacı alma, armut, erik, şefteli. 4. Sandın üstünä kat-kat dizmiştilär hepsini yorgannarı, döşekleri, yastıkları. 5. „Sän bil sevärsän pek çok dil, ki ana dili en käämil!“ – yazêr Todur Marinoglu.

Çizgi koyulêr:

I. Subyektin hem predikatın arasında, açan onnar ikisi dä kurulu adlıklardan, angıları bulunêrlar temel halında, ya da – işliklerdän, angıları ikisi dä infinitiv formasında.

Örnek: Bucak (Temel hal) – bizim ana tarafımız. (Temel hal)

Ana dilim (Temel hal) – tatlı bal (Temel hal). (D. Tanasoglu)

Susmaa (infinitiv) – kavgayı bitirmää (infinitiv).

II. Açan cümlemin var birsoy payları da sora ardında bulunêr bütünneştirän laflar, onnarın arasında çizgi koyulêr.

Taa çizgi koyulêr birsoy payların ardında da, açan lääzım cümleyi başarmaa deyni.

Örnek: Örtülär, ard duvarların boyu, hendeklär, çalı aullar, kapu önneri – herersi kaplı kaba kaarlan. (S. Kuroglu) Takımnar: çinilär, çanaklar, sua çiniciklär, garafa – bir çiiz gibi urardılar gözä. (G. Gaydarcı)

III. Açıñ sadâ cümledä var iki predikat ya da katlı cümledä var iki sadâ cümlä, angıların maanaları karşı biri-birinä ya biri öbürünä çıķış gösterer, ozaman onnarın arasına çizgi koyulêr.

Örnek: O göstermedi ilaççıya acıyan parmaanı – sakladı onu.

Gök gürüldedi – yaamur yaamaa başladı.

IV. Açıñ läüzim olêr ayırmaa doorudan sözü avtorun laflarından, avtorun lafları doorudan sözün ardında bulunurken, koyulêr virgül hem çizgi.

Örnek: – Bän şindän sora inanmayacam Topal Şeytanı, – demiş kemeñceci. (*masaldan*)

– E, h-e-e-e, – uzattı lafını Fima, – Tanas için var nasıl çok annatmaa. (*N. Baboglu*)

V. Açıñ cümledä maasuz atladılêr bir cümlä payı, onun erinä çizgi koyulêr.

Örnek: „Yarısı – saa tarafa, yarısı da – sol tarafa. Bir saat kadar futbol oynayacez”, – dedim bän dostlarıma.

VI. Dialogta, eni sıradan başlayarak hepsi eni replikaların önünä biri-birindän ayırmaa deyni çizgi koyulêr, kaviçlar ozaman koyulmêr.

Örnek: Marinka, ürektän şaşıpta, dedi:

– Nesoy sän olmuşun?!

– Nesoy? – hızlı soruverdim bän.

– Bilmeirim, büümüşün, batal olmuşun.

– Sän dâ olmuşun...

– Nesoy?

– Pek gözâl. Levent.

– Bän ilerdän dâ gözâldim.

– Var dooruluun, Marinka, bän unuttum, ani sän herkerä gözâldin. (*K. Vasilioglu*)

3 Aşaadaki cümleleri yazın, annadın, neçin onlarda çizgi kullanılmış.

1. Ana dilim – tatlı bal. 2. Aldım ona bir dudak garmoşkası – doldurdu onu trofaylan. 3. Üürenmää – bilgi kabletmää. 4. En paalı bu dünnedä – mamu. 5. Sän gelmedin bana – gittin Nadiya. (*G. Gaydarci*) 6. Bay Miyal, senin süründä kaç koyun var?

4 Veririli cümleleri yazın, läüzimni erlerdä çizgi koyun.

1. Moldova bizim Vatanımız. 2. Klisedä olêr ayazma Ay Yordan yortuları. 3. Hele bak sän, demiş kız yanında duran izmetçilerä. Bu küllü kalpaklı akıllı da çıkacêk. (*masaldan*) 4. Bän kaçardım mamu da ardıma oklavaylan. 5. Ey, ama Köroglunun duşmannarı beylär, beklär, hannar, sultannar. 6. Topladın mı bana susak? Sordu yazıcı. 7. Pötr Vlah ilk gagauz, angısı yaptı üzä yakın ekslibris. 8. Neydir Sizin yaratmalarınızın en belli nişanı?

Onnar büüyêrlär halkın köklerinden.

Kaç genial iş Siz var nicä yapasınız bir gündä?

Oniki parçayadak.

Ne metinnää Siz çıktınız şindiyadak?

Küü metinniinä... 9. Üüredici geldi üürenicilär yazmaa çekettilär. 10. Toplanacez iki can bireri artık bölmäz derä ecelleri. (*G. Gaydarci*) 11. Köşeciimiz Boba evi, Tatlı soluu, ballı gibi. (*M. Kösä*) 12. Neyä candan biz sevindik onu sakla, onu koru. (*N. Baboglu*)

5 Oku teksti. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın, läüzimni durguçluk nişannarını koyun, annadın onnarın kullanılması için.

Simu Kocabaş gezärdi evinin dolayında eski duvarlardan çoktankı suvalar artık düşärdilär... Çamur hep çamur, düşündü aklında Simu. Te şindi islää evlär yapêrlar duvarları taştan, tementli... Ama düşünmekleri allele boşunaydılar. Oolu Vasil istemäzdi bu evi enilemää. O artık, nasıl Simu duyardı tapıldını **karısına** Zenaya, neetlenirdi burasını satmaa da geçmää Baurçuya yaşamaa...

Baksana ba Vasil, deyardi Zena, o bizim Baurçu sokaanda taa aydınnık burasından hem nasıl salkımnar var orada!...

E-e-e, Vasil, bân dayma düşümdä görerim o bizim sokacımızı!...

6 Nışannı cümleyä sintaksis analizi yapın.

7 Nışannı lafa morfologiya analizi yapın.

Oli Radova

(1958)

Oli Radova – peetçi, istoriya bilgilerindä doktor. Duuması Olğanın 1958 – inci yılda Komrat dolayın Kongaz küüyündä. Kişinövda Devlet Universitetin ekonomika fakultetini başardı. İltân o çalıştı alı – verişçilik işlerindä, sora duydu, ani onu çeker ana dilindä yazmaa hem yaratmaa. Yazıcılık zanaatına ona yardım etti Olğanın ilk çalışmak eri „Ana sözü” gazetasında. Çalıştı Moldova Bilim Akademiyasında, sora da Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim – aaraştırma merkezindä. Tıparladı bir bilim kiyadı „Gagauzlar” rus dilindä. Pay aldı Gagauziyanın Yazarlar Birliin kurulmasında. Oli Radova ilk şiirlerini „Ana sözü” gazetasında bastı. Sora onun yaratmaları çıktı „İlkyaz türküsü” kiyadında

8 Okuyun demekli şiiri. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Mamu için söz

Açan bir zor ecel olêr,
İlkin mamu aklına gelir.
**Acıyı bizdän alêr,
Ayaa kaldırabilir.**

Mamu – o bir maavi gök,
Mamu – o yalpak güneş,
Yısıdêr da o, büüder dâ,
Fena gözdän koruyêr da.

Mamu – te o yıldızlar
Üüsek göktän şafk edân!
Mamu – te o fidannar,
Kauk çiçektän olan!

Ekmek sofrâ üstündä,
Sular duruk çöşmedä,
Bulutlar, bütün dünnä,
Bakın sän dolaylara –
Hepsi onnar, ne görersin – mamudan!

Oli Radova

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin zor vakıttâ insanın aklına ilkin ana gelir?
- Neçin avtor yaraştırêr anayı yalpak güneşlân?
- „Mamu – o...” Şiirin sıracıklarınınan açıklayın.
- E – e, sizä deyni ana o – kimdir?

9 Şiirdä nışannı lafların maanasını açıklayın.

- 10 Karakteristika piramidasını kullanarak, yazdırın kendi ananızı.
- 11 Bulun šiirdä uydurmaları, annadın onnarın rolunu. Birisinnän bir cümlä kurun, tefterlerinizä yazın.
- 12 Annadın šiirdä durguçluk nişannarının kullanılması için. Angı durguçluk nişannarı taa sık kullanılı? Neçin? Argumentläyin.

§ 4. Parantezalar. Kaviçlar. Çok nokta

Parantezalar koyulêrlar o cümlelerdä, angılarında var koyulma cümlä. Parantezalar koyulêrlar ozaman da, açan cümledä var annadıcı laflar, angıları eklenti gibi olêrlar.

Örnek:

1. Üürenicilär (onnar şkoladan gelirdilär) sokakta yardım ettilär bir ihtär adama çuvalı taşımaa.
2. Kafadarım (nasıl annadım taa sora) bir kasabadan, diil küüdän, bana kiyat yazmış.

1 Aşaadaki cümleleri okuyun, parantezaların kullanılması için annadın.

1. Göz-kulak olardım, onu (folkloru) sesleyeräk, güüsüm kabardı kuvet toplayarak. (*G. Gaydarci*) 2. Üürenicilär (onnar şkoladan gelirdilär) sokakta yardım ettilär bir ihtär adama çuvalı taşımaa. 3. Dädu, hiç oflamayıp, (o oflardı sade aalemin yanında) o saat kalktı da dooruldu Kirulara. (*P. Çebotar*) 4. Bir kerä (olsun-olmasın beş-on gün geeri) çaarêrlar beni aşırıya, düünä. 5. Bir büyük ayaz günü (bu yılın çeketmesindäydi) çıkardılar bizi daaya aç kesmä – kerestä hem odun için. (*G. Gaydarci*) 6. Denizin kenarı (nicä artık bän söledim) alçaktı hem kumnuydu.

2 Aşaadaki teksti tefterlerinizä yazın, neredä läüzüm parantezaları koyun.

Bän klisedä gördüm o gençecik çocu, ani ayaksız geldi Afganistan cengindän, – dedi Gina. Allaa kısmet etmesin, o, hadi saa kalmış, geldi, karıştı aylesinä, ama kaç orada ölü kaldılar, – dedi Kati, yaşlarını sileräk, bu arada içeri girdi Panti.

Bän işittim, ne siz lafettiniz... Bän o Afganistandan korkmêêrım.

Sän, çocu, hobalttı gözlerini mamusu, nelär **lafedersin**²?...

Bän, male, bizim şkolada hepsindän ii keezçi hem güreşmektä dä kimseydän aşaa kalmêêrım mamusu dayanamêêr da hızlanêr ooluna...

Aman, aman Kati genä yaşlarını sildi, bir parça ettän büüidersin, atadan – beladan koruyêrsın, da sora o te, **kendisi**³ ateşä sokulêr...

N. Baboglu

Kaviçlar koyulêr o cümlelerdä, angılarında var doorudan söz. Doorudan söz iki taraftan da alınêr kaviçlar arasına.

Örnek: Daayın ortasında onun önünä, dişlerini trakladarak, çıkêr Demir dişli babu da üfkäylän baarêr: „Burada kurt-kuş gezmeer, sän ne aarêêrsın? Te şindicik bän seni demir dişlerimnän paralayacam”. (*masaldan*)

Gazetaların, dergilerin, gemilerin, kiyatların, oyunların, türkülerin, toplulukların, takımınarın h.b. adları yazmakta kaviçlar arasına kapanêrlar.

Örnek: „Gagauz sesi” gazetesi, „Kırlangaç” dergisi; D. Kara Çobanın annatması „Kudal”; Gavril Gaydarcının yaratmaları: „Biyaz lelek”, „İki ool”, „Çelik”; „Kadınca” oyunu, „Düz ava” ansamblisi hem başka.

Zenginlerimiz sözümüzü

topluluk – grupa

takım – garnitur, serviz

3 Aşağıdaki cümleleri teftirlerinizde yazın, annadın, neçin kaviçlar kullanılmış.

1. Komratta var türkü hem oyun ansamblleri: „Kadınca”, „Düz ava”. 2. Kimisinä kimär kerä deerlär: „Ahmak, nicä kaaz.” Pıksa kuşlar arasında kaazlar – en akıllıdır bu dünneä. Kaazlar tanıyêrlar ev saabisini onun öryüşündän,” – yazêr annatmasında A. Kuprin. 3. Publiştistika stilindä çalışêrlar yazmaa gazetalar „Ana Sozü”, „Halk birlii”, dergi „Sabaa yıldızı”... 4. Bän pek beendim annatmayı „Haratanka”. 5. Şkolacılar pek beenerlär hayvannar için masalları „Tilki hem kirpi”, „Aarif tilki”, „Tamaa garga”.

Çok nokta koyulêr:

I. Açan cümlelerde gösterilän fikir ansızdan kopêr ya da heptän bitmeer.

Örnek: Ya durunuz, kardaşlar... Benim işim var taa... (D. Kara Çoban)

Bucak, Bucak, duuma erlär!

Ana toprak, tavlı, karagöz, yalpak, sıcak... (N. Tanasoglu)

Nezamansa bän buraya var geldim... Çoktan... Pek çoktan...

II. Açan annadılêr biri-birini diiştirän işlar için dâ lââzım duruklanmaa. O duruklanmanın erinä çok nokta koyulêr.

Örnek: Kalktı bir kıyamet... lüzgär, kaarları saurdup-saurdup, haşlardı üzümü, sansın sert kum, ne kuvedi varsa, serärdi yanaklarına... (G. Gaydarcı)

III. Açan cümlelerde, titatalarda var atladılmış laflar, onnarın erinä çok nokta koyulêr.

Örnek: Ama ... naşey olsun? Neçin satıcıyka, bir orta yaşta karı, çıkarıp-çıkarpı basmasını cebindän, silärdi gözlerindän yaşları. (N. Baboglu) İki kişi ... kafadarmışlar. Açan onnar bümüşlär, birisi ... olmuş zengin, öbürü sa yannaşmış ona çoban. (D. Kara Çoban)

4 Aşağıdaki cümleleri okuyun, çok noktaların kullanması için annadın.

1. Araştırmaklar açêrlar, ani gagauzlar çıkma poyrazdaki kırcı türk senselerindän... O kırcı halklar yaşarmışlar üülendeki Rusiyada... Kara denizin poyraz kırlarında... (S. Bulgar)
2. Ya, oolum, gel, otur te bu skemneyä benim yanıma... annat zorunu. 3. Bu vakıtta Kazır – Padişaa islää üürener başçivancılık zanaatını... Onun karısı hem oolları kaavileşmişlär. (masaldan) 4. Vladi, koca kaavi adam, titirärmış, baarsın da yokmuş nicä, bak, dili dönmäzmiş... Hele, kısmetinä, horozlar başlamışlar ötmää, da o saat gülüşlär kesilmiş. (N. Baboglu) 5. Bu dooru, ani gelecek ölä vakıt, açan maşınalar işlerin taa çoyunu kendileri yapaceklar, da adam sade onnarı kullanacak... (K. Vasilioglu)

5 Aşağıdaki cümleleri teftirlerinizde yazın, çok noktaların kullanması için annadın.

1. Te sän dâ ölä yap, ilkin kendimizä bizim içirimizä düşün... (N. Baboglu) 2. Evi dâ ev, kızları da erleşirdi, karısı da kat-kat enilıklärlän giyimni, içirleri dâ dizim-dizili...

3. O pek istärdi denizçilikte askerini yapsın... (N. Baboglu) 4. Yamalı torba bildi – bobalar nelär çekti... 5. Umut, ani eni gün biraz azaldacek onun acılarını... 6. Devlet Kuşu kondu ölä bir adamın başına, angısı giyimniydi nicä bir fukaara çoban... hepsi baardılar: „Yannıştır!”. (masaldan)

- 6 Aşaadaki tekstin „Bobanın kemeñesi” bir payını yazın, läüzimni durğuçluk nişannarını koyun.

Bobanın kemeñesi

(Bir payı)

Nikuşor masanın yanında oturardı da kafasını elinnän dayayıp düşünürdü Deyecäm bobama mutlak yalvaracam ona Şansora bıktım beklemeä

Aulda birkimseyin gelmesi işidildi Nikuşor bobasının aar adımınarını birdän tanıdı. Osaat ta bobası içeri girdi Balaban batal geniş arkalı sansın bütün içersini doldurdu Yam-yaş yaamurluunu hem kalpaanı çıkarıp yorgun bir skemnecää oturdu.

– Ne **berbat**¹ hava dedi Sora kalkıp ötäänna geçti Su şırıldaması işidildi Bakası yıkanardı.

O genä içeri girdiynän sofraya oturdu Haşlak kartofileri ani mamusu³ onun önünä koydu, o pek tatlı başladı imää Nikuşor dooru bobasına bakardı.

– Sanki söyleyim şindi düşünürdü o Osaydı taa iidir başka kerä Yok, şindi söyleyecäm Yaarın Pazar baka büün taa geç yatacak.

İdiktän sora mamusu sofrayı topladı da ötänna geçti Kaşıkların çanakların takırdaması işidildi Mamusu kapları yıkardı Bakası susardı Sora Nikuşor dooru dönüp, sevineräk ona baktı da dedi

– Çal bana bişey kemeñcedä çocuum

Nikuşor duvardan bobanın kemeñesini alıp çenä altına onu kıstırdı da çalmaa ceketti...

(D. Vetrova görä)

- 7 Demekli okuyun şiiri, temasını, öz fikirini açıklayın.

Çizilär

Çoyu yazdı hem söledi,
Ani **dünnä** pek alaca...
Neyä geler bu acaba?
Sanardım – boz, eşil, maavi.
Sanardım, o türlü renkli,
Osa dünnä – iki çizi...
E diil mi **az**?
İki çizi...
İki çizi. E diil mi az?
Biri – kara. Biri – biyaz.
Ömür uçardı tez, ilin.
Bän bilmärdim, ne o pelin.
Bän bilmärdim, ne o acı.

Bän bilmärdim, ne o sancı...
Bana deyärdilär: „Sevin!
Bu yaşaman senin – resim!
Açık benizlän yazılı,
Kara rengin hiç yok adı”.
Çok yıl bu söz aslı
Bana kismet verdi.
Ama kıpım yaşlı
Ecelimi kesti...
Tä ozaman bän annadım,
Ani dünnä iki çizi:
Biri kara – ecel adı,
Biri biyaz – ömür izi...

T. Zanet

?

Dikat oku da sölä ...

- Angı iki çizi için poet yazêr?
- „Dünnä pek alaça...” nicä bu deyimi annêêrsınız?
- Bitki dört sıracı enidän okuyun da maanasını açıklayın.
- Ne o ecel? E ömür? Annadın.

8 Taa bir kerä şiiri okuyun, hepsi durguçluk nişannarının kullanılmasını annadın. Dooruluunuzu kurallarla inandırın.

9 Nişannı lafların dooru yazılmasını hesaba alın. Onnarla birär cümlä kurun.

10 Şiirdän bir katlı cümlä çıkarın, sintaksis analizi ona yapın.

11 „Kara ecel, biyaz ömür” temaya görä zamandaş yaşamakta uygun nişannar bulun. Cuvabınızı argumentli açıklayın.

Funkțional yazısı

§ 1. Kurikulum (curriculum) vitae

1 Başarın cümleleri:

Dil stilleri var ...

Ofițial – izmetçilik stilin nişannarı: ...

Ofițial – izmetçilik stilin janraları: ...

Getireriz aklımıza

Nedir o Curriculum Vitae? (CV-i)

Ne gösteriler bölä dokumenttä?

Nereyi lääzım olêr bu dokument?

2 Tanışın T. Zanetin SV – sinnän. İzläyin şairin yaşaması için informațiyayı. SV – nin kurmasını hesaba alın.

Yazıcının adı, soyadı	Zanet Födör İvanoviç
Duuma yılı, ayı, günü	1958 yıl, kirez ayının 14-ndä
Şkolada üürenmäk yılları	1965 – 1975 y. başardı Kongaz 1-inci şkolasını
Studentlik yılları	1976 – 1985 y. Kişinöv Politehnik İnstitutunda üürendi
Üürendi	1985 – 1987 y. Moldovanın KP MK yanında olan Marksizma – Leninizma Universitetindä üürendi
Çalışmak yılları	1975–1976 – slesar – santehnik; 1977–1981 – izmetçi; 1986–1988 – „Grajdanstroy” trestin 48-ci stroyka upravleniyasında (SU-48) usta (1981–1983); „Grajdanstroy” trestin raykom uurunda komsomol komitetin sekretari (1983–1986); prorab (1986–1988); Moldova teleradio kolverimnerin redaktoru (1986–1990); Kişinöv İncäzanaat İnstitutun pedagogu (1991–1993); 1988–1994 hem 1999 – cu yıldan büüinkü günädän baş redaktor „Ana Sözü” gazetasında. Tiparladı uşaklar için jurnal „Kırlangaç” (1991–1993, 2001–2002).
Kiyatlar	„Zamannayêrsın evim!”, „Karımcalık”, „Böcecik”, „Akar yıldız”, „Ana Dilim”, „Korlaşmış ateş”, „Gagauzluk”, „Kultura. Ruh”, „Adetlär”, „Aaçlık kurbannarı” (pyesa); „Onnar geldi sabaa karşı”, „Akardı batıya güneş”, „Dramaturgiya yaratmaları” (2006) h.b.
Ev adresi, telefonu	Moldova Respublikası, Kişinöv, s. Balkani, 4 +373 79991630
E-mail	todur. zanet@gmail.com
İnsannık kalitelerin kompetenşiyaları	Kreativ, namuzlu, cuvapçı, dooru, iilikçi, cömert
Organizaşıya becermeklerin hem sınaşmakların kompetenşiyası	„Gagauzluk” cümnä Birliin başı; Halklararası bilim – aaraştırma konferenşiyalarda pay almak hem hazırlamaya katılmak; Moldova Yazıcılar Birliin azası (1990 y.); Moldova jurnalistlär Birliin azası – 1989 y.], pay almak türlü proektlerdä
Kompyuter kullanılması	Microsoft, Office, internet, Word, personal saytı, Canva servisi, veb – dizayn
Hobi	Balıkcılık, aaraştırmak, şarap yapmak, maşınayı kullanmak
Ödüllär	„Gagauz Yeri” ordeni (2022); ödül „Gloriya Munçiy” (2010) „Kibatek literatura ödülü” (2013)

3 Okuyun demekli şiiri. Temasını, öz fikrini açıklayın.

Otuz beş yaşımdayım

Yaşlar otuz beş oldu.
Kantara nelär koyuldu?
Bir tarafta – geçmişim,
Öbür tarafta – gelecääm.
İnâ da durêr ortada,
Denk geldi kuvetlär...
Geçmiş – gelecää enseer.
Yaşlar otuz beş oldu.

Arkada – uşaklık, gençlik,
Aylä, okul, evlenmäk,
Kiyatlar, gazeta, dergi.
Kolverim TV’da ileri.
Maazalarda birkaç boş fiçı...
Dostlarım da küstü kaçı.
Yaşlar otuz beş oldu...
T. Zanet (12.06.1993)

?

Dikat oku da sölä ...

- Avtor yaşamasının angı paylarını kantara koyêr?
- Neçin o sayêr, ani geçmiş gelecää enseer?
- Neleri avtor sıralêr kendi yaşamasından?
- Angı informatiya avtor için siirdä sıralanmêêr? Söläyin onnarı bakarak SV-ya.

4

Okuyun teksti, belli edin janrasını.

Allahın izininnän

(kısaltılmış anlatma)

Bän kendim gagauzum. Bobam da Ignat Baboglu, anam da Fedora Kazancı, elbetki, onnar da gagauz, dedelerim dä iki taraftan – hepsi gagauzmuşlar, ama, şaşılacak iş. Benim yaşamamda bir çala bän pak romın olduydum. Hem nasıl taa sora annadım, bu iş olmuştı kendisinin Allahın izindän...

Bän o zamannar küçüktüm. Allah da sımarlamıştı benim çevirilmemi bizim küülü popaza İlie Tudorana. Ama bu birdän, masalda gibi dönmenin manası, biraz da bendäydi. Benim şkolada çok **çalışkannım**, çok islää üürenmeklerim reliciyada, Allahın **zakonu** derslerindä. Benim becerikliim taa pek üstün görünürdü, neçinki klasta akrannarım hiç bişey bilmäzdiêr reliciyada. Bu üzerä anam da istärdi beni popaz görsün, neçinki sayardı, ani popazdan taa ii yaşasın bu dünnäädä yok. Onun havezi taa da pek **tutuştuydu**, açan bir pazar gelmişti kliseyâ da görer beni, kendi oolunu, hem taa bir şkola kafadarımı Koli Gaydarcıyı popaz rubalarında giimni mumnarlan ellerimizdä Ay-Dimu içersindä İlie Tudorana izmet edärkän: **yakardık** süünmüş mumnarı, verirdik popazın elinä günnük kandilini – olur deyelim, ki biz da olduyduk klisedä, nicä iki küçük popazçık. Benim anacım geldiimiz gibi klisedän sevdi, başımı suvazladı da dedi: „Allahçum, sän pak popaz içinsin, çocuum!” ...

... Da tä şkolada oldu benim da popazlan ilk tanışmam...

...Da te, bir üürenmäk günündä pêrinte Tudoran çaarêr beni söyleyim, ne üürendim.

– Senin, yavrum, nasıl familiyan?

– Baboglu, – deerim bän, utanarak hem sakınarak.

– A-a... sän İgnat Baboglunun oolu olmayasın?

– Aha, onunum.

– Bilerim, bilerim bobanı senin hem ananı da tanıyêrim, o her pazar kliseyâ gelir. Ama senin adın nedir?

– Nikolay, – deerim bän hep ölecä uslu, sineräk.

– Ya, sän sölä, yavrum, İsus Hristozun parabolasını o baalarcı için, ani bän sizä geçti sefer annatıydım.

Bän, biraz üreklenip, girişerim da annadêrim o Hristozun parabolasını hepsini laf – lafa taman, nasıl popaz sevârdi işitmää. Bitirdim annatmayı da sustum.

– Maşalla, üürenmişin, ama şindi ya sölä nasıl annaması var bu parabolanın, sanki nedir o ateşâ atılmış çotuk çırpıları?

– Bu, pêrinte İlie, – dedim bän, – te o çotuk dalları, ani bereket vermeerlär. İsus Hristos bununnan isteer sölesin, ki te nasıl üzüm vermeyän dalları ateşâ yakêrlar, ölä ateşâ yanacak te onnar da, kim bu dünäädä faydasız yaşêêrlar, çalışmêêrlar, işinâ bakmêêrlar, Allaha dua etmeerlär.

– Dooru, yavrum, maşalla, sana bir onnuk koyêrim, sölä evdä anana da, ki şkolada üürenmeni çok beendim.

Da te onnuk notadan sora çekettiydi benim gagauzdan romına dönmäm. O yazın bän küüdü dördüncü klası bitirdiydim da kanikulda evdä bobama yardım edärdim çiftçiliktä halıma görä. Bir gün bizim aulda, harman düüiyärdik, popazdan yarıya işlenmiş tarladan biçintileri saçtıydık. Bir dâ ansızdan bizä geliverdi popaz, girdi aula, kara rasasını saurdarak. Bobam karşıladı musaafiri biraz suuk, yoktu onun ne kahır, ne dâ bir şüpesi, o diildi, nasıl başkaları, ani çalışırdılar türlü şiretliklän popazdan diil yarısını bereketin, ama taa zeedesini kendinä almaa. Bobam bu taraftan paktı: kendininkisini istemäzdi kaçırırsın, aaleminkisini da tamahlanmazdı... Anam sa çok sevindi, görüncä popazı aulda, o saat öptü onun elini hem onun boynusunda altın kruçayı. Taa sora bobam da, musaafiri küüstürmesin deyni, braktı harman kenarında biçinti aktarmayı da gözettı bana haydayım beygirleri, kendisi da başladı lafetmäü popazlan. Ama bän dâ, harman kamçısını saurdarak, haydardım beygirleri hem da kulak asardım popazlan bobamın laflarına.

– İsläa oolun var, domnule Baboglu, – metedärdi beni popaz, – şkolada käämil üürener hem te bakêrım evdä da sana yardım eder. O annısından terinnän ekmeeni kurtarsın çalışêr.

Bän yavaşttım harmanda işimi da seslärdim.

– Akına, – dedi bobam, – çocuum çalışkan, herbir iştä bizä o var yardımcı, e nasıl başka türlü var nasıl olsun?

– Dooru, pêrinte, – karıştı lafa benim anam da, – Nikolay bizim büyük çocuumuz hem saa elimiz, pek sesleer, hatırımızdan çıkmêêr, ama nasıl gözäl dualar biler! Avşam sabaa, diz çöküp, okuyêr onnarı, deyecän bu haliz klise izmetçisi.

– Ölä, ölä, doamna Tudora, – ekledi popaz, – bän şkolada da gördüm, ani sizin Nikolayın Allahtan vergisi var. İvangeliya işlerini da o derindän annêêr. Te neçin uşaa ileri dooru da üürenmää veräsiniz lääzım...

... Bobam herbir işä tez kayıl olmazdı, ama anamın önündä o saat yımışardı. Da te butakım popazın teklifindän o güzün beni verdilär İsmayıl kasabasına popaz şkolasına üürenmää. Geldi sıra gidelim girmäk ekzamenlerini vermäa, bizimnän bilä kasabaya popaz da geldi. Bobam koşmuştu bizim kara beygirlerimizi popazın faytonuna, kendisi da ön oturkata haydardı beygirleri. Beni oturtular geeridä popazlan yannaşık.

Yolda pêrinte beni hep üüredirdi, nasıl taa uygun, taa gözäl cevap edeyim, nasıl lafedeyim...

Girmäk ekzamenlerini bän verdim isläa. Geeri gelirkän pêrinte llie hep metedärdi bobamı, ki o käämil ool büütmüş hem unutmazdı sölesin kendini da, çünkü çok çalışmış, yola koymuş da brakmamış altınlar erdä gömülü kalsınlar. Da tä şimdi birkaç yıldan sora bobaya etişecek büyük yardımcı, Kıpçak küüyümüzä dâ Tudoranın erinä çıkacak kendi popazımız.

Geldik evä. Günnär geçärdilär, ama bana hep taa yoktu teklif kasabaya üürenmää gideyim. Hergün poştayı beklärdik, ama lääzımını kıyat hiç birtürlü gelmäzdi. Anam artık zabunnadıydı kahırdan. O dayanamadı, yolladı bobamı popaza.

– Gitsänä, be adam, sorasın pêrinteyä, ne oldu, bekim, o kıyat yolda kaybeldi...

... Nasıl da bobam direşmäsä, anamım dedii oldu. O gitti popaza.

İlie Tudoran durdu, düşündü da aldı telefonu, sordu, ne oldu. Oradan cevap gelir, ki popazlık şkolasına kabul ediler sadece romın aylelerinden uşaklar, ama bän gagauzdum da bu beterä, yoktu ne aarayım orada.

– Bän sana pêrinte, demedim mi, ki boşuna kızıştırdın bizi, çiftçidän, taa üstünä da gagauzdan, popaz olur mu?

– Yok kusur, kahırlanma, olacek ölä, nicä biz isteriz. Sadä lääzım taa bir kerä gidäsin kasabaya da çocuun metrikasını geeri getiräsin, kalan işlär hepsi Allahın elindä.

– Şakamıdır, pêrinte, ölä kolay demäa, git, al, getir. Şimdi taman iş aazı, bän lääzım altmış kilometraya beygirlerimi haydayım, günneri kaybedeyim, papşoylarım da durêrlar bozmaa.

– Gidecän, gidecän kaskatılanma, Allahın işindä olmaz ikilemäa...

... Bobam artık istemäzdi bişey sormaa, çalışmazdı hiç bişey annamaa, yapardı onu, ne deyärdi popaz. Da te gelir onnar ikisi Kıpçaan notarin evinä...

... Ertesi günü eni dokumenti yolladılar kasabaya, da taa bir aftadan sora bän öbür romın uşaklarınan barabar üürenirdim seminariyada, hazırlanırdım Kıpçakta popaz olmaa, pêrinte Tudoranın erinä. Ama İsmailda üürenmeyi başaramadım, Basarabiyada diişildi kuvet. Bän oldum üüredici da te artık 39 yıl oldu gagauz uşaklarını üürederim ana dilindä yazmaa-okumaa.

Çok vakıt belli diildi, nasıl ölä bän bir çala gagauzdan döndüm da romın oldum, sora da enidän genä gagauz oldum. Son-sonunda annaşıldı, ki buydu, „Allahın izinindän”, hem ani Allahın yolları bellisizdirlär hem saklıdırılar.

N. Baboglu

Zenginnderiz sözümüzü

kayretli – saburlu, dayanaklı

seminariya – popaz şkolası

notar – primariyada yazıcı

akran – bir yaşta

Dikat oku da sölä ...

- Neçin bu annatmanın adı „Allahın izininnän”?
- Kimin için söz gider annatmada?
- Var mı nicä, kullanarak annatmanın içindekilerini, izleyelim N. Baboglunun yaşamasını?
- Annadın, nasıl kararlanırmış N. Baboglunun geleceä.

5 Getirin aklınıza N. Baboglunun biyografiyasını. Onu hem annatmadan „Allahın izininnän” informaşıyayı kullanarak, kurun N. Baboglunun CV-sini. Erleştirin onu tablişaya.

6 İkinci abzaşta nışannı laflara bulun sinonim da yazın onnarı tefterlerinizä.

7 Tekstin nışannı payında bulun da çıkarın birär:

izafet konstrukşiyasında laf birleşmesi;

frazologizma;

sayılıktan kurulu adlık;

iştennik;

haliştennik.

8 Okuyun annatmayı. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Manuş

(kısaldılmış annatma)

Manuş bir çok uşaklı içerdän çıkma, bir gençti Bolgrad kasabanın taraflarından. Kuçukluktän istämedi kalsın yaşamaa bobasının ekmeendä da gitti evdän çıraklaa. Bobası taa büyük kardaşlarınan tez kaldılar anasız, neçinki karı geçindiyydi ansızdan da çocukların bobası dedi oollarına: „Uşaklarım, bän artık zor bakabilecäm sizi, neçinki anannan ikimiz etiştirämedik verelim sizä, ne läüzüm anadan-bobadan, demak: biraz varlık ya bir zanaat

üüredelim sizi, neçinki topraamız az, başka varlık da bana kendimä çok az kaldı eveldän, hem nasıl görersiniz, varlümüzü da zeedeläämedik. Te neçin şükür edin, ani verdik sizä, ne verdiydi kendimizä natura: biraz saalık hem kafalarınıza akıl, çemreklik, utanmak hem insannık...

Bunnarı sölediktän sora, boba da tezlää saalık braktı da Manolun iki büyük kardaşı gittilər kazanç bulmaa Rominiyada Bukureşä, ama Manol düşündü yaşamasını geçirsın erindä Bucakta çıraklıklan. O yanaştı çırak Basarabiyada anılmış boyara Penku Gümüşlüyä... Burada o çok yıl sıravardı izmet etti aulda hem kırlarda ölä naamuzlu, nicä kendi evindä.

Boyar Gümüşlünün varmış bir çok gözäl kızı, angısı delikannılıкта çıkmıştı ana – boba hatırandan da kaçmıştı Bulgariyadan zengin satıcıylan sınır aşırı. Oradan da bulgar alış–verişçisi, zenginini satıp, gitmişti Amerikaya. Uşak seveci Gümüşlülär kalırdılar büyük varlıkta yalnız.

Ama onnarın da kismetü heptän kaybelmeer, tez etişer onun iki küçük ikiz kızları da anaylan boba onnara sevinerlär hem koruyêrlar uşaklarını nicä, var bir laf, gözleri gibi. Nesi var, bu uşaklara da tabiat baaşlamıştı en seçi gözelliin dolusunu. Onnar, su damnası gibi, biri-birinä benzärmişlär hem varlıklı ev dä verirmiş onnara kolaylık giisinnär en seçi rubaları, isinnär en seçi imekleri. Penku hem karısı bu yol düşünmüşülär islää terbietsinnär uşaklarını, saklasınar onnarı kötü dünnädän, ama eer gelirsä sıra eşlensinnär, bulsunar onnara ölä güveelär, ani yaşasınar boyarın varlunda, angısı vardı nasıl etsin taa birkaç büyük ayleyä.

Bu üzerä artık ...on yaşından yukarı kızlara içeri getirmişlär üüredici, terbiiedici sade karılar tarafından. Aulda izmetçilär da çoyu karıların. Varınca musaafirlää çorbacılar çalışmışlar teklif etmesinnär erkek kulluunu. Uşaklar erkek tarafında olur demää bobalarından kaarä görmämişlär kimseyle. Bu aulda sade bir Manuş singin çeknik, fukaara kalmıştı kuulmadık dışarda erkek izmetlerini yapmaa deyni. Sade onun varmış kolaylı kışın suuk havalarda taşısın boyarların içerlerine yakacak, sıbitsın türlü pislikleri. Ama nasıl bileriz, ki saklı hem cezalı işlär her zaman olêrlar taa meraklı, taa isteyili. Butürlü, Tudorka hem Ganka, nekadar taa siirek görürmüşlär çiraa, okadar taa pek meraklanmışlar onunnan. Oduncu taa tupurdattıynan ikinci katın basamaklarını, kızlar o saat aralmışlar kapuyu hayada. İçer başlı izmetçiykalar da, iki tuuyan karı, birdän takılmışlar çiraa:

– Hadi, taa tez sıbıt o hodunlarını da yok ol buradan, ba sünepä! Ne taa da bakınêrsın iki tarafa?

Ama bu azarlara bakmadaan Manuş etiştirmiş huluz boyarkalarla diıştırsın bir dürük bakışçık. Yazın da Tudorka hem Ganka başcada gezinirkän, süpürücü Manuştan göz almazmışlar. Bu beterä çorbacılar bir kerä ne kalmış onu kuusunar. Manuş boyarkalardan altı yaş taa büyükmüş. Durum ölä olmuş, ki Manuş fukaara, ama akıllı çırak. Onun varmış kolaylıklı iki zengin kızıdan birini ayırsın. Ama boyarkalara Tudorkaya hem Gankaya yokmuş ne ayırmaa bir çırak Manuştan başka...

Tudorka, onsekiz yaşını doldurduynan, bir hafta hastalıktan yorgan-döşek yatmış. Kimsey da bilmämiş, ne salgın sarmış gözelim insanı. Boyarlar ortalı kaldırmışlar, aarayarak ilaç hem ilaççı. Hepsi yorulmaklar geçmişlär boşuna, imdat ölä dä bulunmamış. Bitkidä boyarka, ana diil mi, üürenmiş, ani Tudorka istärmiş görsün Manuşu.

Penku çorbacı ölä da kahırdan bilmämiş napsın, bu haber da onu heptän örselemiş. İltän boyar düşmüş derin kahıra, sora onu kavramış bir kuduz üfkä, sansın ters takeyi giimiş. O bunca savaştı saklasın altın gibi pak uşaklarını bu prost dünnädän da... Ha sana! Bir çırak, bir onmadık, nicä kütük köstekledi. Karıştırdı onun kendinin hem gözelim sevgili uşaklarının da yaşamasını. Sankı, neçin o vakıdınca kuumadı bu şeytan yavrusunu aulundan? Neçin?

O kendi kendini törpülardı.

Da te çorbacı, diil ani göstere sin hasta kızına çiraa, ama izin eder yok etsinnär onu göz önündän, ki ölüncä görmesin onu ne kendi, ne da aalem. Penku sımarlêêr kapasınar Manuşu manastırın bir en sapa keliyasına. Butakım, raat çıraklıktan Manuş düşer bir kabaatsız ayoğlu karannık manastır kapanına. Ama boşuna zamandan laf kalmamış, ki „zorun ötää yanında

kolaymış”. Buyolluk da söyleyiş aslı çıkmış. Gün-gündän genç kabaatlı manaf alışmış allah sıralarına, duvalara oruçlara. Burada o çok kolay almış muzıka notaların kolayını, çok ayozlu muzıka erinä yaradılmış halk muzıkasını, kullanmış folkloru. Manuş, bir çalışkan hem vergili adam olarak, çoktan kendi başına öğrenmişti kiyatçılı, şimdi da alırdı kolayını muzıkanın üüsekliini. Yalnızlık Manuşa diildi ceza, ama bir eni kolaylıktı eni bilim kazanmaa.

Ama bu arada Gümüşlü boyarların içerlerinde çok kahırlı işlər olurdular. Kızın hastalı hiç taa azalmazdı, ama kötülenirdi. En ilkin ana-boba yaptılar bir içer annaşması: artık kayıl oldular getirsinnär Tudorkaya bir genç erif... ama sadä diil o onmadık çıraa...

Bu haberlər işidildiktän sora zenginnikleri çok boyar oollarını, delikannıları toparlamıştılar Penkulara, ama... Tudorka hiç birisini da ayırmamış. **Hem açan işitmiş, ani artık yıldan zeedä Manuş belli diil neredä saklı, kız heptän da hayırsızlamış, ne kalmış sevgili uşaa günnerinnän kaçırsinnar.** Hastalun artık ikinci yılı gidärdi, uşak ta gün- gündän olurdu küsülü, suskun, kimi soruşlara da ya cuvap etmäzdi, ya sade kısa bir laf sölärdi, kimseyin bakışını da istemäzdi görsün, denesin.

Tudorkanın anası, çorbacıya Sanda, danıştı adamına Penkuya:

– Paalı sevdam hem evim, seslä beni, ne yalvaracam sana, getirelim Tudorkaya Manuşu da kurtulalım hastalıktan hem kahırlardan.

– Benim dä, karım, artık aklım vermeer, ne yapmaa. Düşünmeklər beterinä korkêrım akıldan çarpılmayım. Bilsäm, ani imdat olacak, getirelim o çocu.

– Yılacı ondan, Penku, dün avladım kızkardaşından Gankadan. Demiş ona saklı, ani Manuşsuz hiç alışmaa da istemäzmiş, taa islää ölsünmüş...

Sanda biyaz basmasını götürdü gözlerine da, sileräk onnarı, sordu:

– Ne onuştan mı büüttük uşaa bir buka ettän?

– Ne bileyim? – soruşlan cuvap etti adam. – Henez bir dä baksan, günaa kaybetmää gözelim uşaaamızı.

– Penku, – dedi karı, – kaçırmaylım gül gibi uşaa. Yolla getirsinnär Manuşu da kurtaralım zavahıyı, zerä o artık eridi, bitti...

Ertesi günü „Kokoş” manastırında manafılar aarardılar, neredä kaldını o boyarın çıraa Manuş. Sonunda buldular keliyasında, o dalmıştı muzıka dünnäasına – organda bir eni ses erleştirirdi.

– Boyar sımarladı tez brakasınız manastırı da taa büün olasınız onun önündä, – söledi yollanma erif, iileräk çıraan önündä, nicä çorbacı boyarların önündä ilirdi.

– Ne genä aklı buyurdu? – sordu Manuş. – Taa mı var neeti beni kabaatsız zeetlemää?

– Bu sıra diil zeet, çorbacı yolladı te bu boşçada bir kat ruba, diişäsin bu ayozlu giimneri da eni giyimni geläsin boyara.

– Bişey annamêırım! – şaştı Manuş, ama bu laflar diildilär onun haliz düşünmesi. Genç hem akıllı çırak üräännän duyardı, ki onun yaşaması diişiler islää tarafa.

– İşlər ölä, – dedi yollanmış, – Boyar Penku çorbacı seni prost eder. Beygirlär taliga hem biz bundan buyanı senin izmetinä geceriz. Şindi bekleeriz söyleyäsınız, ne izin edeceniz.

– Haydayın kasabaya, çocuklar! – dedi sansın annamayarak ne yapêr Manuş.

Dört kara beygirli meşin fayton, kaplı üstlü uçardı taş yolda. Geeriki oturakta da yalnızça gerilirdi dünkü monah şimdi da artık giyimni kara şal fraklan, süt-biyaz sert yakalı gölmeklän, ellerindä dirsäadan çekili biyaz eldivennärlän, boynusunda da baalı kara kravatlan genç boyar... Traktir yanına etiştinyän, Manuş dedi:

– Çocuklar, girin da iyin hem için, ne canınız çeker, beni da, açan „büün yaptınız boyar”, inanın, ki dönüştä harcınızı ödeyecäm.

Bu türlü haydayıcıları indirip, Manuş kendi aldı terbeyleri da hızlandı kasabada anılmış kemencä ustasına. Duvarda vardı asılı satılık onbir kemencä. Manuş onnarı hepsini denedi da bitkidä en kenarkısını aldı.

– Tã bunu alacam, – dedi, – sölã hızlı paasını, bãn alatlêêrım.
– Dayan, dostum, – dedi satıcı, – belli ki sãn boyarsın.
– Nãndan bilersin, beki dã diilim boyar?
– Rubandan belli.
– E da boyarsam ne?
– Te boyar da olsun, cebinã kalın gelecek. Bu kemençã olacek hepsindãn paalı. Kırk yıl oldu düzerim bu tertipleri, ama bölã uygun seftã razgeldi yaptım tek bir. İleri da belli diil bölã seçi yapabilecãm mi?

– Nasıl da olsa, sölã paası kaç?

Kemençeci söledi paasını. Manuș da hiç düşünmedään, çıkarıp biyaz eldivenleri, başladı saymaa kesedãn parayı.

– Sãn diilsin sadã boyar – sansın hiç kimseyã danışmayarak lafetti satıcı, – sãn en ilkin muzika tanıyıcısıysın.

– Akına severim, – gülümsedi Manuș, – yok ne yapmaa, boba, açan seni can duygusu tutêr onun için hazırsın canını da ortalaa koymaa, diil sade para harcamaa.

– Beș yıl oldu bu kemençã asılı durêr duvarda, kaçı onu bakmadı, ama kim annamêêr sade sorêr, neçin birtakım kemençelâr, ama birisi okadar paalı. Annamaza, ne annadacan, deerim, al taa ucuzu. Geçennerdã pek kıvrandı bu kemencenin dolayında bir genç çocuk monah. Sordum ona, ne pek lââzım oldu bir allah adamına paalı tertip?

– Eh, dãdu, cevabını etti monah, olsa bendã okadar para da alayım bu kemençeyi. Allah da beenir benim çalmamı onunnan...

– Bezbelli, kismet benimmiș, – dedi alıcı, gülümseyêrãk, da bitirdi saymaa parayı kemencã için.

– Seninmiș, yok ne yapmaa, – kayıl oldu satıcı da. – Bãn ozaman teklif ettiydim o manafa da alsın bu taa ucuz kemençeyi, ama o bana cuvap etti, ki öbürlâr, ona parasız da diilmiș lââzım.

– Kal saalcaannan, anılmıș usta, – dedi Manol sonunda.

– Saalcaannan, oolum, kahı-rın olmasın, ani çok para saydın. Kemenceyã görã çalmaa da becerirsãn, anılacan çok insan arasında.

Manuș bitirdii gibi işini, döndü traktirã da ödești izmetçilerin idii, içtii için.

Dört kara beygirli fayton kapandı yola. Traktirdã bir damna oturduktan sora, boyarın yollanmıșların dilleri islâycã çözülmüştü. Onnar kimi işleri Manușa heptãn açıkladılar. Te neçin o şaşmadı, ani çorbacılar çaardılar onu, nicã kendi oollarını. Etiști o boyarın evlerinã. Bakmadaan, ani gecãydi, karşıladılar eski çıraa sevinmelikli, yattırdılar en ii odada, biyazlar icindã. Sabaalãn Manușu teklif ettilâr Tudorkanın odasına. Gençlâr bir bakışlan annadılar biri-birini. Tudorka çok sevindi, bu onun üzündã yazılıydı. O yalvardı anasına bobasına braksınnar Manușlan ikisini yalnız. Braktılar...

Yoktu ne yapmaa şindãnsora, boyar aylesi verildi, bu onnara yaşamaktan gelmiș duruma. Dört-beș minuttan sora ana-boba genã girdilâr Tudorkanın odasına. Kız başladı onnarın hem Manușun yanında söylemãã:

– Bãn taa üç yıl geeri bir düş gördüm: çünkü bãn Manușlan olmuştum gelinnãn güvãã da giyimniydik te ölä, nicã siz mamu hem tãtã giyimniysiniz. (Tudorka gösterdi duvarda diziyi, neredã anası-bobası çıkmıştılar patredã steonozluk rubalarınnan.) Boyar hem karısı seslârdilâr pek kuşku düşü.

– İsteerim aynında da olsun ölä, – dedi Tudorka, aşaa bakarak, hep taa o hasta sesinnãn.

Evsabileri dã atıştılar ikisi bir bakışlan, sora gençlerã lafsız göz attılar. Bu bakışlar söyleyârdilâr, ki ana-boba hepsinã kayıl. Kalırdı Manușa sormaa, kayıl olaceymıydı o bu işã? Ayıptı, büyük zenginnãã görã butakım gözãl kızı vermãã çıraa hem taa da sormaa ona, kayıl olacek mı?

Penku çıktı içerdãn, braktı karılar başarsınnar bu, onun hiç esabına gelmãz işi.

– Sän nası deyecän? – başladı kızın anası Sanda, sakınarak, sormaa Manuşa. – Kayıl olacan mı bizim Tudorkaya güvää olasin?

Manuş diilmiş o pek tamahlardan hem düşkünnerdän, ani lupurtuya kayılık versin kendisinä karı almaa bir hastalıklı kızı, nekadar da zengin o olsa, ama Canaabet bilirmiş nedän Tudorkanın hastalı. Kendi dä te artık bunca vakıt olmuş raatsız kalalı hep o Tudorkanın „salgınından”. Bu beterä yaşlı kayınna olacaanın önündä ilkin başladı kırılmaa, iiltti gözleri aşaa, sora çok yalvartmadı kendini, cuvap etti:

– Kayılım.

Tudorka, bu lafı işittiynän, hiç bir yardımsız kalktı döşeklerdän da sarıldı balaban geniş arkalı, kara bıyıklı, çatma kaşlıya. Sanda da, ana gibi, çevirdi gençleri ikonalaı karşı, duvalarını vereräk. Tez çaar-dı Penkuyu da içeri, ki o da bu cu-vaplı saatta ii laf sölesin. Boba da buldu kendindä kuvet ensemää kanırlıklını hem eski adeti. O söledi haliz sevgili boba laflarını.

– Seslämedin, kızım, ananı – bobanı, ama bän seni kismetindän ayırmayacam, zerä günähta kalırım. Ko Allah Panayıya da sizi ayırmassın saalıktan, kısmettän hem biri-birinizdän.

– Kahırlanma, bobam, ani seslämedim sizi, – dedi kismetli Tudorka. – Bakınız benim sevdama, o boyara da benzeer, ama taa çok benzeer islää adama.

N. Baboglu

Zenginneriz sözümüzü

geçindi – sayılêr öldü
naamuzlu – dooru, utancak, esaplı
tabiat – natura
meraklanmaa – istemää bilmää
sünepä – haylaz, beceriksiz
azar, azarlamaa – kötü, kötölemää
imdat – ilaç, fayda
örselemiş – yufkalamış
onmadık – beceriksiz, fukaara
törpülemää – iyelemää
çarpılmaa – urulmaa
keliya – manastırda oda
erif – kişi, birkimsey
frak – boyar giyimi
traktir – bir imäk-içmæk eri
salgın – hastalık

Dikat oku da sölä ...

- Verin Manuşun karakteristikasını. Kullanın annatmadan en uygun söylenmişleri onun için.
- Sonunda söläyin, neylän olur bu annatmadan personajları beenmää?
- Kemencä yapıcı, acaba tanıdı mı, ani o manaf, haliz te o, ani ona çoktan gelmişti hem büün paalı kemençeyi alan boyar, hep bir kişi? E, siz tanıdınız mı? Neredän belli?

- 9 Okuyun taa bir kerä annatmanın nişannı payını, annadın sevda kuvedi için. Gösterili situaşiyaya görä verin Manuşun hem Tudorkanın karakteristikalarını.
- 10 Tekstin ilk abzaşında bulun lafları, angılarında var orfogramalar da annadın onnarı.
- 11 Nişannı cümleyi çıkarın, durguçluk nişannarını annadın, sintaksis analizini yapın.
- 12 Ne lääzim yapsın insan, ki onun SV – si olsun taa dolu? Kurun birkaç nasaat.
- 13 „Açan seni can duygusu tutêr, onun için hazırsın canını da ortalaa koymaa, diil sade para harcamaa” fikiri açıklayarak, yazın bir mini – yaratma.

Refleksiv yazısı

§ 1. Argumentlemäk

Argumentlemäk – annatmak kendi pozişiyanı ya da bakışını argumentlerin yardımınan. Kendi bakışını inandırmaa deyni, lääzim kullanmaa bilinir faktları.

Termin „argumentlemäk”–latin lafından „argumentativ”, maanası–argument getirmäk, inandırmak. Argumentlemäk effektiv olsun deyni, düşer bilmää diil sade teoriyayı, ama onun praktika temellerini dä. Argumentlerin strukturası:

Tezis – bir fikirin kısıdan sölenmesi, angısını lääzim inandırmaa; taa sık öz fikir. Koymaa tezisi – belli etmää kendi pozişiyanı, teklifini ya da bakışını.

Argumentlär – türlü inandırmaklar, örneklär, angıların yardımınan oluşların sebepleri, dooruluu, faydası gösteriler.

Çıkış – sözün bitkisindä inandırmak, ani tezis dooru ya da diil dooru. Çıkış var nicä olsun te bu lafların yardımınan: **ölä, onuştan, bu üzerä**. Taa sık kullanılêr soruş **neçin?**

Kurallar:

Inandırmaa lääzim dooru, açık hem sade annayışlarlan;

Hepsi argumentlär lääzim olsunnar konkret;

Tezis hem argumentlär baalanêrlar baalayıcılarlan: **neçinki, deyni, zerä**;

Lääzim sölemää kullanılan kaynakları.

Örnek 1:

Tezis: „Muzıkayı saymaa bir iilendirmäk gibi – o büyük bir yanılmak”. **Neçin?**

Argumentlär: (neçinki);

Muzıka yapêr insanı taa ii, taa käämil;

Muzıka verer insana raatluk, ilinnik;

Muzıka uyandırêr insanda cömert duygular;

Çıkış: Muzıka – ruh zenginnetmesinin dinç kolaylıı.

Örnek 2:

Tezis: „İlk sevda – unutulmaz duygu”.

Argumentlär:

İlk sevda baalı eni, kaavi duygularlan, angılarını insan yaşamasında seftä deneer. O yapêr düşünmekleri, herbir kıpımı açık hem unutulmaz, duyguları da derin hem karezsiz.

İlk sevdanın etapında insan çekeder annamaa kendi emoñional hem moral paalılıklarını. Bu paalılıklar kişiliin kurulmasında önemni er kaplêêrlar da brakêrlar büyük iz yaşamakta.

Bilim aaraştırmakları göstererlär, ani ilk sevda uyandırêr insanın fikrindä derin, çok vakıda unutulmaz emoñiyaları.

Çıkış: İlk sevda brakêr derin iz insanın canında. İnsan yaşamasında çok kerä aklına getirer onu. Onuştan ilk sevdayı lâázım korumaa.

1 Okuyun demekli şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

İkimiz

Karşı yaamur çevirder,
Sokaklar bom – boş.
Salkımnar çiçek açêr,
Kalbimiz sarfoş.

Karşı yaamur şımarêr,
Yanak ateşini suuldêr.
Oynêêr, bizi yansılêr,
Güüsümüzü öper.

Karşı yaamurcuk yıkêêr
Güüdemizdän şüpeyi.
Damlalar türkü çalêr,
Sallêêr sevdayı.

İç duygulardan saar kalêrız,
Bir lafı birdän söyleeriz.
Yaamur, sarplaşma, faydasız,
Biz ikimiz, biz ikimiz.

Lüba Çimpoeş

Dikat oku da sölä ...

- Angı iki kişi için söz gider şiirdä?
- Nicä yazdırêr peetçi naturayı? Söläyın naturanın rolünü şiirdä.
- Nasıl annêêrsınız sıracıkları: „Karşı yaamurcuk yıkêêr, Güüdemizdän şüpeyi.”
- Bulun şiirdä o kolaylıkları, angıları olêrlar poetika dilinin tertipleri, angıları göstererlär avtorun üüsek uurda ustalını.
- Nicä düşünersiniz: bu şiirdä ilk sevda için söz gider mi? Şiirin hem yukardaki verili tezisın sıracıklarını kullanarak, cuvap verin.

2 İnandırın cuvaplarınızlan, ani „İlk sevda – bir büyük hem büülü duygudur”. Argumentlerinizi yazın tefterlerinizä. Derindän kendi bakışınızı, pozitiyanızı gösterin. Çıkış yapın.

3 Verili fragmenti okuyun. Tekstin stilini belli edin.

...İçerdä artık olduydu sus, yorgun işlerdän sora uyuklardılar, açan bän işittim annaşılmış sesi. Hiç çok-çok oyalanmadaan, sıyrdım üstünkü fistanımı da, alıp boşçamı koltuuma, çıktım sokaa. Simon gelmişti üç çift beygırlän koşulu bir eşil boyalı cınnar taligaylan. Taliganın koşunda,

ondan kaarä, oturardılar batüsunnan bulüsu. Oturtular beni bulüsünün yanına da kamçılادılar beygirleri. Ansızdan bir beygir büyük sestä kişnedi, bizim dä kapu birdän açıldı! Boba, annadıynan ne oldu, koşêr taligayı da batüylan ikisi takışêrlar ardımıza. Geräa gibi koolêêrlar geeridän bizim taligayı, ama etişämeerlär, sonda da **kaybederlär**³ heptän bizi göz önündän.

Tä bölä oldu benim evlenmäm. **Benim bobam ölä dä prost etmedi taa taftalar başına urunca, zerä onu saymamışım boba erinä, sorulmadık kaçmışım**⁴. Bu beterä bana ne çiiiz verdilär, ne dä düün yaptılar. Pazarlarda da, nicä başka gençlär, yannaşıp eşinnän, ana-boba konaana gidämedim. Senin bobannan, şükür Allaha, uyduk da yaşadık pek islää, ama yazık, ömürü pek kısaymış, tamannar-tamannamaz geçindi. Kaldım dul edi tayna biri-biri ardına yavruylan. Çoyu sora istedilär, ama bän sizi kıyamadım el elinä katmaa. Bezbelli, varkan kafada çekmää, ecel çeker, da kurtulamêêrsın ondan.

– Sän bizä bunnarı yoktur annatın, neçin? – yutkunarak sordu Zani.

– Onuştan, ani sanardım, ki benim bu acılarım bitiştı, istämäzdim sizä dä bölä ecel! Şindi sä sän benim yaralarımı debreştirdin. Düşün, kızcaazım, yanılma!

Kız sarmaştı anasına da yaşlar gözlerindä yalvardı:

– Mamucuum, bän pek beenerim Markuyu, onsuz görmeerim yaşamamı, yalvarêrım, kıyma beni! Yardım et olalım bilä, sendän yakın da bendä yok kimsey, kimä dayanayım?!

Marku, geldiynän, söledi, ani dăduylan babusu kabledirmişlär gençleri onnarda yaşasın. Da açık üreklän beklärmişlär onnarı gelsinnär. Zaninin anası, silip gözlerini, ii sözledi gençleri da, verip **birkaç**¹ gümüş ellerinä, geçirdi onnarı uzak yola...

Vlad-Demir Karagañçu „Üüsüzün eceli”

Dikat oku da sölä ...

- Nicä Zaninin anasının evlenmesi oldu?
- Angı acılar için annattı anası Zaniya?
- Neçin anasının acıları bitişmedi bütün yaşamasında?
- Nesoy düün adetleri, düünä etişincä, gagauzlarda vardır? Nedir o kaçak kaçmaa?

4 Lafları „Zaninin hem Markunun arasında derin hem kızgın bir sevda yaşêêr” tezis gibi kullanarak, teksttän argumentlärlän inandırın.

5 Netürlü duygular sizi kaplêêr şiiri „İkimiz” hem fragmenti okumaktan sora? Fikrinizi açıklayın hem argumentläyin, dil zebilliini hem dilin komunikativ kalitesini koruyun.

§ 2. Referat

Referat – latin dilindän alınma laf. Repere- latincä raport yapmaa, informaşıya vermää.

Referat – bu bir kısıdan yazı bir bilim soruşunu açıklamaa deyni ya da bir artistik yaratmanın içindekiliini göstermää deyni, ya da bir şannı yazıcının yaratıcılık yolu için.

Örnek: açan: Akademiyalarda, Universitetlerdä, İstitutlarda, bilim konferenşıyalar olêrlar, onnardan pay alannarın kimisi referat yazêr bilim soruşlarını açıklamaa deyni.

Referat – önemni bir forma bilgileri kaaviletmäk hem kontrol etmäk için, kısıdan informaşıya belli bir tema için bilim uurunda. Referat – o bilim – aaraştırmak işi bilgileri bütünneştirmek için, neredä avtor açıklêêr aaraştırmak problemanın özünü, türlü görüş noktalarını hem da kendi bakışlarını.

Referatların temaları belli edili ürediciylän, ayırêr temayı ürenici. Üredici tanıştıırêr ürenicileri o istediklärän, angıları uyêr referatın yazmak formasına.

Referatın strukturası

1. Plan hem içindekilär sayfaların belli edilmesinnän, bölümnär.
2. Temanın belli etmesi.
3. Ayırılan temanın teoriya temelleri.
4. Temel soruşun açıklaması.
5. Çıkış hem bütünneştirmäk.
6. Referatın praktika maanası.
7. Kullanılan literatura.
8. Eklentilär: dokumentlär, ilüstratıyalar, tablițalar, shemalar.

Referatın planı:

İçindekilär

Giriş: (Sayısı – 1- 2 sayfa)

Açıklanêr işin neetleri hem daavaları. İnandırılêr temanın seçilmäk sebepleri hem onun lââzımını, aktuallıı.

Öz pay: (Sayısı 12 – 20 sayfa)

Okunmuş, işlenilmiş literaturasına temelleneräk analiz, kendi bakışını hem düşünmeklerini açıklamak. Neetlenilmiş problemayı derindän hertarafça açıklamak.

Çıkış: (sayısı 1 -2 sayfa)

Yazılêr çıkışlar temaya görä.

Yakışêr açıklamaa kendi bakışını, vereräk nasaat.

Bibliografiya: (Sayısı – en azdan 5 kaynak)

Sıralanêr kullanılmış literatura. Erleştiriler sıralıklan, açıklanılêr avtor, adı, tipardan çıkarılma eri, yılı hem başka inforatıyalar kaynak için.

Eklentilär:

Erleştiriler hepsi örnek ya inandırmak için materiallar.

Herkezinä koyulêr sıralık nomeri. O nomerlär belli ediler referatın uygun erlerindä parantezaların içindä.

Eklenti: Üredicinin istediinä hem temaya görä, referatlar olur olsun taa kısıdan da yazılı.

Referatın kurulması

- Titul yapraa
- Plan
- İçindekilär
- Kendi referat
- Bibliografiya
- Eklentilär

Üretim kurumu

REFERAT

Disiplina

Tema

Hazırladı

Üredici

Yıl

Örnek gibi olur tanışmaa referatları „Evelki türk dedelerin izleri şındaki yaşamakta” (s. 264)
Köse, Mariya. Bozbey tamazlı: Bay Tanasın annatmaları. – Kişinöv: S. n., 2017.

- 1 Bulun birär referat, tanışın onnarları derindän da, kullanarak strukturayı, inandırın referat olduunu.
- 2 Okuyun annatmayı, temasını açıklayın.

Deräylän sozleşmäk

(Annatma)

Zavalı Bucak tütündän bunalardı. Herbir can bir yudum suya hasret olmuştı. Doz – dolay esir almıştı zavodların bacalarından çıkan tütün. O tütün soluu toz-duman yapmıştı. Su birerdä yoktu. Bu toz-dumanın içindä gidärkän, gözümün bir pınar aarardım, kulaamnan da bir su şıptısını kollardım. – Boşuna...

Birazdana peydalandı çayır. Belli oldu, ani orada su var – umut ettim susuzluumu geçireyim. Ama, etiştinän derecä, gördüm, ani o, zavalı, artık tikanêr. Diz çöktüm onun kenarında da seläm verdim:

- Seläm, dereciim! Nicä yaşêersın?
- Kötü, pek kötü. Zihirliktän tikanêrim.
- Netürlü zihirlär tükêr seni?
- Ya bak dolaya da kendin görecän.
- Görerim, canım, görerim. Ee, tütündän ne zarar var?
- Dolay yanımda yaşayan cannarı o buuêr, açan titsi kurum erä sepeler.
- Suyun etişer mi?
- Sucaazım oldu kıt. Yaamuru, nicä göktän nuru, bekleirim. Yaamur sa hep yok, yok, yok...
- Nesoy imdat sana vereyim?
- Paklayın suyu. Paklayın soluu. Paklayın topra. Paklayın ruhu. Umut var, ki salt ozaman yaşayabileceğ dünnedä...
- Olur mu içeyim suyundan?
- Yok! Olmaz! Zihirlenirsin! Dayan! Bul bir pak pınar. Oradan iç. Beni sa kurtar.

Sesleyip bu dereciin sözlerini, ölä dâ datmadım onun suyundan. Yollandım yola. Ama kulaklarımda derenin sesinnän soruşlar ötärdi: „Nezaman durgunarız da düşünäriz, ne bekleer bizi yaarın? Evlat boylarımızı ne bekleer: zehirli sular mı, kısır toprak mı, otalı soluk mu? Aman, Allahım, uyanacak mı bir kerä halkım, açacak mı gözlerini da başlayacak mı diriltmää bu zavalı topracı?”

(T. Zanet)

Dikat oku da sölä ...

- Bu annatmada naturanın angı problemleri kaldırılêr?
- Nesoy nasaat verer derecik? Okuyun, nicä annêersınız bu lafları, açıklayın.
- Nicä düşünersiniz, var mı ne biz yapalım naturayı iileştirmäk için? Fikrinizi argumentli açıklayın.
- Suyu korumak hem paklamak problemasını çözmäk için kurun bir aaraştırmak proekti.

- 3 Bulun da okuyun Nikolay Baboglunun şiirini „Lunga – derecik“, İki yaratmada da kaldırılı bir problema: paklık, temizlik suda, solukta, toprakta, ruhta. Uydurun da açıklayın kendi fikrinizi aşağıda verili yaratma paylarına göre:

...Sade Lungaya yazık –
Suyunda çok mindarlık.
Leleklär, gelär dandan,
İlirenerlär kurbaadan,
Busoy katrannı sudan...

Balıklar da hanidän,
Kaçmışlar bu deredän...
Şindi sade aalayasın,
Yaş ta yok nerdän alasin...
N. Baboglu

T. Zanet:

- Nesoy imdat sana vereyim?
- Paklayın suyu. Paklayın soluu. Paklayın topraa.
Paklayın ruhu. Umut var, ki salt ozaman yaşayabileceğ dünnedä...
- Olur mu içeyim suyundan?
- Yok! Olmaz! Zihirlenirsin! Dayan! Bul bir pak pınar. Oradan iç. Beni sa kurtar. Sesleyip bu dereciin sözlerini, ölä da datmadım onun suyundan. Yollandım yola, ama kulaklarımda derenin sesinnän soruşlar ötärdi: Nezaman durgunarız da düşünäriz, ne bekleer bizi yaarın?...

- 4 Çalışın siz dâ, karışıp bu diskusiyaya, açıklamaa kendi fikrinizi koyulmuş soruşa „Ne bekleer bizi yaarın?“

- 5 Ekologiyayı korumak temasına yazın bir referat.

- 6 Okuyun demekli şiiri, temasını, öz fikrini açıklayın.

Baş yol

Çıkıp, gideriz biz küüdän,
Biyaz saçlı köşemizdän,
Hiç sormadaan kayıllını,
Onun candan hastalını.

Kapêriz biz türlü yolu,
Binnärlän, ani kurulu,
Varêriz oyanı, **yıraa**,
Hep naşeyssä bulmaa, yapmaa.

Kalêr ana, kalêr boba
Aardımıza baka-baka,
Umut edä, ki geleceğ
Da onnarı yısıdaceğ.

Büün içeri girmää deyni,
Çekmâzdir onnarı, belli,
Onnar bakêrlar hep yola,
Kâr herbir izimizä öndä.

Bakêr ana-boba, bakêr,
Umutları **ürää** toplêr,
Kızı, oolu, ki geleceğ,
Köşesinä çekileceğ.

Umut bitmâz, umut süünmâz,
Başka türlü **ömür** gitmâz,
Ki baş yol var, çekän geeri,
Sevmää evdekilerini...

Mina Kössä

Dikat oku da sölä ...

- Neçin avtor şiirin adını „Baş yol” koymuş?
- Neyä ana – boba umut eder, açan uşakları evdän uzak erä gider?
- Neçin onnar gücenik kalêr?
- Dooru mu avtor yazêr, ani herkezin baş yolu var, çekän geeri duuma evinä sevmää evdekileri?

7 Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını, ne olduunu annadın. Birisinnän katlı cümlä kurun.

8 Nışannı laflara bulun sinonim.

9 Aşada verili temaların birisini seçip, referat yazın.

„Ana – boba sevdasından kaavi yok”;

„Ana topraana sevgi bitmüz”;

„Sevda – çeşitli bir duygu”.

- Temalar var nicä kendindän da kurulsun.

Uydurulma yazısı

§ 1. Yazdırma (işleri, predmetleri, işlemini)

1 Okuyun teksti, tipini belli edin. Cuvabınızı inandırın, sıralayarak söz tipinin nışannarını.

Ayran çıktı bir sazlan örtülü alçak evdän. Dışarda karannıktı, güzdü, yaamurlu havaydı. Çocuk kapadı kapuyu da sansın girdi dumannı yataa. Çukurlardan, kulaklardan, daalıcaktan küüyü sarardı duman. O, nicä bir sündük, sokulardı herbir aralaa. Ondan bişey görünmüzdi: ne evlär, ne samannık, ne sazlık, ne köprü. Da bu dumannı avşamda sade çayırdan işidilärdi trenin örümesi, angısınin sesi benzärdi dev ulumasına.

Ayranın canına çökärdi darsıklık. Duman da sansın oturardı ensesindä bir tılsım gibi. Birazdana Ayran tanıdı, ani tren durdu onnarın uurunda. Aklınca beklärdi insannarı, ani gelirdilär geç vakıt kasabadan. Çocuk yaptı kapunun önündä birkaç iş da hesap aldı kendiyçä, ani onu taa derin suvazlêêr can darsıklı. (M. Kuyumcu „Romantikali oynnar”)

Yazdırma – sözün maanayca tipi, angısında yazdırılêr predmetlerin, obyektlerin, işlerin, oluşların, işleminin nışannarı.

Yazdırmanın temeli – daymalı ya vakıtlı nışannarın sıralanması. Neeti – ki okuyucu yazdırılmışı görsün, düşünsün, resimnesin fikirindä. O var nicä çeketsin genel nışandan, ya da onunnan başarılsın. Yazdırmada kullanılêr nışannıklar, epitetlär, sinonimnär, nominativ cümlelär – çalımnar, angıları gösterer nışanı, kaliteyi, halı, durumu, kefi hem netürlü olduunu.

Yazdırma olur kullanılsın herbir söz stilindä.

Yazdırmanın kompozisyonu

Predmetä (obyektä) genel bakış

Predmetin (obyektin) ayırı, özel nişannarı

Predmetin (obyektin) ayırı, özel nişannarı

2 Bakın resinmerä da yazdırın, ne görersiniz.

3 Okuyun annatmayı, temasını söläyin. Çıkarın teksttän bilmeyän terminleri da aaraştırın onnarı gagauz sözlüklerindä.

Gagauz duası gözellik için

Gagauz halkında var bir gözellik annayışı, angısında var büyük bir energetika, ki o gelir halkın kültürasından.

Milli kultura ruhlanêr kaavi köklerden, angıların arasında: su-ekmek, ocak-ateşlik sıcaklı, kızların altın leftleri, çocukların kırmızı kuşakları, düün bayraa, çiiz sandı ...

Tradişiyalı kultura gözellikleri – üzük, küpä, diadema, gerdan, kolan, pahta – gagauzlar getirdilär Dobrucadan Besarabiyaya XVII–XIX-cu asirlerdä.

Gagauz kız kostümünün gözäl bir parçası tradişiyaya görä olêr türlü kuyum donakları: left, boncuk, bilezik. Bundan başka, gagauzkaların donakları – „left” hem ufak türk monetaları „mahmudiya”.

Valentin Moşkov yazêr, ani „tombarlak altıncıklardan kaarä, kızlar taşıyêrlar boynusunda mercan hem şişä boncuk dizisi türlü formada hem renktä. Doorudan demää, hepsi gözelliklär asilêrlar okadar çok, ani onnar kaplêêrlar bütün güüsünü belinä kadar”.

Önemni bir gözellik kızlarda olardı „...herbir küçük yaşta kızda kuşadılma «kolan» altın ya da gümüş galundan materiya gümüşlenmiş tokaylan «pahta» gözeledilmiş belli edili ornamentlêrlän”.

Halk yaşamasının kültürası okadar zengin, ani onu yok nicä yannaştırmaa başka işlêrlän. Kimsey taa üürenämedi onu baştan-başa kadar. Herbir halkın kültürası – o bir bütün dünnä. Halk kulturada herbir işin var eri hem vakıdı. Onda yok uydurma. Hepsi, ne var kulturada, gelir hesaba.

Gagauz halkı kullanılan ornamenttä yaradardı ana tarafının güzelliini. Herbir ornamentin var kendi annayışı hem eri halkın kultura panteonunda. Ornamentin çok önemni bir fonksiyası – gözellik simvolu. Ornament var çok erdä – kilimdä, palada, yastık üzündä, peşkirlerdä, rubada, taşlarda, evin duvarında. Ornament, angısını biz göreriz gagauzların material kültürasında, stilizat edilmiş nicä türlü çiçek, aacın dalı, ot resimi, hayvan hem kuş figurası, bundan başka, yıldız hem mifologiya örnekleri, angıları saklı formada taşıyêr türlü informatiya.

Gagauzkalar dokuyarmışlar yapaa ipliindän „çukman” – iki, üç hem dört gücü. Nekadar çok gücü, okadar taa çok koraf dokuyêrlar gagauz karıları. Varmış birkaç türlü çukman, onnarın

ruh
tradişiya
ornament

arasında: „yollu”, „korafı”, „kızlara” (kırmızı renktä hem incä kara çizilärlän), „karılara çukman” (kara incä kırmızı çizilärlän ya da kara, eşil, maavi boyalı yapaadan), „fanela” (adamnara üst ruba türlü renktä).

Bundan başka, dokuyarmışlar „kundak” (uşaklara deyni yapaadan materiya), „fita”, „döşemä” ya da döşek, „pala”, yapaadan materiya „kadrel”, yastık hem yorgan için materiya „ulama”, materiya yapaadan „kıрма”, bu materiya dokuyêrlar kilim.

„Kırma pala”, angısında çıkarıldır türlü ot, aaçlar hem dâ koyun, keçi hem sopası elindä çoban gibi resimnär.

Taa bir kilim dokuyarmışlar, onun adı „beş güllü” kilim, neredä vardı büyük kırmızı güllär.

Bundan kaarä, dokunardı „koraf arası” kilim, neredä çizilär arasında çıkarardılar yıldız resimnerini.

Çukman dokuyarmışlar yapaa ipliklerinnän hem bürüncük ipliklerinnän. Bölä tehnikadan çıkarmış „çizili”, „yollu”, „yarım dolap”, „gözlü”.

Gözäl hem donaklı dokuyarmışlar peşkir „kıvrık”, „kıbrız”. Bezleri dokuyarmışlar „romb” hem „anatarlı”, „pesmetli”, „pıtırak”. Çok önemni gagauz milli dünnä görüşündä olduydu „ömür aacı resimi”, angısı geler „ray aacından”, „ömür aacı”.

Gagauzlar geçirdilär uzun yolun istoriya içindän kendi gözellik annayışını da büünnän-büün dünnä gördü da tanıdı bizim halkımızın kendi gözellik üzünü, angısı var bütün dünnä güzelliinin parçası.

S. Bulgar

?

Dikat oku da sölä ...

- Gagauz halkına deyni gözellik annayışı nedir?
- Sıralayın gagauzların tradişiyalı kultura gözelliklerini.
- Nedä gagauz halkı yaradardı ana tarafının güzelliini? Teksti kullanarak, annadın ornament için. Denäyin resimnemä (kendinizdän kurmaa) bir ornament.
- Annadın gagauzların dokuması için. Nesoy özelliklär var onda?

4 Bulun teksttä gözellik predmetlerini. Kullanarak teksttä verili informaşiyayı hem kendi bilgilerinizi, hertarafça yazdırın onnarı. Yazın tefterlerinizä.

5 Söz ilerlemesi için laflarlan kurun birär cümlä.

6 „Herbir halkın kultura – o bir bütün dünnä” lafların maanasını açıklayın. Tezis gibi onu kullanarak, inandırın birkaç argumentlän.

7 Okuyun teksti, açıklayın temasını.

... Angı analar istämeyeceklär yapmaa uşaklarına en isleesini, en pek istenän sevgili imeeyi aylesinä deyni? Gözlemä gagauz **aylelerindä**² en „populär” imeelik, zerä datlı kaurulmuş, gevrek, iışimikli, piinirli, büülü bir hamur. Herbir aylene kendi sevgili reşepti var. Kimisi

beener hamurlu (mayalı) gözlemä, ani kabarsın taa pek. Kimisi beener hamura katmaa uynuk, kabartma tozu, ani gözlemelär olsun **taa kaba**³. Sırasıyca kaba gözlemelär taa tok tutêrlar, bu pek önemni kalaba aylelerdä, neredä karının neeti diil salt datlı imää yapmaa, ama kalabalık doyunsun da. **Kalabalı doyurmaa deyni, lăázım yapmaa „taligaylan” gözlemä**. Ama bu özelliklär ilktän yoksular, sora ortaya girdilär. Yaşlı karılar annadêrlar, ani haliz adetçä gagauz gözlemenin hamuruna girärdi salt un, su hem tuz, başka bişey katılmazdı. Salt butakım hamurdan gözlemelär olêrlar incecik, gevrek, kızardılmış. Salt bölä gözlemelär aar etmeerlär, onnar gösterer gerçektän gözlemenin dadını. Nekadar taa incecik gözlemelär, okadar da taa becerikli sayılêr o, kim onnarı yaptı. Incecik yapmaa gözlemeyi hem dooru yapmaa formasını, ani benzesin yarım aya – o bir büyük ustalık. Gözlemelär lăázım olsun birtürlü, aniki onnarın düz taraflarını yannaşık koyduynan, olsun bir bütün tombarlak...

Kristova „Adetçä gagauz gözlemesi”

- 8 Yazdırın, nesoy var gözlemä hem onnarın yapmasını. Yazın tefterlerinizä kullanılan yazdırmak elementlerini.
- 9 Çıkarın tekstdän 3 epitet da kurun onnarlan türlü laf birleşmeleri.
- 10 Çıkarın tekstdän yaraştırmak uurlarında kullanılan lafları, uurları belli edin, tefterlerinizä yazın.
- 11 Nişannı cümlelerin maanasını açıklayın. Hep bu maanada başka bir cümlä kurun.
- 12 Araştırın da üürenin bir gagauz imeesinin dooru yapılmasını, da yazın onun reçetini, sıravardır yazdırarak işlemi.
- 13 Aşaadaki teksti okuyun, annadın, nesoy iş için laf gider.

... Okuyucu, eer yoksaysdı denediin, nicä kesiler çamur, bak ta hesap al, nicä onu başkası keser. O günü bän gözümü ayıramadım kesicidän. Topalakları, ani karılar yapıp fırladardılar geeri (şindi kişi zeedelendiidi), biz, kapıp, taşıyardık duvara. Gittikçä kesicinin patredi taa belli olardı. Taa işin çeketmesindä annaşıldı, ki o bu gecä az uyumuş, çünkü onun gözleri kırmızıydı, dolayannarı şişçäydı. Esmer benizi onun çamurlan birtakımdı. Onun kaavi kolları pañçalarınnan hazırdı koparsınnar ortalı. Kazmayı o uçurdardı, nicä bir gündöndü sopacını. Örüyarkan o adam fırladardı dizlerini oyanna-buyanna, omuzları da şurda-burda sallanardı. Sırtında bir yan yakalı gölmään çözüktü hepsi kopçaları, kırmızı kuşak tutardı onun kısa paçalı, eski, ama pak donnarını belindä. Onun ayaklarının baş parmakları ters dönmüşülär diil çepiç taşımasından.

Bir vakıttan sora ona yaklaştı bir genç hem kaavi çocuk, deyip: „Ver, Petri aga, bän dä biraz keseyim”. **Ama kesici, buna bakmayarak, salladı kafasını, sansın ürküttü sinää kulaandan, da taa hızlı urdu kazmayı**. Arada-sırada, bir plat kestiynän, bay Petri çıkardı kuyudan biraz dinnenmää bir körpä zerdeli aaççaazın gölgesindä. O gücülä kalkardı erindän da, sallanarak, gidärdi genä kuyuya dooru kazmaylan, angısını brakmazdı elindän, nicä bir uşak oyuncaanı.

Çamur artık azaldıydı, duarlar da bitär gibi olduydu, ama sıcak taa da koyulaşardı, kalın kara kaşlardan ter süzülärdi kesicinin gözlerine. Urdukça – çektikçä kazmayı, ensesindä damarlar, şişip, uzanardılar ensäylän bilä. Şindi onun örüyüşü benzärdi bir sarfoşun örüyüşünä.

Hepsimizin cannarımız acıdıydı bu adama, ama nekadar da keskin baarmasaydılar versin kazmayı, o kimseyä onu inanmazdı...

S. Ekonomov „Çamurcular”

?

Dikat oku da sölä ...

- Kimin için annadılêr teksttä?
- Tekstä dayanarak, annadın, nicä işlârdi çamur kesicisi.
- Siz vardır mı gördüğünüz çamur karmasını hem çamurda çalışmayı? Annadın, ne bilersiniz.
- Bilersiniz mi, ne o „meci”? Aaraştırın da inforaatiyaylan paylaşın biri-birinizlän.

- 14 Çıkarın teksttän yazdırmayı da yazın tefterlerinizä. Söläyin, kiminnän o baalı.
- 15 Çıkarın teksttän çiftli lafları, yazın onnarı tefterlerinizä. Birisinnän başka bir cümlä kurun.
- 16 Nışannı cümleyi yazın tefterlerinizä, annadın durguçluk nışannarını da yapın ona sintaksis analizi.
- 17 Eveldä çamurlan evleri düzmäk için bir aaraştırmak yapın. Çamur karmaktan evä girincä iş etaplarını prezentațiya gösterin.
- 18 Okuyun aşaa verili tekstleri. Söläyin temayı, açıklayın içindekilerini. Annadın, nesoy yazdırmalar var bu tekstlerdä.

Hepsi uşaklar severlär şıra içmää! Açan geler güz, gagauzlar baa bozêrlar. Ozaman hepsi uşaklar dudakları, çeneleri, yanakları şıra izlerinnän boyalı gezerlär. İnsannar çıkarêrlar hepsi lăazımını tertipleri: lin (şarapana), üzüm kıymaa maşinka, **tăska**¹, timenneri, fiçıları, varilleri hem taa türlü kapları. Bunnar var herbir gagauz aylesindä, bölä tertipsiz yok nicä şarap yapmaa. Ama ilkin yapêrlar üzümdän şıra.

Etnograf Valentin Moşkov annadêr, nicä şıra yaparmışlar XIX-cu asirdä: „Açan getirerlär üzüm çitennerdä³ evä, alêrlar taftadan kadayı – ortadan kesilmiş 60 kazannık fiçıyı. Onun içinä atêrlar üzümü da ezerlär onu ilkin „çatal çıbıklan”, sora da uzun, kalın sopaylan „kros-na”. Yarım çiinenmiş üzüm geçiriler üzüm torbasına da koyulêr „şarapanaya” – kadaya, angısı genişlener aşaa dooru. O „şarapana” üç bacaklı. Üzüümü çiinerlär yalnayak, elbetki, çalışêrlar tutmaa paklı. Şırayı akıdêrlar „şarapananın” dibindä deliktän tafta olluktan tuç çüvenä. Bu çuvendän şırayı „kvarta” ölçüsünnän dökerlär kazana da, açan kazan dolêr, şırayı dökerlär fiçıya.

Ne, ani kalêr bu operatiyadan, üzüm sıkıntısını („çepka”), geçirerlär ellän, çuvalan sıkmaa „tăskaya”, neredä onnardan sıkêrlar bitki kalmış şırayı da kuru „cibreyi” atêrlar domuzlara.

Şırayı dökerlär fiçıya. Ama fiçının vranasını **tıkamêrlar**² taa şarap kaynamayınca, sora tıkêrlar vranayı çeplän. Sentäbri-oktäbri aylarında, açan yapılêr şıra, o kesilmiş cibrä parçaları doldurêrlar havayı tatlı bir kokuyulan...”

S. Bulgar „Şıra”

II. Aylemiz iştä

Aulda üzümnär artık olduydular. Bileräk, nelär lääzım, biz hazırladıydık hepsini. Sabaalän kalkıp, biz ilkin ekmek idik, nicä lääzım olsun hergün. Dädu, herbirinin kuvedinâ görä, işleri payetti. Sora, alıp kazannarı, çekettik baayı bozmaa. Baka, kazannar dolduynan, taşıyardı maazanın önünä da birär – birär dökärdi sepedä. Dädu kıyardı üzümnäri şarapananın içinä. Şıra akardı bakır içinä. Bakırlar açan dolardılar, dolu onnarı taşıyardı maazaya da dökärdi finıylan fıçılarnı içinä. Doldurup fıçıyı sıraylan, dädu koyardı vranaların erinä birär kartofi, ki fıçılarnı içinä gübür bişey düşmesin. Baayımızsaydı uzanmış, nekadar gözün tutêr. Bitki-yä dooru yorulmaa başladık. Avşamnän, işimizi bitirip, yıkadık ellerimizi da oturdık ekmek imäa. Bitkidä içtik birär çölmek taazä şıra.

?

Dikat oku da sölä ...

- Düşünün da söläyin, ne birleştirer bu tekstleri?
- Annadın, nelär lääzım olsun hazır şarap yapmaa deyni?
- Ne siz bilersiniz baa bozumu için hem şarap yapmak iş sıralı için?
- Aklınıza getirin da annadın, nicä sizdä baa bozumu geçer?
- Sizin aylenezdä ev işleri nicä pay ediler?

- 19 Şarap yapmak için kullanılan tertipleri hem kapları yazın. Herbir predmeti ayırı yazdırın.
- 20 Birinci tekstdän çıkarın arhaizmaları, inandırın dooruluunuzu. Bulun onnarı, angıların erinä başka laflar geldi. Çiftleri tefterlerinizä yazın.
- 21 Aaraştırın baacılık zanaatınnan baalı profesional laflarını.
- 22 Aşaadaki resimnerä bakarak, yazdırın işlemi.

Metaliterar yazısı

§ 1. Bir lirika tekstinä komentariya yapmaa

1 Okuyun şiiri.

Gözellik

Gözellik yaşêêr erdä,
Hepsiciin evlerindä,
Yaşêêr dar dereciktä,
Bıyıklı böceciktä.
Gözellik yaşêêr erdä
Herbir uşaan üzündä,
Şen ana gülüşündä,
Gençlerin öpüşündä.
Gözellik yaşêêr erdä:
Üreklär dolu sevda.
Dostluk açêr, kâr çiçek,
Arada hiç yok kavga.

Gözellik yaşêêr erdä,
Al sabaa dannarında,
Kaarlan sarılı daada,
Almalı başçalarda.
Gözellik yaşêêr erdä,
Cannarı yısıdarak,
Bizim sert ürekleri,
Gözäl, yalpak yaparak.
Gözellik yaşêêr erdä,
Bakın kaçmasın evdän:
O bizi kurtaracak
Hem da insan yapacak.

K. Vasilioglu

2 Tanışın aşaadaki tabliṭaylan. Komentariya strukturasını hesaba alın. Şiirin içindekilerini kullanarak, kendi bakışınıza görä örnäen punktlarını tamannayın.

Komentariya yapmanın strukturası

Etap	Variantlar	Örnek „Gözellik” Kosti Vasilioglu
Şiirin avtoru hem adı		Avtor K. Vasilioglu Şiirin adı „Gözellik”
Şiirin teması (ne için bu şiir)	şiirin teması ... Şiirdä annadılêr ... Avtor şiirdä açıklêêr ... Şiirdä yazdırılêr ... Avtor gösterer ... Okuyucuların önünä çıkêr ... Açıklanêr fikirlemeklär Gösteriler (duygular, düşünmeklär, sayıklamaklar, dalgalanmaklar h. b.) Taa ilk sıralardan ...	Avtor gösterer, ani gözellik yaşêêr hererdä hem herbir iştä.
Şiirin kefi, halı	Şiirdä duyulêr ... kefi, ... hal... Bütün şiir kaplı ... keflän Şiirin kefi bizi ... Şiiri okuyarkan kefimiz diişiler ... Şiir uyandırêr ...	Bütün şiir kaplı nasaatlan okuyucuya, ki göstermää, ani gözelli kolay bulmaa. Şiir uyandırêr bir hodulluk kefi, ki dolayanının herbir işindä olur görmää gözelli.

Niçä gösteriler şiirin kefi? Kompozitiya	Şiiri var nicä pay etməä ... Kompozitiyasına görä şiir pay olêr ... paya, neçinki ...	Kompozitiyasına görä, şiirin herbir dörtsıralı nicä bir ayırı hem bütünneşik fikir gösterili.
Nesoy kartınalar çıkêr önünüzä	Bana görüner ... Bän resimneerim ...	Okuyarkan şiiri, önümüzä açılêr türlü kartınalar: göreriz naturayı herbir yıl zamanında, anaları, gençleri, dostluu, insanın duygularını hem kalitelerini.
Nelär kullanêr avtor (artistik kolaylıkları)	Kefi kurmaa deyni, avtor kullanêr yardımınnan avtor verer bizä kolaylık görmäa ... Kurêrlar ...süretini	Kefi kurmaa deyni, avtor kullanêr epitet, metafora, uydurmalar (sert üreklêr; dostluk açêr, kâr çiçek; çannarı yısıdarak).
Nicä öter şiir (ölçü, ritm, strofaların uzunnuu, aliteratiya, var ya yok rifma ...)	Şiirin ötmesi kurêr ... ritm ... Kısa (uzun) sıralar urgulêr ... Şiirdä biz sanki işideriz ... seslerini, ...	Şiirin dörtlükleri uygun rifmalı, var ritması, okuması türkü gibi çalınêr. Strofaları kısa, herbir dörtlüktä var tekrar, angıları verer derin aqênt hem çeker okuyucunun dikatını bu sıracaa.
Nicä bana görüner lirika personajı	Bu şiirin lirika personajı bana görüner ...	Lirika personajı görüner nicä dikat hem hodul bir insan, angısı danışêr okuyucuya da nasaatlan, dikat olmaa.
Nesoy fikirlêr hem duygular avtor isteer etiştirmäa okuyucuya (ideyâ)	Şiirdä avtor açıkêr fikiri ... Şiirin öz fikiri ... Yaratmanın ideyası...	Şiirdä avtor isteer etiştirmäa okuyucuya, ki dikat olsun da becersin görmäa, ani gözelli yaşêr erdä herbir iştä, da kâr o da bizi kurtaracak.
Benim duygularım hem çıışlarıım	Okuyarkan bu şiiri ... Beni dalgalandırdı strofaların gözelli (uygunnuu, ötmesi h.b.) Aklımda kalêr ... Şiir üüreder ...	Okuyarkan şiiri, kaplêr derindän bir hodulluk, ani herersi dolu gözelli. Uyanêr duygular, ki lâazım bu gözelli becermäa görmäa, korumaa hem inanmaa, ani o halizdän dä bizi kurtaracak hem insan yapacak.

Eklenti: Komentariya strukturası olur diişilsin lirika yaratmanın janrasına görä (oda, elegiyä, gimn h. b.), içindeliinä görä (var konflikt, bir ayırı epizodun eri yaratmanın kompozitiyasında h. b.), lirika personajlarına görä (neeti, yaptıkların sonuçları, var birkaç personaj h. b.) hem taa başka nışannara görä dä.

Çöşmä

Şu yamaç o altında,
Günduusu tarafında
Kaç yıllar te aykırleêr,
Ayoğlu bir su akêr...

Küçüklüüm geçti ilin
(diil hem salt olsun benim)
Ki çöşmä, nicä ana,
Brakmadı susuz yanmaa,

Büün dä o izmet eder,
Sevgili kalıp, bir er
Burada, gelip iştan,
Gam daadêr yorgun insan.

... Kim kurmuş bu cöşmeyi?
Neçin büün dä diil belli?
Bu uura dökmüş kim ter?
Büst görsün läázımdı er,

Ama diil büst, bir fidan
Yok makar hiç yakında,
Ne dä haşlanmış bir gül,
Salt siirek çalêr bülbül...

Vasi Filioglu

- 4 Nışannı sıracıın maanasını açıklayın. Onnarlan kendinizdän bir cümlä kurun.
- 5 Kendi ana tarafınızın bir metinni erini yazdırın, açıklayarak onun güzelliini, faydasını hem problemalarını (varsa).
- 6 Çıkarın şiirdän bir katlı cümlä da yapın ona sintaksis analizi.
- 7 Okuyun dikat şiiri. Örnäa bakarak, şiirä komentariya yapın.

Acı hem tatlı

Varkan benim bir acım
Üreemin köşesindä,
Biyazlanêr çok sancım,
Yaş sızêr gözlerimdän.
Çekederim düşünmäa,
Kararmaa savaşmaktan,
Varlıkları özeklemäa
Bu ömürlän ilk baştan.
Çekederim yaratmaa
Acımın dalgalarını,
Laf-laftan aralatmaa
Üreemin sancılarını.
O zaman sansın dünnä
O acımı paralêr:

Aaladıkça da gülmaa,
Ürääm benim hızlanêr.
Varkan bir sevinmeliim,
Gözäl nasıl bir yıldız.
Yok onu yalnız bildiim
Kardaşsız kafadarsız.
Her zaman o tatlıyı
Kimä-kimä baaşladım.
İnsanı yalpaklayıp,
Kendim onsuz kalmadım.
Kalıp tatlı acısız,
Yok da neyâ yaşamaa.
Kır kalaymış pelinsiz,
Bıkaceydık gül kokmaa.

P. Moyse

Zenginnderiz sözüümü

sızêr – hızlı akêr

baaşlamaa – vermäa parasız

8 Okuyun dikat şiiri. Shemaya görä komentariya ona yapın.

Alatlama fenalık yapmaa

İkinci binyıllık –
Pek düşkün hem veran.
Çok kerä lääzımsız
Derelär doldu kan.
Asirin bitkisi,
Binyıllın bitkisi:
Sokakta, meydanda –
Fenalın salt sesi.
İnsannar karıştı
Büük, kannı cenklerä.
Öldürerlär biri –
Birini dünnedä.
Cenkçilär pek cansız
Oldular bitkidä
Ateşli silählar.
Harmannêr Çeçnedä.

Allaayı unudup,
Cannarı sattılar:
Parada, altında
Büük dostluk buldular.
İstä, kâr istämä –
Gelecek vakıtlar:
Kantarın üstünä
Konacek bu cannar.
Kuvet kuvetsiz
Ozaman kalacek.
Yaptına görä salt
Herkezi bulacek.
Alatlama, dostum,
Fenalık sän yapmaa.
Taa ii şindi düşün
Canını kurtarmaa.

K. Vasilioglu

Zenginneriz sözümüzü

asir – üzyıllık

fenalık – hayırsızlık (prostluk)

kantar – çeki

9 Grupalarda cuvap edin soruşa „Neçin önemni, olsun dünnedä annaşmak insannarın arasında?”.

10 Duygulu okuyun şiiri.

Sana bu çiçeklär

Sana bu çiçeklär, anam!
Sana, benim canım!
Hiç aklımdan sän çıkmêersın.
Sensiz – yok bir adım.
Sana söleirim günündä,
Ani severim pek!
Anam, bendän sana bu gün:
Al bir kucak çiçek!
Pek yaraşêr sana çiçek!
Üzün – güneş gibi.
Severim gözlerni senin,
Ani hiç yok dibi.

Sana bu çiçeklär ölä
Küçük baaşış, ani
Hazırım bän çiçek büütmää
Sade sana deyni.
Anam, bunu sän kazandın,
Olmaa büün kısmetli.
İsteerim yaşaman olsun
Öluncä çiçekli.
Baaşlêırım büün bir dâ fistan –
Taşı onu, anam!
Hem korusun seni Allaa
Yaşlı belalardan!

K. Vasilioglu

Zenginlerimiz sözümüzü

kıvrak – gözəl

güven – aazını buruşturan (toplayan) emiş

gaytan – ipektən ip

- Örnää bakarak, şiirä komentariya yapın.

11 Kendi analaranıza yortuylan kutlamaklar hazırlayın.

§ 2. Epika tekstin fragmentinä komentariya yapmaa

1 İlerledin cümleleri:

- Literatura janraları ...
- Epika janrası – o ...
- Epika janrasına girer ...
- Epika janranın nişannarı: ...

Shema epika tekstin fragmentinä komentariya yapmaa deyni:

Yaratmanın peydalanmak istoriyası.

Yaratmanın janrası. Janranın nişannarı.

Avtor. Adı. Adının maanası.

Tema.

Öz fikiri, ideya – avtorun göstermek neetleri. Problematika.

Süjet. Genel epizodlar.

Yaratmanın kompozitsiyası.

Nică etiştirili okuyucuya ideya: kullanılmış kolaylıklar, yaratmanın dili, personajların eri hem yaptıkları.

Var mı avtorun pozitsiyası? Nesoydur o?

Ne uyandırır, nesoy duygular debreştirer yaratma?

Yaratmanın dil özelli.

Yaratmanın paası hem eri literaturada.

Aleksandra Kristova (Yularcı)

(1961)

Aleksandra Afanasyevna Kristova (Yularcı) Avdarma küüyündä duudu. 1982-nci yılda – Kişinöv İon Kränga adına Devlet Pedagogika İnstitutunu başardı. 1982-nci yıldan buyanı yaşêr Kongazçık küüyündä, çalışêr Kongazçın gimnaziyasında. Ana dilindä hem rusça yazêr büyüklerä hem küçüklerä deyni proza hem peet türlü janrada. Toplêr folklor yaratmalarını. 2014-ncü yıldan beeri tiparlanêr gazetalarda, jurnallarda, kiyat toplumlarında, uşaklara deyni kiyatlarda.

2 Okuyun teksti. Yukarkı shemayı kullanarak, nişannı epizoda komentariya yapın.

Biyaz tarla...

...Çana geçirirdi gözden küüyün sokaklarını, tã etişti kendi sokaana, gördü kendi küçük hem eski evceezini kırmızı keremetli örtüylän. O esap aldı, nicä kapunun önündä gezinärdi mamusu. Te anası yaklaştı yaz kuptörüne, açtı fırın aazını da baktı fırının içinä. „Mamu, allelem, kıdırma pişirer, uroklardan sora kaçacam hızlı evä», – düşündü Çana da sansın duydu haşlak kıdırmanın kokusunu. Kendi evindän onun bakışı geçti tarlalara, şöseyä Komrat tarafına dooru, Bostan baalarına. Kızcaaz hergün siiredärdi bu sevgili resimneri: onnar yakındılar, sıcaktılar, mayıldılar. Ama bir dã o duydu, ani onun sınaşık gözünä nesä ilişer, dolaştırêr, bu resimnerin arasında peydalandı birbişey, angısına o dildi sınaşık. Kızcaaz taa bir sıra dikatlı baktı küüyün kenarına da dondu şaşmaktan: orada durardı bir büyük uçak! O okadar büyüktü, ani evlär hem fidannar kalarđ küçük onun yanında. Çana tanıdı onu, zerä o çok sıra görärdi onu kıyatların resimnerindä hem yukarda göktä, açan uçardı bir biyaz kuş gibi. Kimär kerä uçaan işidilärdi salt uuldaması hem ardına kalarđ biyaz iz. Çana şaş-beş kaldı, taa bir sıra baktı: meydanda, angısını diil çoktan düzeltilär küüyün kenarında, onnarın sokaan üständä durardı, gerip büyük kanatlarını, uçak. Kuyruu bükülüydü yukarı dooru, da onda Çana keskin gözlerinnän hesap aldı kırmızı yıldızı. O dürttü Lidayı, da onnar başladılar bakmaa uça dooru hem şaşmaa:

– Ya bak, ama büyük! Sansın masaldan gelmiş, yarım sokak gibi – bayılıpta gülärdilär hem şaşardılar kumalar.

Onnar unuttular, ani bulunêrlar urokta. Üürediciyka hesap aldı, ani geerki partada kızlar eşinerlär, gülerlär. O baardı onnara, ama kızlar hep okadar bakardılar pençerä aşırı hem gülärdilär. Çana artık kızardıydı gülmektän. Ozaman üürediciyka dedi, ani onnar çıksinnar klastan da yavaşısinnar kapunun ardında. Kumalar, bayılıpta, tutarak üreklerini, çıktılar klastan. Çana hiç diildi kahırlı, ani onnarı kırlattılar uroktan, taa üstünä sevindi bu işä.

– Hadi kaçacez küüyün kenarına, ani yakından görmää uça! – adetti o Lidayı.

– İ ozaman uroklardan mı kaçacez? – sordu korkak Lida. Ama Çana seslãmärdi onu, tuttu onun kolundan da çekti ardına. O ölä pek istärdi görmää uça yakından, ani başka hiç bişey düşünmädü.

Açan uşaklar etiştilər küüyün kenarına da yaklaştılar uça, o, sallayarak kanatlarını, başladı enikunu gitmää, sora hep hızlanardı, da te kalktı er üzündän havaya. Uşaklar kaçardılar ardına, sallardılar ellerinnän, baarardılar. Uçak, pek baarak, uuldarak, döndü birkaç keret kırların üstündä. Geeridän onda kalarđ biyaz korafli iz. O biyaz iz düşärdi tarlanın üstünä, da tezdä kara tarlanın üstü oldu bim-biyaz, sansın ilk kaarcaaz örttü erin üzünü. Çana aldı erdän birkaç biyaz borçak elinä, onnar tombarlaktılar, da vardı nicä sanmaa, ani onnar buz parçası, ama salt erimärdilär. „Sanki neydir bunnar? Hem neçin uçak döşetti onnarı tarlanın üstünä?” – düşünärdi Çana, sevineräk, ani tarla oldu ölä gözäl.

Uşaklar taa bilmärdilär, ani bu biyaz, grah gibi tolucuklar – udobreniya, himiya **malları**, angıları getireceklär büyük bereket kırlara, ama bereketin yanı sora getireceklär çok kötü hastalıklar. Himiya salt başlardı girmää Bucaan kırlarına, sora başlayacak girmää insanın evlerinä, insanın içlerine imäklän, suylan, zarzavatlarla hem meyvalarla, kısaldarak insanın ömürünü. Himiya malları **basacek** insanın yaşamasına ölä, ani insan işleyecek taa çok ilaca – bulamayarak saalın ucunu. Ama onnar hepsi olacak sora. Şindi sa uşaklar sevinärdilär, ani onnarın küüyünä geldi uçak, sevinärdilär bu biyaz tarlaya, sallardılar uça ellerini, baarardılar, kaçardılar uçaan ardına, auçlardılar bu biyaz fasıl „bombonileri” da atardılar onnarı yukarı. Sevinärdilär ölä, nicä var nicä sevinisin salt uşaklar. Ama onnarın şen gülmelerini, keskin seslerini yoktu nicä işitmää uçaan uuldamasından.

Aleksandra Kristova

- 3 Tekstin bitki abzağından çıkarın birär artistik kolaylı, annadın, ne olduunu da kurun onunnan bir cümlä.
- 4 Bitki abzağıta nışanı lafların inandırın çokmaanalı olduunu, maanalarını açıklayın, kullanmak erlerini gösterin. Türlü maanada kurun laf birleşmeleri da yazın onnarı tefterlerinizä.
- 5 Tekstin bitki abzağında açıklanan problemayı bulun. Onun büünkü gündä olduu uuruunu annadın. Çiftçi kuvetlerinä nasaat gibi bir mektup yazın, problemanın çözülmesini gösterin.

§ 3. Tekstin kısıdan içindekilii (yakın tekstä)

Konspekt (latin dilindän alınma laf. Latin dilindä konspektus – gagauz dilindä bu lafın maanası kısıdan yazı)

Bir statyanın, kıyadın, lekçıyanın h. b. kaynaan içindeiliini kısıdan yazmak.

Doorı yazılması için nasaat

Yazın sade en önemni işleri

Kısaldın

İnformaçıyayı strukturaya getirin, yapın aqşentleri, ki yakışsın yazıların ucunu kolay bulmaa, okumaa onnarı

Yapın vizualizaçıya, kullanın grafikayı, resinmäyin

Kullanın renk

Okuyun yazılmışı birkaç kerä

Yapın çıkışları

- 1 Aşaadaki bilim stilindä teksti „Büücüyka büüsüz“, okuyup, bulun bilim terminlerini. Temasını söläyin.

Büücüyka büüsüz

Himiya biliminä çok kerä „büücüyka“ deerlär. Biz hepsimiz annêêrız, ani bu laf kullanılmış dişili, kıynaş maanasında, süret olsun deyni. Hiç büülemäk yoktur ozaman, açan lakmus kıyatçı asit içindä kırmızı olêr, ama şçoloç içindä genä bu kıyatçık maavi olêr. Açan vodorod hem kislorod karışêrlar hem baalanêrlar biri-birinä, da onnar suya dönerlär – burada da büü işleri yoktur.

Ama evel vardı olä insannar, angıları büüyü inanardılar da onun yardımınnan savaşırdılar bir obyektı çevirmää öbür obyektä. Bölä insannara, angıları büülän çalışardılar altın hazırlamaa, „alhimik“ deyärdilär. Onnar karıştırdılar kurşunu, diri şufayı (gümüşü) kükürtlän da savaşırdılar sarı altın yapmaa. Ama onnar yalabık altın olä dä çıkaramadılar. Alhimiklär sayardılar, ani onnarın bu işinä büücülük köstek koymuş. Bilim ilerlemäk yolunda alhimiklerin faydası da oldu. Onnar bilim teneciklerini, bulup, topladılar da temel koydular himiya bilim duumasına. Da te onu, ani alhimiklär yapabilämedilär, yaptı himiya bilimi hiç büüsüz.

Büünkü himiya bilimi çok ilerledi. Şindi biliner, nicä bir himiya elementlerinä geçirmää öbür elementleri.

Himiya kuvedinnän insannar fabrikalarda, zavodlarda yapêrlar o malları, angıları pek lâázım hepsinä. Mineral beslimneri, yapma yapaa iplikleri, sintetika kauçukları, plastmasa çinileri, filcannarı, kaşıkları, çanakları; rubaları, bezleri, peşkirleri yıkamaa deyni soda tozları – bunnar hem taa çok başka işlär dä büünkü günnerdä himiya bilimin yardımınan yapılêr.

Zenginnderiz sözümüzü

asit – iişilik

kurşun – metal, rusça: svineț

diri şufa, diri gümüş – rtut'

kükürt – sera

mineral beslimi – toprak beslimi (udobrenie)

Örnek tekstin içindekiliini kısaltmasına:

Temel laflar: himiya bilimi, büücüyka, altın yapmaa, himiya kuvedi.

Kısadan içindekilii

Himiya biliminä çok kerä „büücüyka” deerlär. Ama bu laf kullanılmış diişili, kıynaş maanasında. Hiç büülemek yoktur lakmusun boyanmasında hem kislorodlan vodorodun, buulanıp, suya dönmesindä.

Eveldän, insannara, ani büüyü inanardılar da savaşırdılar onunnan altın kazanmaa, deeyärdilär „alhimik”. Ama yalabık altın çıkaramardılar da sayardılar, ani burada da onnara büücülük köstek koyêr. Ama alhimiklerin dä faydası oldu: onnarın bilim tenecikleri himiya bilimini kurdu, angısı büüsüz yaptı onnarı, neyi alhimiklär yapamadı.

Himiya kuvedinnän insannar yapêrlar lâázımnı malları: mineral beslimneri, yapma yapaa iplikleri, sintetika kauçukları, plastmasa çinileri, filcannarı, kaşıkları, çanakları; rubaları, bezleri, peşkirleri yıkamaa deyni soda tozları hem taa başka işleri.

- 2 Hesaba alıp paragrafın nasaatlarını, yapın tefterlerinizdä kısıdan konspekt üürenmāk kiyadının 81 – 82 – nci sayfalarında bulunan D. Tanasoglunun roman için statyasına.
- 3 Üüredicinin sımarlamasına görä, ya da kendibaşınıza seçilän bir statyaya konspekt yapın.

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruŖlara cuvap verin:

Tatar öŖmesi

Vladi hem Dimu, koyunnarı otladarak, etiŖtilär Yozakay ayırına, açan ii kalktıydı. Burada, kısımetä, yoktu bir dâ oban sürüsü, da çocuklar vardı nicä raat – raat hayvannarı gütsünnär.

Bu eŖil geniŖ meydannıkta ot büyüardı sık hem hızlı. Onu bölärdi ikiyä bir incä sesli derecik, angısının ep – eŖil dolayı (insan tutmêêr aklında) en kurakta vardı nicä kalsın kara. **Vladi sordu:**

– Dimu, sän bilersin mi, neredä bulunêr Tatar öŖmesi?

– Bilerim, ani buralarda, allele, biz yakınız ona, – da çeketti bakınmaa. Ansızdan baararsan – baardı:

– A-a, kart tekä!

Keçi sä hep gidärdi yamaca dooru, sora bütün çayıra öttü sesi:

– a, a – a, inat kalik!

Hayvan durgundu, baktı ses tarafına dooru da hazetmedi, döndü geeri. Bu vakıt Dimudan koptu:

– Ya bak te orayı! – da gösterdi sızıntıyı.

Hızlı – hızlı çocuklar örüdülär ona. EtiŖtiynän, Vladi saa elini koydu öŖmenin ilk kurnasına, açan öbürünü uzattı ikincisinä, Ŗaşıverdi:

– Baksane! Birindän akêr serin su, birindän – lı-cacık, da ekledi:

– Saa olsun, kim bu sızıntıyı yapmış!

İtemnär	
1. Belli edin tekstin tipini.	L 0 1
2. Tekstä temelleneräk, cuvap edin soruŖlara: a) Ne neetlän uŖaklar gitti çayıra? ä) Nereyi etiŖti uŖaklar, gideräk keçinin ardına? b) Neyä ŖaŖtılar uŖaklar öŖmedä?	L 0 1 2 L 0 1 2 L 0 1 2
3. Yazdırın, nicä siz donadaceydınız bu öŖmeyi. (2 cümlä)	L 0 1 2 3
4. Neçin ocuklar Ŗükür etmişlär ona, kim sızıntıyı düzdü? Düşünmeklerinizi 3 cümläylän açıklayın.	L 0 1 2 3 4
5. ıkarın teksttän ayırı cümlä payınnan bir cümlä. ızın onun altını uygun iziylän.	L 0 1 2
6. UŖakların nıŖannı dialogunu çevirin kınaŖ sözä. Cümleleri yazın, dooru kullanarak durguçluk nıŖannarını.	L 0 1 2 3

7. Verili cümlelerin durguçluk nişannarını annadin: Burada, kısmetä, yoktu bir dä çoban sürüsü, da çocuklar vardı nicä raat – raat hayvannarı gütsünnär.										L 0 1 2 3
8. Verili cümleyä sintaksis analizi yapın: Vladi hem Dimu, koyunnarı otladarak, etiştir Yozakay çayırına, açan çii kalktıydı.										L 0 1 2 3 4 5 6 7
9. „Çöşmelär hem sızıntılar, naturanın gözelii hem paalılı” temaya görä 8 – 10 cümleäylän bir yaratma yazın.										L 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
Toplam:										40 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1-2	3-5	6-9	10-15	16-22	23-28	29-35	36-37	38-40

**KİYATTA BİLGİ AARA,
O – NİCÄ ALTIN PARA!**

MARIYA KOPUŞÇU
STEFANIDA İVANÇOĞLO
EVGENİYA KOPUŞÇU

Gagauz

dili hem literatura

